

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШАПОВАЛОВА АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.341.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ
ПІДПРИЄМСТВ

Спеціальність 051 – Економіка

Галузь знань «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.О. Шаповалова
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Тищенко Вікторія Федорівна, доктор економічних наук,
професор

Дисертація є ідентичною іншим примірникам дисертації
Голова спеціалізованої вченої ради ДФ 64.055.030
д.е.н., професор _____ Т.В. Шталь

Харків – 2022

АНОТАЦІЯ

Шановалова А.О. «Розвиток інноваційної діяльності малих та середніх підприємств». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 – «Економіка». Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2022.

Дисертацію присвячено вирішенню актуального науково-практичного завдання, що полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні та розробці науково-практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

У роботі критично опрацьовано етапи розвитку економічної наукової думки та здійснено періодизацію еволюції теорій інновацій. Виділено три хвилі інноваційного дискурсу: кристалізація наукових знань щодо ролі науково-технічних факторів соціально-економічного прогресу (XV-XX ст.); становлення інноватики (XX ст.); гетеродоксія теорій інноваційного розвитку (XXI ст.). Виокремлення гуманістичної, структурної та цифрової парадигм інновацій, що становлять методологічний базис сучасного періоду економічної науки, дозволило обґрунтувати зростаючу роль інноваційної діяльності малих та середніх підприємств для розвитку національної економіки. Основні постулати неокласичної економічної теорії та інституціональної економіки дозволили сформувати теоретичний каркас розвитку інноваційної діяльності, атрибутами якої виступають підприємницький дух інноваційної поведінки малих та середніх підприємств, сприятливе інституційного середовища, стимулююча державна політика та ресурсна складова.

Уточнено категоріально-понятійну сутність розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. В умовах непередбачуваності та швидкоплинності змін зовнішнього середовища змінюються вимоги до розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Динамічні

зміни протікання інноваційних процесів визначають трактування розвитку інноваційної діяльності, яке на відміну від існуючих, реалізуються завдяки п'ятифакторній моделі гнучкості малого та середнього бізнесу. Модель гнучкості включає: технологічну; комунікаційну; операційну; економічну та управлінську гнучкість, які визначають поведінкову складову інноваційного потенціалу підприємств. Це дозволяє забезпечувати конкурентоспроможність підприємства як цілісної соціально-економічної системи шляхом інтеграції в інституційне середовище наукової, виробничої та ринкової сфер його діяльності.

З метою формування цілісного уявлення про створення умов сприяння розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств розвинуто концептуальні засади, в яких синтезовано принципи, поведінкові особливості цієї сфери бізнесу та інституційний базис; зовнішнє середовище, яке характеризується сучасними викликами і можливостями. Такий підхід дозволить сформувати дієву та потужну систему стимулювання розвитку інноваційної діяльності. Класичні принципи такої діяльності доповнені принципом органічності, який полягає в узгодженості продуктованих інновацій високо динамічним вимогам ринку, потребам суспільства, трендам науково-технічного розвитку, досягненням світового масштабу та потенціалу економічної системи. Дотримання принципу органічності дозволяє підприємствам проактивно реагувати на зміни, активізуватися у напрямі розробки та впровадження проривних інновацій.

Удосконалено методичний інструментарій аналізу умов розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, який на відміну від існуючих поєднує різні рівні економічної системи (глобальний, макро, мікро) та включає кількісну складову у вигляді глобальних даних світових організацій (індекси глобальної конкурентоспроможності, індекс інноваційності), систематизованих статистичних показників за виділеними підсистемами (інноваційна активність, виробничо-господарська діяльність, фінансове забезпечення та державна підтримка), та якісні методи, засновані

на адаптованих лінгвістично-аналітичних технологіях, що у сукупності дозволило виявити розриви, проблеми та можливості розвитку інноваційної діяльності таких підприємств.

Апробація методичного інструментарію дозволила здійснити аналіз стану та динаміки інноваційних процесів в Україні, провести порівняльний аналіз інноваційної сфери на світовому рівні та стратегічний аналіз передумов, що склалися. За результатами комплексного дослідження виявлено наявні розриви, які зумовлені слабким розвитком споживчого ринку; ключові проблеми, зокрема слабкий інституційний базис та нерозвинута інноваційна інфраструктура, а також з'ясовано нові можливості для розвитку інноваційної діяльності в умовах сучасних викликів.

За результатами аналізу тенденцій функціонування малих та середніх підприємств в Україні виявлено, що наслідком значних потрясінь останніх років стало зниження інноваційної активності, скорочення як кількості впроваджених інновацій, так і обсягу реалізованої інноваційної продукції. Порівняльний аналіз рейтингів глобальних індексів та результати кластерного аналізу довели значне відставання та порівняно слабкий розвиток інноваційної діяльності в Україні в цілому. Встановлено, що для відновлення активності та розвитку інноваційної діяльності необхідно спрямувати зусилля на покращення інституційного середовища, розвиток інноваційної інфраструктури, забезпечення доступності фінансових ресурсів, використання методів державного стимулювання малих та середніх підприємств.

Уточнено науково-практичний підхід до виявлення драйверів та тригерів розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, що на відміну від інших базується на запропонованому механізмі виявлення впливу глобальних процесів на макросередовище підприємства та використанні розробленого стратегічного BOB-аналізу, який логічно пов'язує передумови (background), можливості (opportunity) та умови прориву (breakthrough) зі станом та змінами чинників зовнішнього середовища, що дозволяє виявити серед них стимули та імпульси інновацій.

Апробація даного підходу дозволила виявити драйвери розвитку інноваційної діяльності (зростання запитів та вимог споживачів до товарів та послуг, поширеність та достатньо високий рівень використання цифрових технологій; потужний людський капітал, розвиток підприємницьких навичок) та тригери (зміна моделей споживчої поведінки, постійне оновлення клієнтського досвіду; розвиток самозайнятості нового типу; висока швидкість появи нових знань та технологій, розвиток економіки знань), які зумовили імпульси змін й активізацію інноваційного розвитку малих та середніх підприємств. Запропонований механізм відстеження драйверів і тригерів під впливом глобальних процесів, які формують специфічні макроекономічні умови здійснення інноваційної діяльності малих та середніх підприємств підтвердив доцільність його використання задля виявлення нових можливостей для інновацій.

Удосконалено систему активізації розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, яка побудована на результатах стратегічного аналізу та когнітивного моделювання, що на відміну від відомих, відповідає запропонованому принципу органічності інноваційного розвитку, дозволяє узгодити можливості та виклики, визначити засоби та важелі взаємовпливів інфраструктурних та фінансових складових і дає можливість розробити, обґрунтувати та обрати оптимальний сценарій для формування умов сприяння такого розвитку. Доведено, що для реалізації нових можливостей для розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств необхідно прискорити та кардинально покращити інституційний базис, акцентуючи увагу на фінансових і нефінансових стимулах, розбудувати сучасну інноваційну інфраструктуру.

Набув подальшого розвитку теоретико-методичний підхід до обґрунтування заходів податкової підтримки інноваційних малих та середніх підприємств, який на відміну від існуючих враховує рівень їхнього інноваційного розвитку та дозволяє цілеспрямовано використовувати інструменти податкової підтримки. З метою обґрунтування дієвості заходів

податкової підтримки інноваційних малих та середніх підприємств здійснено кореляційно-регресійний аналіз впливу важелів фіскальної політики на інноваційну активність бізнесу. Доведено, що серед інструментів податкової підтримки, які застосовуються, найбільший стимулюючий вплив справляють: податкові пільги, а також відстрочка сплати внесків на соціальне страхування та пенсійне забезпечення. Базуючись на отриманих результатах, обґрунтовано механізм визначення оптимального значення ставки єдиного соціального внеску та необхідність зниження ставки податку на прибуток.

Удосконалено сценарний підхід до обґрунтування вибору фінансових інструментів забезпечення розвитку інноваційної діяльності, який на відміну від існуючих, враховує етап інноваційного процесу, варіанти використання фінансових інструментів, що дало змогу запропонувати альтернативні джерела і забезпечити покращення доступу до фінансування інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Ураховуючи, що в умовах малого та середнього бізнесу інноваційний цикл, як правило неповний, обґрунтовано необхідність пошуку альтернативних фінансових інструментів для певного етапу інноваційної діяльності. Запропоновані сценарії дозволяють співвіднести етап інноваційного процесу із можливими варіантами використання фінансових інструментів та обрати доцільний та доступний: факторинг, лізинг, венчурні та приватні інвестиції, інвестиції бізнес ангелів та краудфандинг.

Практична цінність одержаних результатів, висновків та рекомендацій підтверджується їх впровадженням у діяльність українських підприємств: ТОВ «ХАРПРОД» (довідка про впровадження №200/5 від 11.06.2020), ПП «БС-СЕРВІС» (довідка про впровадження (№1/09-15 від 15.09.2021).

Ключові слова: розвиток, інноваційна діяльність, малі та середні підприємства, інноваційний потенціал, інституційне середовище, державна підтримка, драйвери та тригери розвитку.

ANNOTATION

Shapovalova A.O. Development of innovative activities of small and medium-sized enterprises. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 - "Economics". Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics. Kharkiv, 2022.

The dissertation is dedicated to the solution of an actual scientific and practical task, which consists in theoretical and methodological substantiation and development of scientific and practical recommendations for the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises.

The paper critically elaborates the stages of development of economic scientific thought and performs the periodization of the evolution of innovation theories. Three waves of innovative discourse are distinguished: crystallization of scientific knowledge regarding the role of scientific and technical factors of socio-economic progress (XV-XX centuries); formation of innovation (XX century); heterodoxy of innovative development theories (XXI century). The identification of humanistic, structural and digital paradigms of innovation, which constitute the methodological basis of the modern period of economic science, made it possible to substantiate the growing role of innovative activity of small and medium-sized enterprises for the development of the national economy. The main postulates of neoclassical economic theory and institutional economics allowed to form a theoretical framework for the development of innovative activity, the attributes of which are the entrepreneurial spirit of innovative behavior of small and medium-sized enterprises, a favorable institutional environment, stimulating state policy and resource component.

The categorical and conceptual essence of the development of innovative activity of small and medium-sized enterprises has been clarified. In the conditions of unpredictability and rapid changes in the external environment, the requirements for the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises

are changing. Dynamic changes in the flow of innovative processes determine the interpretation of the development of innovative activity, which, unlike the existing ones, is implemented thanks to the five-factor model of flexibility of small and medium-sized businesses. The flexibility model includes: technological; communication; operating room; economic and managerial flexibility, which determine the behavioral component of the innovative potential of enterprises. This makes it possible to ensure the competitiveness of the enterprise as a complete socio-economic system by integrating the scientific, industrial and market spheres of its activity into the institutional environment.

In order to form a holistic view of the creation of conditions for promoting the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises, conceptual principles have been developed, which synthesize the principles, behavioral features of this area of business, and the institutional basis; the external environment, which is characterized by modern challenges and opportunities. This approach will make it possible to form an effective and powerful system for stimulating the development of innovative activities. The classical principles of such activity are supplemented by the principle of organicity, which consists in the consistency of the produced innovations with the highly dynamic requirements of the market, the needs of society, the trends of scientific and technical development, the achievement of the world scale and the potential of the economic system. Compliance with the principle of organicity allows enterprises to proactively respond to changes, to become more active in the direction of development and implementation of breakthrough innovations.

The methodical toolkit for the analysis of conditions for the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises has been improved, which, unlike the existing ones, combines different levels of the economic system (global, macro, micro) and includes a quantitative component in the form of global data of world organizations (indexes of global competitiveness, index of innovation), systematized statistical indicators for selected subsystems (innovative activity, production and economic activity, financial support and state support),

and qualitative methods based on adapted linguistic-analytical technologies, which collectively allowed to identify gaps, problems and opportunities for the development of innovative activities of such enterprises.

Approbation of the methodological toolkit made it possible to carry out an analysis of the state and dynamics of innovation processes in Ukraine, to conduct a comparative analysis of the innovation sphere at the world level and a strategic analysis of the existing prerequisites. According to the results of a comprehensive study, existing gaps were identified, which are caused by the weak development of the consumer market; key problems, including a weak institutional basis and underdeveloped innovation infrastructure, as well as new opportunities for the development of innovative activity in the conditions of modern challenges have been identified.

According to the results of the analysis of the trends in the functioning of small and medium-sized enterprises in Ukraine, it was found that the consequence of the significant upheavals of recent years was a decrease in innovative activity, a reduction in both the number of introduced innovations and the volume of innovative products sold. The comparative analysis of global index ratings and the results of the cluster analysis proved a significant lag and relatively weak development of innovative activity in Ukraine as a whole. It was established that in order to restore activity and develop innovative activity, it is necessary to focus efforts on improving the institutional environment, developing innovative infrastructure, ensuring the availability of financial resources, and using methods of state stimulation of small and medium-sized enterprises.

The scientific and practical approach to the identification of drivers and triggers of the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises has been specified, which, unlike others, is based on the proposed mechanism for detecting the impact of global processes on the macro-environment of the enterprise and the use of the developed strategic BOB-analysis, which logically connects the prerequisites (background), opportunities and conditions for a breakthrough with the state and changes in the factors of the external

environment, which makes it possible to identify incentives and impulses of innovation among them.

The approbation of this approach made it possible to identify the drivers of the development of innovative activity (increasing requests and demands of consumers for goods and services, the prevalence and sufficiently high level of use of digital technologies; powerful human capital, the development of entrepreneurial skills) and triggers (changes in consumer behavior patterns, constant updating of the customer experience; the development of a new type of self-employment; the high speed of the emergence of new knowledge and technologies, the development of the knowledge economy), which caused the impulses of change and the activation of the innovative development of small and medium-sized enterprises. The proposed mechanism for tracking drivers and triggers under the influence of global processes, which form specific macroeconomic conditions for the implementation of innovative activities of small and medium-sized enterprises, confirmed the feasibility of its use in order to identify new opportunities for innovation.

The system of activation of the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises has been improved, which is built on the results of strategic analysis and cognitive modeling, which, unlike the known ones, corresponds to the proposed principle of the organicity of innovative development, allows to coordinate opportunities and challenges, to determine the means and levers of the interaction of infrastructural and financial components and makes it possible to develop, substantiate and choose the optimal scenario for the formation of conditions for the promotion of such development. It has been proven that in order to realize new opportunities for the development of innovative activities of small and medium-sized enterprises, it is necessary to accelerate and radically improve the institutional base, focusing on financial and non-financial incentives, to build a modern innovation infrastructure.

The theoretical-methodical approach to the justification of tax support measures for innovative small and medium-sized enterprises, which, unlike the

existing ones, takes into account the level of their innovative development and allows for the purposeful use of tax support tools, has gained further development. In order to substantiate the effectiveness of tax support measures for innovative small and medium-sized enterprises, a correlation-regression analysis of the influence of fiscal policy levers on innovative business activity was carried out. It has been proven that among the tax support tools that are used, the greatest stimulating effect is exerted by: tax benefits, as well as the deferral of social insurance and pension contributions. Based on the obtained results, the mechanism for determining the optimal value of the single social contribution rate and the need to reduce the income tax rate are substantiated.

The scenario approach to justifying the choice of financial instruments for the development of innovative activity has been improved, which, unlike the existing ones, takes into account the stage of the innovation process, options for using financial instruments, which made it possible to offer alternative sources and ensure improved access to financing of innovative activities of small and medium-sized enterprises.

Given that in the conditions of small and medium-sized businesses, the innovation cycle is usually incomplete, the need to find alternative financial instruments for a certain stage of innovation activity is substantiated. The proposed scenarios allow you to correlate the stage of the innovation process with possible options for using financial instruments and choose the appropriate and affordable one: factoring, leasing, venture and private investments, business angel investments, and crowdfunding.

The practical value of the obtained results, conclusions and recommendations is confirmed by their implementation in the activities of Ukrainian enterprises: LLC "HARPROD" (implementation certificate No. 200/5 dated 11.06.2020), PE "BS-SERVICE" (implementation certificate (No. 1/09- 15 of 09/15/2021).

Keywords: development, innovative activity, small and medium-sized enterprises, innovative potential, institutional environment, state support, drivers and triggers of development.

Список опублікованих праць за темою дисертації
Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових
фахових видань України:

1. Тищенко В.Ф., Шиголь Ф.А, Красна А.О. (Шаповалова А.О.) Тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні. *Економіка та суспільство*. Мукачево : МДУ, 2018. № 19. С. 650–656. *Особистий внесок здобувача: Проаналізовано стан технологічної готовності та інновацій в Україні порівняно зі світовим досвідом. Запропоновано шляхи підвищення рівня інноваційного розвитку України.* <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-102>
2. Тищенко В.Ф., Красна А.О. (Шаповалова А.О.) Інноваційна діяльність МСП як основа розвитку вітчизняної економіки. *Інноваційна економіка*, Тернопіль. 2020. № 5-6. С. 68–74. *Особистий внесок здобувача: Обґрунтовано, що значення глобального індексу інновацій (GII) та легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business) безпосередньо впливає на рівень ВВП на душу населення. Проведено класифікацію країн за значеннями цих показників та визначено місце України в ній.* <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.5-6.8>
3. Tyshchenko V., Ostapenko V., Shapovalova A. Legal support of innovative activity of small and medium enterprises in Ukraine. *Development Management*. 2020. 18 (3). P. 28–36. *Особистий внесок здобувача: Детально представлено структуру інституційного базису підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Виявлено проблеми функціонування національної інноваційної системи та запропоновано*

напрями їх вирішення за допомогою інструментів державної політики.

[http://dx.doi.org/10.21511/dm.18\(3\).2020.03](http://dx.doi.org/10.21511/dm.18(3).2020.03)

4. Шаповалова А.О. Теоретико-прикладні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. *Економіка розвитку*. Харків. 2021. Том 20, № 2. С. 40–48. [http://dx.doi.org/10.57111/econ.20\(2\).2021.40-48](http://dx.doi.org/10.57111/econ.20(2).2021.40-48)

Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Tyshchenko V., J. Kholodna, A. Krasna. (Shapovalova A.) (2019). Analysis of innovative activities of small and medium-sized enterprises as fundamentals of their sustainable economic development. *Acta Innovations*. 2019. №33. P. 100–110. *Особистий внесок здобувача: Визначено особливості малого та середнього підприємництва в Україні, проведено оцінку та порівняння інноваційної діяльності України та країн ЄС.* <https://doi.org/10.32933/ActaInnovations.33.10>

6. Tyshchenko V., Shapovalova A. (2021). Formation of a system of indicators and modeling of activation of innovation activity of small and medium enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 3 (38). P. 262–271. *Особистий внесок здобувача: Було виділено структуру інноваційної діяльності підприємств на підсистеми: «Інноваційна активність», «Виробничо-господарська діяльність» і «Державна підтримка та фінансове забезпечення». Сформовано методичні положення до моделювання показників активізації інноваційної діяльності МСП.* <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i38.237456>

Праці апробаційного характеру

7. Тищенко В.Ф., Красна А.О. (Шаповалова А.О.) Особливості розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 30-31 травня, 2019 р.)*. Харків, 2019. С. 178–179.

8. Шаповалова А.О. Підтримка інноваційної діяльності європейських малих та середніх підприємств в умовах пандемії. *Економіка, фінанси, облік і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 7 грудня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 56–58.

9. Шаповалова А. О. Податкове стимулювання інноваційних малих та середніх підприємств в країнах ЄС. *Економіка, фінанси та управління: аспекти інноваційного розвитку*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Херсон, 26-27 лютого 2021 р.). Миколаїв, 2021. С. 37–42.

10. Тищенко В.Ф., Шаповалова А.О. Інституційне забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП в Україні. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 18 лютого 2021 р.). Луцьк, 2021. С. 460–461.

11. Тищенко В.Ф., Шаповалова А.О. Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності МСП в Україні. *V International scientific-practical conference Integration of business structures: competition and cooperation*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Грузія, 19-20 лютого 2021 р.). Грузія, 2021. С. 57–60. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-036-0-13>

12. Іванов Ю. Б., Шаповалова А. О. Архітектоніка преференційних інструментів інноваційного розвитку малого бізнесу. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 382–385.

Авторське свідоцтво

13. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 104892 від 26.05.2021. Методика оцінки ефективності антиковідної податкової підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств / А. О. Шаповалова, В. Ф. Тищенко.

Розділи монографій

14. Hubarieva I. O., Tyshchenko V. F., Krasna A. O. (2018). Innovative development of Ukraine: state, trends, and prospects. *Innovative development of the economy: global trends and national features. Collective monograph. Lithuania: Publishing House "Baltija Publishing"*. 2018. P. 128–142

ЗМІСТ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ	26
1.1. Еволюція теорій інновацій в контексті сучасного економічного розвитку	26
1.2. Категоріально-понятійна визначеність розвитку інноваційної діяльності	41
1.3. Концептуальні засади розвитку інноваційної діяльності	56
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ	80
2.1. Методичний інструментарій аналізу умов розвитку інноваційної діяльності	80
2.2. Аналіз світових тенденцій розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств	113
2.3. Стратегічний аналіз драйверів та тригерів розвитку інноваційної діяльності	136
Висновки до розділу 2	160
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ	164
3.1. Система активізація інноваційної діяльності підприємств	164
3.2. Податкова підтримка інноваційних малих та середніх підприємств	185
3.3. Фінансові інструменти забезпечення розвитку інноваційної діяльності	199
Висновки до розділу 3	211
ВИСНОВКИ	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	239

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

- МСП – малі та середні підприємства.
- ВОВ-аналіз – background (передумови); opportunity (можливості);
breakthrough (умови прориву).
- НТП – науково-технічний прогрес.
- НІС – Національна інноваційна система.
- НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.
- ІД – інноваційна діяльність.
- КМУ – Кабінет Міністрів України.

ВСТУП

Актуальність теми. Відповідно до програмних документів Уряду: «Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» та «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» вітчизняна економіка та економічна політика спрямована на розвиток інноваційного потенціалу малого та середнього підприємництва за рахунок розвитку високотехнологічного виробництва, створення кастомізованих інноваційних продуктів. Даний вектор соціально-економічного розвитку зумовлений підприємницькою активністю суб'єктів господарювання, потенційно високими можливостями створення конкурентоспроможної продукції та комерціалізації покращуючих новацій.

Сучасні виклики та турбулентність ситуації характеризуються пришвидшенням та поглибленням змін, які створюють кризи у соціально-економічних системах всіх рівнів. Проте маневреність економічної поведінки малих та середніх підприємств дозволяє швидко адаптуватися та реагувати, що виступає базисом відродження економіки. Досвід розвинених країн доводить ключову роль та системотворчу функцію в інноваційній економіці саме малого та середнього бізнесу. У зв'язку з чим актуалізується проблематика інноваційного розвитку підприємницького сектору, прямих та обернених зв'язків між економічним розвитком та розвитком інноваційної діяльності, що безпосередньо формує поле наукового дискурсу.

Серед вітчизняних дослідників, які розкривають особливості інноваційного розвитку економіки України, науково-теоретичні засади формування її інноваційної системи слід зазначити праці О. Амоші, Ю. Бажала, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Федулової, А. Чухна. Результати досліджень окремих етапів інноваційної діяльності в різних сферах економіки, її значення в стабілізації соціально-економічної системи, ланцюгах створення цінності відображено у працях: С. Ілляшенка,

О. Біловодської, О. Давидової, М. Кизима, Н. Комарницької, Т. Чечетової-Терашвілі, В. Хаустової, С. Бортнік, Р. Мірошник, У. Прокоп'євої, О. Красноносової, Є. Пономаренко, О. Птащенко, Р. Харченко, Т. Шталь.

Проблеми та особливості інноваційної діяльності малих та середніх підприємств становлять предмет досліджень: Ю. Бажала, І. Гондаревої, О. Кузьменко, І. Підоричевої, Н. Рилач, О. Сергєєвої, В. Орлової, Л. Пащук, М. Теплюк та інш.

Попри суттєвий науковий інтерес до проблематики інноваційної діяльності, залишаються невирішеними низка ключових теоретичних та прикладних завдань, пов'язаних із розкриттям сутнісних ознак поняття розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств; розроблення науково-методичного базису аналізу умов та системи сприяння; інструментарію активізації такої діяльності. Недостатність теоретичного опрацювання та прикладного інструментарію визначили цільову спрямованість даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця за наступними темами науково-дослідних робіт: «Формування можливостей інноваційного розвитку в умовах Євроінтеграції» (ДР№ 0118 U 007619), здобувачем розкрито теоретичні аспекти формування інноваційної активності малих та середніх підприємств; «Інноваційна складова розвитку зовнішньої торгівлі» (ДР № 0120 U 102464), особистий внесок полягає у розкритті сутності інноваційного розвитку підприємств; аналізу впливу інновацій на ефективність діяльності досліджуваного підприємства; опрацюванні проблем нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку малих та середніх підприємств; «Стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні» (ДР № 0120 U 101109), особистий внесок здобувача полягає у визначенні передумов інноваційного розвитку; опрацюванні нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності

малих та середніх підприємств; аналізу стану та тенденцій розвитку малого бізнесу в національній економіці, світових тенденцій та пріоритетів.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретико-методичне обґрунтування та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Для досягнення мети дослідження поставлено і вирішено такі основні завдання:

розкрито основні етапи еволюції теорії інновацій в контексті сучасного економічного розвитку;

розвинуто теоретичні основи та уточнити категоріально-понятійний апарат розвитку інноваційної діяльності МСП;

обґрунтовано концептуальні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств;

запропоновано методичний інструментарій аналізу умов розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств;

проаналізовано світові тенденції розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств;

розроблено науково-методичний інструментарій виявлення драйверів та тригерів розвитку інноваційної діяльності;

запропоновано систему активізація розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств;

розроблено прикладний інструментарій обґрунтування дієвості заходів податкової підтримки інноваційних МСП;

обґрунтовано вибір фінансових інструментів забезпечення розвитку інноваційної діяльності.

Об'єктом дослідження є процеси інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-прикладні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Методи дослідження. Для вирішення завдань та досягнення мети дослідження використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Для визначення теоретико-концептуальних засад використано методи діалектичної та формальної логіки, системного підходу, контент-аналізу літературних джерел. Методи порівняння, індексний, економіко-статистичного, кореляційного та кластерного аналізу - для визначення стану, тенденцій, особливостей інноваційних процесів в Україні. Стратегічного аналізу, формалізації та бального оцінювання - для дослідження умов зовнішнього середовища та виявлення драйверів і тригерів розвитку інноваційної діяльності МСП. Когнітивне моделювання, метод імпульсних процесів - для узгодження нових можливостей та сучасних викликів з потенціалом національної інноваційної системи. Для побудови і всебічного аналізу видів податкових преференцій застосовано методи множинних лінійних економетричних моделей, лінійної багатofакторної регресії, методи рангових значень. Із застосуванням методу сценарії обгрунтовано варіанти фінансового забезпечення на різних етапах інноваційного процесу. Для систематизації та візуалізації результатів дослідження застосовано табличні й графічні методи. Для обробки даних використано пакети прикладних програм Statistica, Simulink, Matlab.

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених; законодавчі та нормативні акти України та Європейського Союзу; дані відкритих джерел: Державної служби статистики України, статистики Європейського Союзу, звітність підприємств; Internet-ресурси, монографії, періодичні видання, результати власних аналітичних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці нових теоретико-методичних та науково-практичних підходів до розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Основні наукові результати полягають у наступному.

Удосконалено:

методичний інструментарій аналізу умов розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, який на відміну від існуючих, поєднує різні рівні економічної системи (глобальний, макро, мікро) та включає кількісну складову у вигляді глобальних даних світових організацій (індекси глобальної конкурентоспроможності, індекс інноваційності), систематизованих статистичних показників за виділеними підсистемами (інноваційна активність, виробничо-господарська діяльність, фінансове забезпечення та державна підтримка), та якісні методи, засновані на адаптованих лінгвістично-аналітичних технологіях, що у сукупності дозволило виявити розриви, проблеми та можливості розвитку інноваційної діяльності таких підприємств;

науково-практичний підхід до виявлення драйверів та тригерів розвитку інноваційної діяльності МСП, який на відміну від інших, базується на запропонованому механізмі виявлення впливу глобальних процесів на макросередовище підприємства та використанні розробленого стратегічного ВОВ-аналізу, який логічно пов'язує передумови (background), можливості (opportunity) та умови прориву (breakthrough) зі станом та змінами чинників зовнішнього середовища, що дозволяє виявити серед них стимули та імпульси інновацій;

систему активізації розвитку інноваційної діяльності МСП, яка побудована на результатах стратегічного аналізу та когнітивного моделювання, що на відміну від відомих, відповідає запропонованому принципу органічності інноваційного розвитку, дозволяє узгодити можливості з викликами, визначити засоби й важелі взаємовпливів інфраструктурних, фінансових складових, а також дає змогу розробити, обґрунтувати та обрати оптимальний сценарій для формування умов сприяння такого розвитку;

аналітичний інструментарій обґрунтування дієвості заходів податкової підтримки інноваційних малих та середніх підприємств, який на відміну від

існуючих, враховує рівень їхнього інноваційного розвитку та дозволяє визначити оптимальні важелі фіскальної політики для стимулювання інноваційної активності.

Набуло подальшого розвитку:

категоріально-понятійна сутність розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, що полягає в динамічних змінах протікання інноваційних процесів, які на відміну від існуючих трактувань, реалізуються завдяки п'ятифакторній моделі гнучкості малого та середнього бізнесу (гнучкість комунікацій; гнучкість управління; гнучкість технологій; економічну та операційну гнучкість), та визначають поведінкову складову інноваційного потенціалу підприємств. Це дозволяє забезпечувати конкурентоспроможність економічної системи шляхом інтеграції в інституційне середовище наукової, виробничої та ринкової сфер діяльності підприємства;

концептуальні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, які ґрунтуються на інтеграції інституціональної та неокласичної теорії, що на відміну від відомих, поєднують специфічні принципи розвитку інноваційної діяльності, інституційний базис, умови зовнішнього середовища, особливості інноваційної поведінки вказаних підприємств, що дозволяє побудувати систему сприяння розвитку їхньої інноваційної діяльності відповідно до драйверів та тригерів, які зумовлюють зміни та визначають нові виклики;

сценарний підхід до обґрунтування вибору фінансових інструментів забезпечення розвитку інноваційної діяльності, який на відміну від існуючих, враховує етапи інноваційного процесу, варіанти використання фінансових інструментів, що дало змогу запропонувати альтернативні джерела і забезпечити покращення доступу до фінансування інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Практичне значення одержаних результатів і висновків полягає у доведенні основних теоретичних результатів до рівня прикладного

інструментарію. Підтвердженням впровадження у практичну діяльність висновків та результатів дослідження стали довідки про апробацію та українських підприємствах: ТОВ «ХАРПРОД» (№200/5 від 11.06.2020) впроваджено аналітичний інструментарій встановлення впливу інновацій на ефективність підприємства; ПП "БС-СЕРВІС" (№1/09-15 від 15.09.2021) апробовано модель гнучкості інноваційної поведінки та окреслено умови розвитку інноваційної діяльності підприємства з метою виявлення драйверів, що мотивують, та тригерів, що прискорюють дані процеси.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійно виконаного наукового дослідження. Висновки та рекомендації, теоретичні та практичні розробки, наведені у роботі, одержано автором самостійно на основі узагальнення теоретичного та системного аналізу практичного матеріалу. Із праць, опублікованих у співавторстві у дисертації використано лише ті ідеї та результати, що належать особисто здобувачеві. Особистий внесок здобувача у працях написаних у співавторстві, зазначено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювались на 6 міжнародних науково-практичних конференціях, де отримали схвальну оцінку [35, 93-95, 106, 107], зокрема: «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (Харків, 30-31 травня, 2019 р.); «Економіка, фінанси, облік і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (Полтава, 7 грудня 2020 р.); «Соціально-економічний розвиток суспільства: Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки» (Луцьк, 18 лютого 2021 р.); «Integration of business structures: competition and cooperation» (Грузія, 19-20 лютого 2021 р.); «Економіка, фінанси та управління: аспекти інноваційного розвитку» (Херсон, 26-27 лютого 2021 р.); «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (Харків, 19 листопада 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 14 працях, серед яких: 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку

наукових фахових видань України, 1 стаття в науковому фахову виданні України, яке включене до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 1 стаття Scopus, 6 тез доповідей та матеріалів конференцій; розділ у колективній монографії та свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір. Загальний обсяг опублікованих праць за темою дисертації становить 5,9 ум.-друк. арк., з них особисто здобувачеві належить 3,9 ум.-друк. арк.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається з анотації, списку публікацій за результатами дослідження, вступу, трьох розділів та висновків, списку використаних джерел, додатків. Роботу викладено на 278 сторінках комп'ютерного тексту (11,58 авт.арк.). Робота містить 30 таблиць, з них 2 на 3 повних сторінках, 77 рисунків, з них 9 на 9 повних сторінках, 10 додатків на 40 сторінках, список використаних джерел складається із 196 найменувань на 20 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 206 сторінок (8,58 авт. арк.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Еволюція теорій інновацій в контексті сучасного економічного розвитку

Конкуренстоспроможність сучасної економіки в умовах швидких змін в оточуючому середовищі, на ринках та в суспільстві залежить від використання принципово нових прогресивних технологій, переходу до випуску високотехнологічної продукції та розробки механізмів стимулювання інноваційної діяльності. Розвиток інноваційної діяльності потребує ефективної організації процесу досліджень і розробок, дифузії нововведень, стратегічного управління на всіх рівнях економічної системи – від підприємства до національної економіки.

Досвід створення інноваційних систем відомих світових лідерів (США, Німеччини, Китаю) доводить значну роль малого та середнього бізнесу у побудові конкурентоспроможної національної економіки. Всесвітня організація інтелектуальної власності у 2021 році оголосила малі та середні підприємства локомотивами сучасної економіки, оскільки 90% підприємств належать до цієї категорії, вони забезпечують 70% зайнятості у світі [16].

Підтвердженням зростання ролі малих та середніх підприємств у сучасній економіці є й дані інших аналітичних досліджень [14, 112, 181], оскільки вони виступають творцями ВВП не залежно від рівня економічного розвитку країни. Так, у США, Україні та Китаї МСП створюють від 44 до 60% доданої вартості в національній економіці [46, 54]. Вітчизняні вчені – М. Кизим, Т. Чечетова-Терашвілі, В. Хаустова [39], С. Бортнік [12], Р. Мірошник, У. Прокоп'єва [51], О. Красносова, Є. Пономаренко,

Р. Харченко [45] відзначають зростання ролі малих та середніх підприємств в розвитку економіки України.

В останнє двадцятиліття малий та середній бізнес суттєво змінився, став частіше застосовувати високі технології, має значний внесок в інноваційний розвиток, незважаючи на те, що 90% витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи робить великий бізнес, оскільки більшість поліпшуваних інновацій припадає саме на невеликі підприємства. В узагальненому вигляді МСП здійснюють у 2,5 рази більше інновацій, ніж в корпоративних науково-дослідних інститутах та лабораторіях. У країнах, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) кожна п'ята інновація створюється малим чи середнім бізнесом [46]. Отже, ландшафт інноваційної економіки XXI століття будують креативні та оцифровані малі та середні підприємства, які створюють атмосферу підприємницького духу, ініціативної творчої діяльності та високої економічної ефективності.

Еволюція сучасного суспільства отримала свій розвиток завдяки інноваціям. Дослідженню питань інновацій та інноваційної діяльності МСП присвячено значний масив публікацій, контент-аналіз літературних джерел дозволив виділити дві основні гілки інноваційних теорій: теорії технологічних змін та концепції інноваційного розвитку.

Історично першою були теорії технологічних змін, апологети яких обґрунтовували роль та значення технологічних інновацій в економічному розвитку країни. Кожна епоха характеризувалась інноваційною зміною – епохальною інновацією в ключові сектори економіки. Доіндустріальна епоха привнесла інновації в галузі первинного сектору виробництва – сільське господарство з подальшим удосконаленням знарядь праці та появи нових, таких як винахід колеса дало поштовх до розвитку ремесла. Пізніше, удосконалення ткацького верстата в Англії спричинило промисловий переворот, який ознаменував початок становлення індустріальної цивілізації. Саме цей період у розвитку людства був особливо багатий на інновації, що

набули системного характеру. На рис.1.1 наведена систематизація доробку наукових шкіл у теорію інновацій.

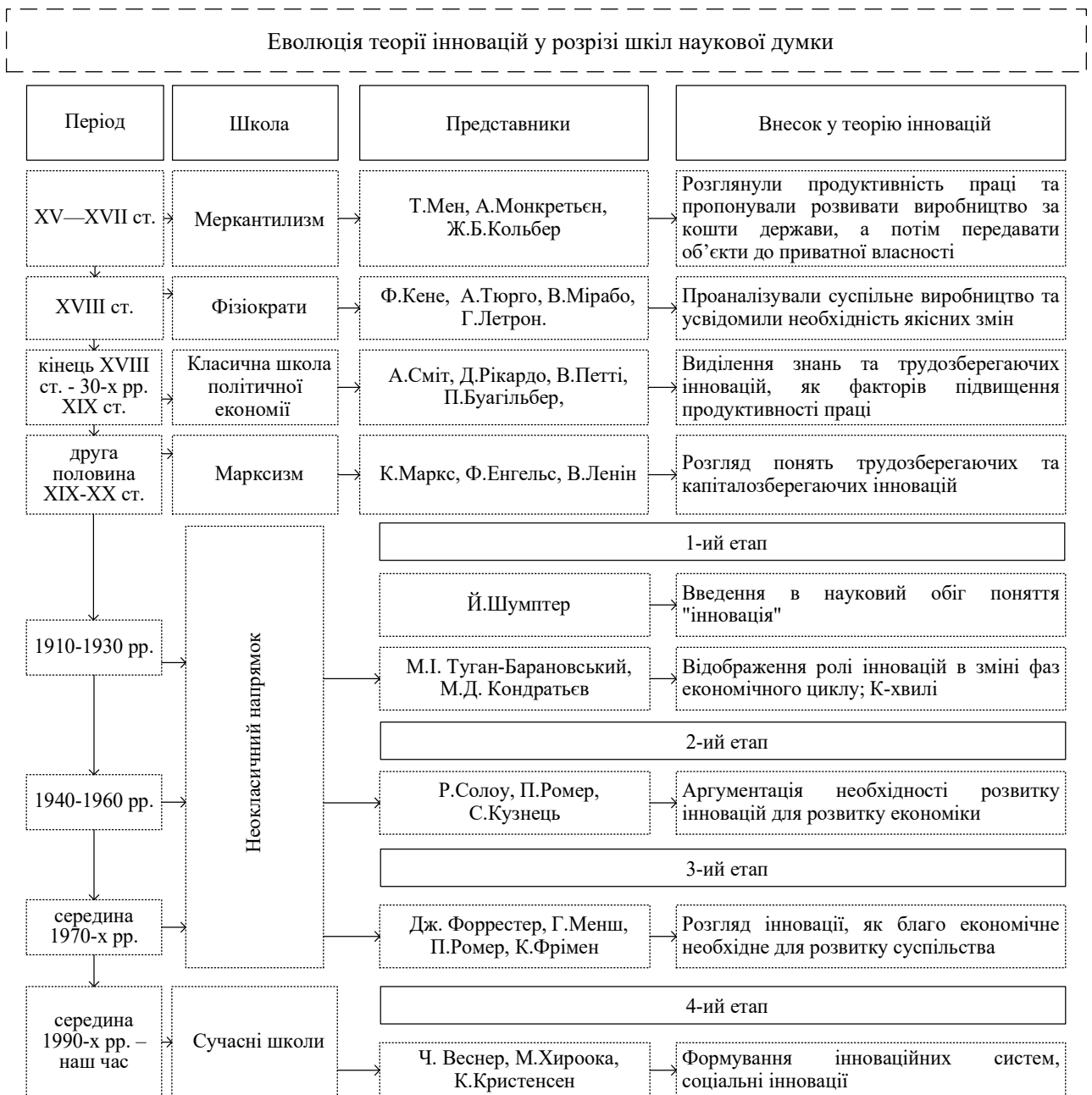

Рис. 1.1. Етапи становлення та розвитку теорії інновацій (складено автором за [110])

Становлення теорії інновацій починається саме в цей період та ґрунтується на теоретичному доробку ранньокapіталістичних шкіл: меркантилістів (Т. Мен, А.Н. Монкретьєн, Ж.Б. Кольбер), фізіократів

(Ф. Кене, А. Тюрго, В. Мірабо, Г. Летрон), класичної політекономії (А. Сміт, Д. Рікардо, В. Петті, П. Буагільбер), які вбачали розвиток суспільства через технологічні зміни в торговельних зв'язках, аграрних, ремісничих та мануфактурних виробництвах.

Окремо слід виділити внесок марксизму, представники якого науково обґрунтували трудову теорію вартості, взаємообумовленість соціальних і економічних відносин, роль засобів виробництва, яка відображали тогочасний стан науково-технічного розвитку та сприяли змінам в трудозберігаючих та капіталозберігаючих технологіях в забезпеченні економічного прогресу. Такі зміни відображались у зростанні продуктивності праці, яка виступала мірилом ефективності господарської діяльності. Таким чином, протягом майже чотирьох століть в економічній науці кристалізувались наукові знання та визрівали господарські умови для появи першої теорії інновацій, яку обґрунтував Й. Шумпетер.

На рис. 1.1. виділено появу цілісної теорії інновацій першим етапом, коли поняття «інновація» було розкрито як економічну категорію. До цього воно вживалося культурологами для відображення елементів однієї культури в іншій. Як економічна категорія «інновація» була введена в науковий обіг представником неокласичної школи австрійським ученим Й. Шумпетером [176], яку він трактував як зміни, внесені в людську діяльність, які творяться індивідуалізованою силою духу підприємця – рушія економічного прогресу.

Й. Шумпетер під інновацією розумів нову комбінацію чинників виробництва, яка мотивується підприємницьким духом. Інновації він представляв у вигляді пучка – кластеру [176]. Відповідно, ключова функція інноваційної діяльності полягає в творенні змін, які привносять в соціально-економічне життя нові елементи, способи, види діяльності, забезпечуючи результативність соціально-економічної системи. Види типових змін, які стали класикою в характеристиці технологічних, продуктових, організаційних інновацій, зображені на рис. 1.2. Відповідно розрізняють продуктові інновації: принципово новий товар чи зміни, які поліпшують,

модифікують продукт. До них відносять впровадження продукції з новими якостями; використання нової сировини.

Рис. 1.2. Види інновацій за Й. Шумпетером [176]

Важливість розмежування на процесні та продуктові інновації посилюється, коли досліджується роль інновацій у розвитку економічних систем різного рівня. Взаємопов'язаність макро- та мікро- економічного рівня інноваційної діяльності зображено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Взаємозв'язок інноваційної діяльності на макро- та мікроекономічному рівні (систематизовано автором)

Наведені на рис. 1.3. взаємопов'язані процеси позначені стрілками, що означає можливість кардинального впливу інновацій на розвиток економіки як знизу вгору (від мікрорівня до макrorівня), так і зверху вниз (від макrorівня до мікрорівня). Прикладом висхідного руху є поява продуктової інновації Apple, яка дозволила реалізувати нові технології обробки інформації, піднявши продуктивність праці, що в результаті змінило структуру національних ринків та стало поштовхом зміни технологічного способу виробництва. У свою чергу, поява технологічного способу виробництва Індустрії 4.0, яка є прикладом спадного руху інновацій, спонукала до життя екосистемний підхід до організації бізнесу, трансформували старі індивідуалізовані бізнес-моделі. Важливість внеску Й. Шумпетера в науку і практику підтверджується тим, що його трактування інновацій покладено в основу перших випусків міжнародних керівних документів, регламентованих Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – «Керівництво Фраскати» [142] та «Керівництво Осло» [168], які застосовуються для збору інформації про науку та інновації, зокрема технічні інновації.

Теорію Й. Шумпетера можна вважати поворотною точкою в економічній науці, оскільки ним було розмежовано поняття економічного зростання та економічного розвитку; встановлено, що для економічного розвитку є не просто інвестиції, а інвестиції у нововведення, тобто реалізовані інновації. Ним закладено основи еволюційної теорії інновацій як процесу творчого руйнування інновацій, економічної циклічності та життєвих циклів інновацій, які зливаються в окремі кластери інновацій; визначено роль підприємця в створенні інновацій. Після розкриття сутності підприємця-інноватора підприємницька здібність була включена до моделі факторів виробництва, перетворивши відому трьохфакторну (праця, земля, капітал) на чотирьохфакторну модель. Відповідно прибуток отримували ті суб'єкти господарювання, в яких підприємницька здібність здійснювала нові комбінації факторів виробництва, тобто створювали інновації. Такий підхід

довів ендогенний характер економічного розвитку, необхідність нововведень для подолання криз та показано, що технічні інновації є засобом досягнення високих прибутків. Також Й. Шумпетер доповнив теорію економічної динаміки М. Кондратьєва, який пов'язував досягнення науково-технічного прогресу з великими хвилями змін в економіці, що в подальшому одержали назву кондратьєвських циклів. М. Кондратьєв розвинув теорії М. Туган-Барановського про циклічність технологічних нововведень і доповнив її необхідними умовами: наявністю винаходів та можливістю їх впровадження у виробництво. Дослідження і М. Кондратьєва, і М. Туган-Барановського випередили свій час, ці умови стануть базисними вимогами для економічного розвитку в ХХІ столітті в умовах постіндустріальної економіки.

Подальший розвиток теорія інновацій одержала в середині ХХ століття у працях Р. Солоу та П. Ромера, які визначили неокласичну виробничу функцію, ввівши в якості визначального фактора – науково-технічний прогрес, а не капітал. Ключовою особливістю моделі став екзогенний характер науково-технічного прогресу, який не залежить від діяльності економічних агентів.

Важливу роль в становленні теорії інновацій має доробок Нобелівського лауреата С. Кузнеця, який довів роль інноваційних процесів у формуванні епохальних інновацій, які визначають цивілізаційну динаміку та впливають на науково-технічний прогрес (НТП). Вплив держави має бути спрямований на використання результатів НТП в забезпечення зростання макроекономіки, а державна промислова політика – на подолання нерівномірності наукових досягнень, прагнучи зробити цей процес планомірним. Лауреат Нобелівської премії з економіки Д. Хікс [151], досліджуючи моделі економічного зростання, дійшов висновку, що саме інновації створюють стабільність ринкової економіки. Вищевказані теорії демонструють зв'язок виробничих циклів з характером та динамікою науково-технічних інновацій.

Для 3 етапу розвитку теорії інновацій 70-ті роки ХХ ст. характерними були заглиблення в зміст інноваційних процесів, дослідження впливу різних факторів на ефективну реалізацію інноваційної діяльності. Дослідження Г. Менша довели взаємозв'язок між винаходами, нововведеннями та рівнем економічної активності [162]. Учений виокремив базисні; поліпшуючі та квазіінновації. Перші – виконували роль рушіїв науково-технічного прогресу, другі – поліпшували, модифікували товари та послуги, задовольняючи зростаючий попит на ринку, а квазіінновації – імітували поліпшення в технологіях, що не підлягають оновлення. Особливу роль в економічній активності країни Г. Менш надавав поліпшуючим інноваціям, які продукуються переважно малим та середнім бізнесом. Відстоював думку, що для впровадження інновацій необхідна підтримка держави оскільки інноваційна діяльність пов'язана з ризиками.

Дослідження цього періоду поглибили теорію інновацій, зокрема відомі вчені: К. Фрімен [144], Дж. Кларк, Л. Суте, Я. ван Дейн та А. Кляйкнехт розглядали поняття стадій (фаз) розвитку нововведень та їх поширень (дифузії) на мікро, мезо- та макро-рівнях. У цей період було доведено, що інноваційний процес теж характеризується циклічністю та включає період від пошуку ідей до їхнього прикладного використання у виробництві та одержання конкретних результатів. Вчені описали окремо життєвий цикл інновацій, який пов'язаний із стадією практичної реалізації: від практичного впровадження до припинення виробництва. Зокрема, Я. ван Дейн виділив чотири фази життєвого циклу інновацій: впровадження, зростання, зрілість та занепад [195].

Четвертий етап, зображений на рис. 1.2. характеризується гетеродоксією дослідницьких парадигм, сфокусованих на наступних питаннях: розкритті творчого потенціалу інноваторів та формуванні соціальної інноватики; удосконаленні механізмів підтримки інноваційної діяльності шляхом створення інституціонального та інфраструктурного середовища; умов прискорення інноваційних процесів.

Сучасний етап розвитку теорій інновацій характеризується зміщенням акцентів із технологічно-зумовлених змін до гуманізації знань, які перетворюються в інновації (Ч. Весснер, Г. Іцковіц, Л. Лейдесдорф); та виникненням різних напрямків соціальної інноватики (Р. Айрес, Х. Барнет, Е. Вітте, Е. Денісон), пов'язаних із розуміння інновації як соціально-психологічного феномену, пріоритетності екологічних інновацій для цілей сталого розвитку та творчого характеру особистості як носія інновацій. Теорія потрійної спіралі (Triple Helix), запропонована Г. Іцковіц & Л. Лейдесдорф, дозволила обґрунтувати домінуючу роль інституційного середовища у розвитку інновацій. Інститутами, які творять знання, виступають університети – це осередки інноваційної активності. Інститути, які впроваджують інновації – це бізнес-структури, а влада виступає інститутом, який створює умови для творення, впровадження та використання інновацій. Взаємодія влади і університетів; університетів і бізнесу; влади і бізнесу утворює потрійну спіраль, яка полягає у створенні сприятливого інноваційного середовища забезпечує ефективну діяльність.

Відповідно до теорії стимуляторів Е. Вітте поведінкові чинники мають значення для вибудовування внутрішнього простору інновацій. Учений в якості інструментів подолання бар'єрів впровадження інновацій запропонував механізми управління суб'єктними відносинами, що проявляються на мікрорівні – на рівні підприємств. Це передбачає створення умов взаємодії та спільної роботи, які стирають інституційні перешкоди між адміністрацією та фахівцями. Така модель ґрунтується на розподілі відповідальності між управлінцями та професіоналами, які безпосередньо творять інновації. Для малого інноваційного підприємництва доробок представників гуманістичного напрямку має важливе значення. Праця висококваліфікованих конструкторів, маркетологів, економістів, фінансистів, що виконують специфічні функції по всьому ланцюгу інноваційних процесів, дуже важлива, проте за результат відповідають керівники. Автор цієї теорії довів, що створення стимуляторів і для керівників, так званих владних

стимуляторів, і для виробників інновацій – кваліфікованих стимуляторів, позитивно впливає на результат інноваційної діяльності сприяючи розвитку людського капіталу та досягненню результатів.

Особливе значення для предмету нашого дослідження мають результати досліджень П. Друкера, які розкривають роль підприємця у забезпеченні безперервних інноваційних змін, які виступають рушієм зростання економіки [132]. Нові інноваційні рішення для виробництва товарів і послуг творяться мільйонами підприємців у сфері МСП, які не будучи науковцями, спираються на власний досвід та інтуїцію і розвивають економіку, забезпечують прогрес суспільства. Невеликі капіталовкладення у МСП створюють робочі місця для переважної більшості населення, інноваційну основу конкуренції, перетворюючи знання у панівний фактор підвищення продуктивності виробництва.

Період кінця ХХ ст. характеризувався розпорошенням капіталу та сплеском активності інноваційного підприємництва, що створило основу для удосконалення виробництва та зародження постіндустріального суспільства. П. Друкер наголошував на необхідності інституційного закріплення інтелектуальної власності, яка рухає прогрес суспільства та створює нову соціальну ієрархію. Крім цього він визнавав роль м'якої державної підтримки інноваційної економіки через податкову підтримку для забезпечення довгострокових інвестицій [133].

Теорія підричних інновацій К. Крістенсена стала наріжнем каменем для формування «блакитного океану» та створення нових ринків, які виникають внаслідок виведення на ринок товарів, які принципово змінюють характер існуючої споживчої цінності. Новий товар, вироблений із використанням, так званих, «підричних» технологій [126], кардинально змінює ставлення споживача до застарілих товарів. Останні стають непотрібними споживачам, в результаті старі товари виходять з ринку. Подекуди це призводить до змін у цілих галузях, наприклад стаціонарні телефони витіснили телеграф, а їх в свою чергу замінили мобільні телефони, потім смартфони.

Ідея кластеру інновацій Й. Шумпетера отримала новий розвиток у працях багатьох вчених. Кластерна теорія М. Портера ґрунтується на наявних інституціональних взаємозв'язках між економічними суб'єктами, які взаємодіють між собою з приводу поширення інновацій та має географічно визначене місце. Він виявив закономірність у структурі інноваційного співробітництва і конкуренції, обґрунтував структурну теорію інновацій [170]. Якщо у питанні виникнення інновацій М. Портер віддавав перевагу випадковості, а не плановості процесів, то в питаннях державної підтримки інноваційних процесів на рівні кластера, вважав цей процес керованим і важливим для забезпечення позитивного ефекту. Стимулювання інноваційного процесу в національній економіці необхідно здійснювати точково в географічно зосереджених кластерах, які виступають суб'єктами дифузії інновацій. Прикладом таких утворень стали Силіконова долина, бізнес-інкубатори, технопарки, стартап-центри тощо.

Іншим напрямом сучасної теорії інновацій є концепція національних інноваційних систем, фундаторами якої стали К. Фрімен, Б.А. Лундвалл та Р. Нельсон. В основі цієї концепції лежать здобутки інституціональної економічної теорії Д. Норта, неокласичної економічної теорії: розсіяного знання та свободи ринку Ф. Хайєка, моделі економічного зростання: на основі науково-технічного прогресу Р. Солоу та на основі людського капіталу П. Ромера і Р. Лукаса.

Важливим моментом у розвитку концепції національних інноваційних систем (НІС) стала інституційна складова взаємодії державних та недержавних інституцій, впливу інституційного середовища на технології, знання, які становлять основу інновацій. Крістофер Фріман – послідовник Й. Шумпетера, засновник та перший директор інкубатора європейських дослідників інновацій – SPRU (<https://www.sussex.ac.uk/business-school/people-and-departments/spru>) в Університеті Сассексу (University of Sussex) досліджував інституційні засади інноваційної діяльності в національній економіці. К. Фріман разом із Ф. Луса обґрунтував

неошумпетеріанську версію теорії довгих хвиль, яка покладена в основу концепції національних інноваційних систем. Цей підхід визначив значимість інституційного забезпечення інноваційних процесів у розвитку національної економіки.

У трактуванні К. Фрімена національна інноваційна система утворюється як мережа державних та недержавних установ, діяльність яких спрямована на ініціювання, імпортування, модифікацію та поширення інновацій [143]. Тобто, НІС об'єднує інноваційні компанії, зацікавлених інвесторів, проте ключовими ініціаторами інновацій виступають держава і кластери. Відповідно до концепції інноваційних систем визначальним для активізації інноваційних процесів є не фінансове забезпечення, а інституційне середовище, механізми якого знімають зайве тертя у вигляді трансакційних витрат між всіма ланками національної інноваційної системи, забезпечуючи сталість розвитку. Така методологічна позиція ґрунтується на ідеях Д. Норта щодо пріоритетності інституційного забезпечення розвитку знань та технологій.

Для пояснення тенденцій сучасного розвитку інноваційної діяльності МСП важливе місце належить теорії інноваційних екосистем К. Факуда та К. Ватанабе [145]. Зміст даної теорії розвиває положення концепції Р. Айреса, що полягає в створенні інноваційної екосистеми на кшталт біологічної екосистеми. Теорія К. Факуда та К. Ватанабе розглядає екосистему як взаємодоповнюючий комплексний механізм, що поєднує дослідників та підприємців, державні інституції та громадян, та створює цінність інновацій по всьому ланцюгу їхньої взаємодії. Відповідно до даної теорії малі та середні підприємства вбудовуються в екосистемний ланцюг як носії покращуючих інновацій.

Інноваційна екосистема орієнтована на виконання суб'єктами різних функцій, які позитивно позначаються на ефективності інновацій. Основною функцією держави відповідно до цієї теорії є фінансування науково-дослідної діяльності, підтримка малих та середніх підприємств, які виводять на ринок

інноваційні товари та послуги, забезпечення якісного рівня інноваційної інфраструктури. Збереження цілісності такого утворення досягається узгодженістю інтересів та виконанням таких умов: стійкістю системи зв'язків; гнучкістю, тобто здатністю до швидкого відновлення вихідного стану; функціональною надмірністю, тобто можливістю забезпечення інноваційного процесу незалежно від дії зовнішніх сил у визначений часовий термін.

У ХХІ столітті екосистемний підхід набув широко впровадження в різних сферах економічного життя, оскільки дозволяє поєднати інтереси промислових гігантів, малого й середнього бізнесу та споживачів. Екосистеми функціонують на принципах мережної економіки та відкритих інновацій (Open Innovation) Г.Чесбро, що забезпечують ефективність інноваційних процесів [125]. Синергетичний ефект від такої взаємодії забезпечується співіснуванням великої кількості економічних агентів, можливостями входу, виходу та поширенням інновацій на всіх стадіях інноваційного процесу, що зумовлюється продуктивністю кожного учасника системи.

Нова ера інновацій починається із розгортанням 4 промислової революції, появою Індустрії 4.0, наскрізних цифрових технологій та платформенної економіки. Теоретичною основою цифрових інновацій стали концепції відкритих та підричних інновацій, розвинуті К. Швабом, із доведенням корінного перетворення не окремих технологічних, управлінських, маркетингових процесів на рівні підприємства чи країни, а глобальних ланцюжків вартості [177]. Особливістю інноваційної діяльності в цифровій економіці є кастомізація [119], тобто незліченна можливість модифікації продуктів (товарів, послуг) під потреби споживача; скорочення інноваційного циклу та цифрові трансформації всіх секторів економіки. Автоматизація праці, адитивні технології, штучний інтелект, хмарні обчислення створили нову технологічну платформу для цифрових трансформацій та активізації інноваційної діяльності.

На рис. 1.4. представлено три хвилі розвитку теорій інновацій.

Рис. 1.4. Базові постулати сучасної теорії інноваційного розвитку в контексті періодизації наукової думки (авторська розробка)

Виокремлені на рис. 1.4. ключові парадигми теорії інноваційного розвитку ґрунтуються на основних постулатах, які характеризують кожен з

них. Сутнісний зміст періодизації передбачає виділення таких хвиль: 1) кристалізація наукових знань щодо ролі науково-технічних факторів соціально-економічного прогресу; 2) становлення науки про інновації – інноватики, яка досліджує природу інновацій, їхню типологію, роль в економічній системі, закономірності створення інновацій; 3) гетеродоксія теорій інноваційного розвитку. Періодизація еволюції теорій інновацій, яка базується на виокремленні домінуючої парадигми інновацій (технологічна, гуманістична, структурна та цифрова), характерної відповідній хвилі наукової думки та методологічному базису економічної науки, на відміну від відомих дозволяє обґрунтувати роль інноваційної діяльності малих та середніх підприємств для розвитку економіки.

Технологічна парадигма, характерна для першої та другої хвилі. Починаючи з гуманістичної парадигми третьої хвилі, яка виділила пріоритет знань і людиноцентричність, зростає роль МСП в інноваційній діяльності, що супроводжується зовнішнім стимулюванням активності для розкриття творчого потенціалу інноваторів.

Структурна та цифрова парадигма, наведені на рис. 1.4. є породженням XXI ст., третьої хвилі економічної теорії. Їхні базові засади демонструють відхід від суто технологічного чи суб'єктного підходу з орієнтацією на створення сприятливих умов, інституційного та інфраструктурного каркасу у вигляді національної інноваційної системи, кластерів інновацій, інноваційних та цифрових екосистем; активізації інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

1.2. Категоріально-понятійна визначеність розвитку інноваційної діяльності МСП

У ХХІ ст. інновації мають тісний зв'язок з економічною практикою і наукою, є найважливішим фактором, який впливає на конкурентоспроможність підприємств та національної економіки. Інноваційна діяльність актуальна для підприємств будь-якого масштабу і різних видів діяльності, а особливо для МСП. Теорія еволюційної динаміки, що ґрунтується на відомих працях Й. Шумпетера [176] та дослідженнях сучасних економістів, пояснює як вирішуються проблеми та парадокси мікроеволюції та макроеволюції економічних систем інноваційним шляхом. Проблематика інноватики становить предмет багатьох досліджень від потенціалу малих та середніх підприємств в творенні інновацій [132, 176], узгодження динамічної взаємодії на макрорівні між інноваціями, попитом та отриманням доходу в трактуванні неокласичної теорії розвитку [149, 183] до підривного характеру впливу інновацій на формування нових ринків [126], створення нових споживчих можливостей [172].

Серед вітчизняних дослідників третьої хвилі економічної думки, які розкривають особливості інноваційного розвитку вітчизняної економіки слід зазначити праці О. Амоші [1, 2], Ю. Залозної, С. Іванова, В. Ляшенка [3], де визначено інноваційні засади випереджаючого розвитку економіки України, А. Чухна – подано теоретичні передумови та практичні аспекти становлення постіндустріальної економіки [104], А. Гальчинського – методологічно окреслено сучасні засади економічного розвитку [17, 18], монографії В. Гейця [36], Л. Федулової [79, 100], в яких системно та ґрунтовно викладено імперативи технологічного, соціального розвитку національної економіки та умови формування інноваційної системи України. Окремі аспекти сучасного інноваційного розвитку на рівні суб'єктів господарювання розкриваються Т. Шталь [111, 152, 179], О. Давидовою [25, 77, 130],

Н. Савицькою, О. Жегус [34, 83], О. Птащенко [78] дозволило виявити специфічні галузеві характеристики етапів створення та поширення інновацій.

Засади інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в економіці України розкрито в працях Ю. Бажала [5 - 8, 114], О. Біловодська [115, 116, 155], І. Гонтаревої [21, 22, 147, 148], І. Підоричевої [62, 63], О. Сергєєвої, В. Орлової, О. Кузьменко [86], Л. Пащук [60], Н. Рилач [81], М. Теплюк [91] та інш. Проблеми розвитку економіки та інноваційної діяльності носять постійний, циклічний характер, змінюються відповідно до нових викликів та загроз.

Глобалізація сприяла створенню передових технологій, збільшенню життєвого циклу продуктів призводить до суттєвих змін у багатьох галузях. З кожним роком поява нових технологій стає швидше, а часу і фінансування для їх впровадження у підприємств стає все менше. Все більше прибутку припадає на частку технологічних компаній, які утворені із малого чи венчурного бізнесу. Такі зміни набирають оберти, так що використання інноваційних розробок стає невід'ємною умовою лідерства та конкурентної переваги.

Світовий досвід та фундаментальні наукові дослідження утворюють значну роль малого та середнього бізнесу в національній економіці та в забезпеченні ефективної інноваційної системи. Досліджуючи роль та місце малих і середніх підприємств в розвитку сучасної економічної системи, доцільно провести порівняльний аналіз критеріальної визначеності цього поняття за різними підходами. У світовій практиці існує значна кількість статистичних критеріїв віднесення підприємства до групи МСП, які можна класифікувати за кількісною та якісною ознаками [9]. Відповідно до законодавчо закріплених норм, наведених у табл. 1.1 основними критеріями віднесення підприємства до категорії МСП є кількість працівників, валовий дохід, балансова вартість активів, обсяг сукупних активів та чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Таблиця 1.1

Кількісні критерії віднесення підприємств до малих та середніх
(складено за матеріалами [24, 66, 67])

Джерело	Критерії віднесення підприємств до різних категорій				
	Кількість працівників, осіб	Валовий дохід, млн. євро	Балансова вартість активів	Обсяг сукупних активів	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт,
Мікропідприємства					
Господарський кодекс України	До 10	До 2 млн. євро	-	-	-
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	До 10	-	До 350 тис. євро	-	До 700 тис. євро
Рекомендація Комісії 2003/361/ЄС «Про визначення мікро- малих і середніх підприємств»	До 10	До 2 млн. євро	-	До 2 млн. євро	-
Малі підприємства					
Господарський кодекс України	До 50	До 10 млн. євро	-	-	-
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	До 50	-	До 4 млн. євро	-	До 8 млн. євро
Рекомендація Комісії 2003/361/ЄС «Про визначення мікро-малих і середніх підприємств»	До 50	До 10 млн. євро	-	До 10 млн. євро	-
Середні підприємства					
Господарський кодекс України	До 250	До 50 млн. євро	-	-	-
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	До 250	-	До 20 млн. євро	-	До 40 млн. євро
Рекомендація Комісії 2003/361/ЄС «Про визначення мікро- малих і середніх підприємств»	До 250	До 50 млн. євро	-	До 43 млн. євро	-

При кількісному підході, наведеному в табл. 1.1, як для українського, так і європейського регламентів, суб'єктами малого підприємництва

визначаються суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, для яких річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, а середня чисельність працівників за звітний період (календарний рік) не більше 50 осіб [24]. При цьому можливе використання лише одного із критеріїв, як правило застосовують їх комбінацію.

Варто зазначити, що кількісний варіант визначення малих та середніх підприємств має переваги, перш за все, це зручність розрахунку, оскільки такий підхід орієнтований на статистично визначені критерії, які облікуються на підприємствах. Він враховує як витратні показники залучення економічних ресурсів (наприклад, чисельність персоналу), так і результативні (чистий дохід), а також масштаби діяльності підприємств порівняно з іншими суб'єктами бізнесу. Проте основним недоліком є той факт, що у разі не підтвердження підприємством відповідності вказаним критеріям протягом двох років, воно автоматично переводиться до іншої категорії. Тобто спостерігається відтермінування та рухливість змін у статусі підприємства залежно від обсягів діяльності. Ще одним недоліком є волатильність валютного курсу, який використовується для розрахунку показників на підставі курсів Нацбанку, що встановлювались для євро протягом відповідного року. Кількісні критерії різняться залежно від законодавства країни, наприклад у США компанія із чисельністю до 500 осіб може бути віднесена до середніх підприємств. Для цієї країни ключовим визначником є галузеві критерії.

Тобто у світовій практиці кількісні критерії доповнюються якісними, що визначають суттєві риси та особливості діяльності МСП. При цьому підході основними критеріями є специфіка діяльності та поведінки суб'єкта, наприклад, обмежений доступ до ринку капіталу, невеликий сегмент ринку, який займає підприємство [9]; здатність швидко реагувати на зміну попиту, спроможність створювати конкурентне середовище, специфіка організації та контролю виробництва, пов'язана з нерозривністю права власності та

безпосереднього управління, високий рівень особистої відповідальності керівника-власника не лише за інвестований капітал, але й за прийняті рішення; поширеність сімейного бізнесу; відповідний рівень ризикованості діяльності та прозорість діяльності для керівника.

Якісний підхід дозволяє обґрунтувати широкий спектр функцій, які виконують МСП в економічній системі. На рис. 1.5. систематизовано основні функції, які визначають роль МСП в сучасній економіці.

Наявність гнучкої структури ринкової економіки завдяки багаточисельності підприємств породжує високий рівень національного доходу та якості життя населення. Конкурентоспроможність МСП забезпечується через впровадження інноваційних винаходів, які швидко поширюються у виробництві, сільському господарстві, торгівлі та в інших сферах діяльності. Для розвинутих країн інноваційна функція малого та середнього бізнесу набирає значних обертів.

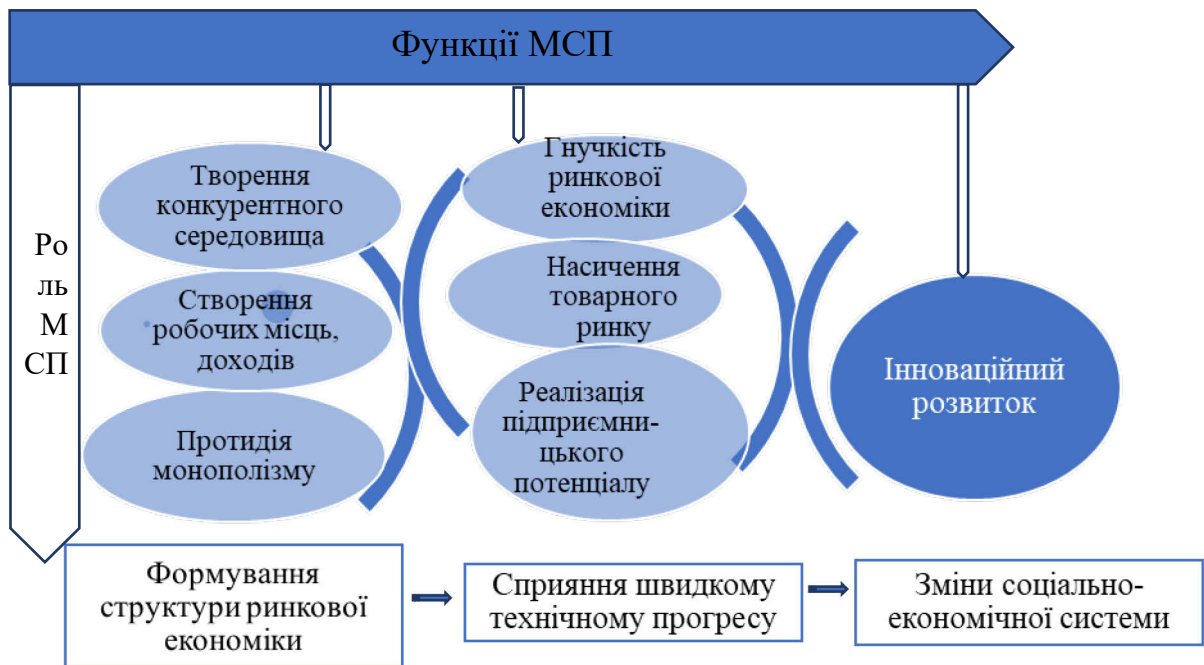

Рис. 1.5. Роль та функції МСП в економічній системі (авторська розробка)

Основні функції, які виконують малі та середні підприємства в будь-якій економіці, наведені на рис. 1.5., перша за все, забезпечують створення

фундаментальної структури ринкової системи. Малі підприємства, будучи найменшим осередком конкурентного середовища, забезпечують від 70% до 90% зайнятості в розвинених економіках, протидіють монополізму, сприяють реалізації підприємницького потенціалу, мобілізують самостійну ініціативу. Розвиток МСП є основою не лише створення нових робочих місць для більшої частини населення, але й засобом формування середнього класу в суспільстві.

Великий бізнес має значний фінансовий ресурс та поряд з цим і громіздку оргструктуру, яка не завжди дозволяє швидко реагувати на зміни та запроваджувати інновації. Збільшення обсягів виробництва та реалізації малих і середніх підприємств безпосередньо залежить від рівня інноваційного розвитку. Головним фактором існування й конкурентоспроможності цих підприємств є нові та затребувані товари і послуги. Тобто сьогодні можна стверджувати, що створення інноваційних продуктів є головною функцією, яка стабілізує соціально-економічну систему.

Досліджуючи категоріальний зміст розуміння «розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств» нами здійснено декомпозицію даного поняття. Спираючись на результат теоретичного аналізу еволюцій теорії інновацій систематизовано різні підходи до визначення поняття «інновація» (представлені у додатку А, табл.А.1).

Опрацювання наведених підходів дозволило виділити три основні погляди на сутнісний зміст інновацій. До першої групи віднесені наукові позиції, в яких під інновацією розуміють технічне нововведення (інженерну думку, технічну ідею), яке необхідно впроваджувати у виробництво для підвищення ефективності виробничого процесу. За іншим поглядом інновації є інструментом управління бізнесом, тобто змінами, що приводять до успіху в бізнесі, конкурентним перевагам на ринку (П.Друкер, М.Портер). При цьому за своєю природою інновації є скоріше економічними чи соціальними явищами, ніж технічними. П. Друкер під інновацією розумів особливий засіб підприємців, за допомогою якого вони досліджують зміни, що відбуваються

в економіці та суспільстві, з метою використання їх у бізнесі чи в інших сферах обслуговування [31]. М. Портер інтерпретує інновацію як результат незвичних зусиль, який дає змогу підприємству досягти такого рівня переваг, коли воно зможе його підтримати лише за допомогою впровадження постійних вдосконалень [171]. Ф. Янсен інновації трактує як інтеграцію світу техніки та бізнесу, і без другої складової інновація залишається винаходом [158].

Третя група визначають інновацію як процес розвитку, результат реалізації новацій незалежно від сфери їх застосування. Зокрема, Б. Санто визначає інновацію як «суспільний, технічний чи економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, на прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід» [175].

Важливим категоріальним змістом наповнено розмежування понять інновація та новація. У додатку А, рис. А1. схематично показано відмінність цих понять, що дозволяє в подальшому дослідженні проаналізувати етапи інноваційної діяльності МСП. Новація є результатом фундаментальних чи пошукових наукових досліджень або досвіду, практики господарювання в будь-якій сфері діяльності. Тобто це ідея, нове знання, метод, відкриття, винахід. Новація перетворюється в інновацію лише за умови практичного втілення, що відбувається шляхом інвестування у запуск нового продукту або комерціалізації винаходу (патенту, корисного зразка тощо) та ринкового визнання. На рис. А.2 у додатку А показаний цей механізм.

Відповідно до наведеної логіки, інновація – є процесом перетворення новацій у результат, що змінює продукт, процес виробництва, умови господарювання, управлінські, маркетингові інструменти. Основними рисами інновації є її новизна, виробнича застосовність, можливість масштабування, комерційний або соціальний ефект. Процес перетворення новації в інновацію та її поширення (дифузія) становить зміст інноваційного

процесу. Сукупність етапів інноваційного процесу утворює інноваційну діяльність. Як показано у попередньому підрозділі, інноваційна діяльність визнається ваговою складовою економічного розвитку, а між економічним розвитком та розвитком інноваційної діяльності існує діалектичний зв'язок.

У табл. 1.2 у систематизованому вигляді наведено визначення поняття «інноваційна діяльність» за різними джерелами.

Таблиця 1.2

Визначення поняття «Інноваційна діяльність»

Автор / Джерело	Визначення поняття
Результативний підхід	
Закон України «Про інноваційну діяльність» [68]	Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг
П.М. Коюда, І.А. Шейко [44, с.24]	Інноваційна діяльність підприємства – це діяльність, що націлена на розробку, використання та комерціалізацію науково-техніко-технологічних результатів (інновацій) інноваційного процесу для виробництва продукції, розширення номенклатури (асортименту), впровадження новітньої технології (організація управління чи удосконалення тощо) та реалізації конкурентоспроможного товару (робіт, послуг) з метою отримання економічної ефективності
О.М. Файчук, О.В. Файчук [97, с.68]	Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на оновлення існуючого, створення і використання нового конкурентоспроможного продукту (товару, технології способу виробництва) з метою кращого задоволення суспільних потреб (підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості тощо)
ДСТУ ГОСТ 31279:2005 [32, с.2]	Інноваційна діяльність – діяльність, що забезпечує створення і реалізацію інновацій (процес створення інновацій, що включає прикладні дослідження, підготовку і пуск виробництва, а також діяльність, що забезпечує створення інновацій, науково-технічні послуги, маркетингові дослідження, підготовку і перепідготовку кадрів, організаційну та фінансову діяльність)
У 2006 р. на Міжпарламентській асамблеї держав – учасниць СНД був прийнятий Модельний закон про інноваційну діяльність [52]	Інноваційна діяльність – діяльність, що забезпечує створення й реалізацію (уведення в цивільний оборот) новацій (нововведень) і одержання на їхній основі практичного результату (нововведення) у вигляді нової продукції, нового способу проведення (технології), а також реалізованих на практиці заходів організаційного, виробничо-технічного, соціально-економічного й іншого характеру, що виявляють позитивний вплив на сферу проведення, суспільні відносини й сферу керування суспільством
О.В. Чумак [103, с.10]	Інноваційна діяльність – це діяльність, в результаті якої народжується щось нове (новація), яке відзначається неповторністю та оригінальністю і якого до того не існувало в природі

Продовження таблиці 1.2

Функціональний підхід	
Керівництво OSLO [188, с. 20]	Інноваційна діяльність включає наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, які дають змогу здійснювати інновації, що задумані з цією метою. Деякі види інноваційної діяльності є інноваційними самі по собі, інші не мають цієї властивості, але теж необхідні для здійснення інновацій. Інноваційна діяльність включає також дослідження і розробки, не пов'язані безпосередньо з підготовкою будь-якої конкретної інновації
Процесний підхід	
С. Покропивний [64,с.24]	Інноваційна діяльність – це процес, спрямований на розроблення й реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також зв'язані з цим додаткові наукові дослідження й розробки
О.В. Коваленко [40]	Інноваційна діяльність – процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень в новий або вдосконалений продукт, реалізований на ринку, в новий або вдосконалений процес, використовуваний в практичній діяльності, а також пов'язані з ними додаткові дослідження і розробки
Системний підхід	
Т.П. Близнюк [10]	Інноваційна діяльність – це складна динамічна система заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок або інших науково-технологічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища усіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах)
В.О. Коюда, Л.А. Лисенко [43]	Інноваційна діяльність – це системна діяльність, спрямована на наукові дослідження, розробку (або залучення), впровадження та комерціалізацію інновацій з метою отримання економічного та (або) іншого ефекту, підвищення конкурентоспроможності підприємства та забезпечення його розвитку

Найбільш поширеним є результативний підхід, якій трактує інновацію як кінцевий результат попередніх етапів створення новацій. В Україні законодавчо затверджено розуміння інноваційної діяльності як опосередкованої ланки між науковою сферою та прикладним застосуванням результатів наукових досліджень та розробок [68].

Наведені у табл. 1.2. підходи до визначення поняття «інноваційна діяльність» відображають також функціональний підхід, поданий у Керівництві OSLO, яке регламентує розуміння інновацій, інноваційної діяльності, характеристик інноваційних фірм, а також внутрішніх та системних факторів, які можуть впливати на інновації в країнах ОЕСР [188].

Системний підхід є відображенням динамічного підходу до трактування інноваційної діяльності. Він дозволяє розробити і впровадити в організацію постійно діючі традиції і правила розвитку, ідентифікувати причинно-наслідкові зв'язки між вже досягнутим і очікуваним станом технологій, якості продукції, професійності кадрів, призводить до більш ефективного використання всіх ресурсів фірми, дозволяє набувати конкурентних переваг шляхом впровадження змін в управлінні. Системний підхід до інноваційної діяльності застосовують такі компанії-інноватори – Dodge, Apple, Amazon, Tesla, Water-Gen, Fitbit, General Electric, XL Hybrids, GoPro, iRobot, Philo, Philips.

Відповідно до процесного підходу інноваційна діяльність являє собою певну послідовність процесів створення, поширення та впровадження інновацій; результат комерціалізації науково-технічної продукції, оновлення ринкової, операційної, виробничої діяльності.

Процесний підхід реалізується у вигляді різних модифікацій відомих моделей інноваційного процесу: push-модель та pull-модель, які наведені у додатку А., рис. А.2. Лінійна модель «технологічного поштовху» відображає пряму залежність між кількістю фундаментальних досліджень та рівнем економічного розвитку, оскільки відкриття, які створюються в фундаментальній науці, далі перетікають у прикладні дослідження, які комерціалізуються та виводяться на ринок. Інша модель – «тиску ринкового попиту», ініціюється ринком. Тобто інновації виникають у результаті ринкових досліджень потреб споживача і виробництво підлаштовується під існуючий запит ринку. Існують інтегративні моделі інноваційного процесу, які відображають комбінацію push- та pull-моделей.

У практиці діяльності МСП поширені моделі із петлями зворотного зв'язку, коли допускається одночасне проектування, маркетинг та виробництво нового продукту. Для стартап-проектів використовують підхід Lean Startup, започаткований Стівом Бланком та Бобом Дорфом [117] та розвинутий у вітчизняній практиці підприємницького маркетингу [84].

На рис. 1.6. зображено варіанти інноваційних процесів, характерні для інноваційної діяльності МСП.

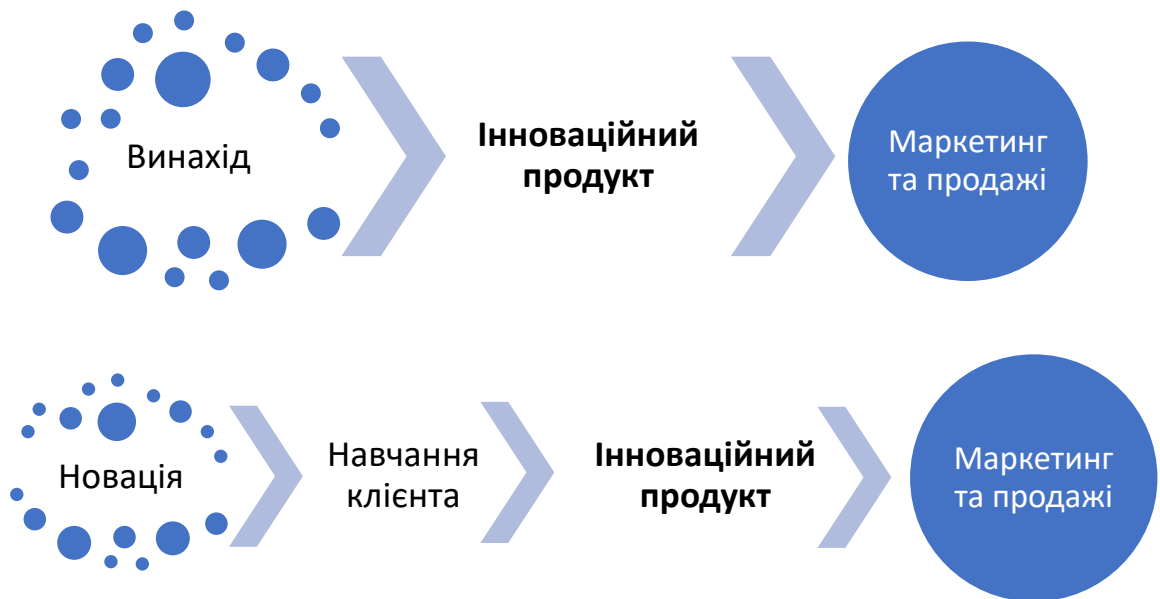

Рис. 1.6. Варіанти короткого циклу інноваційного діяльності малих та середніх підприємств

Інноваційна діяльність МС підприємства, на рис. 1.6 може здійснюватися у різних формах: кількісне та якісне оновлення виробничого потенціалу, що забезпечує підвищення продуктивності господарської діяльності; якісне оновлення чи удосконалення продукції (товарів і послуг); нові бізнес-моделі, що змінюють способи взаємодії зі споживачами і партнерами; створення нових ринків. Нові ідеї виникають і розробляються на всіх стадіях інноваційного процесу, тобто фундаментальні дослідження не розглядаються як єдина ініціююча сила. Важливим етапом в цифрових

інноваціях є навчання клієнта, яке відбувається за логікою pull-моделі інноваційного процесу ще до виведення продукту на ринок.

Способи організації інноваційної діяльності являють собою упорядковану діяльність зі створення і освоєння інновації. Розрізняють внутрішній (весь цикл здійснюється всередині підприємства), зовнішній (створення і освоєння інновацій здійснюється на умовах контракту зі сторонніми організаціями) та змішаний (інноваційний цикл включає точкове залучення сторонніх організацій, зокрема венчурних фондів) способи інноваційної діяльності. Відповідно до вказаних способів інноваційної діяльності виділяють різні типи інноваційних підприємств: конструкторські бюро, основний вид діяльності яких є здійснення НДКР та виробництво інновацій; венчурні фірми, технопарки, бізнес-інкубатори, стартап-центри; користувачі новацій; виробники товарів крафтового сектору та виробники послуг тощо. Інноваційний процес у більшості МСП здійснюється інтуїтивно, на основі власної ініціативи, як засіб конкурентної боротьби.

Категорія розвитку є центральним поняттям більшості економічних досліджень. Розвиток інноваційної діяльності важливий для будь-якої системи як в теоретичному, так і практичному аспектах. Поняття розвитку і позитивних змін, тобто прогресу не обов'язково збігається. Сам розвиток осмислюється як багатовимірний, нелінійний процес, що відбувається через різні варіанти форм руху: лінійний, нелінійний, поступальний, стрибкоподібний, дискретний, неперервний [82]. Еволюційний підхід, характерний для неошумпетеріанства, сучасного інституціоналізму та нової економічної історії Д. Норта [166], трактує розвиток як поступовий процес, здатний змінювати структуру будь-якої соціально-економічної системи, динамічну зміну, викликану інноваціями. Виходячи із сутності категорії, важливими характеристиками розвитку інноваційної діяльності є швидкість розвитку, рівень (кардинальність) змін, результативність (успіх або невдача інноваційного процесу). Отже, розвиток інноваційної діяльності є процесом динамічних змін, формування якісно нового рівня інноваційного процесу

шляхом інтеграції наукової, виробничої та ринкової сфер, що відповідають сучасним викликам та потребам економічної системи.

Малий та середній інноваційний бізнес характеризується особливим типом творчої економічної поведінки, що зумовлено специфікою діяльності: невеликим колективом та потужностями виробництва. Швидкі зміни потреб споживачів, оновлення вимог до якості, короткі життєві цикли товарів та послуг, зростання їх різноманіття є наслідком гнучкості малих і середніх підприємств. Гнучкість організації перетворюється на ключову властивість змінюватись та породжувати інновації [120]. В умовах індивідуалізації потреб та кастомізації виробництва, відкритість інноваційних процесів стає важливою рисою сучасних інновацій, що потребує усе більшої кількості суб'єктів для їх продукування. Відповідно, інноваційна діяльність МСП визначається і організаційною поведінкою, і підприємницьким конкурентним середовищем, і державними стимулами, що у сукупності спонукає суб'єктів до постійного оновлення виробничої, управлінської, маркетингової діяльності. У результаті відбувається оновлення продукції, технології чи нових рішень щодо поведінки на ринку. Поведінкова складова інноваційної діяльності малих та середніх підприємств передбачає реалізацію п'ятифакторної моделі гнучкості (5F), зображеної на рис. 1.7 [108].

Рис. 1.7. Модель гнучкості інноваційної діяльності МСП (авторська розробка)

Модель включає такі елементи [108]:

- FC (flexibility of communications) гнучкість комунікацій;
- FM (management flexibility) гнучкість управління;
- FT (technological flexibility) технологічна гнучкість;
- FE (economic flexibility) економічна гнучкість;
- FO (operational flexibility) операційна гнучкість.

Наведена на рис. 1.7. модель, включає гнучкість комунікацій, що передбачає налагодження взаємодії у внутрішньому середовищі (власник – найманий працівник) та зовнішньому середовищі (підприємство – споживач; підприємство – партнери; підприємство – держава). Гнучкість управління проявляється у коротких ланцюгах ухвалення рішень та швидкості їх виконання, а технологічна гнучкість зумовлена незначним масштабом діяльності та здатністю швидко реагувати на запити ринку, змінювати продукцію і перебудовувати технологію, розвиваючи продукт у процесі його реалізації.

Економічна гнучкість пояснюється високою оборотністю власного капіталу та передбачає можливість залучення додаткового фінансування. Операційна гнучкість є основою антикрихкості підприємства, що означає здатність витримувати тиск зовнішнього середовища шляхом перебудови бізнес-процесів. У цілому, наведена на рис. 1.7, модель гнучкості відображає ключову характеристику інноваційної діяльності МСП – можливість одночасно розвивати ринкову взаємодію із клієнтами (Customer Development) та покращувати, змінювати продукт (Product Development).

П'ятифакторна модель гнучкості визначає поведінкову складову розвитку інноваційної діяльності МСП, яка дозволяє забезпечувати конкурентоспроможність економічної системи в умовах стрімкості та динамічності зовнішнього середовища. Інноваційна діяльність в сучасній економіці не є результатом лише підприємницької поведінки. На розвиток інноваційної діяльності, крім поведінкової складової важливий вплив мають ресурсна та інституційна складові. Суттєва роль належить умовам здійснення

інноваційної діяльності, наведеним на рис. 1.8, які створюються інноваційною інфраструктурою як складової інституційного середовища та механізмам інноваційної та промислової політики держави.

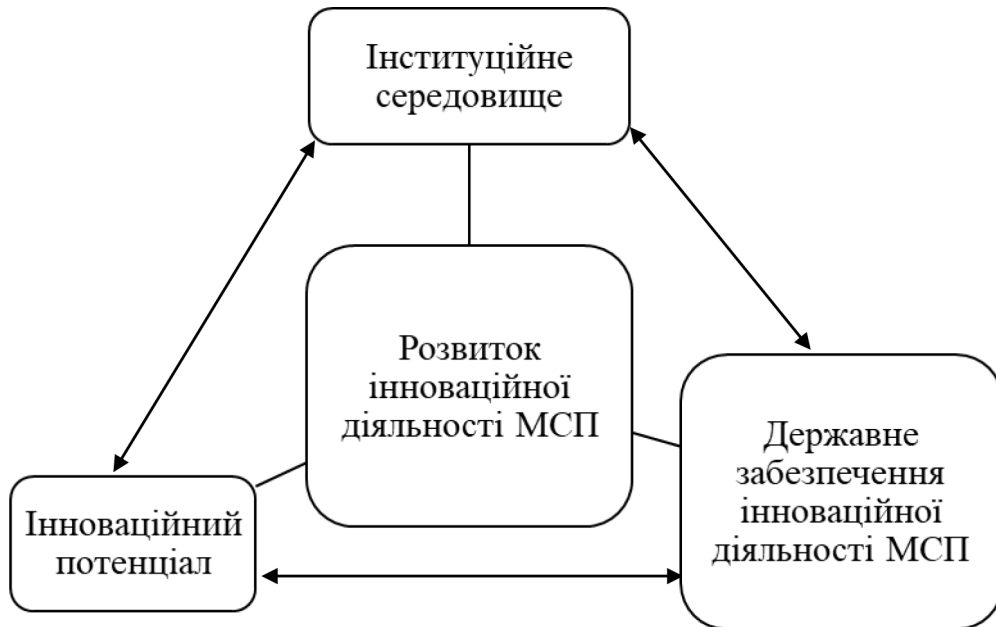

Рис. 1.8. Умови розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств (авторська розробка)

У сукупності інституційне середовище, інноваційний потенціал підприємства, державне забезпечення інноваційної діяльності малих та середніх підприємств формують умови розвитку їх інноваційної діяльності (рис. 1.8.). А сам розвиток є передумовою активізації інноваційної діяльності, оптимізації інноваційного процесу, виведення його на новий якісний рівень, який забезпечуватиме відповідність сучасним викликам.

Таким чином, категоріально-понятійний зміст розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств полягає в динамічних змінах протікання інноваційних процесів, які на відміну від існуючих трактувань, реалізується завдяки п'ятифакторній моделі гнучкості малого та середнього бізнесу (гнучкість комунікацій; гнучкість управління; гнучкість технологій; економічну та операційну гнучкість), яка визначає поведінкову складову інноваційного потенціалу підприємств, та дозволяє забезпечувати

конкурентоспроможність економічної системи шляхом інтеграції наукової, виробничої та ринкової сфер, що відповідають сучасним викликам.

1.3. Концептуальні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств

Розвиток інноваційної діяльності підприємств розглядається нами як особливий процес, що характеризується взаємодією глобального середовища, ключові процеси, явища та події в якому формують певні умови для її здійснення, та системи у вигляді взаємопов'язаних підсистем, які забезпечують його в МСП. Ключовим в забезпеченні розвитку інноваційної діяльності є чітке окреслення впливаючої та підпорядкованої підсистем. Виходячи із того, що безпосередній вплив на організацію та здійснення внутрішніх управлінських та виробничо-комерційних процесів, справляють тенденції науково-технічного прогресу, відповідно до яких здійснюється перспективне науково-технічне планування та прогнозування, впливаючою підсистемою визначено підсистему аналізу та планування інноваційної діяльності з урахуванням стратегічних і поточних планів підприємства, а підпорядкованою підсистемою – ресурсну, яка характеризує щонайменше наступні можливості: здійснювати підготовку і перепідготовку фахівців, які здатні на високому рівні організувати ефективну виробничо-господарську та інноваційну діяльність; виявляти резерви ресурсів; знижувати витрати шляхом впровадження новітніх ефективних технологій та обладнання; шукати та реалізовувати нові механізми взаємодії підприємств з контрагентами, постачальниками, органами державної влади, споживачами, конкурентами на основі існуючих правових стосунків, та взаємовигоди і досягнення високих показників реалізації продукції тощо.

Оскільки вище охарактеризовано та обґрунтовано, що для активізації інноваційної діяльності МСП необхідним є створення належних інституціональних умов, спрямованих на забезпечення суттєвої державної підтримки, особливе місце у системі розвитку інноваційної діяльності відведено допоміжній підсистемі. На думку авторів ця підсистема відповідає за фінансове забезпечення та державне сприяння, вона структурується залежно від напрямів (пріоритетного розвитку, відповідно до прийнятих державних/регіональних стратегій розвитку, галузевих/ринкових пріоритетів, пріоритетів у сфері міжнародної науково-технологічної взаємодії), методу фінансування за пріоритетними напрямами (бюджетного фінансування інноваційних розробок МСП та іншого інструментарію у здійсненні державної фінансової підтримки інноваційної діяльності). Основними завданнями цієї підсистеми є використання державних цільових програм та державного сприяння інноваційній діяльності, що може здійснюватися як прямо (у монетарній формі), так і опосередковано (через податкові та інші преференції).

Погоджуючись із Л. Федуловою у тому, що основними факторами інноваційного розвитку є інноваційно-інституціональні детермінанти (людський капітал, інститути розвитку, адміністративний ресурс та ін.) [99], підтримуємо думку автора щодо необхідності адаптації існуючих теоретичних моделей економічного зростання на основі інтеграції неокласичної й інституційної парадигм. Відповідно до даного підходу у систему розвитку інноваційної діяльності МСП включено впливову підсистему, названу як «Інноваційна активність»; підпорядковану – «Виробничо-господарська діяльність» та допоміжну – «Фінансове забезпечення і державна підтримка» (рис. 1.9). Здатність підприємств до формування та забезпечення функціонування цих підсистем зумовлює можливість забезпечувати позитивну динаміку інноваційної діяльності МСП та стимулювати її у довготерміновій перспективі з урахуванням

інтенсифікації інноваційних процесів, таким чином забезпечувати її розвиток.

У той же час рівень функціонування цих підсистем та системи в цілому значно залежить від глобальних сил та явищ, які формуються під впливом процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Як зазначено у параграфі 1.2. у сукупності з інноваційним потенціалом підприємства та державним забезпеченням, вони формують умови для розвитку інноваційної діяльності МСП.

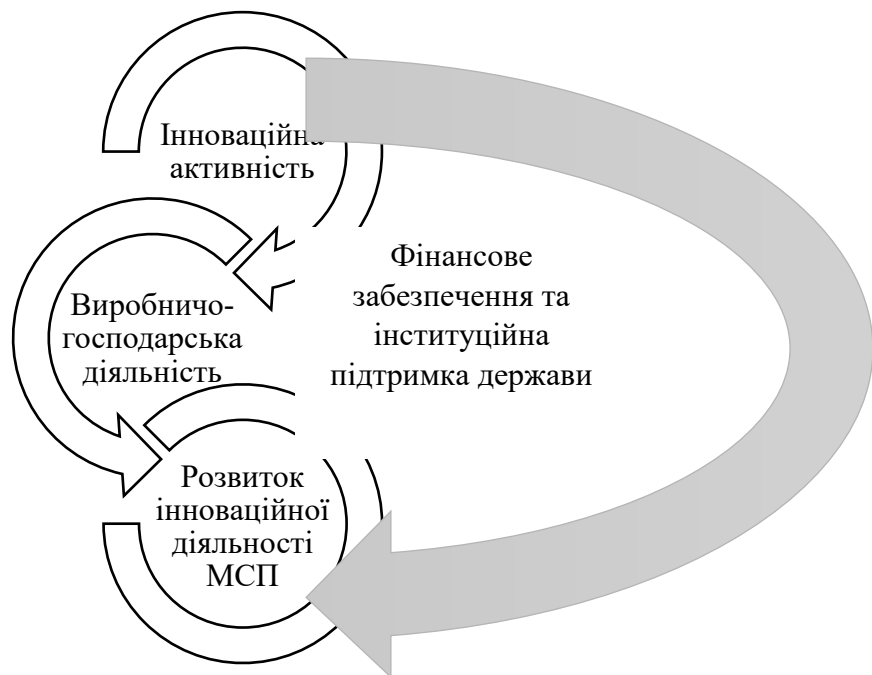

Рис. 1.9. Взаємозв'язок складових системи розвитку інноваційної діяльності МСП (складено автором)

Інтегрований підхід до розвитку інноваційної діяльності МСП, поданий на рис. 1.9., заснований на засадах інституціональної та неокласичної теорій, формалізує його як динамічний процес позитивних якісних змін у виробничо-господарській діяльності на основі активізації інноваційної діяльності під впливом стимулів у вигляді належного фінансове забезпечення і державної підтримки, тим самим здійснюючи її на новому рівні, а саме у взаємозв'язку та залежності від підсистеми вищого порядку, яка визначає сучасні вектори інноваційного розвитку. Відповідно до запропонованого

підходу регламентується орієнтація на перспективне планування інноваційної діяльності, яке має здійснюватися на основі прогнозування майбутніх трендів, передбачення глибоких та системних трансформацій в усіх сферах життя, що дозволить усунути опір змінам та подолати суперечності і невідповідності сучасного рівня розвитку інноваційної діяльності тим вимогам, які висувають нові виклики.

Наведена система розвитку інноваційної діяльності МСП потребує подальшого розвитку концептуальних засад. У наукових публікаціях [11, 91, 99, 109] ведеться активна наукова дискусія щодо основоположних засад у проблематиці інноваційної діяльності підприємств та її розвитку. Особливу увагу науковцями приділено принципам, у результаті чого виникла значна кількість поглядів.

Розвиваючи методологічні засади управління інноваційним розвитком підприємства, А. Мазаракі, Л. Федуловою виокремлено наступні принципи [47, с. 23]: системність; пріоритетність інноваційної політики; стратегічна цілеспрямованість; рефлексорність; неперервність інноваційної діяльності; науковість; інтеграція потенціалів. У цілому такий підхід дозволить пріоритизувати інноваційну діяльність, підняти її роль в розвитку підприємства, але їх недостатньо для організаційного забезпечення інноваційних процесів та управління ними в умовах динамічних змін.

До основних методологічних принципів інноваційного розвитку підприємства С. Бондаренко віднесено такі принципи: ієрархічної комплексності факторів інноваційного стану підприємства; системності показників інноваційного стану підприємства; стратегічної направленості інноваційного розвитку підприємства; векторного цілепокладання інноваційного розвитку підприємства; циклічності інноваційного розвитку підприємства; принцип стійкості інноваційного розвитку підприємства; неперервності інноваційного розвитку підприємства; адаптивності інноваційного розвитку підприємства; синергетичного ефекту впливу змін на інноваційний розвиток підприємства; інтегрованості інноваційного розвитку

підприємства; балансу інтересів суб'єктів інноваційного процесу [11]. У цілому погоджуючись з даною позицією автора, необхідно зауважити, що окремі принципи це не ключові основоположні засади, а скоріше умови для забезпечення розвитку інноваційної діяльності підприємств, зокрема принцип системності показників інноваційного стану підприємства. У контексті даного принципу автором зазначається, що внутрішнє середовище підприємства представлено сукупністю факторів, дія яких обумовлює відповідне становище підприємства на даний момент часу, що характеризується відповідними параметрами і виражається системою показників інноваційного стану підприємства, але на нашу думку такий розгляд внутрішнього середовища доцільно здійснювати не в контексті принципів а в контексті необхідних умов для розвитку інноваційної діяльності.

На увагу заслуговують рекомендовані В. Шарко принципи формування конкурентної стратегії інноваційного розвитку підприємства, серед яких наступні принципи: цілеспрямованості, об'єктивності, адаптивності та мобільності, ієрархічності, стратегічності, наукової обґрунтованості, системності, оптимальності, комплексності та узгодженості, конкурентоспроможності, стійкості, партисипативності та соціальної орієнтованості, збалансованості, інноваційності та розвитку, дієвості, обґрунтованості індикаторного забезпечення, економічної ефективності [109]. Наведені принципи узагальнені автором на основі аналізу наукових джерел, присвячених методології планування діяльності підприємства в цілому та управлінню конкурентними перевагами, тому потребують уточнення з точки зору сутності розвитку інноваційної діяльності. Зокрема принцип дієвості на думку автора передбачає, що розроблений план формування та забезпечення конкурентної стратегії підприємства повинен перетворитись у дієвий метод менеджменту, який підлягає виконанню, але дискусійним таке трактування є в контексті проблематики інноваційної діяльності. Крім того, принципи обґрунтованості індикаторного

забезпечення, економічної ефективності в трактуванні автора не корелюють з інноваційними процесами на підприємстві, їх організацією чи управлінням. Тому наведені принципи потребують подальшого узгодження відповідно до особливостей та змісту розвитку інноваційної діяльності.

Слід зазначити, що в публікаціях останніх років автори розширюють постулати, в окремих випадках уточнюють трактування тих, що вже декларувалися як принципи інноваційної діяльності. У контексті цього на увагу заслуговують постулати трансформації бізнес-ідеї у інноваційний розвиток підприємств малого бізнесу, запропоновані М. Теплюк [91]: логічність, який трактується як необхідність виходу за рамки логіки та реальності для вирішення завдань сьогодення; неперервність, відповідно до якого інноваторам необхідно стратегічно мислити та разом з тим враховувати, що прогнози та екстраполяція не працюють належним чином, майбутнє є абсолютно не визначеним і цей факт треба сприймати як відкриті можливості для використання проривних інновацій; лідерство – як конкурентна перевага, що вже перейшла з позицій відносин між клієнтами та персоналом підприємства у бік ефективності їх взаємодії у точках контакту.

Відмінністю підходу Н. Чухраєвої від традиційних є виділення сучасних принципів забезпечення інноваційного розвитку підприємства з урахуванням фактору часу. Автором абсолютно доречно зазначається, що інновація зберігає свої властивості лише протягом обмеженого проміжку часу, після чого перетворюється на традиційний продукт. Звідси зроблено висновок відносно того, що ключовими факторами забезпечення ефективності інновації є вчасність її появи на ринку, швидкість поширення і тривалість існування на ринку як інновації [105]. Засновуючись на цьому твердженні, Н. Чухраєвою запропоновано принцип передбачення актуальності інновації, принцип стимулювання актуальності інновації, принцип пролонгації актуальності інновації та принцип безперервності інноваційного процесу. Доведено, що втілення у життя зазначених принципів

дасть змогу максимізувати результативність інноваційного розвитку підприємства.

Підсумовуючи, проведений контент-аналіз, серед ключових принципів інноваційної діяльності автори виділяють наступні: наукова обґрунтованість і ефективність; цілеспрямованість; безперервність (неперервність); комплексність; системність; збалансованість; глобальність; багатоваріантність; альтернативність; масштабність; адаптивність; економічна доцільність; варіативність; орієнтація на споживача; а також принцип взаємодії; оптимальності; конкурентостійкості; збалансованості та ін. Дотримання зазначених принципів є апіорним для забезпечення ефективності і результативності інноваційної діяльності. Поширене використання дозволяє вважати їх класичними та обов'язковим, проте в умовах сучасних викликів виникає необхідність доповнення специфічними принципами, дотримання яких сприятиме забезпеченню розвитку інноваційної діяльності. Наведене коло принципів потребує уточнення з урахуванням особливості інноваційної діяльності МСП та сучасних викликів.

З урахуванням швидкості та глибини трансформаційних процесів класичні принципи адаптивності, обґрунтованості; безперервності необхідно доповнити специфічним принципом гнучкості. Відповідно до якого середні та мали підприємства в умовах динамічних змін мають миттєво реагувати та впроваджувати зміни у продукти, процеси, технології. Іноді на прийняття рішень у менеджерів та/або власників бізнесу може бути лише декілька днів, які надають нове «вікно можливостей», використання якого дозволить посилити конкурентні переваги та зміцнити положення підприємства на ринку. Крім того, принцип адаптивності дещо втрачає свою актуальність як принцип інноваційної діяльності. Адаптація означає пристосування до нових умов, залишатися в тренді. Накопичений практичний досвід засвідчує інертність змін в процесах та технологіях інноваційної діяльності, особливо в тих підприємствах, в яких було досягнуто високих результатів. Але зміни, що відбуваються настільки кардинальні, що навіть високоефективні для «вчора»

підходи стають програвшими в сучасних умовах, а їх дотримання у майбутньому взагалі загрожує підприємству втратою актуальності продуктів та послуг, а отже – своїх позицій. Проста адаптація лише на час дозволить забезпечити подальше функціонування підприємства, тому потрібна трансформація, яка має відбуватися на засадах принципу проактивності. Відповідно до даного принципу важливо передбачати, а краще випереджати ймовірні зміни, тобто діяти на випередження. Для цього необхідним є постійне відстеження за подіями, процесами і явищами, що відбуваються у глобальному світі, і намагатися постійно відстежувати тренди, сигнали змін та майбутні перспективи. Якщо раніше достатньо було залишатися в тренді, то зараз необхідно тренд передбачати, а краще – випереджати.

Для сучасного розвитку інноваційної діяльності важливо постійно діяти, шукати можливості, ініціювати зміни в продуктах, процесах, технологіях. Тому серед специфічних принципів виділяємо принцип ініціативності, дотримання якого завдяки постійному виявленню і використанню нових перспектив, стимулювання новаторських ідей дозволить забезпечити безперервність та циклічність інноваційної діяльності, а отже й її розвиток. Принцип ініціативності дозволить подолати опір змінам, песимістичні настрої, очікування стабілізації, тим самим надасть додаткового поштовху до активізації інноваційної діяльності і забезпечить постійне прагнення до інновацій.

Поряд з принципом ініціативності слід дотримуватися принципу сміливості і рішучості. Традиційні, тривіальні продукти та послуги, навіть дещо покращені не забезпечують наразі ринкового успіху. Тому в сучасних умовах стрімкого розвитку технологій, постійного їх удосконалення попитом будуть користуватися сміливі пропозиції – оригінальні продукти та послуги, які мають безпрецедентні конкурентні переваги. Сміливості також потребує впровадження абсолютно новаторських ідей, коли має місце високий рівень ризику, який пов'язаний з невизначеністю того, як сприйматимуть споживачі інноваційний продукт. У цьому контексті важливим є креативність, критичне

мислення, здатність команди виходити за межі звичного і традиційного, натхнення. В окремих ситуаціях доцільно бути зухвалим інноватором, щоб досягти беззастережної перемоги над конкурентами і вийти в лідери. Завдяки принципу сміливості і рішучості стає можливим подолання песимізму і нерішучості в інноваційній діяльності, що сприятиме її розвитку.

В умовах сучасних змін успіх інновації багато в чому залежить від відповідності продукту чи послуги сучасним запитам споживачів, світовому технологічному рівню; вимогам безпеки, ресурсозбереження та екологічності. Тому актуальним принципом розвитку інноваційної діяльності вважаємо принцип органічності, спрямований на забезпечення узгодженості інновації з вимогами та потребами суспільства, досягненнями науки та техніки, синергії зі світовим розвитком.

Засновуючись на вищенаведених міркуваннях, в якості специфічних принципів розвитку інноваційної діяльності середніх та малих підприємств запропоновано принципи: гнучкість, проактивність, ініціативність, сміливість, рішучість, органічність. Їх дотримання забезпечить перехід інноваційної діяльності середніх та малих підприємств на новий якісний рівень, що дозволить налагодити інноваційні процеси відповідно до сучасних вимог та викликів, зробити їх більш ефективними та результативними [108].

Для забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП рекомендується дотримуватися загальних принципів інноваційної діяльності, які дозволять належним чином її організувати та здійснювати, та специфічних, що забезпечить відповідність темпів та рівня розвитку інноваційної діяльності новим викликам, тим самим сприяючи її постійному розвитку (рис. 1.10).

Серед загальних принципів інноваційної діяльності підприємств для її розвитку особливо слід дотримуватися принципу безперервності, відповідно до якого інноваційна діяльність має здійснюватися на постійній основі. Це є однією із вимог сучасності, тому що лише підприємства, які здатні постійно шукати можливості для оновлення, генерувати і впроваджувати інноваційні

ідеї зможуть виживати та функціонувати в умовах глибинних та динамічних трансформацій. Фахівцями відзначається, що єдиним порятунком для підприємств в умовах нових викликів є безперервна інновація, яка б охоплювала все – бізнес-модель, стратегію, продукти, маркетингову діяльність, систему взаємодії з партнерами [160].

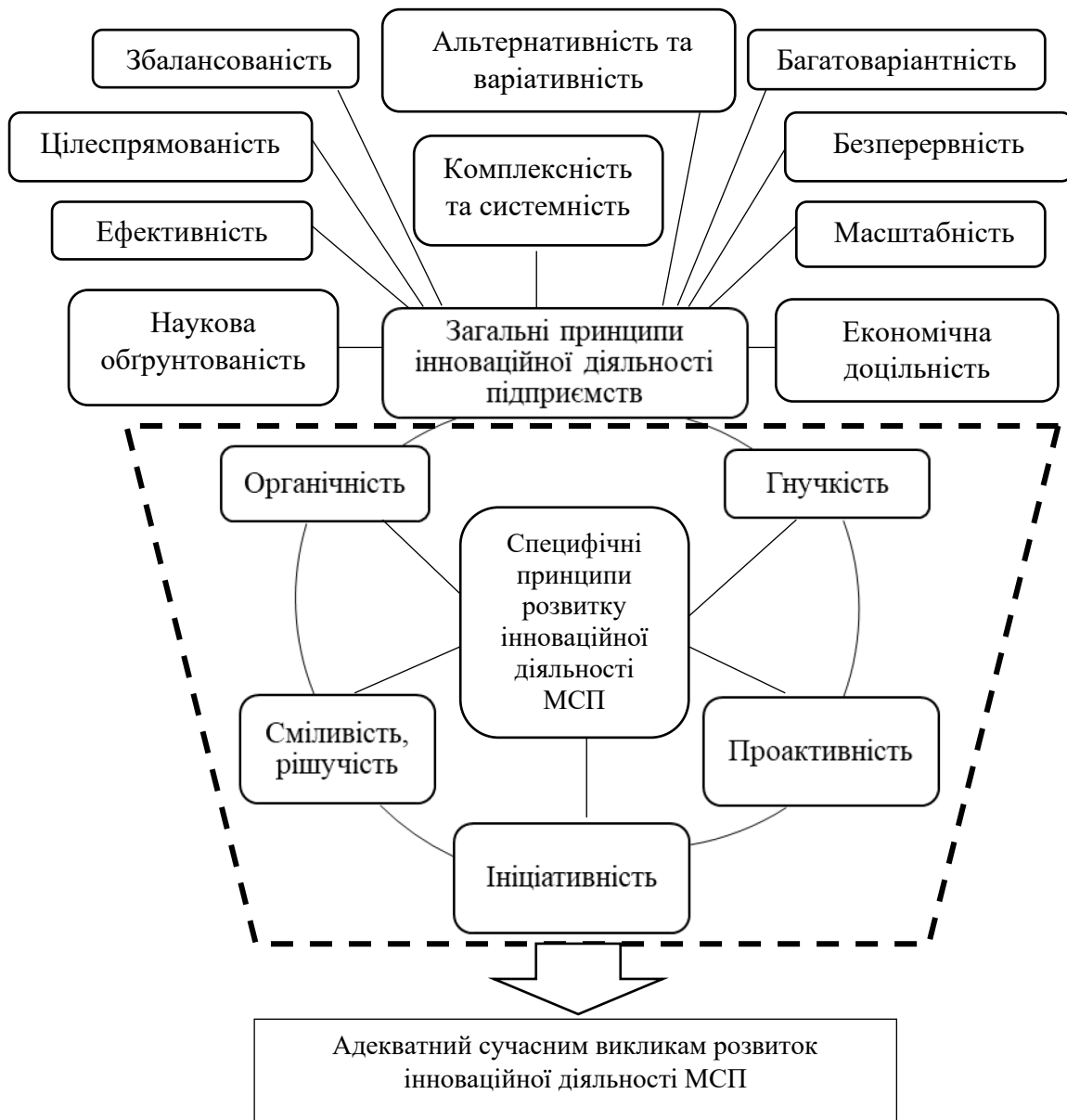

Рис. 1.10. Принципи розвитку інноваційної діяльності МСП в умовах сучасних викликів (складено автором)

Систематизація принципів представлена на рис. 1.11.

Рис. 1.11. Концептуальні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств

З огляду на зазначене можна констатувати, що наразі особливих зусиль в МСП в контексті розвитку інноваційної діяльності потребує формування культура безперервних інновацій, яка має засновуватися управлінні як самою креативною діяльністю щодо пошуку та реалізації інноваційних ідей, так і швидкістю та якістю змін, які необхідно здійснювати в процесі інноваційної діяльності.

У сукупності загальні принципи інноваційної діяльності підприємств та запропоновані специфічні принципи утворюють вихідні положення у складі концептуальних засад розвитку інноваційної діяльності МСП [108]. Поряд з принципами, концептуальні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств регламентують необхідність переходу МСП на запропоновану в параграфі 1.2 модель 5 F, яка забезпечує:

- можливості прискорення інноваційного процесу завдяки налагодженню постійної взаємодії усіх стейкхолдерів інноваційного процесу;
- прискорення процесів прийняття та виконання управлінських рішень шляхом переходу з оперативних на реактивні методи управління;
- органічність інновації сьогоденним та майбутнім запитам ринку, їх відповідність технологічному рівню, який постійно підвищується;
- розширення фінансових можливостей завдяки доступу до додаткового фінансування;
- адекватність бізнес-процесів новим вимогам та викликам, які формуються під впливом кардинальних та динамічних змін, що відбуваються в усіх сферах життя.

У зв'язку з тим, що унаслідок процесів та явищ останніх років, відбувається поглиблення та прискорення змін, концептуальними засадами передбачено узгодження змін системи розвитку інноваційної діяльності МСП, яка має трансформуватися відповідно до сучасних викликів, змін в інституціональному забезпеченні (удосконалення нормативно-правового поля; фінансове стимулювання, наприклад збільшення або перерозподіл фінансування інноваційної діяльності; нефінансове, яке має активізуватися як

мотиваційний механізм), зі змінами середовища, що передбачає розробку, прийняття та обґрунтування управлінських рішень щодо вибору інструментів, технологій, методів, підходів інноваційної діяльності з метою забезпечення її подальшого прискореного розвитку в контексті швидкоплинних змін в зовнішньому середовищі.

Ключовими чинниками зовнішнього середовища визначено політико-правові, економічні, соціально-демографічні та науково-технічні чинники, які у сукупності формують умови для розвитку інноваційної діяльності МСП. Їх дослідження та аналіз здебільшого є звичайним інструментом формування інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного процесу. Але в умовах сучасних непередбачуваних, швидких та глибинних змін має стати знаряддям перспективного планування і прогнозування, яке дозволить своєчасно уловити сигнали майбутніх змін. Найбільшу цінність для розвитку інноваційної діяльності, а саме її векторного спрямування, матиме спроба їх трактування і визначення ймовірних наслідків для споживачів, ринку, галузі, конкретного підприємства, що дозволить генерувати інноваційні ідеї відповідно до нових викликів.

Відповідно до концептуальних засад умовою для подальшого, у тому числі прискореного розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств є удосконалення, покращення її державного забезпечення, що передбачає реалізацію ключових функцій державою у напрямі створення умов та забезпечення можливостей для розвитку МСП, в цілому, та активізації їх інноваційної діяльності, зокрема. З початку 2000-х років в Україні відбулося визнання суспільно важливої ролі малого та середнього підприємництва як рушійної сили соціально-економічного розвитку країни, фактора економічного зростання. Для визначення пріоритетів та забезпечення умов для розвитку МСП розроблено та наразі реалізується Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, одним із ключових напрямів якої є підсилення

конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу МСП. У контексті даного напрямку виділено завдання у розрізі трьох компонент:

- підвищення ефективності бізнес-процесів МСП;
- розширення фінансового забезпечення і державної підтримки МСП;
- інтенсифікація інноваційності МСП.

Отже, можна констатувати, що в Стратегії розвитку МСП до 2020 р. [72] підтримку інноваційної діяльності серед МСП виділено в якості одного із шести стратегічних напрямів. При цьому визначено інструменти підтримки інноваційної діяльності у приватному секторі, зокрема передбачається Фонд розвитку інновацій, який надаватиме гранти для фінансової, технічної та консультаційної підтримки високотехнологічних стартапів з потенціалом розширення на міжнародні ринки. Вважаємо, що лише синергетичний ефект від реалізації вказаних завдань дасть очікуваний результат у вигляді розвитку інноваційної діяльності МСП, тому кожна із зазначених компонент має свою роль, що обґрунтовує необхідність комплексного підходу до вирішення поставлених завдань.

Крім законодавства у сфері підприємництва, в Україні в основі інституційного забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП є нормативно-правове регулювання інноваційної сфери (Додаток Б). У цілому сучасна нормативно-правова база (закони, укази Президента, підзаконні акти у формі постанов Уряду, наказів центральних органів виконавчої влади тощо) стосовно науково-технічної та інноваційної діяльності налічує близько 200 документів. Зокрема, національне інноваційне законодавство включає норми Конституції України, Господарського кодексу, Закону України "Про інноваційну діяльність" [68], Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні" [70], Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [69] та інших нормативно-правових актів [65].

Крім того, обраний Україною шлях інноваційного розвитку задекларовано у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період

до 2030 року [90], метою якої визначено розбудову національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність.

Окрему роль в інституційному забезпеченні інноваційної діяльності МСП відіграють органи державної влади різних рівнів, організації та установи, які утворюють інституційний базис підтримки інноваційної діяльності МСП (табл. 1.3). Незважаючи на розвинену мережу інституційного середовища підтримки інноваційної діяльності МСП, на даний момент чітка координація між інституціями відсутня [94].

В Україні постійно відбувається процес покращення інституційного забезпечення розвитку інноваційної діяльності в цілому та МСП, зокрема. У квітні 2017 р. Кабінетом Міністрів України створено Національну раду з питань розвитку науки і технологій [75] з метою стимулювання співпраці між науковцями, урядом та підприємцями для внесення пропозицій щодо реалізації державної політики стосовно розвитку науки та технологій.

Таблиця 1.3

**Характеристики складових інституційного базису підтримки
інноваційної діяльності МСП [191]**

Інституційний орган	Його компоненти	Функції та цілі
Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	Департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики має 4 управління	Функціональні повноваження в сфері формування та реалізації державної політики
Інші ключові міністерства	Міністерство фінансів України; Міністерство розвитку громад та територій України; Міністерство освіти та науки України та інші	Опосередковано впливають на розвиток МПС

Продовження таблиці 1.3

Інституційний орган	Його компоненти	Функції та цілі
Державні адміністрації	Органи місцевого самоврядування	Створення регіональних програм розвитку, фінансування з регіональних та місцевих бюджетів
Комітет ВРУ з питань промислової політики та підприємництва	-	Формування і реалізація політики у сфері підприємництва
Інші ключові установи	Державна регуляторна служба України	Відповідає за реалізацію регуляторної політики
	Офіс ефективного регулювання	Здійснює інвентаризацію регуляторних актів, напрацювання критеріїв їх оцінки
	Рада бізнес-омбудсмена	Відповідає за захист бізнесу від протиправних дій та допомагає у боротьбі з корупцією
	Офіс з розвитку підприємництва та експорту	Сприяє розвитку та промоції експорту
	Український фонд підтримки підприємництва	Наразі не надає нового фінансування МСП
Членські бізнес-організації	Торгово-промислова палата, регіональні торгово-промислові палати, галузеві асоціації, двосторонні організації/палати	-
Надавачі послуг з розвитку бізнесу	Центри підтримки бізнесу, бізнес-центри, надавачі консультацій	-
Інша інфраструктура	Бізнес-інкубатори, фонди підтримки підприємництва, індустриальні парки	-

Проте обмежене представництво бізнес-сектору в уряді справляє негативний вплив на спроможність дорадчого органу, який відповідає за формування основ політики. Іншим варіантом взаємодії уряду з приватним сектором є Всеукраїнський фестиваль інновацій, що організовується Міністерством освіти та науки України спільно з Європейською мережею підприємств, яка визначає та скеровує виділення фінансових коштів для інноваційних проектів з великим потенціалом.

У жовтні 2018 р. Кабінетом Міністрів України було створено Офіс розвитку МСП як дорадчий орган при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, а через рік Кабінет Міністрів України створив Координаційну раду з питань розвитку мікро та малих підприємств, до якої увійшли представники державних установ, відповідних міністерств, громадськості та організацій, що підтримують підприємництво.

Інституційно повноваження з формування та реалізації політики у сфері інновацій розподілені між Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства і Міністерством освіти та науки. Водночас Міністерство освіти та науки відповідає за створення інноваційного середовища у наукових установах, а Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства відіграє важливу роль у сприянні комерціалізації іновацій у корпоративному секторі.

Для формування та впровадження Української рамкової програми стимулювання інновацій урядом висловлюються пропозиції щодо доцільності створення спеціалізованої організації – Національне агентство української рамкової програми (НАУРМ), що займатиметься формуванням та розвитком Національної рамкової програми на Європейських принципах та забезпечує створення сприятливих умов для розвитку конкурентного середовища в інноваційній сфері та підтримці малого і середнього підприємництва з метою формування сучасної національної ефективної інноваційної екосистеми, інтегрованої до інноваційної екосистеми Європейського Союзу [80, с.19].

У сукупності в даний час інституційне підґрунтя забезпечення підтримки інноваційної діяльності МСП складається з двох рівнів нормативно-правового регулювання та інституцій – організацій та установ різного рівня (рис. 1.12) [191].

Рис. 1.12. Інституційно-правове середовище підтримки інноваційної діяльності МСП (авторська розробка) [191]

У сукупності належне нормативно-правове забезпечення інноваційної сфери, чітке окреслення та виконання завдань органами державної влади, організаціями та установами щодо популяризації інноваційної діяльності, полегшення та допомога в її організації та здійсненні, належна фінансова та дорадча підтримка, дієва система заохочення та стимулювання інноваційної діяльності МСП дозволить сформувати сприятливі умови для її розвитку, тим самим забезпечити його прискорення (рис. 1.13).

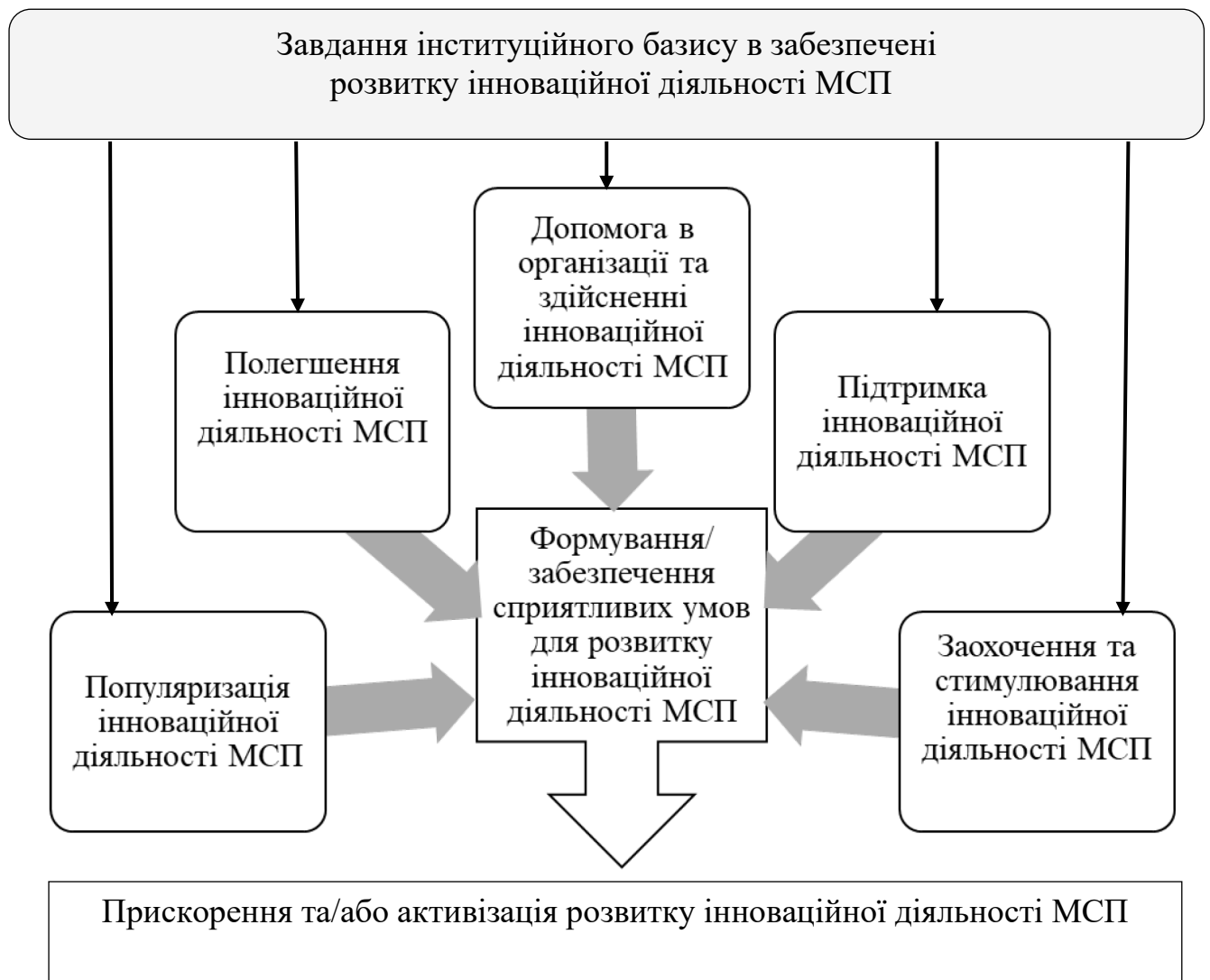

Рис. 1.13. Роль інституційного базису в забезпеченні розвитку інноваційної діяльності МСП

В умовах сучасних кардинальних та динамічних змін актуалізується проблематика формування належного інституційного базису сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП, для цього потрібні нові методи та підходи.

Ключовими завданнями при цьому є вивчення стану та тенденцій інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні; аналіз світової практики, та особливостей інноваційної діяльності малих та середніх підприємств з метою виявлення кращого досвіду та чинників успіху, що дозволить виявити слабкі місця в інноваційній сфері в Україні та запропонувати механізми подолання наявних проблем, розробити рекомендації щодо покращення умов для розвитку інноваційної діяльності МСП.

Запропоновані концептуальні засади здатні забезпечити розвиток та успіх інноваційної діяльності МСП, який відповідно до окреслених складових залежить від обсягу та доступності необхідних ресурсів, якими володіє підприємство, від його здатності бути динамічним, гнучкості менеджменту і його адаптації до нових умов і викликів; неординарності створюваних інноваційних рішень, вміння оцінити і спрогнозувати комерційну вигоду, ефективності організаційно-управлінських механізмів, завдяки яким реалізуються інноваційні проекти.

Висновки до розділу 1

Проведені дослідження теоретичних засад розвитку інноваційної діяльності МСП дозволили зробити наступні висновки.

1. У результаті проведеного аналізу еволюції теорій інновацій, виділено три хвилі наукової економічної думки, які створили методологічне підґрунтя для пояснення механізмів розвитку інноваційної діяльності малих

та середніх підприємств. Перша хвиля найдовша, охоплює XV – початок XX ст. Її значення полягає у кристалізації знань щодо ролі технологій і знань у суспільному розвитку. Друга хвиля – формування теорії інноватики під впливом швидких технологічних змін XX ст., в лоні якої накопичено фундаментальні наукові знання, понятійно-категоріальний апарат, теоретичні засади інноваційної діяльності на макро та мікроекономічному рівнях. Третя хвиля – кінець XX ст. і до сьогодні – період гетеродоксії теорій інноваційного розвитку, характеризується різноманіттям теорій, які обґрунтовують зростання ролі нетехнологічних чинників активізації інноваційної діяльності та важливості інноваційного підприємництва в малих та середніх бізнесах.

2. Науковий дискурс щодо ролі малого та середнього бізнесу в інноваційному розвитку економіки, започаткований Й. Шумпетером, розвинуто у працях П. Друкера, К. Фрімена, Б.А. Лундвалла & Р. Нельсона, К. Факуда & К. Ватанабе, Г. Чесбро. Виокремлені методологічні платформи для розуміння поняття розвитку інноваційної діяльності МСП та зв'язок між ними відображає необхідність застосування інтегрованого підходу, що пов'язує засади неокласичної, еволюційної та інституціональної економічної теорії. Основні висновки, з яких полягають в узалеженні прогресу суспільства від: інноваційної активності малого бізнесу, який становить основу конкуренції, перетворюючи знання у фактор підвищення продуктивності; інституційно закріпленої інтелектуальної власності; відкритості інноваційних систем, поширеності кластерних утворень та інноваційних екосистем; ролі державної підтримки малих та середніх інноваційних підприємств через інструменти фіскальної політики для забезпечення довгострокових інвестицій та створення нефінансових умов впровадження інноваційної діяльності.

3. Визначені основні функції та ролі, які виконують малі та середні підприємства в національній економіці доводять необхідність державної підтримки реалізації інноваційного потенціалу в даному секторі. Виявлені

особливості ведення господарської діяльності дозволили обґрунтувати поведінкову складову розвитку інноваційної активності, що відображена у п'ятифакторній моделі гнучкості (гнучкість комунікацій; гнучкість управління; гнучкість технологій; економічну та операційну гнучкість), яка забезпечує конкурентоспроможність МСП в умовах стрімкості та динамічності зовнішнього середовища.

4. У результаті опрацювання теоретичних основ уточнено категоріально-понятійний зміст розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, що полягає в динамічних змінах протікання інноваційних процесів, які реалізується завдяки запропонованій моделі гнучкості малого та середнього бізнесу та дозволяє забезпечувати конкурентоспроможність економічної системи шляхом інтеграції наукової, виробничої та ринкової сфер, що відповідають сучасним викликам.

5. Встановлено, що інноваційна діяльність є результатом підприємницької поведінки, що створює фундамент інноваційного потенціалу підприємства та сприятливою дією умов, створених завдяки розвиненому інституційному середовищу та механізмам фінансової й нефінансової державної підтримки малих та середніх підприємств.

6. З урахуванням особливостей малих та середніх підприємств, специфіки їх інноваційної діяльності визначено систему її розвитку, до складу якої включено складові: впливову підсистему – «Інноваційна активність»; підпорядковану – «Виробничо-господарська діяльність» та допоміжну – «Фінансове забезпечення і державна підтримка». Доведено безперечну роль фінансового забезпечення та інституційної підтримки держави в формуванні сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, тим самим обґрунтовано важливість та стимулюючу роль інституційного базису в інноваційних процесах в сфері малого та середнього підприємництва.

7. З урахуванням нових викликів та особливостей сучасних умов функціонування класичні методологічні принципи інноваційного розвитку

підприємства (наукова обґрунтованість, ефективність, цілеспрямованість, збалансованість, альтернативність та варіативність, багатоваріантність, масштабність, економічна доцільність, комплексність та системність) доповнені специфічними (гнучкість, проактивність, ініціативність, сміливість, рішучість, органічність), характерними для проривного розвитку інноваційної діяльності. Ключові з них відповідають необхідним підприємницьким компетентностям інноваторів, тому їх дотримання у сфері малого та середнього бізнесу дозволить активізувати інноваційну діяльність та вивести її на більш високий якісний рівень, що у сукупності сприятиме її розвитку.

8. Ґрунтуючись на теоретичних положеннях сучасної інноватики, запропоновано концептуальні засади, які формують теоретико-прикладний базис розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Їх підґрунтям виступає запропонована система сприяння розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, необхідними умовами для функціонування якої визначено дотримання загальних та специфічних принципів; потужний інституціональний базис, як ключовий стимулятор інноваційних процесів; технологічна, комунікаційна, операційна, економічна та управлінська гнучкість, які формують характерні особливості інноваційної поведінки малих та середніх підприємств (технологічна, комунікаційна,) та зовнішні умови, які проявляються через драйвери та тригери, сформовані унаслідок явищ та подій, що відбуваються у мезо-, макро та мікросередовищі. Запропоновані концептуальні засади сприяють формуванню сучасного погляду на розв'язання проблематики розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, яка має здійснюватися на постійній основі та з урахуванням теперішніх і майбутніх змін, зростаючих запитів суспільства, засновуючись на найбільш прогресивних досягненнях науки і техніки.

Основні наукові результати надані у працях: [94, 108, 191].

Список використаних джерел: [1-3, 5-12, 14, 16-18, 21, 22, 24, 25, 31, 32, 34, 36, 39, 40, 43-47, 51, 52, 54, 60, 62-70, 72, 75, 77-84, 86, 90, 91, 97, 99, 100, 103, 104, 105, 109-112, 114-117, 119, 120, 126, 130, 132, 133, 143-145, 147-149, 151, 152, 158, 160, 162, 166, 170, 172, 175-177, 179, 181, 183, 188, 195].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Методичний інструментарій аналізу умов розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств

Вибір векторів та пріоритетів розвитку інноваційної діяльності в МСП – важливе та відповідальне завдання, вирішення якого прямо залежить від урахування процесів та явищ, об’єктивних та суб’єктивних обставин, цілого комплексу чинників зовнішнього середовища, які у сукупності формують умови – певне середовище, яке характеризується певним станом, тенденціями, трансформаціями, загрозами та можливостями. В останні роки з’явилися нові виклики, що виникли унаслідок неочікуваних та непрогнозованих подій на кшталт пандемії COVID-19, вони вимагають миттєвої реакції та прийняття неординарних рішень для адаптації та забезпечення відповідності новим умовам.

Ураховуючи особливості МСП як суб’єктів господарювання, ключову роль у формуванні умов розвитку інноваційної діяльності відіграють внутрішні національні умови, які характеризуються тенденціями інноваційної діяльності у країні в цілому. Це зумовлює необхідність їх аналізу з використанням економіко-статистичних методів та доступних статистичних даних. Поряд з цим процеси глобалізації, розвиток інформаційного суспільства спричинили підвищення впливу глобальних чинників. Крім того, в інноваційній глобальній сфері має місце суттєва диференціація рівня інноваційного розвитку в різних країнах, тому важливо дослідити світові тенденції, їх розвиток, вивчити кращий досвід, визначити фактори успіху країн-лідерів, а також виявити першочергові проблеми та

перешкоди розвитку інноваційної діяльності в Україні на фоні загальних світових тенденцій.

В умовах прискорення темпів науково-технічного прогресу, появи нових знань, динамічних змін, поглиблення трансформацій, особливу роль в розвитку інноваційної діяльності відіграє науково-прогностичне забезпечення, в основі якого в інноваційному менеджменті використовуються методи та технології стратегічного аналізу, які базуються на методах якісного аналізу, бальних та/або експертних оцінок. У сукупності аналіз умов розвитку інноваційної діяльності МСП передбачає комплексне використання зазначених методів та інструментів збору і обробки аналітичної інформації (рис. 2.1).

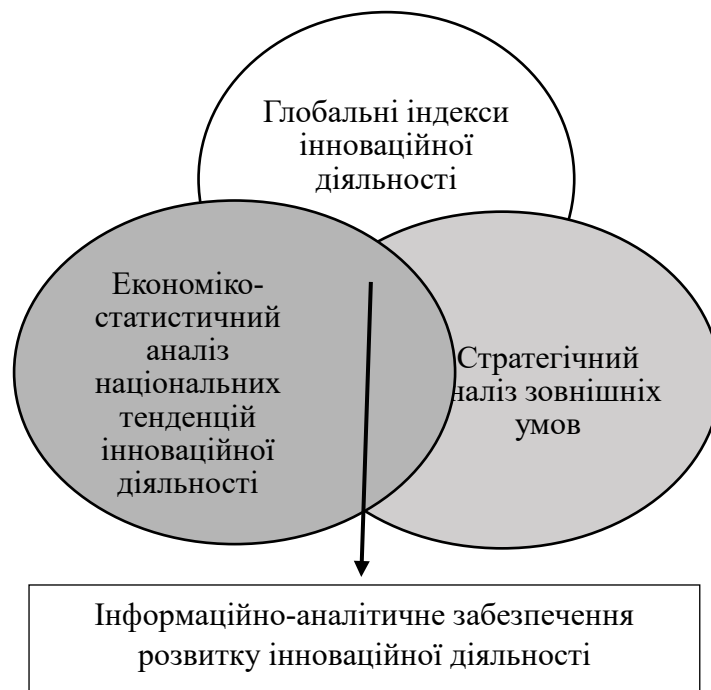

Рис. 2.1. Складові інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку інноваційної діяльності інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП

Відповідно до означених складових інформаційно-аналітичного забезпечення визначено та систематизовано аналітичний інструментарій та

напрями досліджень (рис. 2.2), які передбачають їх проведення на глобальному, мікро- та макрорівні, що дозволить зібрати, опрацювати інформацію з використанням різноманітних методів та інструментів і зробити висновки щодо наявних умов для розвитку інноваційної діяльності МСП.

В основі розвитку світового господарства є зростання ролі знань та інновацій, як передумови для економічного добробуту, тому вивчення світового досвіду для розвитку інноваційної діяльності МСП в Україні дозволить визначити пріоритети, виявити проблеми та прийняти відповідні рішення для їх усунення. На прикладі таких країн, як США, Японія, Швейцарія можна спостерігати позитивні наслідки використання інтелектуального потенціалу у своїй діяльності. У розвинених країнах інноваційний бізнес малих та середніх підприємств безпосередньо впливає на темпи росту економіки, структуру і якість валового внутрішнього продукту. Це питання має істотне значення для України, оскільки економічне зростання залежать не тільки від сприятливого географічного положення та ресурсного потенціалу, скільки від концентрації і ступеня розвитку інновацій. Варто зазначити, що успіхи нашої країни в формуванні інноваційної економіки набагато скромніше, аніж у провідних держав світу. Тому, використання міжнародного досвіду є важливим для національної економіки та окремих суб'єктів господарювання.

На міжнародному рівні найбільш популярними індексом, який оцінює інноваційний розвиток країн є глобальний інноваційний індекс (GII) [92]. Цей індекс включає дві основні групи: Innovation Input (ресурси та умови для проведення інновацій) та Innovation Output (досягнуті практичні результати здійснення інновацій) (рис. 2.3). Глобальний індекс інновацій ранжує світові економіки відповідно до їх інноваційних можливостей. Він складається з низки показників, згрупованих за вхідними та вихідними інноваційними ресурсами та віддзеркалює різні аспекти інновацій [19].

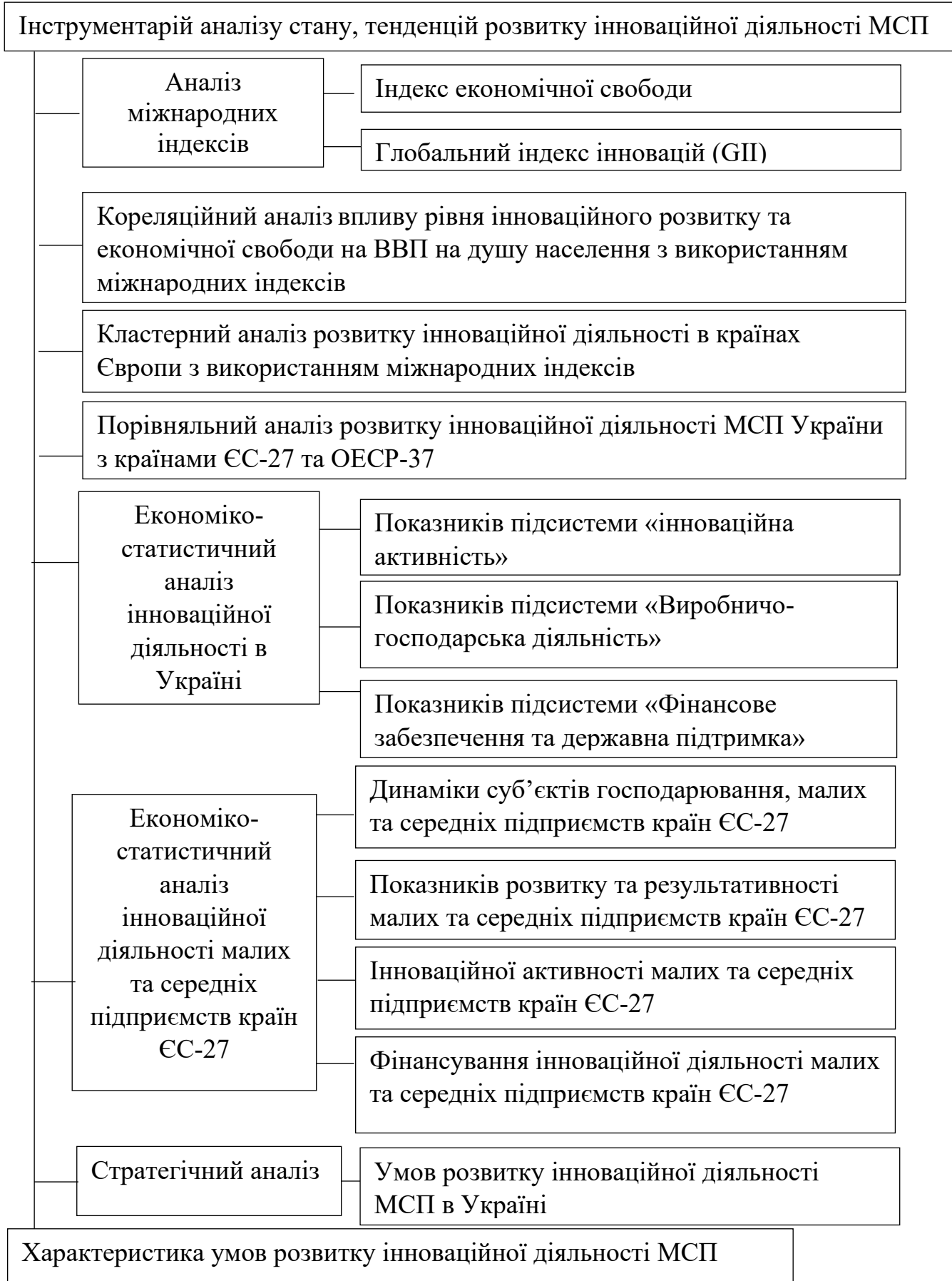

Рис. 2.2. Методичний інструментарій аналізу стану, тенденцій та умов розвитку інноваційної діяльності МСП

Для переходу в інноваційну стадію розвитку потрібні певні передумови і умови. Вони полягають в рівні свободи бізнесу та ефективності державної підтримки. Тому, у розрізі теми інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, доцільно ще розглянути індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom).

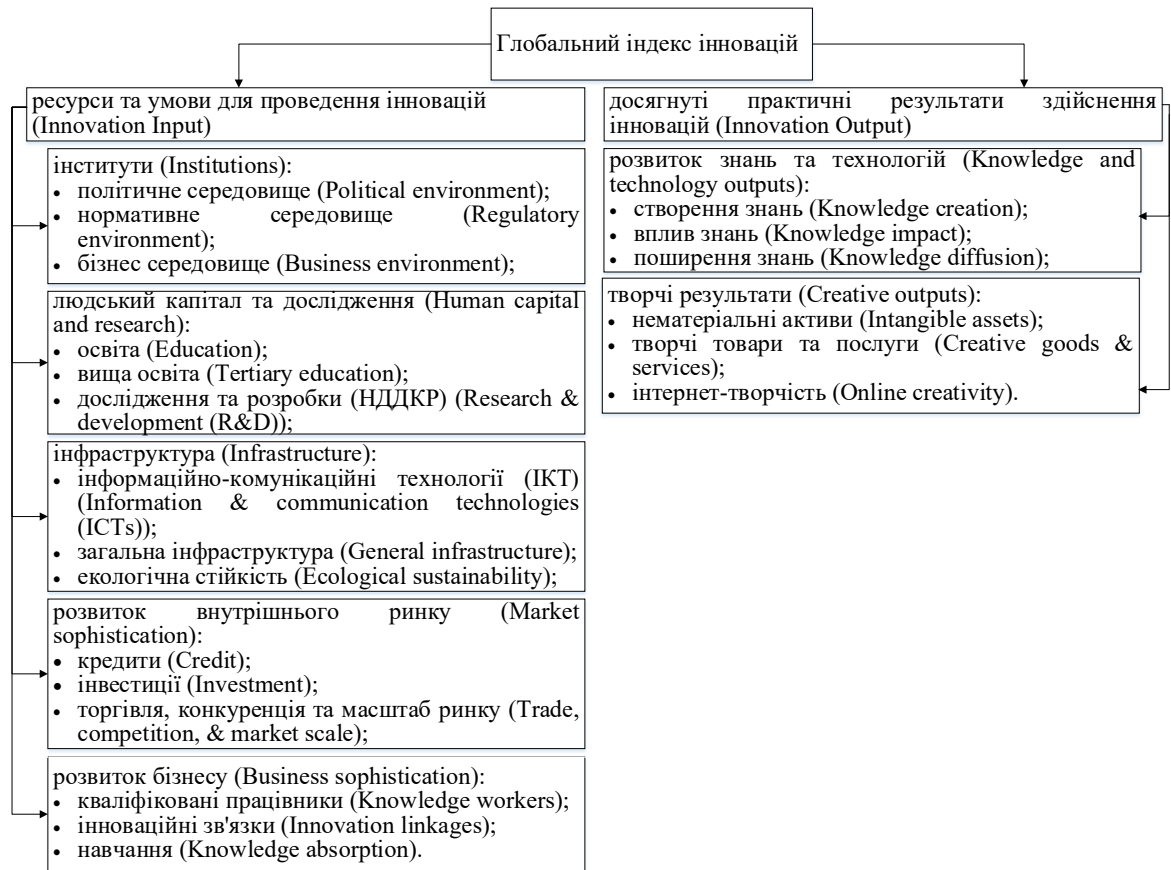

Рис. 2.3. Структура глобального індексу інновацій (ГІІ) (складено за матеріалами [146])

Index of Economic Freedom вимірюється на основі 12 кількісних та якісних факторів, згрупованих у чотири категорії:

– верховенство права (права власності, доброчесність уряду, ефективність судочинства);

– розмір уряду (державні витрати, податковий тягар, фіскальне здоров'я);

– ефективність регулювання (свобода бізнесу, свобода праці, свобода грошей);

– відкриті ринки (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода) [156].

Впродовж 2014-2018 рр. для української економіки прослідковувалось зростання величини глобального інноваційного індексу (GII) (додаток В, табл. В.1). Однак, в 2020 р. значення глобального інноваційного індексу (GII) зменшилось на 6% порівняно з 2018 р. Значення індексу економічної свободи збільшилось на 14% порівняно з 2014 р.. Слід відзначити, за період 2014-2016 рр. для української економіки спостерігалось зниження величини ВВП на душу населення на 29,54% (-916,93 дол.). Автор передбачає, що це може бути обумовлено політичною кризою та військовими подіями на сході України. Проте, з 2016 р. відновились тенденція до збільшення ВВП на душу населення і в 2020 р. перевищило значення 2014 р. на 70%.

Проаналізувавши масив даних табл. В.1 (додаток В), попередньо бачимо певну закономірність зростання ВВП на душу населення від індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) та глобального індексу інновацій (GII). Оперуючи формальною логікою, можна говорити, що за умови покращення мікроклімату підприємницької діяльності та появі нових технологічних новинок економіка країни прагне до досягнення нових висот свого розвитку, що відображається у накопиченні реальних доходів країни [92]. Отже, пропонується наступна гіпотеза - зміна індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) та глобального інноваційного індексу здійснюють суттєвий вплив на зміну ВВП на душу населення.

Для підтвердження чи спростування висунутої гіпотези використаємо лінійну залежність, завдяки якій визначимо вплив рівня інноваційного розвитку та економічної свободи на ВВП на душу населення та розрахуємо тісноту зв'язку між вказаними факторами (використаємо коефіцієнт кореляції) по інформації 2020 року. Для проведення розрахунків

пропонується використання програм «STATISTICA» та Excel. Результат розрахунків наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Лінійні залежності індексу інновацій (GII) та індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) до ВВП на душу населення

Лінійне регресійне рівняння	Коефіцієнт кореляції (R)
Рівняння впливу GII на ВВП (на душу)	
$y = -30973,5 + 1403,12 \cdot x_1$	0,81
Рівняння впливу Index of Economic Freedom на ВВП (на душу населення)	
$y = -87836 + 1614,96 \cdot x_2$	0,70
Рівняння впливу GII та Index of Economic Freedom на ВВП (на душу населення)	
$y = -51519,6 + 1142,16 \cdot x_1 + 618,48 \cdot x_2$	0,82

Отримані регресії демонструють великий статистичний зв'язок між вхідними й вихідними змінними, але доцільніше розглядати спільний вплив двох факторів на величину ВВП, оскільки така модель краще описує реальні економічні процеси та має хороші показники t-статистики Стьюдента, яка приведена в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Розрахунок показників t-статистики

Величина	Розрахункове значення t-статистики	Табличне значення t-статистики
ta0	-5,96	1,983
ta1	8,53	
ta2	2,55	

Критерій Фішера також показує адекватність побудованої моделі, оскільки розраховане значення F істотно більше табличного значення F (табл.2.3.). Це підтверджує прямий взаємозв'язок між GII, Index of Economic Freedom та ВВП. Чим вище рівень інноваційного розвитку та економічної свободи країни, тим більше значення ВВП.

Розрахунок показників F-статистики

Розраховане значення F	Табличне значення F
135,39	3,08

Варто звернути увагу наскільки сильно між собою пов'язані саме величини ГІІ та ВВП на душу населення. На рис. 2.4. представлено кореляційне поле залежності ВВП від рівня розвитку інноваційної діяльності (виміряно індексом ГІІ). Орієнтуючись на проведені розрахунки, висунута гіпотеза щодо залежності між індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom), індексом інновацій (Global Innovation Index) та ВВП на душу населення знаходить своє підтвердження та дозволяє сформулювати наступне положення концепції: зростання рівня ВВП визначається рівнем економічної свободи та розвитком інноваційної діяльності. Звертаючи увагу на коефіцієнти регресії $y = -51519,6 + 1142,16 \cdot x_1 + 618,48 \cdot x_2$, можна уточнити, що зростання ГІІ та Index of Economic Freedom буде лише сприяти зростанню рівня ВВП в країні.

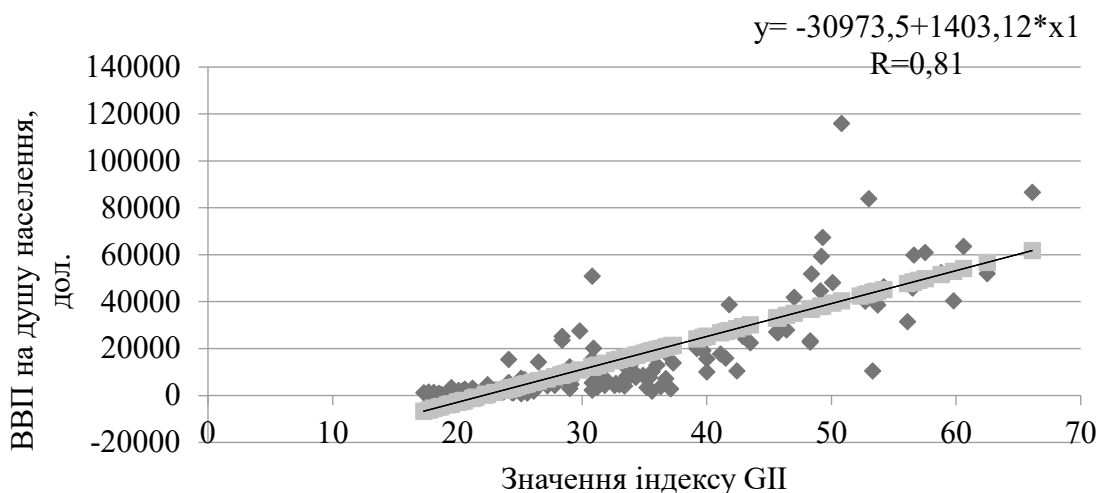

Рис. 2.4. Графічна залежність ГІІ та ВВП на душу населення
(розраховано автором)

Для вивчення світового досвіду інноваційних процесів здійснено кластеризацію на основі класифікації країн за величинами ГІІ, Index of

Economic Freedom та ВВП, що дозволило установити головні детермінанти диференціацій між кластерами. На підставі отриманої дендрограми країни розподілено на 3 кластерні групи залежно від значень ВВП на душу населення, ГПІ, ВФІ (рис. 2.5).

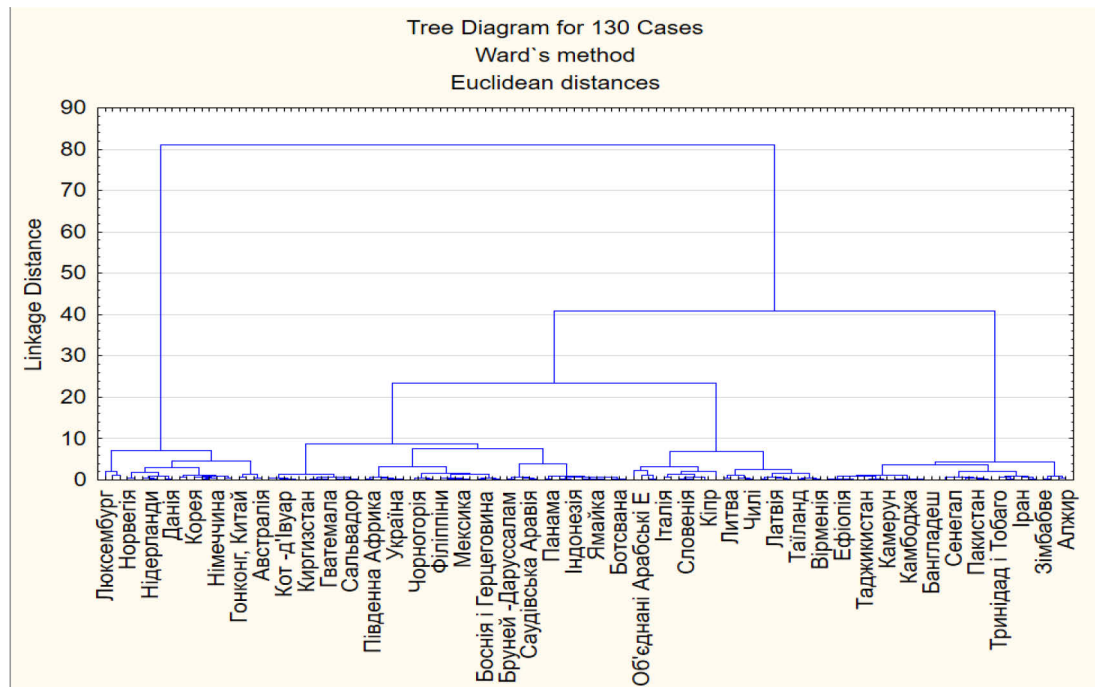

Рис. 2.5. Дендрограма кластеризації країн залежно від значень ВВП на душу населення, ГПІ та Index of Economic Freedom (розраховано автором)

Відповідно до отриманих результатів до кластеру 1 «найбільш розвинені країни» потрапили країни, котрі мають найвищі значення всіх трьох вхідних характеристик. Слід зазначити, що більшість країн, що входять до цього кластеру є країнами ОЕСР (23 із 25) та ЄС (13 із 25). Автор вважає, що при подальших розрахунках доцільно орієнтуватись на досвід саме цих країн. Ця група має назву «Найбільш розвинені країни». Графік середніх величин (рис.2.6) дозволяє визначити вхідні змінні, які найбільш суттєво показують різницю між групами:

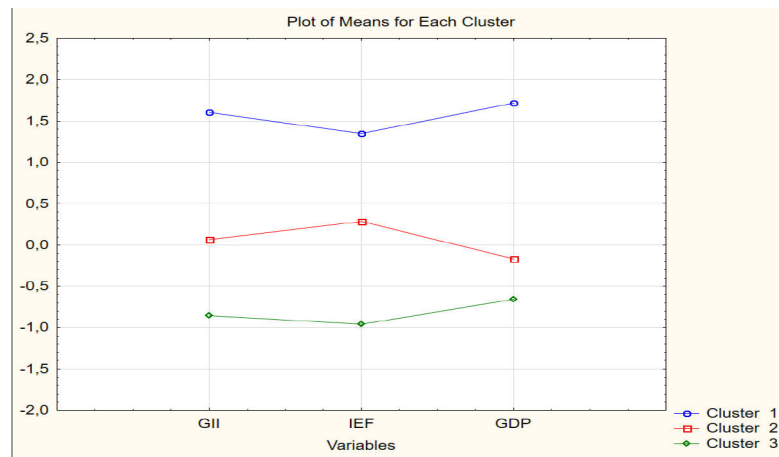

Рис.2.6. Графік середніх величин (розраховано автором)

Для перевірки проведемо кластеризацію на основі k-середніх (попередньо стандартизуючи дані), результати якої бачимо в табл. 2.4. Умовно надаємо такі характеристики кластерам: найбільш розвинені країни, розвинені країни, слаборозвинені країни.

Таблиця 2.4

Розподіл країн по кластерним групам залежно від глобального індексу інновацій (ГІІ), індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) та ВВП на душу населення (систематизовано автором)

1-й кластер	2-й кластер	3-й кластер
складова ГІІ: 66,1 (Швейцарія), 62,5 (Швеція); 47 (Нова Зеландія); 41,8 (Об'єднані Арабські Емірати); складова Index of Economic Freedom: 89,4 (Сінгапур); 89,1 (Гонконг); 68,9 (Бельгія); 66 (Франція); складова ВВП на душу населення: 115873,6 (Люксембург); 86601,56 (Швейцарія); 31489,12 (Корея); 23312,28 (Естонія).	складова ГІІ: 53,3 (Китай), 48,3 (Чеська Республіка); 25,4 (Ботсвана); 25,1 (Руанда); складова Index of Economic Freedom: 77,1 (Грузія); 76,8 (Чилі); 58,8 (В'єтнам); 55,9 (Монголія); складова ВВП на душу населення: 50805,46 (Катар); 31676,2 (Італія); 2785,72 (В'єтнам); 797,86 (Руанда).	складова ГІІ: 36,3 (Україна), 35,6 (Індія); 17,7 (М'янма); 17,3 (Гвінея); складова Index of Economic Freedom: 64 (Гватемала); 63,6 (Кабо-Верде); 43,1 (Зімбабве); 42,8 (Болівія); складова ВВП на душу населення: 15384,04 (Тринідад і Тобаго); 8441,92 (Аргентина); 389,4 (Малаві); 413,98 (Нігер).

Продовження таблиці 2.4

1-й кластер	2-й кластер	3-й кластер
Австралія, Австрія, Бельгія, Гонконг (Китай), Данія, Естонія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Канада, Корея, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Об'єднане Королівство, Об'єднані Арабські Емірати, Сінгапур, США, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія.	Азербайджан, Албанія, Бахрейн, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бруней-Даруссалам, В'єтнам, Вірменія, Греція, Грузія, Індонезія, Іспанія, Італія, Йорданія, Казахстан, Катар, Китай, Кіпр, Колумбія, Коста-Ріка, Кувейт, Латвія, Литва, Маврикій, Малайзія, Мальта, Марокко, Мексика, Молдова, Монголія, Оман, Панама, Перу, Північна Македонія, Польща, Португалія, Росія, Руанда, Румунія, Саудівська Аравія, Сербія, Словаччина, Словенія, Таїланд, Туреччина, Угорщина, Уругвай, Філіппіни, Хорватія, Чеська Республіка, Чилі, Чорногорія, Ямайка.	Алжир, Аргентина, Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразилія, Буркіна-Фасо, Гана, Гватемала, Гвінея, Гондурас, Домініканська республіка, Еквадор, Ефіопія, Єгипет, Замбія, Зімбабве, Індія, Іран, Кабо-Верде, Камбоджа, Камерун, Кенія, Киргизстан, Кот -д'Івуар, Лаос, Ліван, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мозамбік, Монголія, М'янма, Намібія, Непал, Нігер, Нігерія, Танзанія, Пакистан, Парагвай, Південна Африка, Сальвадор, Сенегал, Таджикистан, Того, Тринідад і Тобаго, Туніс, Уганда, Узбекистан, Україна, Шрі-Ланка.

До кластеру номер 2 «розвинені країни» віднесено країни з середнім рівнем індексу інновацій, невеликою величиною ВВП на душу населення та значенням економічної свободи. До кластеру номер 3 «слаборозвинені країни» входять країни із низьким рівнем індексу інновацій, незначною величиною ВВП на душу та низьким значенням економічної свободи.

Таке групування буде корисно для виділення України серед інших країн світу. Слід зазначити, що для кожного кластера можливо розробляти заходи і пропонувати рекомендації щодо інноваційного розвитку [92]. Україна знаходиться в третьому кластері, серед слаборозвинених країн з середнім значенням ГПІ та значеннями нижче середнього ВПП та Index of Economic Freedom. Це може бути обумовлено недостатнім рівнем фінансування інноваційної діяльності та відсутністю підтримки малих та середніх підприємств з боку держави. Ці фактори значно стримують інноваційний розвиток. Українські малі та середні підприємства мають

впроваджувати інновації в свою діяльність більш активно, як, наприклад, країни ЄС та ОЕСР.

Для того щоб проаналізувати особливості кожного кластера, пропонується виділити типового представника в рамках кожного з отриманих кластерів – країну-репрезентант, яка за значеннями інтегральних показників найбільш приближена до середніх значень кластера. Це доцільно зробити за допомогою пошуку найменшого значення відстані до центра кластеру, таким чином отримуємо країни-репрезентанти для кожного з кластерів (табл. 2.5):

Таблиця 2.5

Країна-репрезентант в рамках кожного кластера (розраховано автором)

Кластер	Країна	Відстань до центра кластера
1	Фінляндія	0,21
2	Коста-Ріка	0,12
3	Шрі-Ланка	0,079

Країною-репрезентантом 1-го кластеру («Найбільш розвинені країни») є Фінляндія. За останні сім років Фінляндія поліпшила свої позиції в провідних міжнародних рейтингах, які характеризують умови для економічного зростання (Index of Economic Freedom) (+2,3), але знизила інноваційний індекс (Global Innovation Index) (-3,7) (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Динаміка індексів ГІІ, ІЕФ для Фінляндії за 2014-2020 рр.

Фінляндія зберігає свої лідируючі позиції у світі за показниками, які відображають стан інститутів, людського капіталу і досліджень, інфраструктури, розвитку бізнесу та розвитку технологій і знань. Однак, у топ-10 країн за ГПІ Фінляндія посідає нижче місце за розвитком внутрішнього ринку (33 місце). Зниження цього показника почалось з 2018 р. і може бути обумовлено зовнішніми подіями, такими як глобальна фінансова криза, криза європейського боргу та пандемією COVID-19 (рис.2.8).

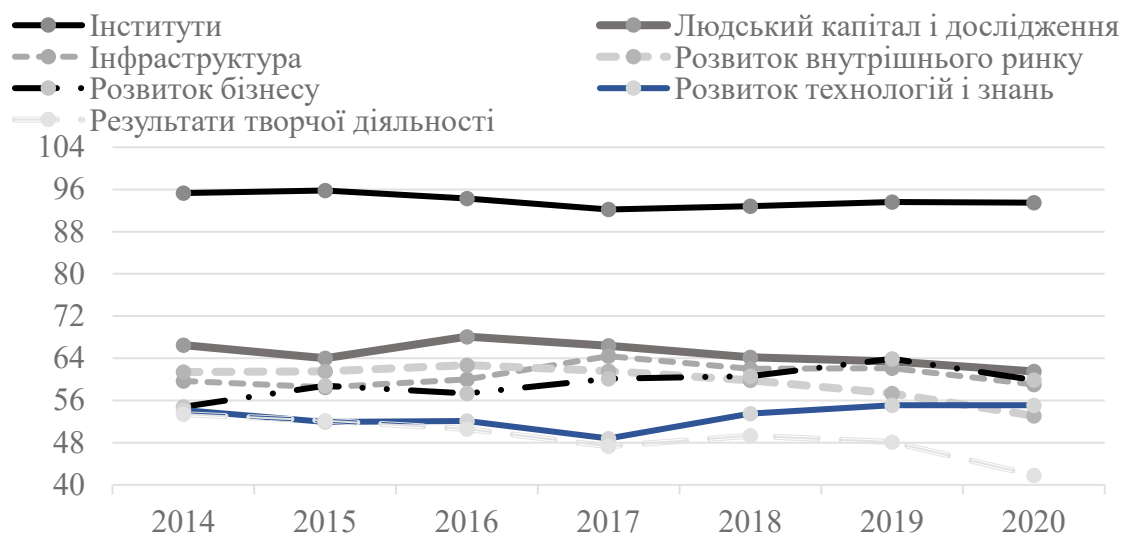

Рис. 2.8. Динаміка значень субіндексів ГПІ для Фінляндії за 2014-2020 рр. [146]

Величина ВВП на душу населення в Фінляндії за період 2014-2020 рр. зазнала зниження на 2,42%, причому зниження почалось з 2018 р. Загалом в 2020 р. Фінляндія входить до топ-15 країн світу за рівнем ВВП на душу населення, що підтверджує високий рівень економічного розвитку країни.

Країною-репрезентантом 2-го кластеру («Розвинені країни») є Коста-Рика. За 2014-2020 рр. країна зберегла позиції індексу інновацій, але зазнала суттєвого зниження за індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom) на 10%. (рис.2.9).

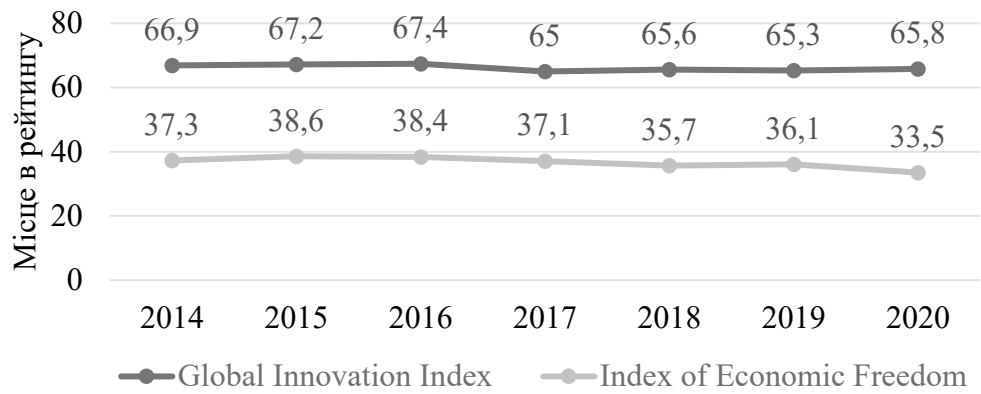

Рис. 2.9. Динаміка індексів GII, IEF для Коста-Рики за 2014-2020 рр. [146, 156]

У 2020 році Коста-Ріка отримала загальний індекс інновацій 33,51 із 100, та посіла 56 місце з 131 країни. За даними Глобального індексу інновацій (GII), Коста-Ріка належить до найбільш інноваційних економік Латинської Америки. Коста-Ріка має високі оцінки у шести із семи субіндексів GII: інститути, людський капітал і дослідження, інфраструктура, розвиток бізнесу, розвиток технологій і знань та результати творчої діяльності. Ці значення вище середнього для групи країн з середнім рівнем доходу (рис. 2.10).

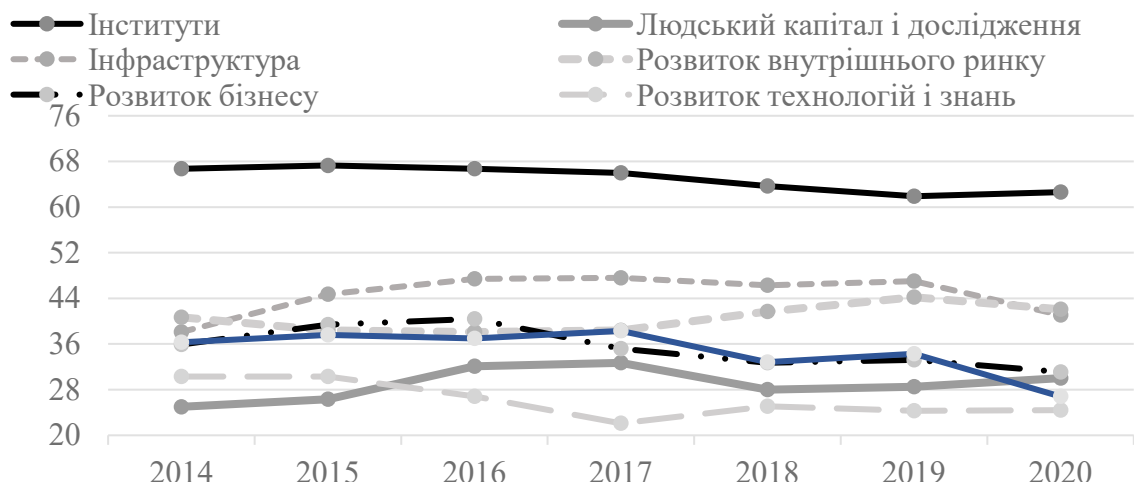

Рис. 2.10. Динаміка значень субіндексів GII для Коста-Рики за 2014-2020 рр. [146]

За значенням ВВП на душу населення за період 2014-2020 рр.

спостерігається зростання на 14,5%, що підтверджує стабільність економічного зростання Коста-Рики.

Країна-репрезентант 3-го кластеру («Слаборозвинені країни») – Шрі-Ланка. За 2014-2020 рр. країна знизилася у рейтингу за індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom) та значенням індексу інновацій (рис. 2.11).

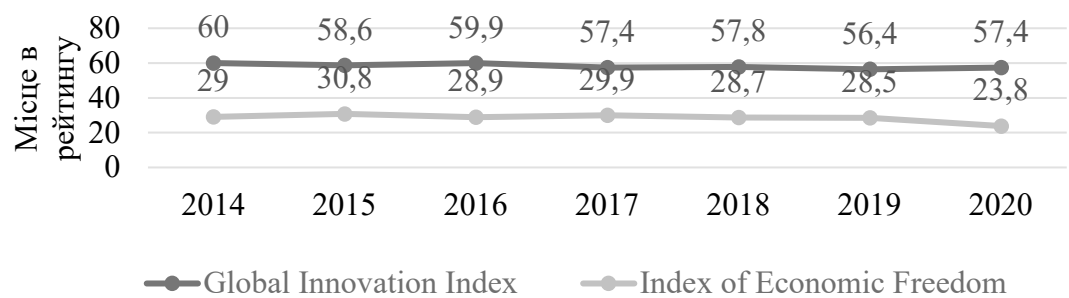

Рис. 2.11. Динаміка індексів ГІІ, ІЕФ для Шрі-Ланки за 2014-2020 рр.

[146, 156]

У 2020 р. Шрі-Ланка значно знизилася свої позиції за всіма субіндексами ГІІ. До цього країна мала найкращі значення за субіндексами інфраструктури, розвитку бізнесу та результатів творчої діяльності (рис.2.12).

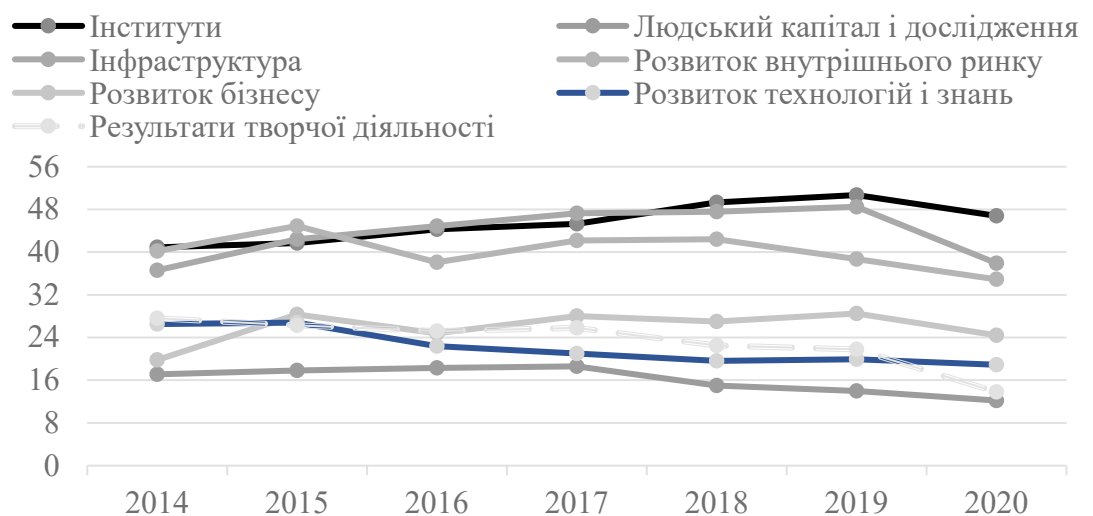

Рис.2.12. Динаміка значень субіндексів ГІІ для Шрі-Ланки за 2014-

2020 рр. [146]

За значенням ВВП на душу населення за період 2014-2020 рр. Шрі-Ланка також зазнала зниження на 3,59%, що може свідчити про негативний вплив пандемії COVID-19 на економіку країни.

Окремо розглядаючи Україну, яка знаходиться в 3-ому кластері, можна відзначити, що за останні сім років позиції за індексом економічної свободи покращилася (Index of Economic Freedom) (+5,6), але знизився рівень інноваційного розвитку (Global Innovation Index) (-0,7) (рис. 2.13).

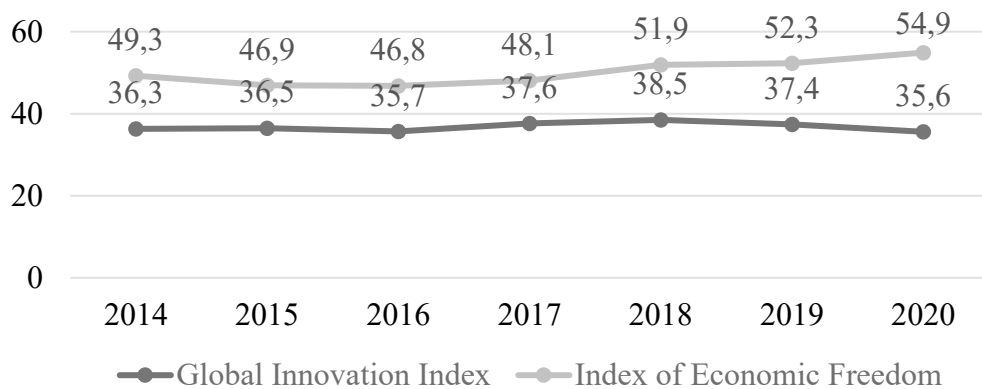

Рис. 2.13. Динаміка індексів ГІІ, ІЕФ для України за 2014-2020 рр. [146, 156]

Зростання індексу економічної свободи може бути пов'язано з покращенням законодавчої бази, створенням он-лайн послуг, спрощенням їх отримання, зростанням кількості та якості консультаційних заходів, тренінгів для МСП. Однак, інноваційна діяльність потребує значної кількості фінансових коштів, що залишається проблемою для українських підприємств.

Порівняно з іншими економіками Європи, Україна демонструє результати нижче середнього рівня за всіма значеннями субіндексів ГІІ. Найвищі позиції у за субіндексом розвиток технологій і знань. Однак, Україна має значення субіндексу розвиток внутрішнього ринку нижче середнього (рис. 2.14).

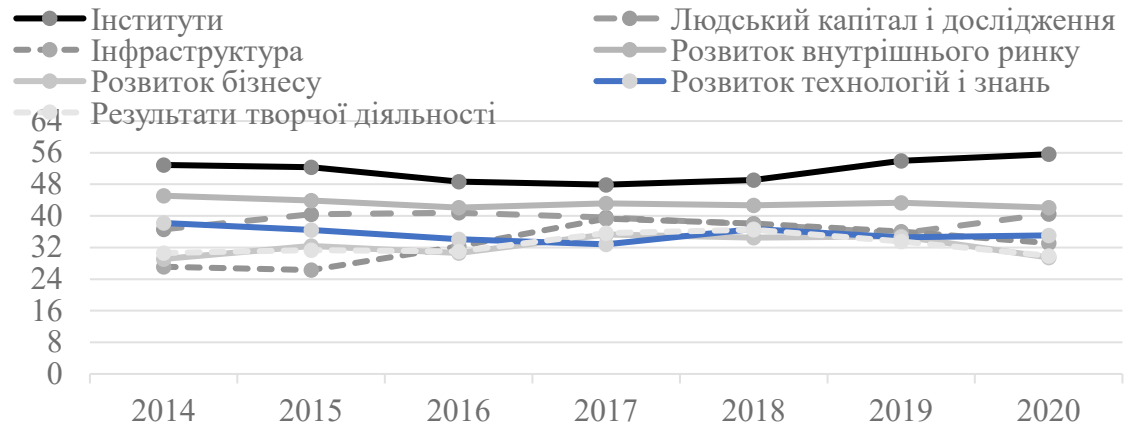

Рис. 2.14. Динаміка значень субіндексів ГІІ для України за 2014-2020 рр. [146]

За період 2014-2020 рр. величина ВВП на душу населення в Україні зросла на 20%. Проте, значення цього показника у 9 разів менше середнього значення країн ЄС та у 10 разів менше середнього значення країн ОЕСР.

Малі і середні підприємства мають усвідомлювати, що інноваційна діяльність – не загроза, а сприятлива можливість для посилення позицій на ринку. Страх перед невідомим проявляється в консервативності організації сучасних підприємств. На підприємстві співробітник повинен розуміти, що інноваційна діяльність – це кращий спосіб зберегти і зміцнити підприємство. У той же час інновації – це підвищення ефективності праці. Організація інноваційної діяльності буде безпосередньо впливати на зростання прибутку [92].

Доведення гіпотези 1 – збільшення індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) та індексу ГІІ веде до зростання ВВП на душу населення, нашою хує на думку про необхідність проведення змін у напрямку розвитку інноваційної діяльності.

Позиція національної інноваційної системи України згідно «Global Innovation Index» має 47 місце. Розподіл по субкритеріям «Global Innovation Index» за можливостями та загрозами представлено на рис. 2.15 [146].

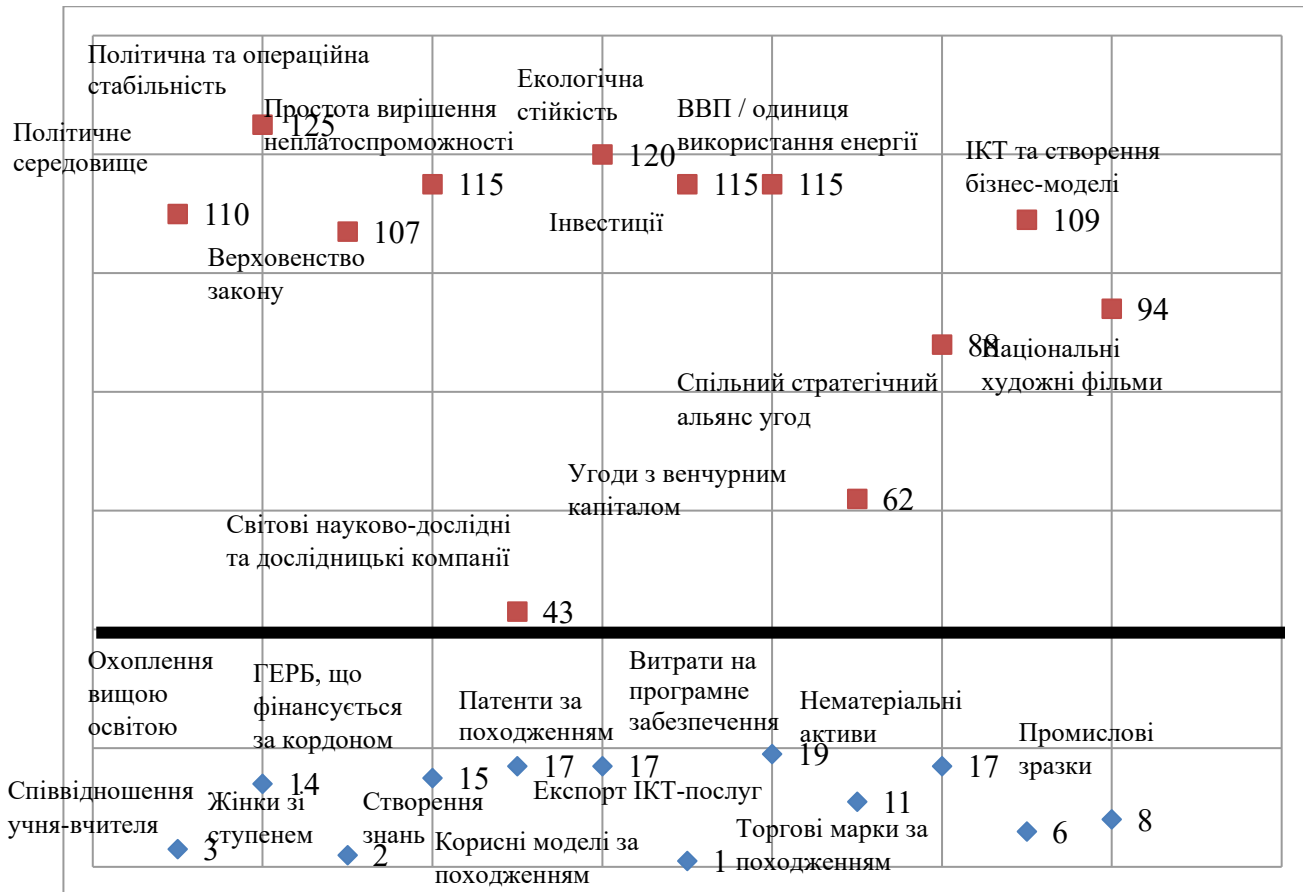

Рис. 2.15. Можливості та загрози для інноваційного розвитку України за «Global Innovation Index» [146]

З метою вивчення існуючої ситуації у сфері інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, відповідно до запропонованого методичного інструментарію аналізу стану, тенденцій та умов розвитку інноваційної діяльності МСП, сформовано наступну структурно-логічну схему аналізу та обробки статистичної інформації (рис. 2.16).

Автором пропонується оцінити загальний стан інноваційної діяльності МСП в Україні у розрізі підсистем «Виробничо-господарська діяльність», «Інноваційна активність» та «Фінансове забезпечення та державна підтримка».

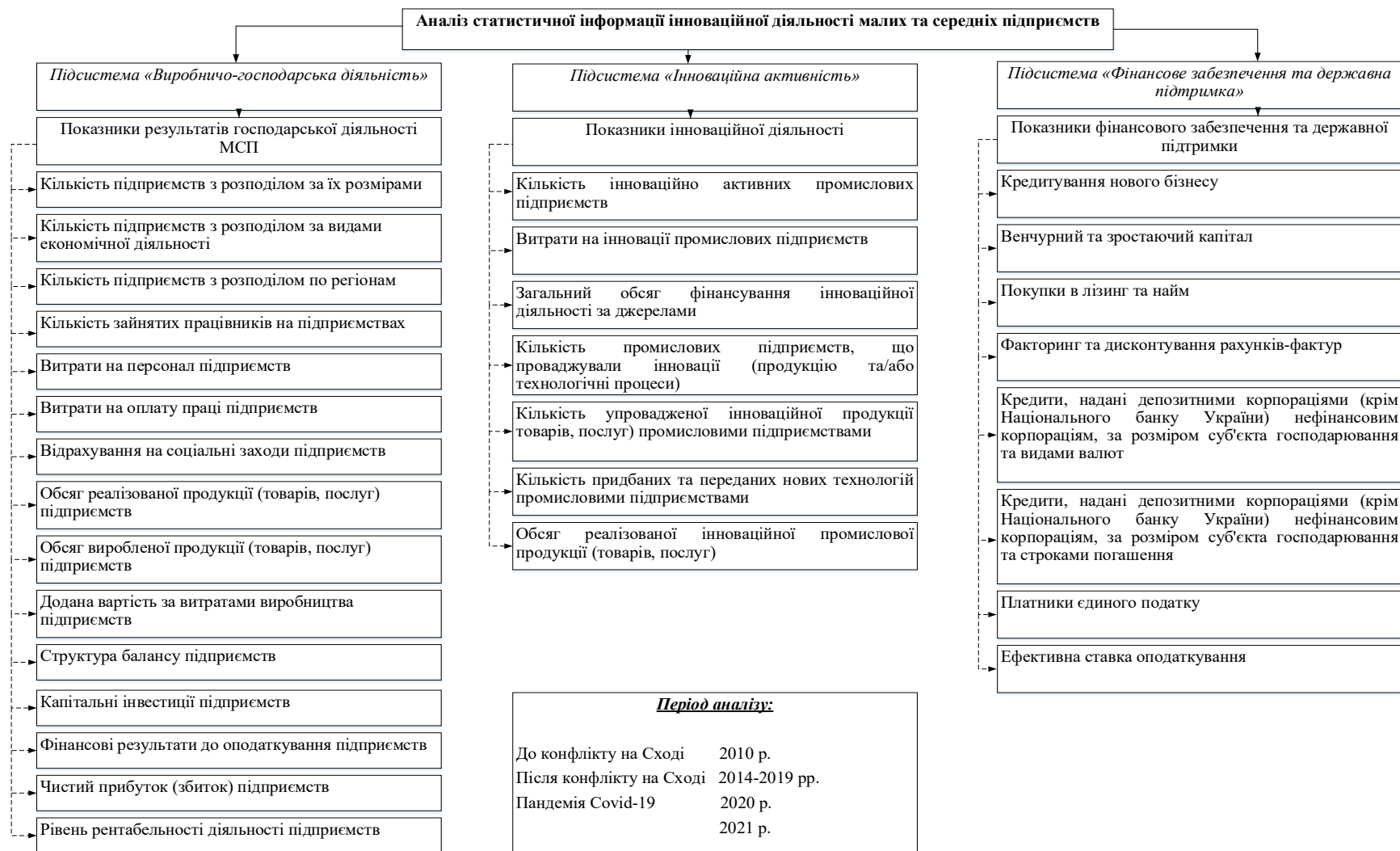

Рис. 2.16. Систематизація статистичної інформації діяльності МСП (складено автором)

Показники було обрано за методологією статистичного обстеження Державної служби статистики України (підсистеми «Виробничо-господарська діяльність» та «Інноваційна активність») та Національного банку України (підсистема «Фінансове забезпечення та державна підтримка»). При аналізі даних будуть оцінюватися періоди, які вагомо вплинули на стан економіки нашої держави, а саме: до конфлікту на Сході України (2010 р.), під час конфлікту (2014-2019 р.) та при пандемії Covid-19 (2020 р.). Зважаючи на те, що за деякими показниками статистика публікується з 2014 або 2017 року, аналіз буде проводитись за наявними даними.

Проаналізуємо динаміку показників підсистеми «Виробничо-господарська діяльність». Зважаючи на зростаючу роль малих та середніх підприємств в соціально-економічному розвитку, набуває актуальності визначення місця даного сектору в економічній системі країни. За даними Держстату в 2019 році в Україні кількість великих підприємств становила 518 одиниць (0,14% від загальної кількості підприємств), решта 99,86%, в тому числі 17751 середніх підприємств, 48948 малих підприємств та 313380 мікро-підприємства. Порівняно з 2014 роком спостерігаємо тенденцію зменшення кількості працюючих підприємств, так кількість великих підприємств зменшилась на 21% і у 2019 році склала 518. Кількість середніх підприємств теж зменшилась на 6% у 2019 році порівняно з 2014 роком. Кількість малих та мікро підприємств зменшилась на 11% та 2% відповідно.

За період 2014-2019 рр. малі підприємства склали 12-14% від загальної кількості підприємств, а мікро – 80-82% (табл. 2.6), утворюючи при цьому базис соціально-економічного розвитку та зростання.

Негативна динаміка кількості суб'єктів господарювання у 2016 р. обумовлена поглибленням фінансово-економічної кризи в Україні, яка почалася у 2014-2015 році і зумовлена військовим конфліктом на сході. Наразі тенденція 2019 року порівняно з 2016 роком позитивна і відбувається зростання кількості великих, середніх, малих та мікро підприємств (на +35%, +20%, +13%, +27%, відповідно).

Кількість підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010–2020 роки [57]

Кількість підприємств, одиниць	Усього	великі	%, від загальної кількості	середні	%, від загальної кількості	малі (без мікро)	%, від загальної кількості	мікро	%, від загальної кількості
2010	378810	586	0,15	20983	5,54	56796	14,99	300445	79,31
2011	375695	659	0,18	20753	5,52	58468	15,56	295815	78,74
2012	364935	698	0,19	20189	5,53	57587	15,78	286461	78,50
2013	393327	659	0,17	18859	4,79	55332	14,07	318477	80,97
2014	341001	497	0,15	15906	4,66	45676	13,39	278922	81,80
2015	343440	423	0,12	15203	4,43	43573	12,69	284241	82,76
2016	306369	383	0,13	14832	4,84	43459	14,19	247695	80,85
2017	338256	399	0,12	14937	4,42	44818	13,25	278102	82,22
2018	355877	446	0,13	16057	4,51	46602	13,09	292772	82,27
2019	380597	518	0,14	17751	4,66	48948	12,86	313380	82,34

Аналіз динаміки малих та середніх підприємств за видами економічної діяльності в 2019 році свідчить про те, що найбільш популярними видами в малому бізнесі є оптова та роздрібна торгівля (26,64%); сільське, лісове та рибне господарство (13,21%) та промисловість (12,48%) (рис. 2.17).

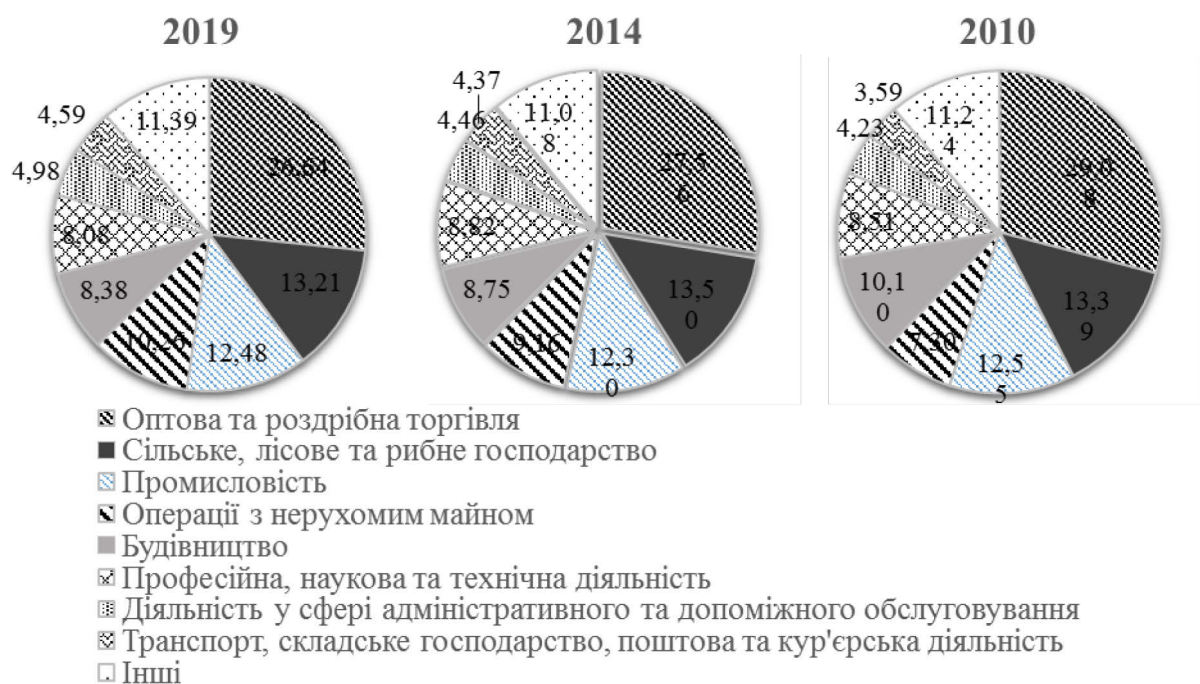

Рис. 2.17. Розподіл МСП за видами економічної діяльності за 2010, 2014 та 2019 рік, % до загальної кількості підприємств (складено автором) [57]

Специфіка розвитку економіки в сьогодні є такою, що великі підприємства зі складною структурою виробництва і управління потребують більше часу для впровадження нововведень. Малі і середні підприємства у цьому питанні більш гнучкі, тому саме вони є важливим інструментом підвищення технічного рівня виробництва [93]. У 2019 році в секторі малих та середніх підприємств налічувалось 101272 (27%) підприємств оптової та роздрібною торгівлі, 50205 (13%) сільського, лісового та рибного господарства, 47421 (12%) промисловості. Порівняно з 2010 роком кількість малих та середніх підприємств, які здійснювали оптову та роздрібну торгівлю скоротилася на 2,44%, кількість підприємств сільського, лісового та рибного господарства та промислових підприємств залишилась майже не змінною (зменшення на 0,18 та 0,07% відповідно). Слід відзначити, що частка МСП у сфері операцій з нерухомим майном збільшилась на 2,93% у 2019 році порівняно з 2010 роком. Це може бути обумовлено зацікавленістю цього сегменту підприємств низькою трудомісткістю галузі та наявністю пасивного доходу.

У 2019 році малі та середні підприємства забезпечували зайнятість кожного третього працюючого на підприємствах в Україні (рис. 2.18).

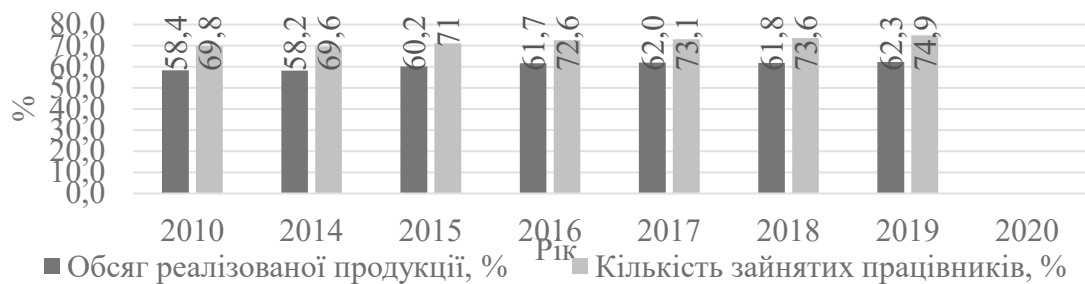

Рис. 2.18. Співвідношення питомої ваги обсягів реалізованої продукції до питомої ваги кількості зайнятих працівників МСП за 2010, 2014-2020 рік

(складено автором) [57]

Аналіз співвідношення питомої ваги обсягів реалізованої продукції МСП до питомої ваги кількості зайнятих працівників МСП за 2010-2020 рік демонструє стабільне відхилення на 11-12%. Це може бути обумовлено

неефективним використанням людських ресурсів, низькою кваліфікацією персоналу та застарілістю технічних засобів.

На хвилі економічної кризи 2014 року чисельність зайнятих у МСП зазнала зниження на 21% порівняно з 2010 роком. Це відобразилось на підприємствах всіх розмірів. Однак, у 2019 року зайнятість демонструє стабільне зростання на 9,5% порівняно з 2014 роком.

Аналізуючи витрати на оплату праці, можна відзначити, що на великих підприємствах заробітна плата більше, ніж на МСП. Ця тенденція зберігається впродовж 2010-2019 років та може бути пояснена тим, що на великих підприємствах працюють більш кваліфіковані працівники, розмір заробітної плати яких вище середнього рівня.

За період 2010-2019 року відрахування МСП на соціальні заходи збільшились з 37124,4 млн. грн до 97026,7 млн. грн, тобто на 161,3%. В свою чергу на великих підприємствах вони збільшились на 74,2%. Такі зміни порівняно зі змінами витрат на оплату праці можуть бути обумовлені зменшенням кількості працівників на підприємствах всіх розмірів та зменшенням ставки ЄСВ з 34,7% до 22% [50].

Аналіз обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) свідчить, що за період 2010-2019 років частка реалізованої продукції зросла на 1% у мікропідприємств, на 1,2% у малих підприємств та на 1,7% у середніх підприємств (рис.2.19).

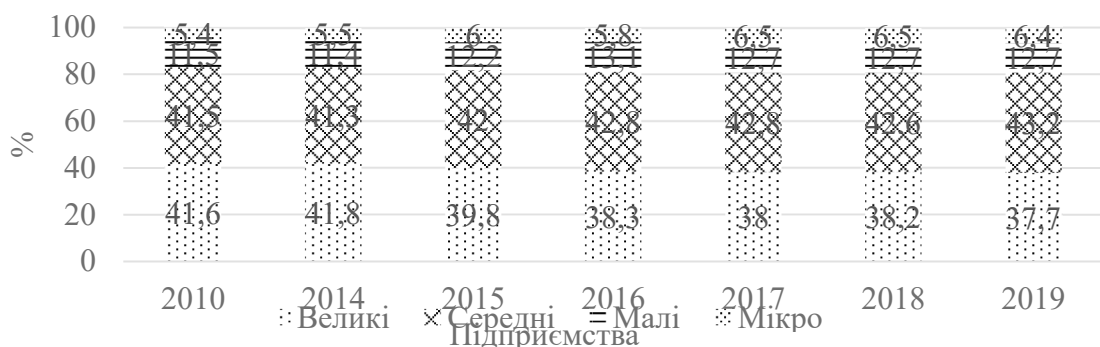

Рис. 2.19. Розподіл обсягу реалізованої продукції підприємств за їх розмірами у 2010-2019 рр., % до загального обсягу реалізованої продукції

(складено автором) [57]

Частка великих підприємств складає в 2019 році 37,7% від загальної кількості реалізованої продукції, на долю середніх 43,2%, малих та мікро 12,7% та 6,4% відповідно. Отже, частка обсягу реалізованої продукції МСП збільшилась за 2010-2019 рік на 3,9% і складає 62,3%. Це може бути пов'язано зі збільшенням фізичного обсягу продажів та ростом ціни на продукцію. У свою чергу частка обсягу виробленої продукції МСП за 2014-2019 рік зростає на 5,2% та складає 60,3% (рис.2.20).

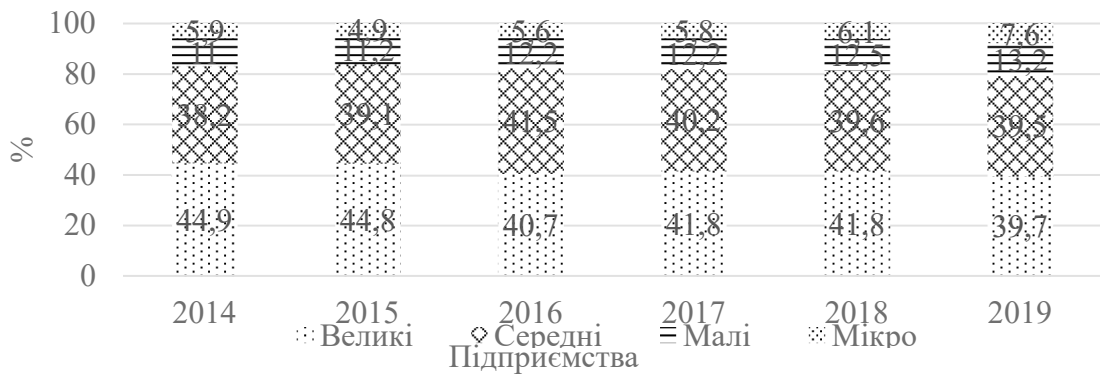

Рис. 2.20. Розподіл обсягу виробленої продукції підприємств за їх розмірами у 2010-2019 рр., % до загального обсягу реалізованої продукції (складено автором) [57]

Частка доданої вартості за витратами виробництва МСП за 2014-2019 рік також зростає на 6,6% та складає 63,6% (рис.2.21).

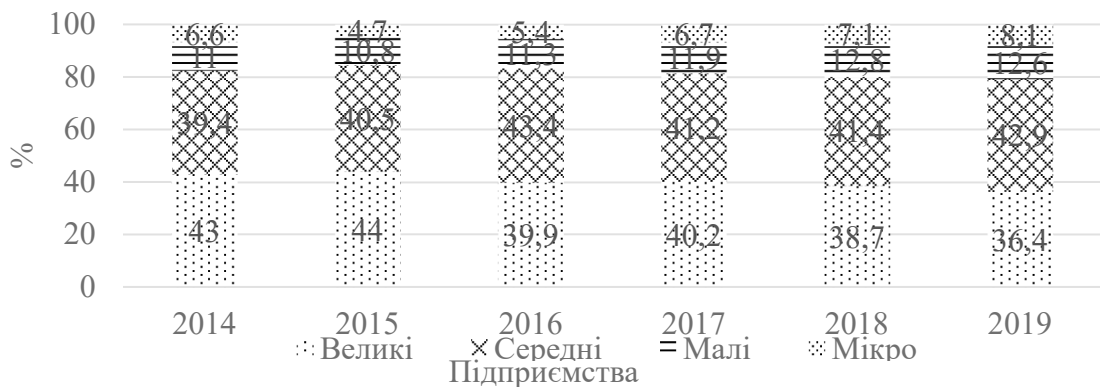

Рис. 2.21. Розподіл доданої вартості за витратами виробництва підприємств за їх розмірами у 2010-2019 рр., % до загального обсягу реалізованої продукції (складено автором) [57]

Зміна частки доданої вартості за витратами виробництва МСП є закономірною та свідчить про збільшення валового доходу від операційної діяльності МСП. Щорічну зміну фінансових показників МСП відображає гістограма на рис. 2.22. За результатами аналізу фінансових показників МСП за 2014-2019рр. можна зробити висновок, що власний капітал збільшився на 79%.

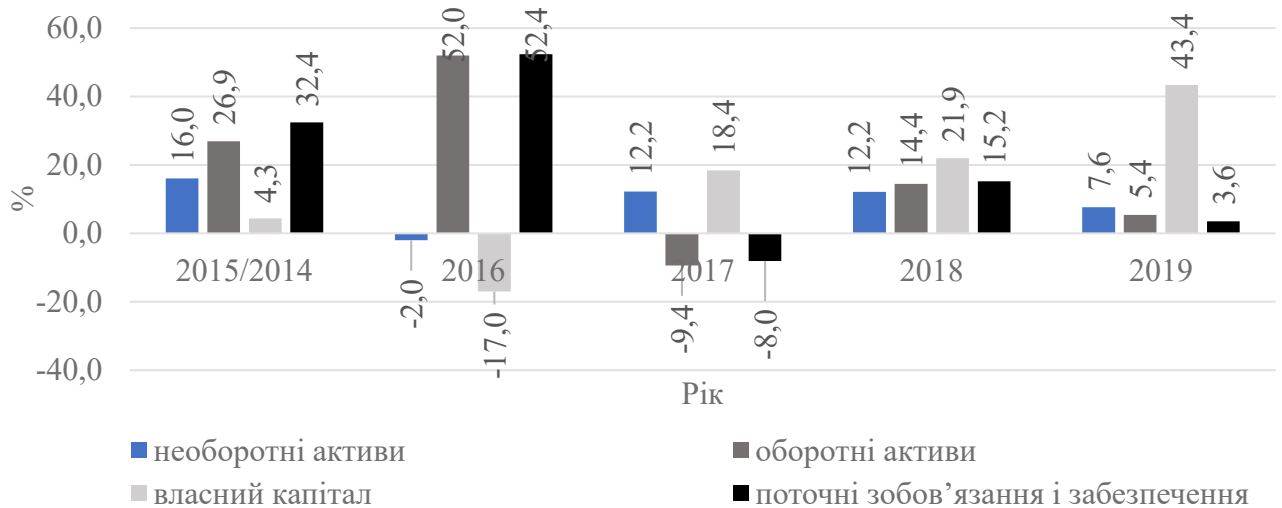

Рис. 2.22. Динаміка фінансових показників МСП за 2014-2019 рр. [57]

Необоротні активи поступово зростали, що може бути обумовлено придбанням майна або інвестиціями в будівництво. Оборотні активи після високого стрибка в 2016 році знизилися, але порівнюючи з 2014 роком вони сильно зросли, що свідчить про зростання кредитів, зважаючи на незмінність власного капіталу. Поточні зобов'язання і забезпечення також зросли, що говорить про збільшення боргових зобов'язань МСП, нехай навіть і короткострокових.

Капітальні інвестиції у матеріальні активи МСП з 2010 по 2019 рік зросли на 300% і складають 276529,5 млн. грн (рис. 2.23).

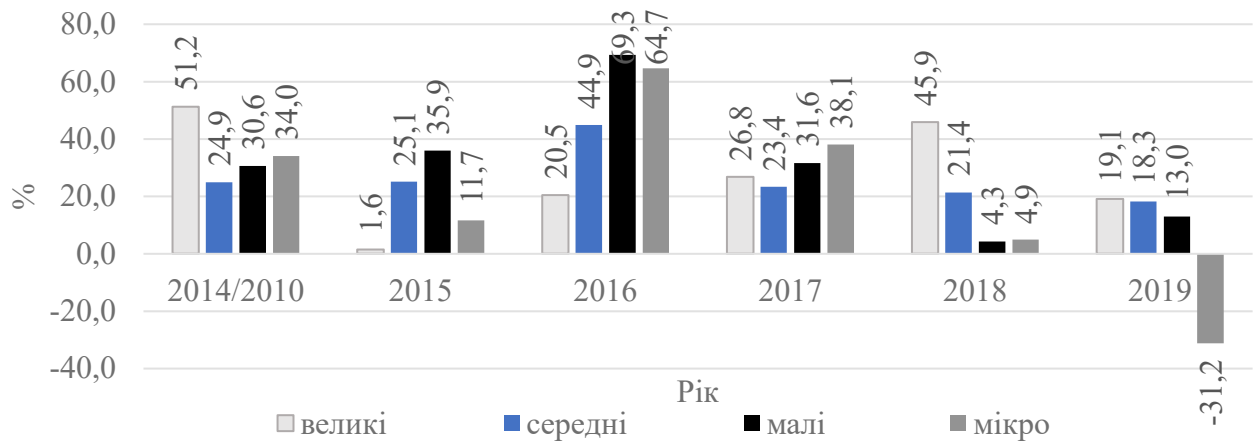

Рис. 2.23. Динаміка капітальних інвестицій у матеріальні активи підприємств за їх розмірами у 2014-2019 рр. [57]

Зростання відбувалось нерівномірно, капітальні інвестиції у матеріальні активи МСП з 2010 по 2014 рік збільшились на 27%, а з 2014 по 2019 рік на 215%. У великих підприємств за 2010-2019 рік цей показник збільшився на 307%, з 2010 по 2014 рік на 51%, а з 2014 по 2019 рік на 269%. Такі зміни можуть бути обумовлені девальвацією гривні. Загалом частка капітальних інвестицій у матеріальні активи МСП залишилась не змінною і складає 54,8%.

Згідно статистичних даних частка МСП, які одержали прибуток в 2019 році складала 75%. За період 2010-2019 рік частка кількості цих підприємств збільшилась на 16% (рис.2.24).

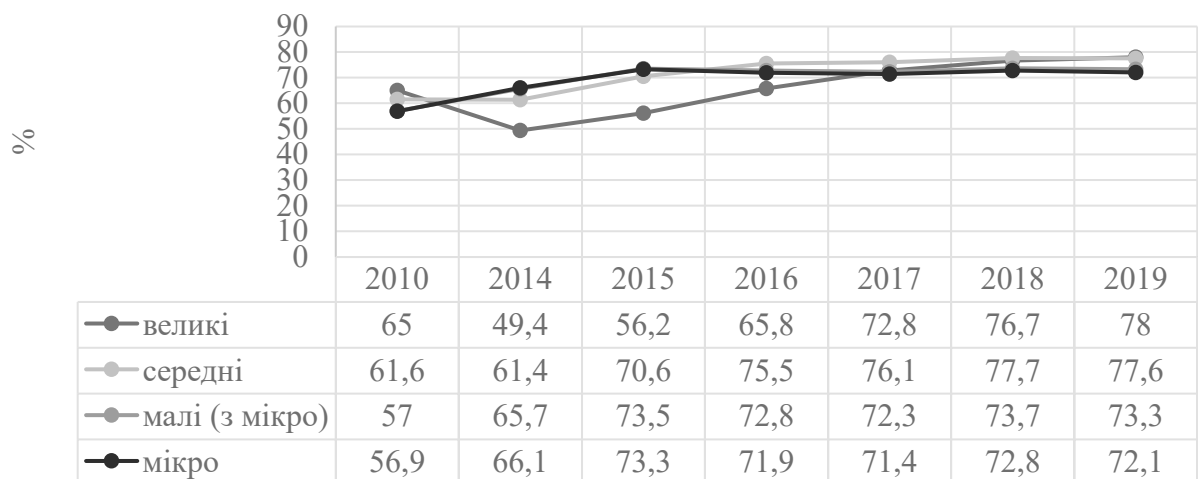

Рис. 2.24. Частка прибуткових підприємств за 2010, 2014-2019 рр. [57]

Різниці між сегментами МСП майже не спостерігається. Суттєво відрізнялись лише значення для великих підприємств у 2014–2016 роках, що можна пояснити невеликою кількістю на відміну від інших підприємств. Однак, у 2017–2019 роках ця тенденція зникла. Зростання чистого прибутку МСП може бути пов'язано з поступовим виходом з кризового стану, детінізацією своєї діяльності та збільшенням рентабельності.

У 2019 році рівень рентабельності малих та середніх підприємств складав 10,7% та 10% (рис. 2.25). МСП були збитковими впродовж до 2016 року, в той час як великі не одержували прибуток в 2014 році, що може бути обумовлено економічною кризою в Україні. Рентабельність великих підприємств складає 10,3%.

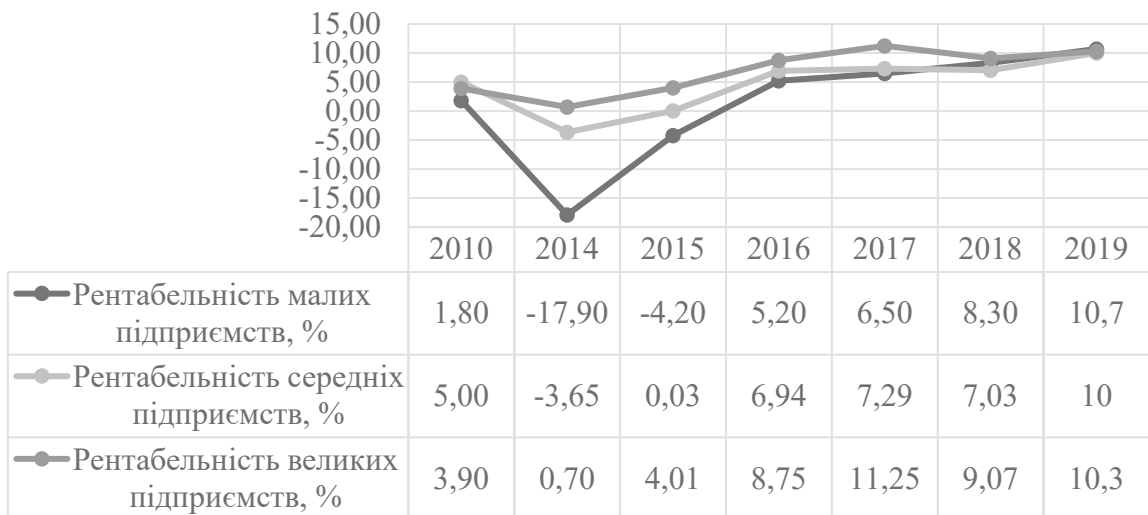

Рис. 2.25. Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств за 2010-2019рр. , % [57]

З 2010 по 2014 рр. рівень рентабельності малих та середніх підприємств коливався у межах -17,9-5%, що є критично низьким показником. Причиною цього може бути нестача фінансових коштів для модернізації обладнання, підвищення кваліфікації кадрів, впровадження нових технологій. В 2014-2015 роках діяльність підприємств була збитковою, що пояснює зменшення кількості цих підприємств. З 2016 року рентабельність поступово набирає обертів і вже в 2019р. становить 10-10,7%.

У 2019 році МСП оптової та роздрібної торгівлі; сільського, лісового та рибного господарства; підприємства, що проводили операції з нерухомим майном мали найвищий рівень рентабельності операційної діяльності у розрізі малих підприємств за видами економічної діяльності – 23,2%, 17,9% та 11,6% відповідно. Найбільш збитковими є МСП, що займались фінансовою та страховою діяльністю та діяльністю у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (- 4,7% у обох). Низька рентабельність страхової діяльності може бути обумовлена зростанням страхових випадків, домінуванням цінової, а не сервісної конкуренції.

Проведемо аналіз статистичної інформації підсистеми «Інноваційна активність». За 2010-2019 рік частка кількості підприємств, що займались інноваційною діяльністю збільшилась на 2% (рис. 2.26).

Рис. 2.26. Частка кількості інноваційно активних промислових підприємств 2010, 2014-2019рр., % [57]

У 2016 році частка інноваційно активних промислових підприємств мала найбільше значення і складала 18,9%. Це може бути обумовлено зростанням рівня рентабельності підприємств, яке відбулось у 2016 р., що дало змогу підприємствам витратити власні кошти на розвиток інноваційної діяльності.

Аналіз основних показників інноваційної діяльності промислових підприємств демонструє, що з 2010 по 2019 рік зменшилась кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації на 43,55%; збільшилась кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів на 20% та обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції збільшився на 1,68% (табл. 2.7). Зменшення кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації є негативним явищем для нашої економіки, яке може бути обумовлено економічною кризою в Україні та припиненням функціонування промислових підприємств на територіях Донецької та Луганської обл.. Не зважаючи на це, позитивним є збільшення кількості упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, що свідчить про підвищення ефективності діяльності інноваційних підприємств. Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції залишився на рівні 2010 року, що на тлі девальвації гривни є від'ємним значенням.

Таблиця 2.7

Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств у 2010, 2014 - 2019 рр. [57]

Рік	Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, одиниць	Відносне відхилення, %	% до загальної кількості промислових підприємств	Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, одиниць підприємствами	Відносне відхилення, %	Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції, млн. грн	Відносне відхилення, %	% до загального обсягу реалізованої промислової продукції
2010	1217	в/д	11,5	2043	в/д	33697,6	в/д	3,8
2014	1208	-0,73	12,1	1743	-14,68	25669	-23,82	2,5
2015	723	-40,15	15,2	1217	-30,18	23050,1	-10,20	1,4
2016	735	1,66	16,6	3489	186,69	в/д	в/д	в/д
2017	672	-8,57	14,3	1831	-47,52	17714,2	в/д	0,7
2018	739	9,97	15,6	2002	9,34	24861,1	40,35	0,8
2019	687	-7,04	13,8	2318	15,78	34264,9	37,83	1,3

У 2019 році на інновації підприємства витратили 14220,9 млн. грн, що складає до загального обсягу реалізованої промислової та інноваційної продукції 0,5 та 41,5%, відповідно (рис. 2.27).

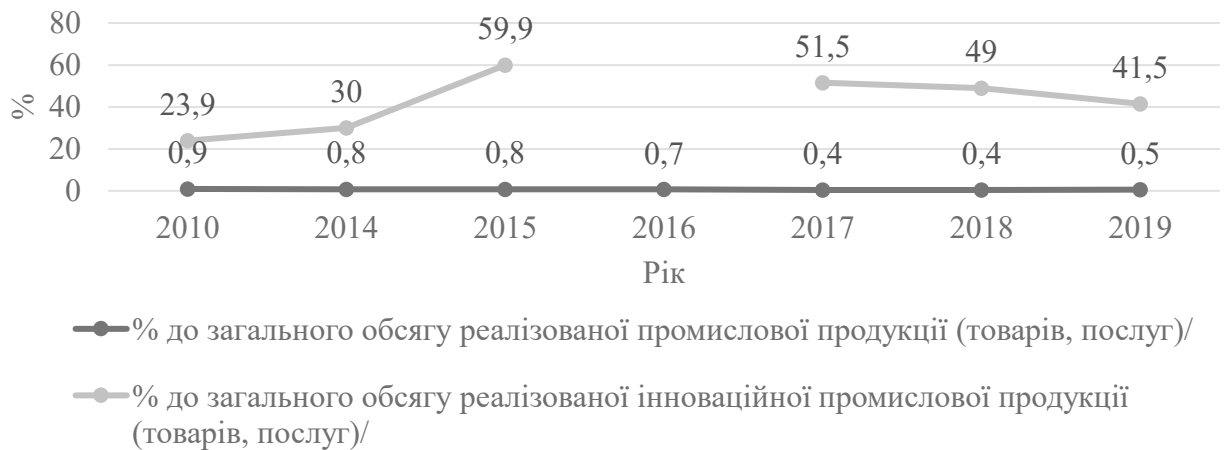

Рис. 2.27. Витрати на інновації промислових підприємств
У 2010, 2014-2019 рр., % [57]

Ключовою проблемою є неефективна структура інноваційних витрат. У 2010–2017 рр. інноваційні підприємства спрямували значну частину своїх витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, що є найвищим показником серед інших видів витрат (62,79% у 2010 р. проти 64,7% у 2017 р. відповідно) [96].

Збільшення частки витрат на інновації в загальному обсязі реалізованої інноваційної промислової продукції за 2010-2019 рік може свідчити про нерівномірне збільшення витрат до реалізованої продукції. Однак, з 2015 року ця частка зменшилась на 18,4%, що є позитивним явищем.

Розглядаючи розподіл джерел фінансування інноваційної діяльності за 2010-2019рр. (рис. 2.28) можна сказати, що основним джерелом фінансування є власні кошти. В 2010-2014рр. була значна доля фінансування за рахунок іноземних інвесторів (в діапазоні 1,8-29,97%), але з 2015 року це фінансування припинилося, що пояснюється нестабільністю в економічній ситуації країни [190].

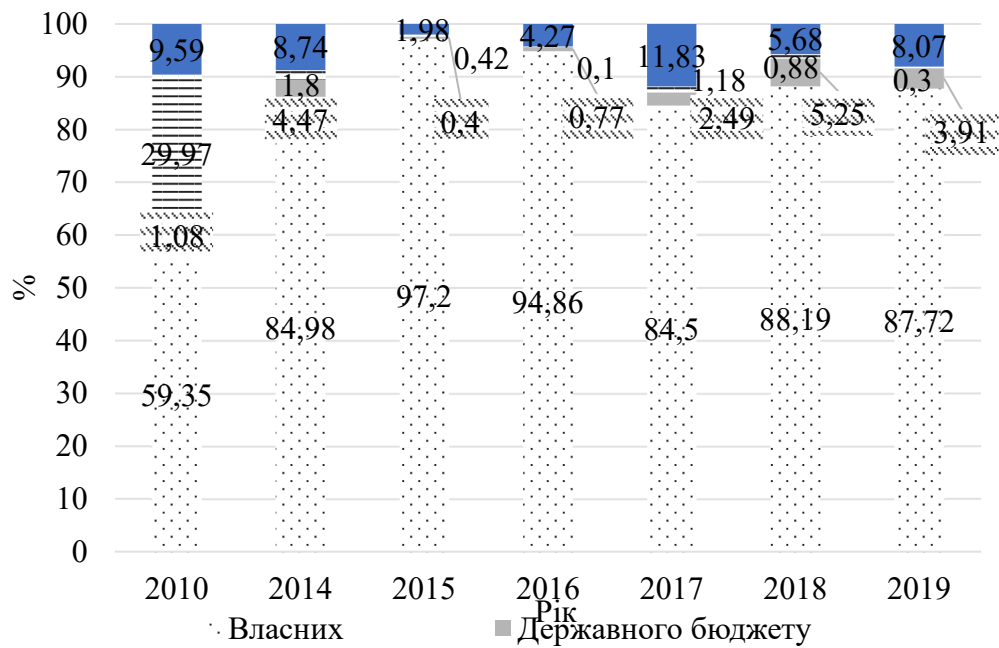

Рис. 2.28. Розподіл джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2010-2019 рр., % до загального обсягу фінансування [57]

Отже, фінансування інноваційної діяльності відбувається загалом за рахунок власних коштів. Через спостерігається стримування інноваційного розвитку. В сучасних умовах, надання фінансової підтримки з боку держави надається в недостатній кількості, тому рекомендується залучати кошти іноземних інвесторів. Задля цього державі потрібно створювати сприятливий інвестиційний клімат. Основними показниками інвестиційного клімату є рівень інфляції, безробіття, кредитування, податкового навантаження, стійкість національної валюти, рівень конкуренції тощо.

Проведемо аналіз статистичної інформації підсистеми «Фінансове забезпечення та державна підтримка». Оскільки Національний банк України розпочав публікацію статистики кредитування МСП з жовтня 2017 року, проаналізувати динаміку можливо лише в короткостроковій перспективі [140].

З 2010 до 2018 року загальний обсяг невиконаних кредитів бізнесу мав тенденцію до зростання (табл.2.8).

**Грошово-кредитні показники МСП у 2010, 2014 - 2020 рр., млрд.
грн. [58, 140]**

Показник	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Невиплачені кредити МСП, млрд. грн	в/д	в/д	в/д	в/д	443	445	432	451
Невиплачені кредити підприємств, млрд. грн.	520	809	807	837	845	874	761	737
Кредитування нових МСП, млрд. грн.	в/д	в/д	в/д	в/д	в/д	678	799	792
Кредитування нових підприємств, млрд. грн.	958	1 231	1 213	1 446	1 407	2 011	2719	2823
Венчурний та зростаючий капітал, млрд. грн	0,159	0,614	3,168	2,392	7,33	9,33	12,47	в/д
Покупки в лізинг та найм, млрд. грн.	3	6	5	10	13	22	26	в/д
Факторинг та дисконтування рахунків-фактур, млрд. грн.	6	24	17	17	31	48	56	в/д

З 2019 року спостерігається зменшення на 13% порівняно з 2018 роком, однак в 2020 році невиплачені кредити підприємств збільшилися ще на 3% порівняно з 2019 роком. Це може бути обумовлено пандемією COVID-19, коли МСП були вимушені припинити свою діяльність. У 2020 році невиплачені кредити МСП становили 61,19% від загальної суми невиплачених кредитів підприємств. Це свідчить про те, що МСП відіграють важливу роль у кредитуванні бізнесу.

У 2020 році нові позики МСП становили 28% від загального обсягу кредитування нових підприємств. Український інвестиційний ринок стабільно зростає, а загальний обсяг венчурних інвестицій в українські ІТ-компанії досяг 12,47 млрд. грн, що майже в півтора рази перевищує показник минулого року. Також з кожним роком зростають покупки в лізинг та найм і факторинг та дисконтування рахунків-фактур.

Що стосується валюти, МСП частіше беруть кредити в національній валюті, тоді як великі компанії, які беруть участь в експортно-імпорتنих операціях, здебільшого беруть позики в іноземній валюті (рис. 2.29).

Рис. 2.29. Кредити надані МСП за видами валют у 2017-2020 рр., % [58]

За строками погашення у 2017-2020 році МСП найчастіше обирали короткострокові кредити до 1 року – 54% від всіх кредитів МСП (рис.2.30).

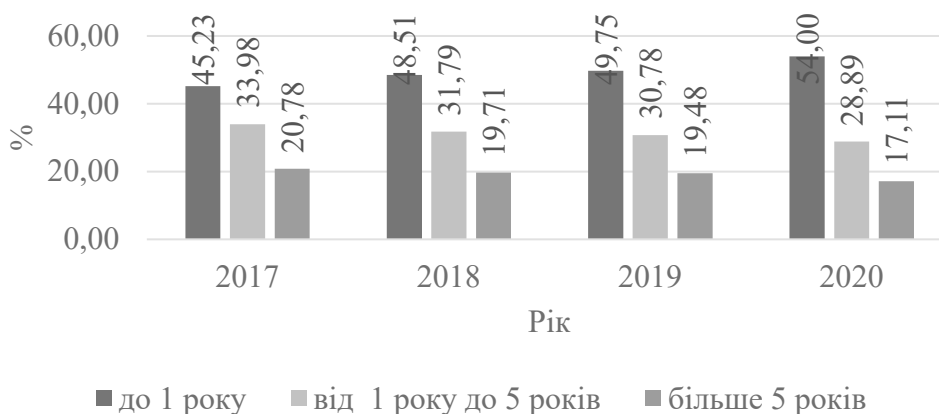

Рис. 2.30. Кредити надані МСП за строками погашення у 2017-2020 рр., % [58]

Популярність кредитів зі строком погашення до 1 року серед МСП може бути обумовлена наявністю потреб негайного цільового використання. На відміну від великих підприємств, МСП, як правило, не планують довгострокову стратегію свого розвитку.

У 2019 році процентна ставка за кредитами МСП становила 16% у національній валюті, тоді як у іноземній – 6,5% (рис.2.31).

Рис. 2.31. Процентні ставки за новими кредитами МСП за видами валют у 2017-2020 рр., % [58]

Незважаючи на привабливість процентної ставки кредитів у іноземній валюті МСП віддають перевагу кредитам у національній валюті. Це може бути обумовлено можливою нестабільністю національною валюти або потребою негайного використання коштів у гривні.

2.2. Аналіз світових тенденцій розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств

Події 2020 року вплинули на діяльність підприємств всіх розмірів та галузей, але особливо постраждали малі та середні підприємства (МСП). Через пандемію Covid-19 багаторічні досягнення представників сектору МСП були зупинені або зовсім нівельовані. В різних галузях, особливо у секторі послуг, спостерігалось значне падіння продажів внаслідок введення запобіжних карантинних заходів. Уряди світових країн були вимушені запроваджувати заходи з підтримки бізнесу для пом'якшення наслідків карантину. Зокрема, надавались субсидії, відстрочки платежів, позики та гарантії допомоги МСП та підприємцям. В країнах ЄС для мінімізації негативного впливу на бізнес Європейська Комісія прийняла комплексні

економічні заходи, які спрямовані на пом'якшення фіскальних правил, переглянула програми державної допомоги та ініціювала інвестиційну ініціативу щодо реагування на коронавірус на суму 37 мільярдів євро для забезпечення ліквідності малому і середньому бізнесу та сектору охорони здоров'я [138]. У більшості країн ОЕСР від 20% до 40% МСП отримали державну підтримку в тій чи іншій формі в 2020 році [167].

Статистичні звіти ОЕСР та Європейської комісії, які оцінюють стан МСП почали приділяти особливе значення впливу пандемії на результати діяльності МСП. Навички, навчання, інновації та діджиталізація залишаються ключовими проблемами для МСП у великій кількості держав. Відсутність доступу до технічних засобів або висококваліфікованих робітників є загально визнаною проблемою. Використання у 2020 році різних цифрових технологій (наприклад, віддалена робота, інтернет-продажі) допомогло пом'якшити вплив пандемії [185].

Автором пропонується оцінити світові тенденції розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств відповідно до складеної структурно-логічної схеми аналізу та обробки статистичної інформації. Аналіз також проведено у розрізі виділених підсистем «Виробничо-господарська діяльність», «Інноваційна активність» та «Фінансове забезпечення та державна підтримка». Групи країн для аналізу було визначено у пункті 1.1, а саме це країни ОЕСР та ЄС.

Розглянемо динаміку змін кількості підприємств за розмірами за 2010-2021 рр. (табл. 2.9).

У 2020 році в ЄС-27 працювало близько 21 мільйона мікро, малих та середніх підприємств, що становить 99,8% усіх підприємств. З цього загального числа 93% становили мікро МСП. Порівняно з 2019 роком спостерігаємо тенденцію зменшення кількості працюючих підприємств, так кількість великих підприємств зменшилась на 0,76%; середніх підприємств на 1,05%; малих підприємств на 0,88% та мікро підприємств збільшилась на 0,04%. До цього, за 2010-2019 роки відбувалося зростання підприємств всіх

розмірів - кількість малих підприємств зросла на 6,82%, середніх на 7,48% та великих на 9,91%.

Таблиця 2.9

**Кількість підприємств ЄС-27 з розподілом на великі, середні,
малі та мікропідприємства за 2010–2021 роки [139]**

Рік	Усього	великі	%, від загальної кількості	МСП, % від загальної кількості	середні	%, від загальної кількості	малі	%, від загальної кількості	мікро	%, від загальної кількості
2010	20206963	36927	0,18	99,82	197277	0,98	1216124	6,02	18756641	92,82
2011	20274278	37729	0,19	99,81	199712	0,99	1227567	6,05	18809283	92,77
2012	20553157	37608	0,18	99,82	196866	0,96	1203927	5,86	19114755	93,00
2013	20699895	37571	0,18	99,82	193038	0,93	1186443	5,73	19282840	93,15
2014	21506088	38110	0,18	99,82	195282	0,91	1204507	5,60	20068158	93,31
2015	21370504	39028	0,18	99,82	199568	0,93	1223908	5,73	19909318	93,16
2016	22112982	40225	0,18	99,82	205907	0,93	1281183	5,79	20586944	93,10
2017	22041356	41406	0,19	99,81	207472	0,94	1274937	5,78	20517535	93,09
2018	22522722	41468	0,18	99,82	204083	0,91	1311911	5,82	20966086	93,09
2019	22865630	41155	0,18	99,82	201459	0,88	1310565	5,73	21312453	93,21
2020	22567303	40843	0,18	99,82	199362	0,88	1282211	5,68	21044884	93,25
2021	22657314	40498	0,18	99,82	197972	0,87	1273529	5,62	21145311	93,33

Отже, пандемія справила значний вплив на МСП країн ЄС-27 у 2020 році, і багато МСП були вимушені припинити свою діяльність. Перебої в постачанні, зростання запізнення платежів та збитковість були ключовими проблемами, з якими стикалися багато МСП у 2020 році. Наразі, прогнозується позитивна тенденція щодо збільшення кількості підприємств всіх розмірів. Аналіз видів діяльності МСП свідчить про те, що в 2021 році найпопулярнішими видами діяльності були оптова та роздрібна торгівля (25%); професійна, наукова та технічна діяльність (20%); будівництво (16%) та промисловість (10%) (рис. 2.31).

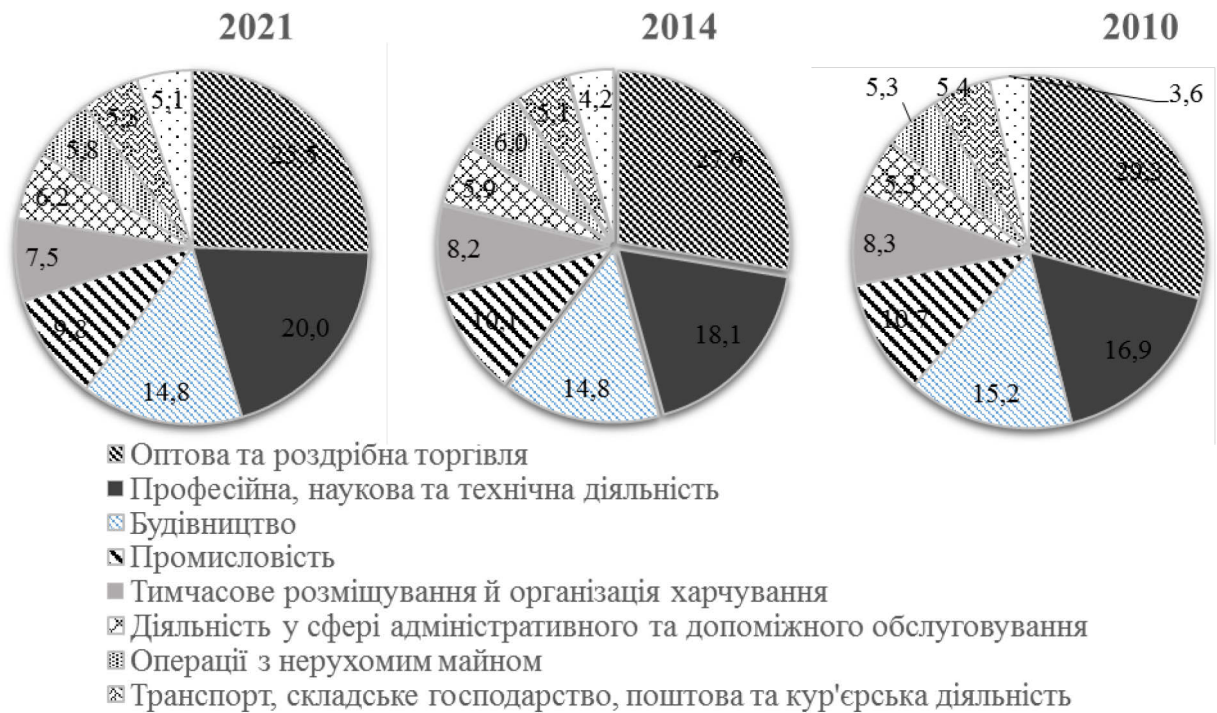

Рис. 2.32. Розподіл МСП країн ЄС-27 за видами економічної діяльності (% до загальної кількості малих підприємств (складено автором) [139]

Протягом 2010-2021 рр. спостерігається тенденція зменшення частки торговельних МСП на 3,79% та збільшення МСП за видами діяльності «професійна, наукова та технічна діяльність» та «інформація та телекомунікації» на 3,14% і 1,43% відповідно. Це може бути пов'язано з європейськими стратегіями МСП та національною політикою, які спрямовані на підвищення інноваційності, діджиталізації та екологічній стійкості їх діяльності.

Статистика показує, що мікропідприємства складають найбільший сегмент в ЄС, який коливається від 82% (Німеччина) до 97,4% (Греція). На другому місці розташувалися малі підприємства, які в середньому складають 5,62%. Найбільша частка малих підприємств в Німеччині – 15%. Середні підприємства складають 2,4% у Німеччині, що є найбільшим значенням серед країн ЄС та 0,3% у Греції, що є найменшим. Для порівняння, в країнах ОЕСР 90,9% припадає на мікропідприємства, 4,8% на малі та 4,1% на середні (рис.2.33).

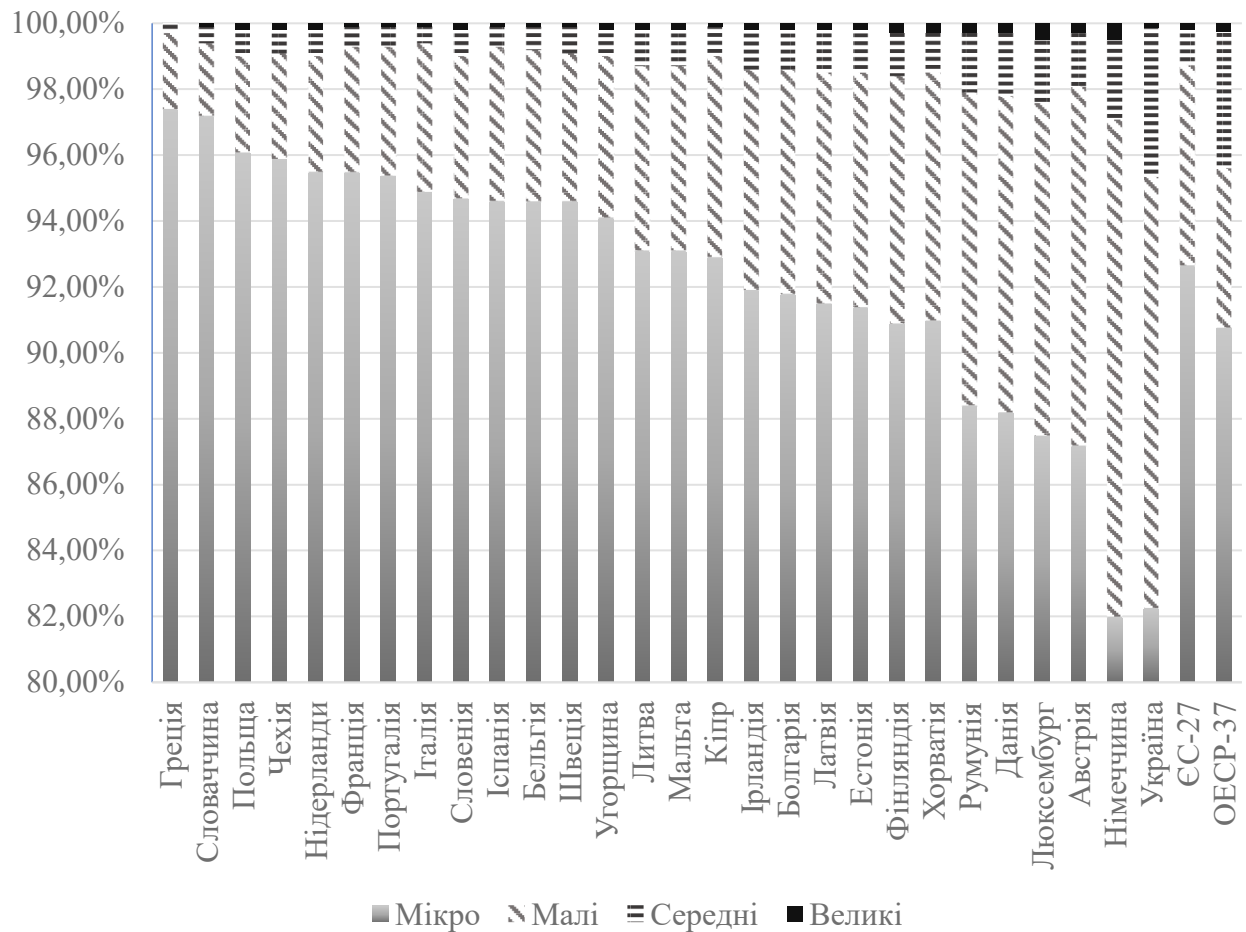

Рис. 2.33. Розподіл підприємств країн ЄС-27, ОЕСР-37 та України за розмірами у 2020 році [57,185]

Німеччина завжди приділяла велике значення фінансовому забезпеченню малих підприємств. Для надання фінансування була посилена роль спільнот кредитних гарантій в ЄС, заохочувалось загальноєвропейське співробітництво асоціацій спільнот за гарантіями кредитів, був підтриманий спільний пілотний проект Європейського союзу з суспільств кредитних гарантій.

В Греції, Словаччині та Польщі мікропідприємства складають більшість серед країн ЄС. Це може бути обумовлено культурними та особистими уподобаннями щодо самозайнятості та сімейного бізнесу. У перспективі мікропідприємства можуть перейти до класу малих підприємств при умови збільшенні попиту на їх товари чи послуги.

Аналіз розподілу частки доданої вартості серед підприємств всіх розмірів свідчить, що протягом 2010-2020 років частка доданої вартості зменшилась на 3,2% у мікропідприємств, на 1,6% у малих та на 1,2% у середніх підприємств за рахунок збільшення доданої вартості великих підприємств (рис. 2.34). Частка великих підприємств в 2020 році знаходиться на рівні 47% від загального розміру доданої вартості, середніх 17,3%, малих та мікро 17% та 18,9% відповідно.

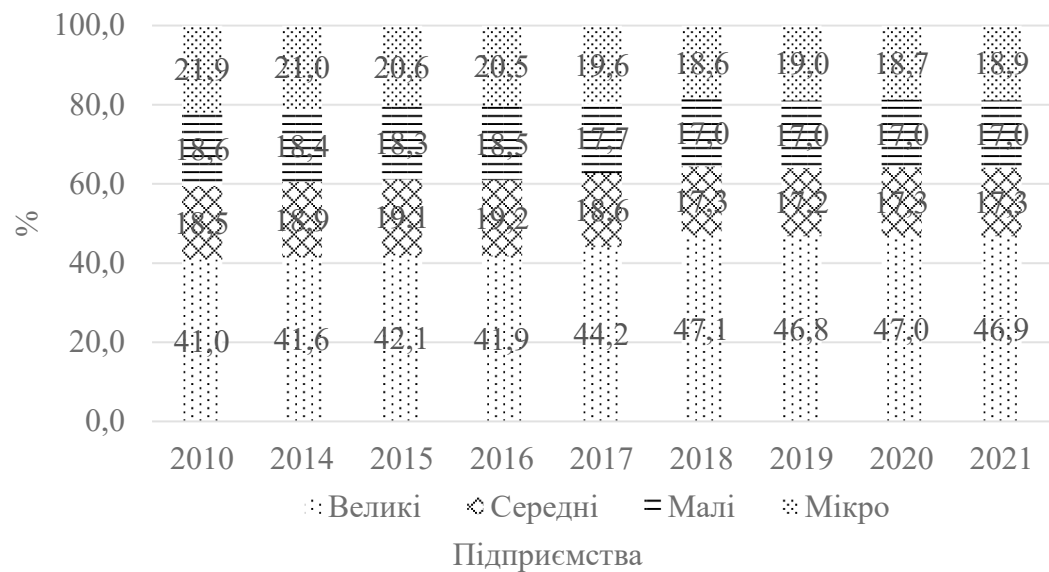

Рис. 2.34. Розподіл обсягу доданої вартості підприємств країн ЄС-27 за розмірами у 2010, 2014-2021 рр., % до загального обсягу доданої вартості [139]

Аналізуючи кількість зайнятих працівників на МСП ЄС-27 можна відзначити значний внесок у зайнятість населення. Більше половини (65,2%) людей працювали на цих підприємствах у 2020 році. Слід відзначити, що внесок МСП у додану вартість менший, ніж їх внесок у зайнятість (53% проти 65,2%), в той час, як великі підприємства напроти відрізняються більшим внеском до доданої вартості, ніж у зайнятість (47% проти 34,8%) (рис. 2.35). Тобто великі підприємства мають більш високий рівень продуктивності праці.

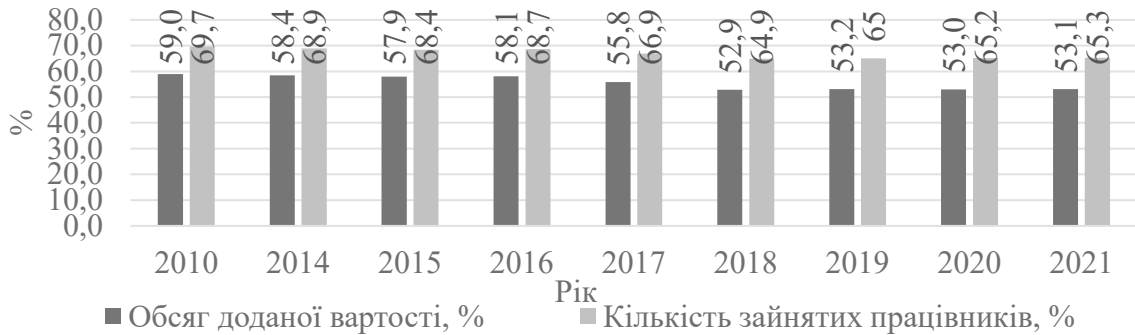

Рис.2.35. Співвідношення питомої ваги обсягів доданої вартості до питомої ваги кількості зайнятих працівників у 2010, 2014-2021 рр. [139]

Отже, спостерігалася загальна позитивна тенденція до 2019 року, коли порівняно з попереднім роком кількість МСП ЄС-27 зросла на 1,5%, додана вартість зросла на 3,8%, а зайнятість - на 1,5%. Цей потужний ріст у 2019 році значною мірою був зумовлений мікро підприємствами. Вони перевершили малі та середні підприємства, що відображає той факт, що загальне економічне зростання у 2019 році було особливо сильним у галузях, у яких активно працюють мікро підприємства – будівництво, тимчасове розміщення та організація харчування. З початком пандемії додана вартість, створена МСП у 2020 році, скоротилася на 7,6%, а зайнятість на 1,7%. Крім того, галузями, в яких МСП найбільше постраждали від пандемії були "тимчасове розміщення та організація харчування" (зменшення доданої вартості МСП на 37,8%), "транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність" (зниження вартості МСП на 16,1%), "діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування" (зниження доданої вартості МСП на 13,3%) та "промисловість" (зниження доданої вартості МСП на 9,8%).

Розглядаючи прибутковість МСП можна відзначити, що дані про прибутковість МСП країн ЄС та ОЕСР є неповними та публікуються зі значним відставанням. На сьогоднішній день дані про прибутковість доступні лише за 2013-2016 роки.

Аналізуючи прибутковість за 2013-2016рр. можна констатувати різке

зниження рентабельності малого та середнього бізнесу у добувній промисловості (на 21,2%), але цей вид діяльності залишається найбільш прибутковим (у середньому на 12,5%). Найнижчий рівень рентабельності малих підприємств серед постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 7%. Загалом, у всіх видах діяльності рівень рентабельності знижувався у міру збільшення розміру підприємства (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Рентабельність малих та середніх підприємств країн ЄС за видами діяльності за 2013-2016рр. (складено за матеріалами [139])

Види діяльності	Рентабельність за 2016 рік, %			Зміна рентабельності з 2013 по 2016 рік, %		
	Мікро	Малі	Середні	Мікро	Малі	Середні
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	22,9	25,3	14,1	-10,5	-21,2	-5,8
Виробництво	14,9	10,8	9,5	0,1	1,6	1,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	25,1	7	5,4	7,7	-0,6	0,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	17,2	16,9	19,2	-0,2	1,2	2,4
Будівництво	16,3	10	9,1	-1,1	1,8	1,1

Малі та середні підприємства у галузі добувної промисловості і розроблення кар'єрів відмічали найвищий показник прибутку 20,8% у 2016 році, менший прибуток у підприємств, які працювали у галузі водопостачання; каналізації, поводження з відходами (17,8%). Варто відзначити, що тенденції до зміни рентабельності відрізняються. Якщо у галузях добувної промисловості і розроблення кар'єрів та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря було зниження прибутку, то рівень прибутку помірно зростав у таких видах діяльності, як виробництво та будівництво.

У межах ЄС-27 та ОЕСР-37 більше половини МСП були інноваційно активними протягом 2014–2017 років [157] (рис. 2. 36).

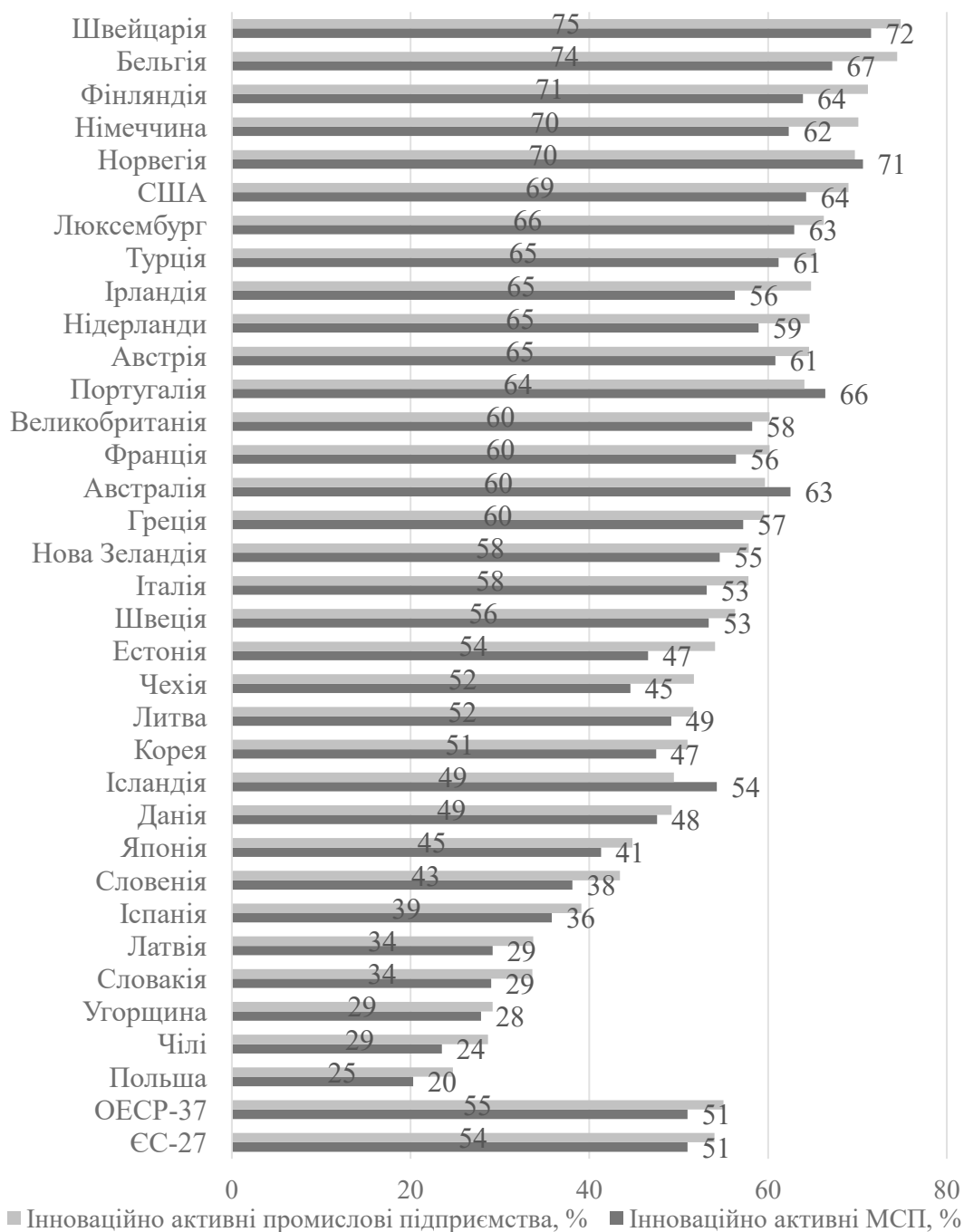

Рис. 2.36. Частка інноваційно активних підприємств країн ЄС-27 та ОЕСР-37, 2014–2017 рр. (%) [122]

Отже, найбільші частки інноваційно активних МСП були зареєстровані в Швейцарії (72%), Норвегії (71%) та Бельгії (67%). Натомість частка менш ніж 30% була зареєстрована в Угорщині (28%), Чилі (24%) та Польщі (20%). Більшість країн ЄС (14 країн) мають переважну кількість інноваційно активних МСП (більше 50%). У першу п'ятірку країн-новаторів по кількості

інноваційних підприємств входять: Німеччина, Люксембург, Ірландія, Італія, Швеція [55].

В країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 в середньому 49% МСП впроваджували інновації протягом 2014–2017 років [122] (рис. 2.37).

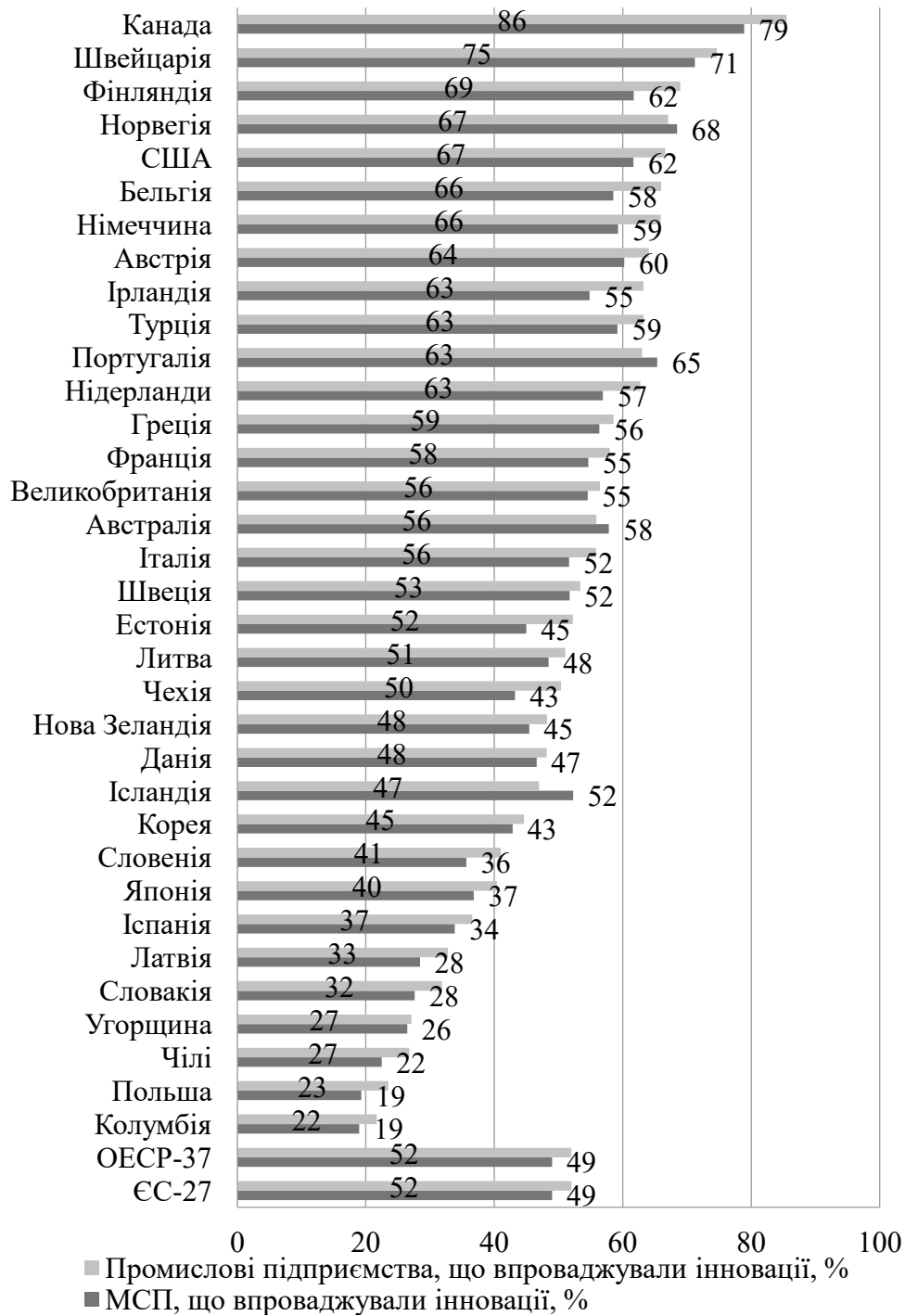

Рис. 2.37. Частка інноваційних підприємств країн ЄС-27 та ОЕСР-37, У 2014-2017 рр. (%) [122]

Більшість інноваційних підприємств впроваджують кілька видів інновацій за певний період – організаційні, продуктові, процесові та маркетингові інновації. Канада, Норвегія та Швейцарія мають найбільшу частку МСП, що впроваджували інновації.

Частка реалізованої інноваційної продукції МСП країн ЄС-27 та ОЕСР-37 залишається на рівні 8%, в той час як частка реалізованої продукції промислових підприємств складає 18% (рис. 2.38).

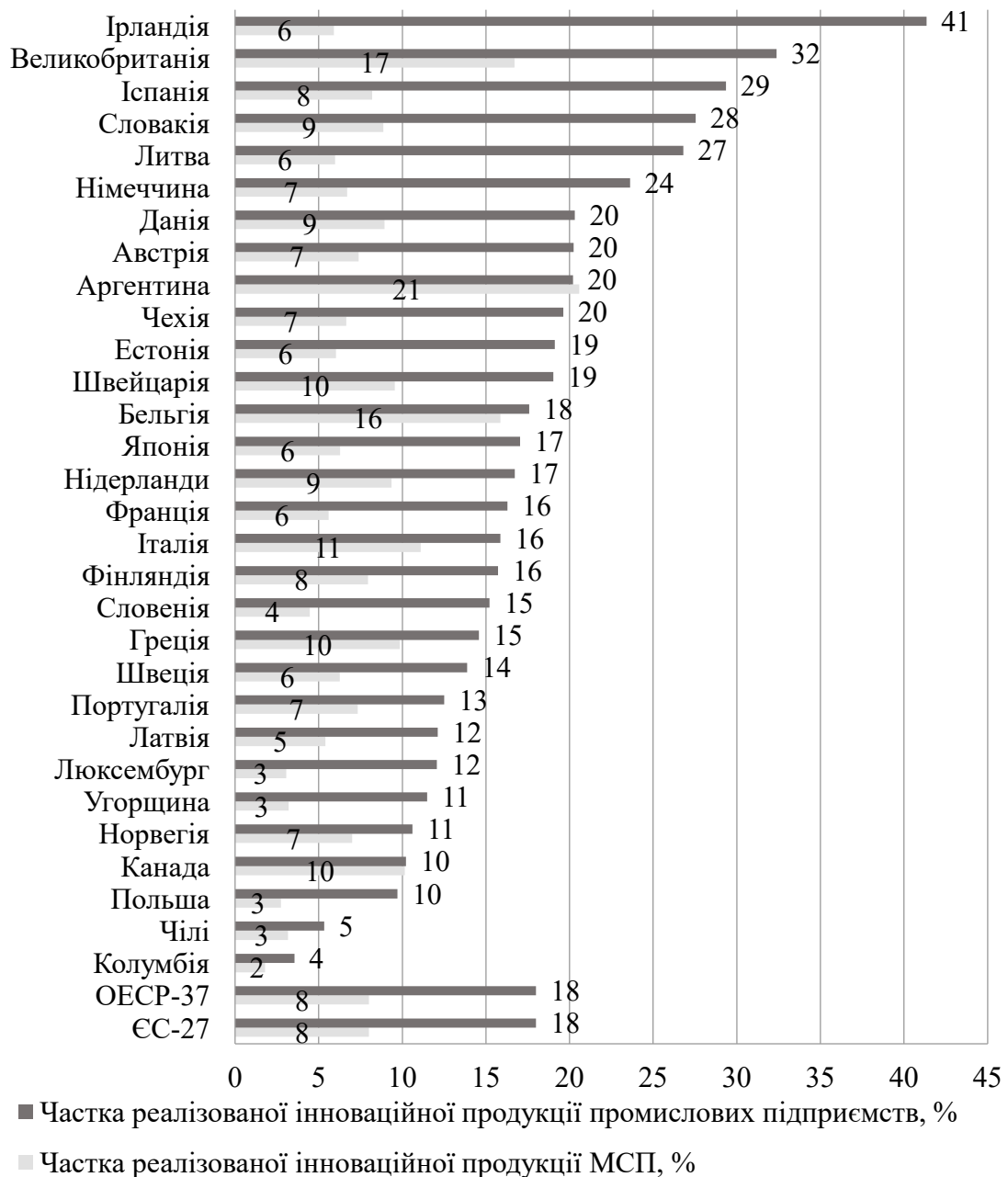

Рис. 2.38. Частка реалізованої інноваційної продукції підприємств країн ЄС-27 та ОЕСР-37, 2014–2017 рр. (%) [122]

Отже, найбільша частка реалізованої інноваційної продукції припадає на великі підприємства. Частка реалізованої інноваційної продукції коливається в межах від 2% (Колумбія) до 21% (Аргентина) в країнах ОЕСР-37 та від 3% (Польща) до 11% (Італія) в країнах ЄС-27.

Державне фінансування інноваційної діяльності МСП країн ЄС-27 та ОЕСР-37 (рис. 2.39) в середньому складає 24%. В той час державне фінансування промислових підприємств коливається в межах 31-32%.

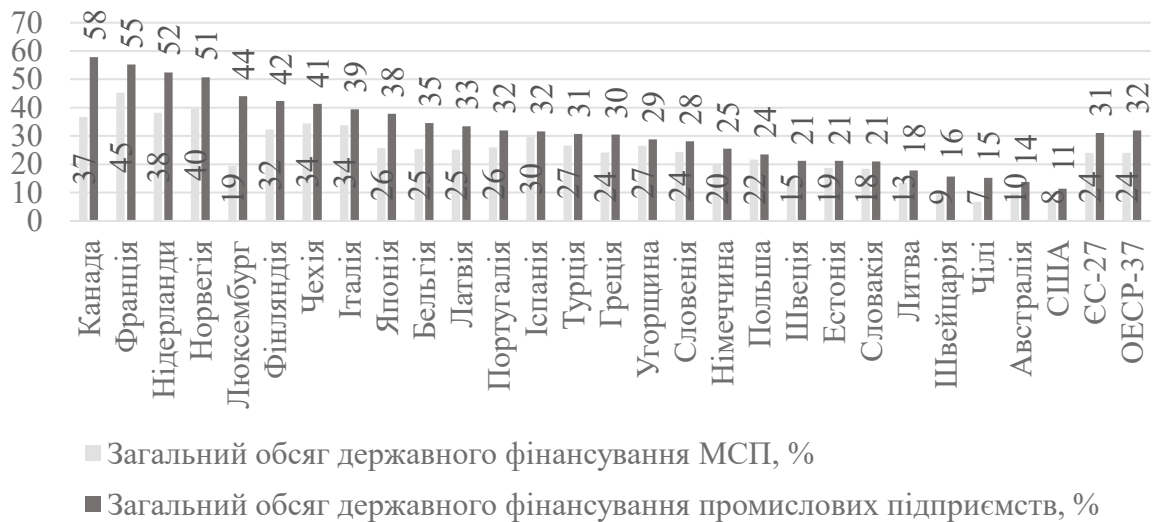

Рис. 2.39. Частка обсягу державного фінансування інноваційної діяльності підприємств ЄС-27 та ОЕСР-37, 2014–2017 рр. (%) [122, 139]

На відміну від розвинених країн, що спираються на сформовану й відпрацьовану фінансову систему, засновану на різноманітності форм і джерел інвестування, в Україні сектор фінансування інновацій ще фактично не сформований. За період 2010-2016 років відбувалося значне зниження фінансових ресурсів, що негативно впливало на процес інноваційного розвитку в Україні [153].

Отже, державне фінансування інноваційної діяльності підприємств країн ЄС-27 та ОЕСР-37 значно вище, ніж в Україні. За аналогічний період часу державне фінансування в нашій країні відбувалось на рівні 1%. Основним джерелом фінансування виступали власні кошти.

Проведемо аналіз тенденцій кредитування бізнесу. Частка позик МСП має істотні відмінності в різних країнах. Частка непогашених кредитів для бізнесу МСП коливалася приблизно до 20% у Канаді, Італії, США та Чилі та до рівнів понад 70% у Португалії, Кореї, Словачії, Швейцарії та Латвії (рис.2.40).

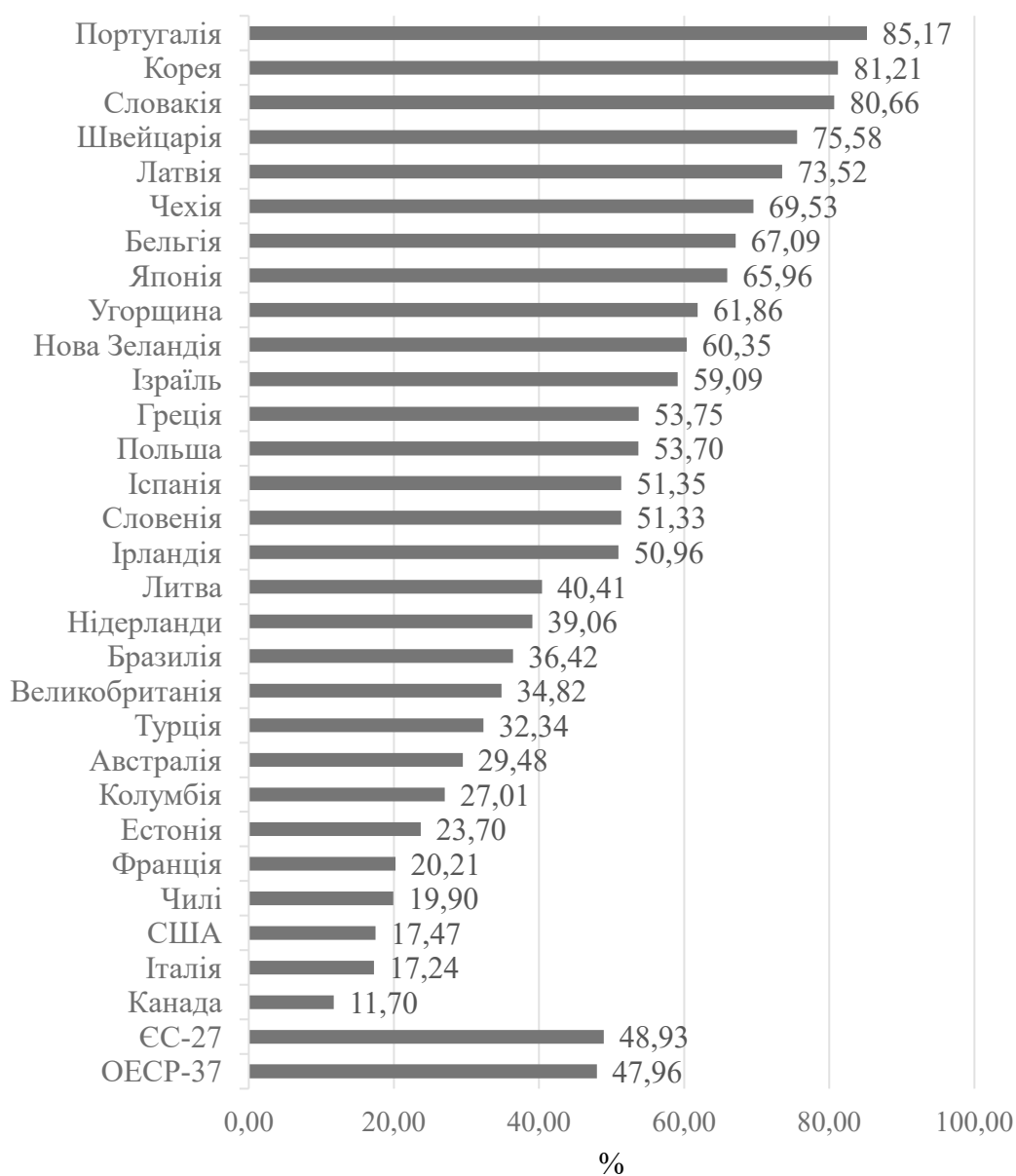

Рис. 2.40. Частка позик МСП в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 у 2019 році (% від загальної суми непогашених кредитів) [140]

Частка позик МСП негативно корелює з абсолютним розміром країн та їх економіки, що відображає загалом більшу присутність великих підприємств у економіці. Однак кореляція позик кредитів МСП з доходом позитивна - країни з високим рівнем доходу мають тенденцію демонструвати вищі частки позик МСП. Отже, в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 частка позик МСП в середньому складає 48%. Збільшення або зменшення частки позик МСП може бути обумовлено більш сприятливими умовами кредитування, факторами попиту, а також доступом МСП до альтернативного фінансування.

У 2019 році найбільша частка нових кредитів МСП була у Латвії (77,19%). Словенії (58,54%) та Іспанії (50,43%). В середньому в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 значення цього показника було 30,36 % та 26,81% відповідно (рис. 2.41).

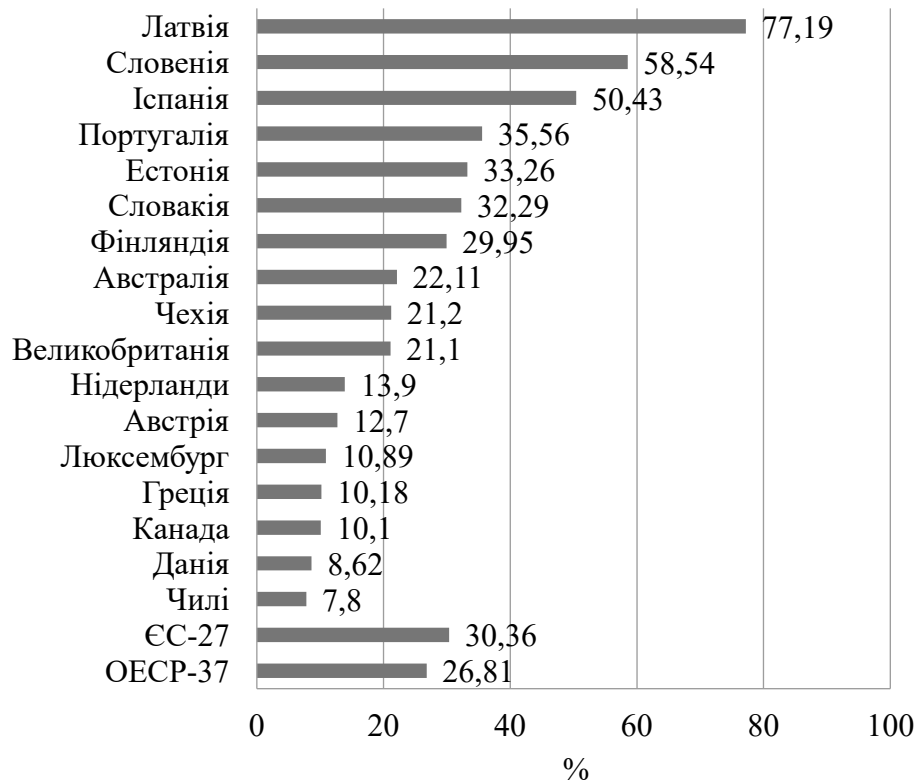

Рис. 2.41. Частка нових позик МСП в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 у 2019 році (% від загальної частки нових позик) [140]

Отже, попит на кредити для МСП в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 залишається на середньому рівні. В країнах з найбільшим значенням цього показника може бути більш низький розмір процентних ставок за кредитами.

В 2019 році найбільша частка короткострокових кредитів МСП була у Іспанії (89,71%), Ірландії (67%) та Греції (58,4%). В середньому в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 значення цього показника було 35,11 % та 34,64% відповідно (рис. 2.42).

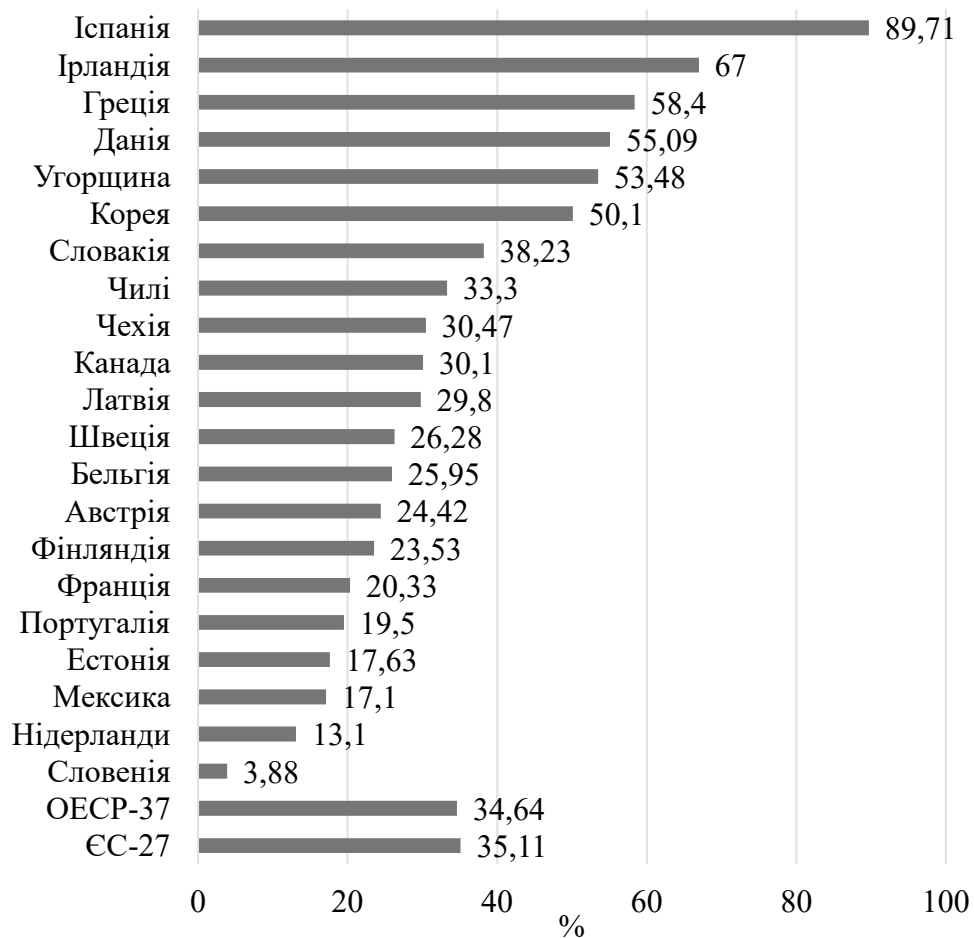

Рис. 2.42. Частка короткострокових позик МСП в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 у 2019 році (% від загальної частки нових позик) [140]

За період 2010-2018 рр. частка довгострокових кредитів МСП збільшилась на 16,82% і складає 56,62% (рис. 2.43).

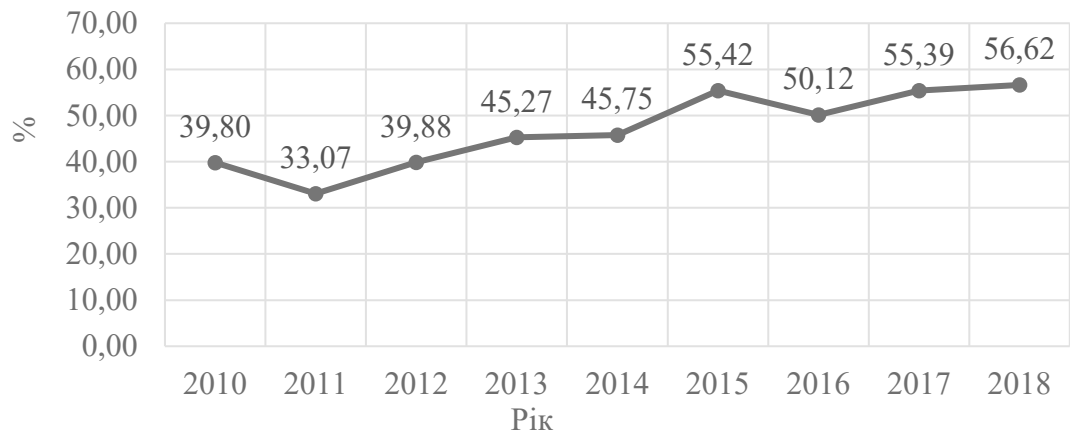

Рис. 2.43. Частка довгострокових позик МСП в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 у 2019 році (% від загальної частки нових позик) [140]

Отже, статистичні дані про строки погашення кредитів свідчать про поступовий перехід у кредитному портфелі МСП від короткострокових до довгострокових кредитів. Короткострокові позики, з терміном погашення до одного року зазвичай використовуються для поповнення оборотних коштів. Довгострокові позики частіше беруться для інвестиційних ініціатив, але також можуть вказувати на стратегію, що використовується МСП для отримання нижчих процентних ставок.

Вартість банківського кредиту має відмінності в різних країнах. У 2019 році серед країн ОЕСР-37 процентні ставки для МСП були найвищими в Мексиці (17,7%). Нова Зеландія (9,37%) та Чилі (8,3%) були єдиними країнами з високим рівнем доходу з процентними ставками близько 10%, що значно вище середнього значення за країнами ОЕСР-37 - 4,08%. Як і в попередні роки, процентні ставки для МСП були найнижчими в таких європейських країнах, як Австрія (1,82%), Люксембург (1,73%), Бельгія (1,6%), Швеція (1,53%) та Франція (1,48%). Найвищі процентні ставки серед країн ЄС-27 в Греції (4,64%), Ірландії (4,3%), Нідерландах (4,1%), Естонії (3,28%), Португалії (3,13%), Італії (3,1%). Отже, можна відзначити, що в країнах ЄС-27 процентна ставка нижче на 28,67% ніж в країнах ОЕСР-37 (рис. 2.44).

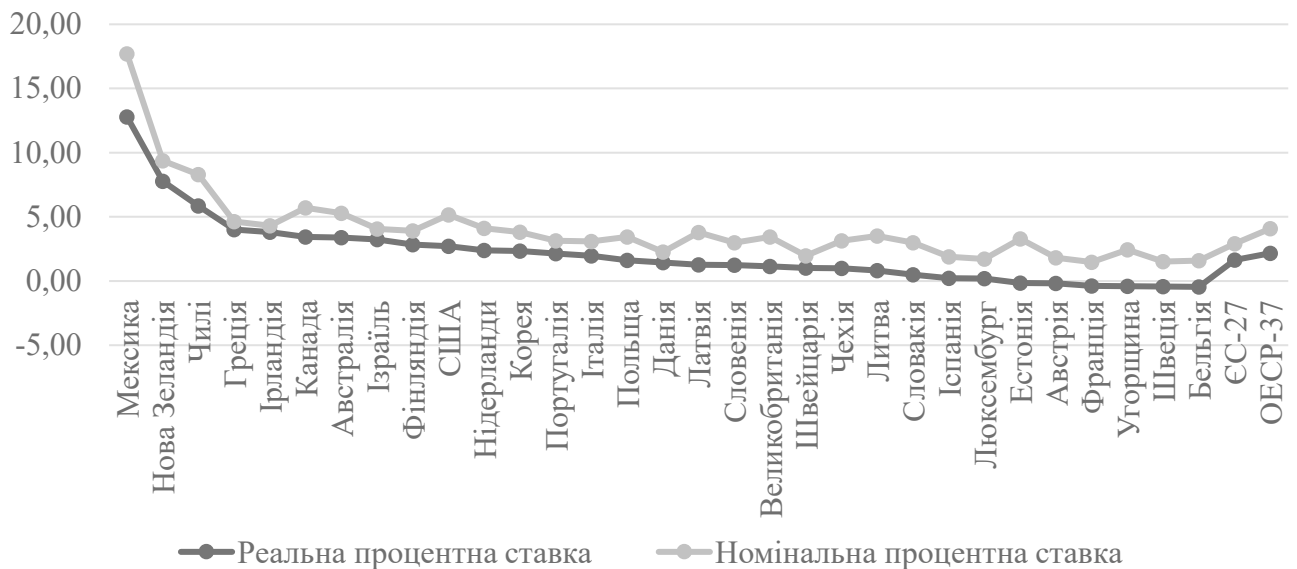

Рис. 2.44. Розмір процентних ставок за кредитами МСП в країнах ЄС-27 та ОЕСР-37 у 2019 році, % [140]

З 2010 року середні темпи зростання номінальних процентних ставок серед країн ОЕСР-37 були на рівні 0,02 %. Значне зростання відбулося в таких країнах, як Колумбія (+2,8 %) та Фінляндія (+1,17 %), що в деяких випадках є зміною тенденцій попередніх років. В країнах ЄС-27 більшість МСП повідомляли про зростання процентних ставок вперше з 2013-2014 років. Загалом, враховуючи, що процентні ставки більшості країн ОЕСР-37 вже на безпрецедентно низьких рівнях, подальше зниження процентної ставки може не спонукати МСП брати більше кредитів.

Розподіл процентних ставок між кредитами МСП та великих підприємств може свідчити про умови кредитування МСП. Як правило МСП надаються кредити з вищими процентними ставками, ніж для великих підприємств. Зменшення розкиду процентних ставок, як правило, свідчить про більш сприятливі умови кредитування для МСП. Країни з низькими процентними ставками для МСП, наприклад Бельгія та Франція, як правило, демонструють незначне відхилення процентних ставок за кредитами для МСП та великих підприємств.

Зважаючи на світові тенденції глобалізації, особливого значення набуває міжнародний порівняльний аналіз тенденцій розвитку інноваційної діяльності

МСП з метою відповіді на питання про місце України у світовому інноваційному процесі. Проводячи порівняльний аналіз потрібно враховувати те, що для цілей статистики в ЄС використовується лише розподіл за кількістю співробітників. Також має місце наявності неповних або даних зі значним відставанням, тому порівняння показників відбувалось за аналогічний період. Порівняння показників розвитку інноваційної діяльності МСП України з країнами ЄС-27 та ОЕСР-37 представлені в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

**Порівняння показників розвитку інноваційної діяльності МСП
України з країнами ЄС-27 та ОЕСР-37**

(складено за матеріалами [122, 139, 140, 167, 185])

	Україна	ЄС	ОЕСР
	%	Значення відносно України, %	
<i>Підсистема «Виробничо-господарська діяльність»</i>			
Частка кількості МСП до загальної кількості підприємств, %	99,8	-0,04	-0,06
Частка кількості зайнятих працівників на МСП до загальної кількості зайнятих працівників, %	74,9	-9,9	-14,8
Частка доданої вартості за витратами виробництва МСП, %	63,6	-10,6	-8,5
Рентабельність діяльності МСП, %	10,3	-2,8	в/д
<i>Підсистема «Інноваційна активність»</i>			
Кількість інноваційно активних промислових підприємств, % до загальної кількості промислових підприємств	15,8	+38,2	+37,3
Витрати на інновації промислових підприємств, % до загального обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг)	41,5	+8,5	+4,6
Загальний обсяг державного фінансування інноваційної діяльності, % до загального обсягу фінансування інноваційної діяльності	3,9	+30,0	+26,0
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), % до загальної кількості промислових підприємств	13,8	+38,2	+38,1
Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг), % до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	1,3	+16,6	+15,7
<i>Підсистема «Фінансове забезпечення та державна підтримка»</i>			
Частка кредитів МСП, %	50,9	+2,0	-2,2
Частка нових позик для МСП, %	33,7	-3,4	-6,9
Частка короткострокових позик МСП, %	65,1	-30,0	-30,5
Частка довгострокових позик МСП, %	20,6	в/д	+35,9
Процентні ставки для МСП, %	16,0	-13,1	-11,9

За результатами проведеного комплексного дослідження за підсистемою «Виробничо-господарська діяльність» можна зробити наступні висновки:

1) загалом частка МСП в економіці України відповідає показникам Європейського Союзу та ОЕСР (є деякі відмінності між окремими країнами, але вони несуттєві). В свою чергу, в Україні, частка середніх підприємств більша на 4%, а мікро менша на 10%, ніж у країнах ЄС. Це може бути обумовлено рівнем тіньової економіки в Україні (мікропідприємства більше схильні до здійснення своєї діяльності без державної реєстрації);

2) особливості галузевої структури малого бізнесу в Україні та ЄС ідентичні. Більшість МСП в функціонують в сфері торгівлі. Однак, в Україні набагато менша частка МСП в секторі професійна, наукова та технічна діяльність. Ця різниця може пояснюватися великою часткою тіні в Україні;

3) в Україні на частку кількості зайнятих працівників на МСП приходить на 9,9% більше, ніж в ЄС та на 14,8% більше ніж в ОЕСР. Це може бути обумовлено більшою кількістю великих підприємств в країнах ЄС та ОЕСР. Крім того, в Європі на зайнятість на мікро підприємствах припадає майже половина від загального обсягу МСП, коли в Україні домінують середні підприємства;

4) в країнах ЄС та ОЕСР валова додана вартість розподіляється приблизно порівну між мікро-, малими та середніми підприємствами. В Україні частка доданої вартості МСП більше на 9-10%, однак розподіл нерівномірний, більша частка припадає на середні підприємства (42,9%);

5) прибутковість європейського малого бізнесу протягом 2013-2016рр. в середньому складала 14%, коли рівень рентабельності українських підприємств за аналогічний період коливався у межах від -17,9% до 5,2% [57, 184]. Даний показник свідчить про ефективність політики підтримки малого бізнесу в країнах ЄС.

За підсистемою «Фінансове забезпечення та державна підтримка» можна зробити наступні висновки:

1) в Україні попит бізнесу на кредити зростає і на 2020 рік частка кредитів МСП складає 50,9%, що відповідає рівню країн ЄС та ОЕСР;

2) частка нових позик для МСП в Україні більше на 3,4% ніж в ЄС та більше на 6,9% ніж в країнах ОЕСР. Такий рівень попиту може бути обумовлено потребою підприємств в оборотних коштах, які вони переважно не в змозі покрити за власні кошти. Крім того, можливе збільшення схвалення кредитних заявок від МСП та поступове послаблення стандартів кредитування МСП;

3) Україні переважає частка короткострокових кредитів та кредитів у національній валюті для МСП, в той час як в країнах ЄС довгострокових позик МСП більше на 35,9%. Це може бути обумовлено тим, що в Україні, на відміну від великих підприємств, МСП, як правило, не планують довгострокову стратегію свого розвитку;

4) процентні ставки для МСП в Україні значно вище ніж в ЄС та ОЕСР (на 13,9% та 11,9% відповідно). Крім того, в нашій країні процентні ставки загалом мають одну головну тенденцію — чим менше розмір підприємства, тим вища кредитна ставка.

За підсистемою «Інноваційна активність» можна зробити наступні висновки:

1) незважаючи на зростання частки інноваційно активних підприємств (на 2% у 2019 році порівняно з 2010 роком), за цим показником наша держава суттєво відстає від країн ОЕСР, де частка інноваційно активних підприємств складає від 25 % (Польща) до 75 % (Швейцарія).

2) в Україні фінансування інноваційної діяльності відбувається за рахунок власних коштів. Загальний обсяг державного фінансування інноваційної діяльності в 2019 році склав 3,9%, в той час як в країнах ОЕСР та ЄС значення цього показника знаходиться на рівні 30-34%. Через це в нашій державі відбувається стримування інноваційного розвитку;

3) питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції скоротилась порівняно з 2010 та 2014 роками і у 2019

році складала 1,3 %. В країнах ОСЕР та ЄС значення цього показника в середньому більше на 16%. Така різниця може бути обумовлена зниженням споживчого попиту як населення, так і попиту на продукцію промислового призначення, зумовленого фінансово-економічною кризою.

Отже, загальні тенденції світового розвитку поряд з реальною оцінкою рівня інноваційної діяльності МСП в нашій країні свідчать про загрозу небезпеки залишитися осторонь глобальних процесів формування потужної інноваційної системи. Порівняння показників розвитку інноваційної діяльності МСП дало змогу визначити рівень інноваційної діяльності, як критичний. Це обумовлено відсутністю комплексної підтримки з боку держави.

Проведений аналіз стану та тенденцій розвитку інноваційної діяльності в Україні та у світі дозволяє порівняти ситуацію, що склалася, та визначити можливості і загрози для інноваційної системи України відносно світового рівня на основі міжнародних індексів свідчить, що Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні нововведення у вигляді ідей, наукових розробок, патентів (табл. 2.12) [74].

Таблиця 2.12

Конкурентні переваги та основні бар'єри інноваційної системи України відносно світового рівня на основі міжнародних індексів [74]

Конкурентні переваги	Основні бар'єри
<p>відповідно до Глобального індексу конкурентоспроможності - висока ємність ринку, якість вищої, середньої та професійної освіти; відповідно до Глобального індексу інновацій основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал, тобто знання та навички, якими володіють люди, що дають змогу їм створювати цінність у світовій економічній системі. Його ефективна реалізація і є головною конкурентною перевагою</p>	<p>недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища; слабо розвинута інфраструктура, у тому числі інноваційна, оскільки залишаються на низькому рівні показники валового нагромадження капіталу у відсотках до валового внутрішнього продукту, показники екологічної стійкості, доступності та якісної роботи електронного Уряду (використання інформаційних та комунікаційних технологій у поєднанні з організаційними змінами та застосуванням нових навичок у державному управлінні для впровадження державних послуг та демократичних процесів)</p>

Політика країн ЄС є базисом для інтеграції інструментів регіональної та промислової політики, реалізації стратегії розумної спеціалізації, яка сприяє підвищенню ефективності зв'язків між підприємствами всіх розмірів та забезпечує доступ до інноваційних послуг, технологій і ринків у рамках інноваційних систем.

Відповідно до основних бар'єрів, які існують на шляху розвитку інноваційної системи України, необхідно виділити недосконалість інституцій та середовища. Підвищення кількості та якості впровадження інновацій в окремі сфери діяльності відноситься до повноважень центральних органів виконавчої влади, що відповідають за формування державної політики відповідних галузей. Тому доцільно розглянути європейський досвід інституційного забезпечення розвитку інноваційної системи (рис. 2.45).

Відповідно до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року інноваційна екосистема – сукупність інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності. На різних етапах інноваційного процесу виявлено проблеми, що заважають формуванню нових напрямів зростання та конкурентних переваг інноваційної системи України (Додаток Г) [74].

Наразі велика кількість країн та міжнародних організацій розробили інструментарій державних програм, дію яких спрямовано на усунення наведених проблем завдяки розвитку кооперації між учасниками інноваційних систем. Вони акцентують увагу на основних питаннях та сферах, які вимагають державної підтримки, а саме - розвитку інноваційної діяльності, забезпеченні рівного доступу всіма учасниками до ринків і ресурсів та нівелюванні відмінностей у регіональному економічному розвитку.

Рис. 2.45 Інституційне забезпечення розвитку інноваційної системи ЄС
(побудовано на основі [80])

Рівень співпраці у здійсненні інноваційної діяльності значно відрізняється залежно від розміру промислових підприємств. Розрив між великими підприємствами, що мають достатньо розгалужені партнерські зв'язки, і МСП подекуди сягає десятків разів, особливо що стосується співпраці з сектором науки, засвідчуючи вкрай низький рівень розвитку

міжінституційних зв'язків МСП та їх інтеграції до ланцюгів виробництва інноваційної продукції.

2.3. Стратегічний аналіз драйверів та тригерів розвитку інноваційної діяльності

В умовах динамічних змін інноваційна діяльність також має трансформуватися і здійснюватися за іншими підходами і новими принципами, одним із яких є принцип органічності – абсолютної відповідності продуктів, технологій, організаційної поведінки новим викликам. Дотримання цього принципу означає необхідність нових підходів до інноваційного процесу. Лише за умов її активізації і спрямування зусиль на покращення, удосконалення продуктів, технологій, організаційної поведінки або взагалі кардинальне оновлення. Це вимагає постійного пошуку нових ідей, можливостей та перспектив для розвитку інноваційної діяльності, що потребує належного інформаційно-аналітичного забезпечення, здатного надати якісно нову інформацію в умовах сучасних викликів.

Дотепер основу інформаційного забезпечення інноваційних процесів в Україні складали дослідження ділового клімату з метою вивчення стану і тенденцій економічної кон'юнктури, а також виявлення бар'єрів на шляху розвитку підприємництва. Результати таких досліджень давали уявлення про пріоритетні завдання щодо покращення екосистеми бізнесу [89], але в сучасних умовах для розвитку інноваційної діяльності потрібні якісно нові дані та підходи до їх отримання. Підприємцям необхідно розуміти процеси та явища, які відбуваються, а також ті зміни, до яких призводять нові обставини та умови. Важливо інноваторам знати й майбутні тренди та тенденції, чинники, які їх формують, а також своєчасно виявляти сигнали майбутніх змін для проактивного реагування на них.

Оскільки розвиток – це динамічна характеристика, то на процес розвитку впливають чисельні сили, явища, події, які у сукупності формують певне середовище, яке складається із чисельних чинників. Особливий вплив на розвиток інноваційної діяльності справляють чинники, що не підлягають впливу з боку суб'єктів господарювання – це чинники зовнішнього середовища, які групуються відповідно до певної моделі їх аналізу:

- 4 групи чинників – PEST-аналіз, що передбачає аналіз політико-правових, економічних, соціальних, науково-технічних чинників;

- 5 груп чинників (STEER-аналіз), що передбачає аналіз соціальних, науково-технічних, економічних, екологічних та політико-правових чинників;

- 6 груп (SWOT-аналіз), що передбачає аналіз політико-правових, економічних, демографічних, науково-технічних чинників; природно-кліматичних, культурного порядку;

- 8 груп чинників (TEMPLES) що передбачає аналіз науково-технічних, економічних, ринкових, політичних, правових, екологічних соціально-демографічних чинників.

Для уникнення мікронізації і дробіння груп чинників для даного дослідження обираємо модель PEST-аналізу, використання якої дозволить визначити ключові чинники впливу на інноваційний розвиток малих та середніх підприємств у відповідних групах. Для подальшого розвитку інноваційної діяльності менеджерам та/або власникам малого та середнього бізнесу важливо знати наслідки процесів та явищ, які з високою динамічністю відбуваються наразі в усіх сферах життя. При цьому необхідно розуміти, які чинники гальмують або прискорюють інноваційні процеси, які з них закономірні або випадкові, які довготривалі або короткотермінові, які надають можливості та які утворюють певні загрози. Постійний розвиток інноваційної діяльності малих і середніх підприємств на інноваційній основі є імперативом їх успішного і тривалого функціонування на ринку, що потребує розвитку науково-методичного інструментарію пошуку і виявлення

нових можливостей. Для вирішення даного завдання доцільним є проведення перспективно-орієнтованого аналізу чинників зовнішнього середовища.

У кожній групі чинників відбуваються різнопланові за силою (слабкі, помірні, сильні), напрямом впливу (позитивні чи негативні), часом дії (короткострокові, середньострокові, довгострокові) події та явища, які в результаті впливу можуть прискорювати або гальмувати інноваційні процеси, надавати їм нового вектору розвитку. У цьому контексті необхідно виявити стимули – такий стан чиннику, який характеризується обставинами, що зумовлюють сприятливі умови або їх покращення і спонукають до активізації інноваційної діяльності. Крім того, останнім часом викликом для усіх суб'єктів господарювання стали форс-мажорні чинники, непередбачувані явища і процеси на кшталт пандемії COVID-19, військового вторгнення в Україну, унаслідок яких виникали нові обставини, з якими бізнес-структури ще не стикалися. Під впливом цих чинників відбувалися суттєві зміни, які формували нові виклики і виступали каталізатором для певних процесів. Найбільш впливові та дієві чинники, які прискорюють і надають імпульс розглядаємо як тригери інноваційної діяльності, завдяки яким інноваційні процеси набувають прискореного та прогресивного розвитку.

У результаті симбіозу драйверів та тригерів з'являються нові можливості та/або перешкоди для інноваційної діяльності. Розвиток інноваційної діяльності з використанням нових можливостей здатний забезпечити прорив, так званий upgrade, в результаті якого підприємства отримують нові перспективи для подальшого функціонування. У разі ігнорування нових можливостей та неврахування перешкод підприємству загрожує опинитися на низькому та/або недостатньому рівні відповідності новим викликам.

У зовнішньому середовищі постійно відбуваються певні процеси та явища, які справляють вплив на усі сфери життя. Наслідки впливу глобальних трансформацій проявляються в усіх складових макросередовища, створюючи певні стимули та/або бар'єри, які визначають умови та їх зміни для функціонування МСП. На рис. 2.46 наведено механізм взаємозв'язку глобальних процесів та чинників макросередовища, під впливом яких

формується драйвери та/або тригери інноваційного розвитку малих та середніх підприємств.

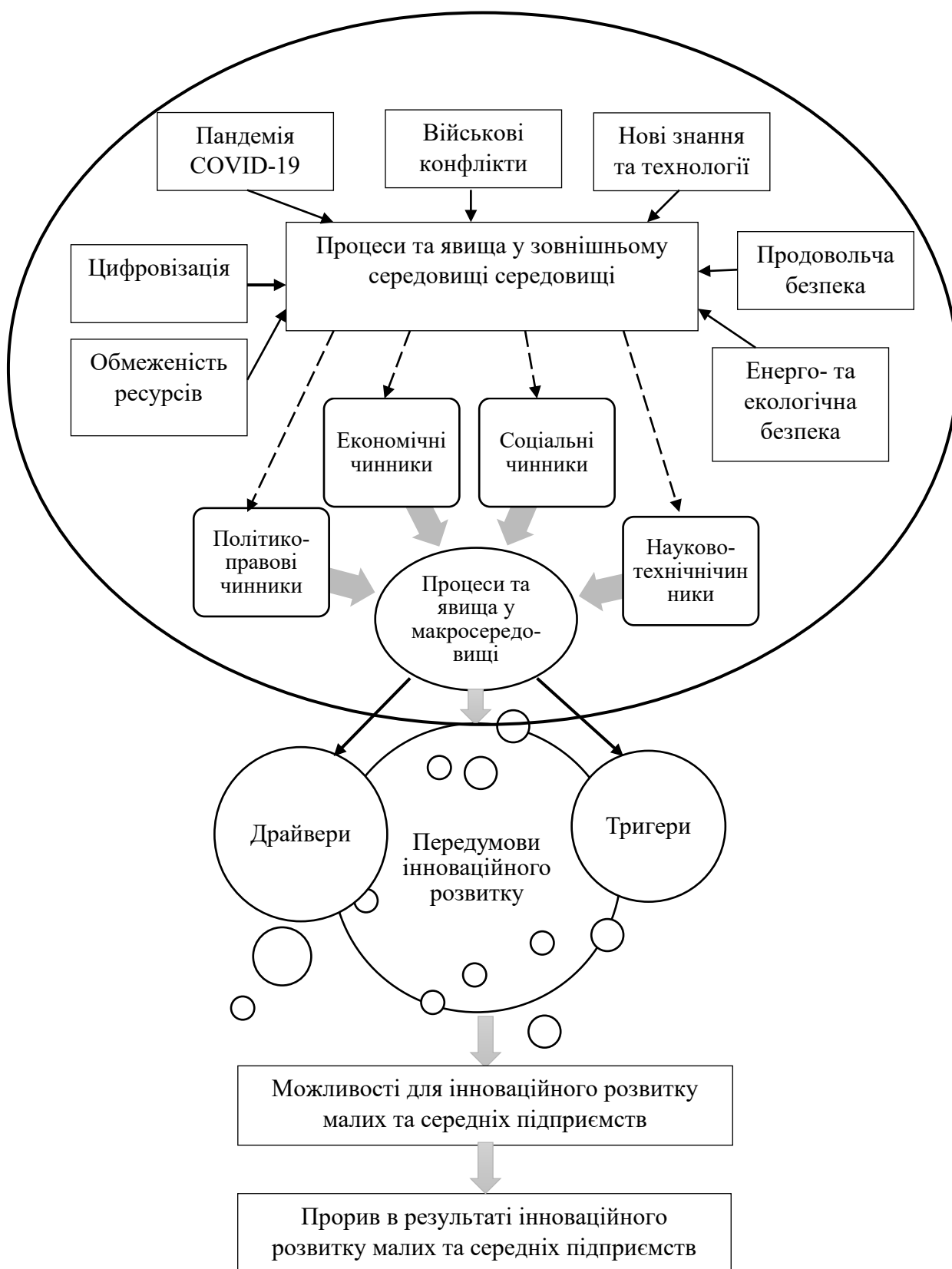

Рис. 2.46. Драйвери та тригери як передумови інноваційного розвитку малих та середніх підприємств

Обмеженість ресурсів стало глобальною проблемою, що впливає на їх вартість та доступність, з одного боку, а з іншого це є драйвером науково-технічного прогресу, стимулюючи розвиток енерго- і ресурсозбережних технологій, пошук ідей заміни одних ресурсів на інші тощо. Розвиток та впровадження передових інноваційно-технологічних процесів все більше стає пріоритетом для інноваційно активних підприємств. Відповідно до цього у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності на 2011-2022 роки були визначені освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій [70]. Обмеженість ресурсів спричиняє дисбаланс економічної системи, що зумовлює необхідність оптимізації виробничих процесів, формування відповідного господарського механізму, здатного забезпечити ресурсозбереження.

У соціальній площині актуалізувалися питання покращення якості життя, зміни стилю життя людей, підвищення запитів споживачів до продуктів та послуг, поліпшення умов та середовища життя. Інноваційна діяльність у ресурсозбережній сфері вимагає зростання ролі та участі держави, політичної волі для належного фінансового та інституційного забезпечення з метою стимулювання активізації підприємств в даному напрямі інновацій.

Поряд з цим, на порядку денному в глобальному середовищі проблеми продовольчої, енерго- та екологічної безпеки, вирішення яких стає все більш пріоритетним завданням на державному рівні, у тому числі завдяки стимулюванню та підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, зокрема малих та середніх підприємств. Досягнення цілей стійкого зростання можливе за умов розробки та впровадження природоохоронних високотехнологічних та екологічних інноваційних

розробок, при цьому формуються економічні, екологічні та соціальні ефекти, які проявляються у відповідних складових макросердовища.

Серед потужних чинників впливу особливе місце посідає цифрова революція, яка стала наслідком процесів інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовило перехід на наступну сходинку промислового розвитку – Індустрію 4.0 і трансформацію бізнес-моделей, бізнес- процесів, засобів та технологій комунікацій на основі розвитку та впровадження цифрових технологій. Цифрова революція зумовила формування нових типів поведінки суб'єктів ринку, перехід сучасних економічних систем на дистанційну та безконтактну взаємодію, що відкрило нові можливості для підприємців. Споживчий ринок, а саме покупці також отримали новий рівень сервісу та обслуговування, нові пропозиції продуктів, їх замовлення та покупки, нові практики взаємодії та комунікації у процесі покупки та споживання. Абсолютно згодні з думкою науковців щодо того, що сучасні цифрові технології формують нові запити, вимагають швидкої і обов'язково інноваційної реакції з боку сформованих раніше екосистем, окремих компаній і соціуму загалом [20].

Іншим вагомим впливом характеризується пандемія COVID-19, масштаби та швидкість поширення якої стали викликом для всього світу і тим каталізатором, який прискорив процеси цифровізації. Уперше в світовій практиці відбулося наймасштабніше обмеження соціальної активності та взаємодії, що прискорило формування нової моделі поведінки та взаємодії – безконтактної з використанням цифрових технологій. Серед цифрових інновацій Г. Голіонко, А. Іванова виділяють цілий спектр нових можливостей для бізнесу, що виникає в умовах економіки знань; зростаючий потенціал для створення нових бізнес-цінностей компаній (ринків); процеси трансформації у цілих галузях, які стануть можливими за умови інноваційних перетворень виробництва і організації бізнесу [20]. Під впливом прискорення процесів цифровізації підприємцям необхідно активізувати інноваційні

процеси, постійно відстежувати та впроваджувати нові цифрові технології, забезпечуючи тим самим нові можливості для свого бізнесу.

Серед глобальних процесів найбільшу загрозу справляють військові конфлікти для усіх складових макросередовища. Політична ситуація у світі загострилася, що значно підвищує ризики, утворює небезпеки, формує страхи та зумовлює невизначеність. Суттєві потрясіння, зростання напруги значно уповільнюють інноваційні та інші процеси в економічній системі, дестабілізують глобальні процеси у нових реаліях, що вимагає від бізнесу значної уваги та готовності до неочікуваних змін.

Нові знання та технології, з одного боку справляють позитивний вплив, надаючи нові можливості та перспективи для розвитку бізнесу, а з іншого – утворюють ризики втрати конкурентоспроможності у разі їх ігнорування підприємцями. Прискорення появи нових знань та технологій зумовлюють необхідність постійного їх відстеження та моніторингу, пошуку нових інноваційних ідей і доведення їх до впровадження і реалізації. Знання перетворюються на ключовий ресурс економічного зростання, використання якого здатне призвести до суспільної еволюції. Для цього мають бути потужні економічні стимули та сприятливий інституційний режим. Виробництво та впровадження нових знань здатно збагатити всі сектори економіки та всіх стейкхолдерів економічних процесів. Сьогодні економіку знань і суспільство, засноване на знанні, закономірно закономірно визнано найважливішим (можливо і єдиним) шляхом вирішення чисельних та різноманітних соціальних, економічних, технологічних, політичних проблем, що стоять перед суспільством [161], а також демографічних, екологічних, безпекових, навіть культурних.

Усі наведені глобальні чинники в різному ступені вплинули на процеси та явища, які відобразилися на чинниках макросередовища – політико-правових, соціально-економічних, демографічних та науково-технічних. Вони зумовили певний їх стан та зміни, аналіз яких дозволить виявити насущні та майбутні виклики. Із наведеного виникає наукове

завдання розробки методичного інструментарію ідентифікації сучасних драйверів та тригерів, які формують умови для визначення пріоритетів розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

У даному дослідженні драйвер розглядається як стимул – такий стан чиннику, який характеризується обставинами, що зумовлюють сприятливі умови і спонукають до активізації інноваційної діяльності. У цьому контексті їх необхідно аналізувати з урахуванням рівня упевненості в безпеці, мінімізація ризиків, бачення перспектив, розуміння досяжності мети тощо. За умов відчутних позитивних зрушень формуються фактори-прискорювачі – це тригери, тобто фактори, що завдяки потужним сприятливим змінам надають імпульс до інноваційної діяльності або її активізації. Найбільш впливові та дієві чинники, які прискорюють і надають імпульс виступають тригерами інноваційної діяльності, завдяки яким інноваційні процеси набувають прискореного та прогресивного розвитку. Ключова роль тригерів – запалити вогник у власників, менеджерів МСП та ССП, інноваторів, зарядити їх енергією, надихнути на винаходи.

Ключовим завданням аналізу та виявлення сучасних драйверів та тригерів є пошук нових можливостей для розвитку інноваційної діяльності МСП на основі дослідження та аналізу передумов, що склалися, та проектування майбутнього з метою розробки проривних інноваційних ідей. Виходячи із цього, визначено складові аналітично-дослідницького інструментарію розвитку інноваційної діяльності МСП (рис. 2.47), а сам метод названо ВОВ-аналіз.

Для здійснення ВОВ-аналізу розроблено систему оцінювання подій, процесів, явищ, які характеризують стан та вплив чинників зовнішнього середовища за схемою взаємодії : передумова (background або precondition) ↔ можливість (opportunity) ↔ прорив (breakthrough) ↔ проектування майбутнього. В основі системи оцінювання формалізована шкала, яка дозволить за 5-ти бальною шкалою визначити вплив стану та вплив змін певного чинника (групи чинників) (табл. 2.13).

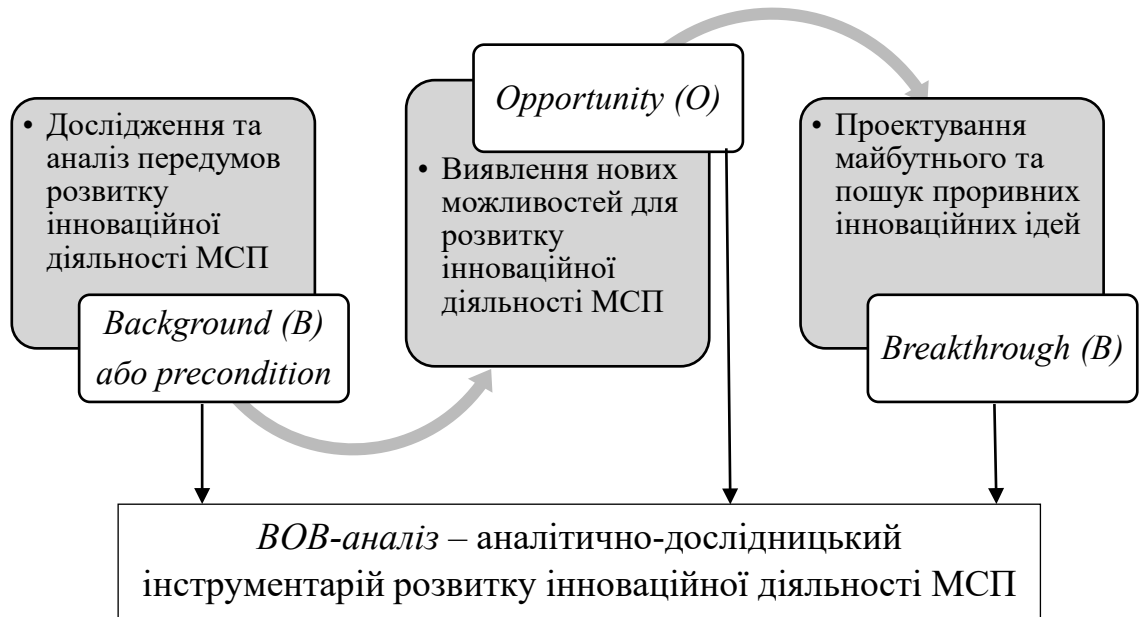

Рис. 2.47. Складові аналітично-дослідницький інструментарію розвитку інноваційної діяльності МСП

Бальне оцінювання стану та змін чинників зовнішнього середовища здійснюється на основі аналізу подій, процесів та явищ, що характеризують певну ситуацію. Відповідно до отриманої характеристики визначається бальна оцінка впливу чиннику: чим більше складнощів виявлено, чим гірша ситуація, тим менший бал призначається.

Таблиця 2.13

Формалізація бального оцінювання стану та змін чинників зовнішнього середовища

Характеристика, що оцінюється	Бали				
	1	2	3	4	5
Вплив стану чиннику	Бар'єр	Перешкода	Перепона	Повшток	Стимул
Вплив зміни чиннику	Гальмувач	Уповільнювач	Стримувач	Прискорювач	Імпульс

Чинник, який абсолютно негативно впливає на умови розвитку інноваційної діяльності вважається бар'єром і оцінюється в 1 бал, чинник, який дуже позитивно впливає – оцінюється на 5 балів. Аналогічним чином оцінюється вплив зміни певного чиннику, 1 бал – зміна чиннику відчутно гальмує процеси інноваційного розвитку та невілює можливості, оцінка 5 –

зміна чиннику надає прискорення, імпульсу для подальшого розвитку. Оцінки 2,3,4 характеризують проміжний стан або чиннику, або його зміни від поганого до позитивного.

Відповідно до запропонованої структурно-логічної схеми ВОВ-аналізу (рис. 2.48), він починається з формування системи чинників, що характеризують процеси та явища у зовнішньому середовищі за кожною групою чинників згідно до обраної їх конфігурації – у даному випадку – PEST.

У контексті даного дослідження в кожній групі виділено по п'ять ключових чинників (рис. 2.49.), для яких описано ситуації, відповідно до обраної шкали оцінювання (Додаток Д) [108]. Математична модель оцінки стану та зміни чинників макросередовища набуває наступного вигляду:

$UPI_{PEST}(\{P_{d_1...d_n}\}, \{E_{d_1...d_n}\}, \{S_{d_1...d_n}\}, \{T_{d_1...d_n}\}; \{P_{t_1...t_n}\}, \{E_{t_1...t_n}\}, \{S_{t_1...t_n}\}, \{T_{t_1...t_n}\})$,

де UPI_{PEST} – умови сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП;

$\{P_{d_1...d_n}\}, \{E_{d_1...d_n}\}, \{S_{d_1...d_n}\}, \{T_{d_1...d_n}\}$ – сукупність драйверів ($d_1...d_n$) політичних (P), економічних (E), соціально-демографічних (S), науково-технічних (T) чинників, відповідно;

$\{P_{t_1...t_n}\}, \{E_{t_1...t_n}\}, \{S_{t_1...t_n}\}, \{T_{t_1...t_n}\}$, – сукупність тригерів ($t_1...t_n$) ($O_1...O_n$) політичних (P), економічних (E), соціально-демографічних (S), науково-технічних (T) чинників відповідно.

У результаті оцінювання та аналізу чинників макросередовища робиться висновок щодо рівня сприяння передумов, що склалися, розвитку інноваційної діяльності, зазначаються чинники-стимулятори (драйвери) та чинники-прискорювачі (тригери), що формують нові можливості та сприяють активізації інноваційної діяльності. До них відносяться чинники, що оцінено у 4 або 5 балів. Крім того, виявляються чинники-бар'єри та чинники-гальмувачі, до них відносяться ті, які оцінено в 1-2 бали.

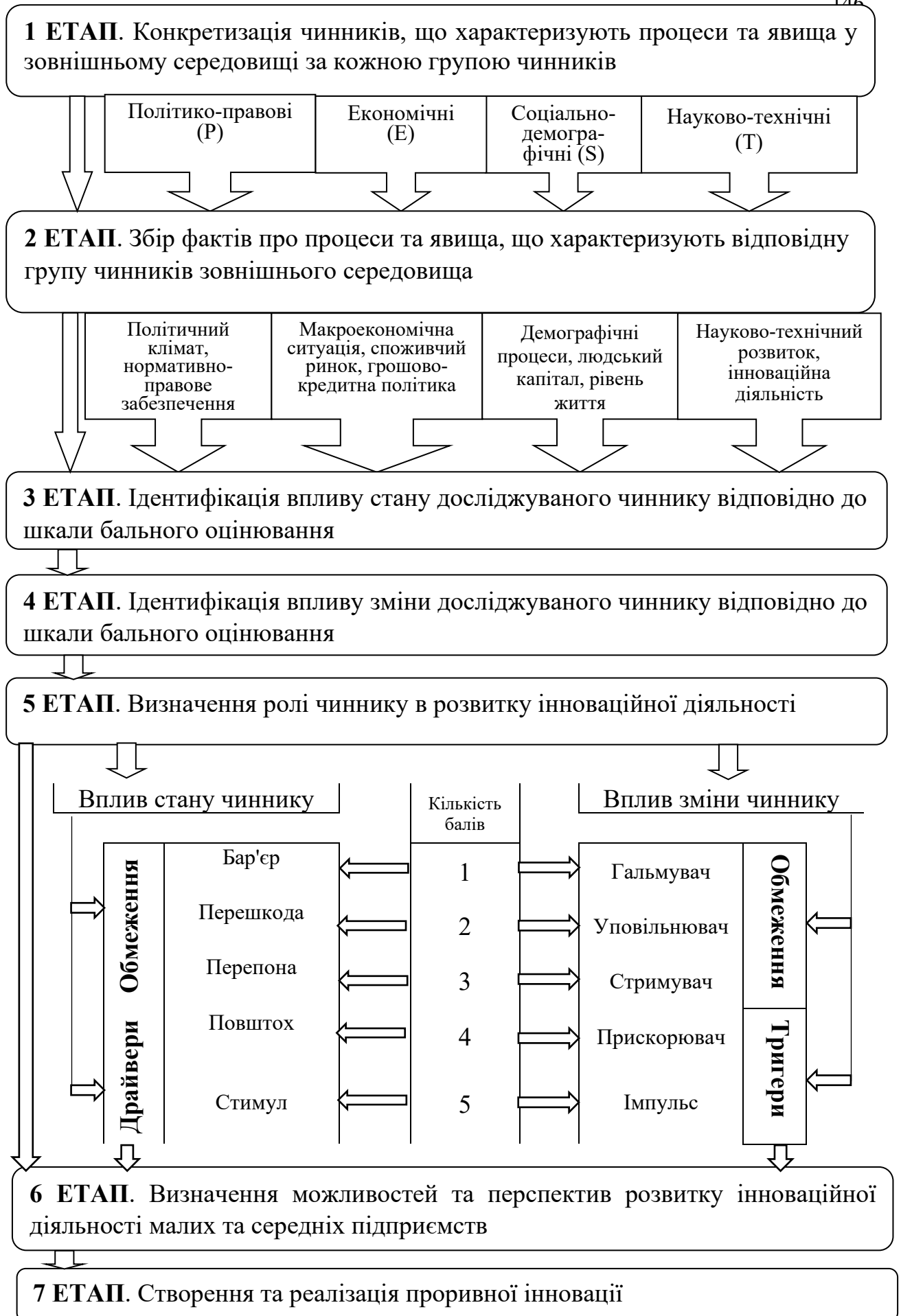

Рис. 2.48. Структурно-логічна схема BOV-аналізу

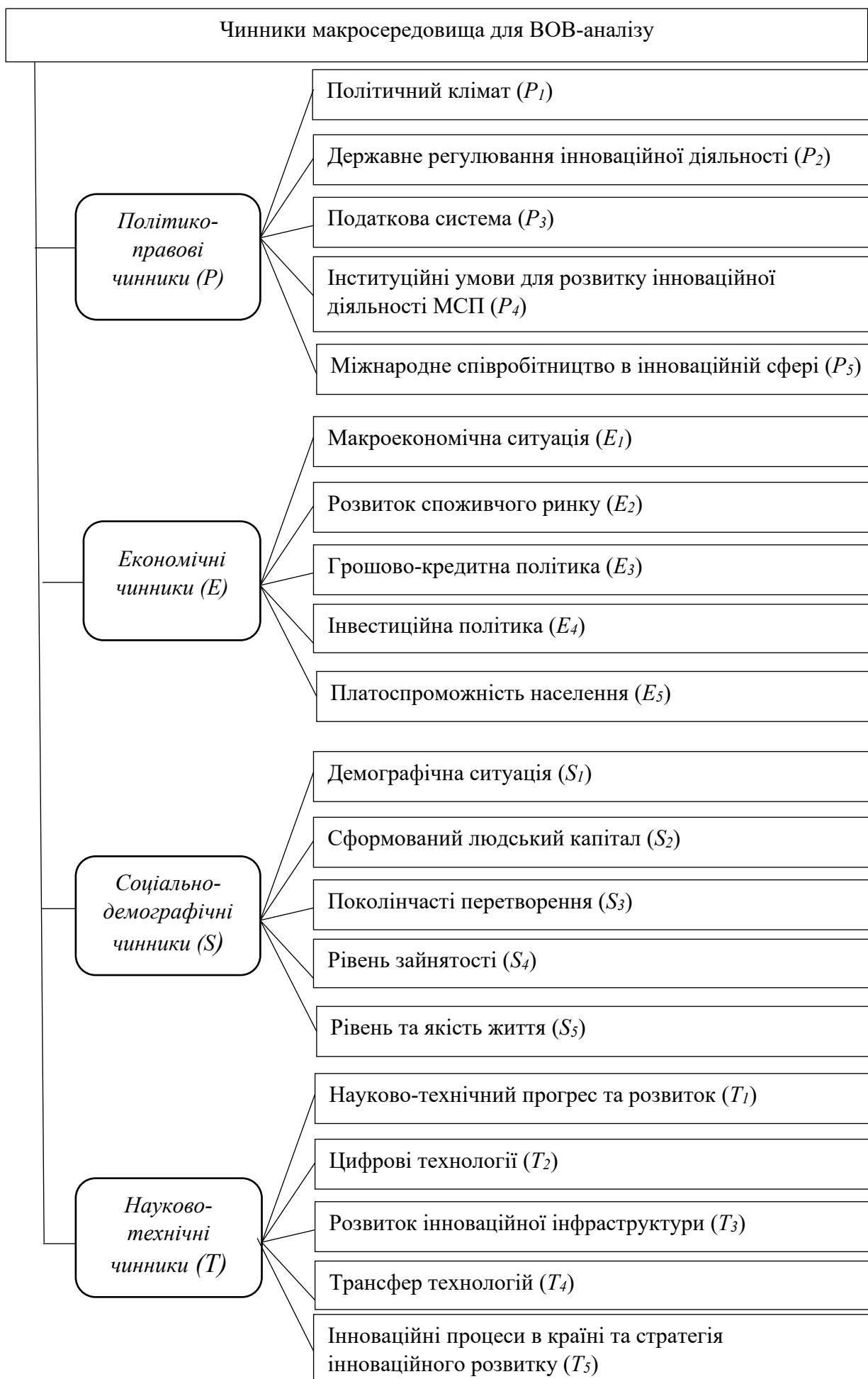

Рис. 2.49. Система чинників макросередовища для ВОВ-аналізу

Виокремлення драйверів та тригерів дозволить МСП діяти проактивно – на випередження; обґрунтувати стратегію та пріоритети розвитку інноваційної діяльності; визначити, а за потреби сформулювати/посилити, внутрішні резерви для активізації інноваційної діяльності. З іншого боку знання бар'єрів та гальмувачів сприятиме оптимізації ресурсному потенціалу МСП чинники-бар'єри та чинники-гальмувачі та зусиль, підготовці до складних обставин, пошуку шляхів вирішення наявних проблем та тих, що можуть виникнути у найближчому майбутньому.

Ураховуючи специфіку інноваційної діяльності, яка потребує належного нормативно-правового забезпечення, у контексті політико-правових чинників особливе значення надано Державному регулюванню інноваційної діяльності. Сучасне нормативне забезпечення інноваційної діяльності досить активно критикується у наукових колах, провідні фахівці [11, 49, 88, 99] відзначають невпорядкованість, суперечливість та занадто велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють інноваційну сферу; їх невідповідність сучасним вимогам; взаємодоповнюючий характер значної кількості нормативних актів; неоднозначність трактування; часті зміни законодавства. Унаслідок такої ситуації темпи інноваційного розвитку в Україні уповільнилися в останні роки.

В останні роки були спроби удосконалити нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності. Урядом розглянуто ряд перспективних законопроектів, зокрема, проекти Законів України: «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення спеціального податкового режиму» та інших, які частково передбачали різні засоби і пропозиції покращення інвестиційного клімату, створення сприятливіших умов розвитку МСП і стартапів в Україні та її містах, проте їх було відхилено [191].

Позитивним є прийняття Розпоряджень КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» [30], «Про схвалення Стратегії розвитку

сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» [74], «Про схвалення Національної експортної стратегії» [71], «Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року» [73] тощо, які дозволяють збільшити частки підприємств, які займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками, зокрема, малих, насамперед – за межами державного сектору та збільшити надходжень від продажу та використання (насамперед, експорту) об’єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції.

Протягом 2013-2018 років в Україні схвалено майже 40 стратегічних документів галузевого рівня, що стосуються розвитку інновацій в тій чи іншій сфері. Їх аналіз свідчить, що всі документи містять заходи щодо підтримки інноваційної діяльності у кожній окремій сфері. Проте слід відмітити, що незважаючи на спроби активізації інноваційної діяльності, їх не було реалізовано у повному обсязі (табл. 2.14) [95].

Таблиця 2.14

Зміни та виконання Постанов Уряду щодо законодавчого забезпечення інноваційної діяльності МСП [191]

Нормативний акт	Зміни
Закон України “Про інноваційну діяльність”	починаючи з 2002 року було зупинено дію, а потім вилучено положення щодо особливостей в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності
Податковий кодекс України	не містить положень щодо державної підтримки елементів інноваційної інфраструктури або суб’єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність
Державна цільова економічна програма “Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009-2013 роки	не фінансувалася з державного бюджету, внаслідок чого заходи, передбачені Програмою, не було виконано
Державна цільова програма розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки	завдання і заходи профінансовано частково

Продовження таблиці 2.14

Нормативний акт	Зміни
План заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки	заходи не були реалізовані внаслідок їх несистемності та неврахування необхідності залучення широкого кола заінтересованих сторін - бізнесу, громадянського суспільства, наукової спільноти
Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 р. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки	відповідно до моніторингу реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності коштів з державного бюджету та з інших джерел на розвиток інноваційної інфраструктури не виділялося

Складено на основі [74]

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки визначено постановами КМУ № 294 від 12 березня 2012 р. [27], № 397 від 17 травня 2012 р. [29] та постановою КМУ № 1056 від 28 грудня 2016 р. [28]. Інформація щодо державно-цільових програм на сайті МОНУ не оновлювалась із 2012 р.

Для стимулювання та створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності в цілому, та малих і середніх підприємств, зокрема, необхідним є системне удосконалення нормативної бази, її уніфікація та гармонізація відповідно до сучасних викликів та європейського законодавства.

Складною ситуацією характеризується політичний клімат в Україні. Політична нестабільність, напруженість, яка триває тривалий час, загострення військового конфлікту значно підвищують підприємницький ризик та погіршують умови для розвитку інноваційної діяльності МСП. Особливо негативно на інноваційні процеси впливають корупція та бюрократія, тінізація економіки, боротьба з якими ще не дала очікуваних результатів. Ще одним із стримуючих чинників вважаємо сучасну податкову систему, яка наразі характеризується слабким стимулюючим впливом на

розвиток інноваційної діяльності МСП. Відзначається повільність її удосконалення, унаслідок чого система оподаткування як інструмент стимулювання інноваційною діяльністю залишається неефективною і потребує особливої уваги. Як найшвидше необхідно усунути непропорційність та несправедливість розміру податкового навантаження для інноваційно активних МСП, впровадити податкові пільги, у цілому послабити податковий тиск, щоб посилити стимулюючий вплив на розвиток інноваційної діяльності.

За 30 років в Україні так і не вдалося сформувати потужний інституціональний базис для стимулювання інноваційної діяльності МСП. Найбільш гостро відчувається слабкий розвиток інститутів інноваційної діяльності, склалося суперечливе інституційне середовище, має місце дисбаланс інтересів різних інноваційно-активних підприємств, а також не достатньою та епізодичною залишається взаємодія бізнесу і держави. Як і у випадку удосконалення податкової системи, спостерігаються повільні темпи розбудови інститутів інноваційної діяльності, покращення інституційного базису сприяння активізації інноваційної діяльності МСП носить частковий та періодичний характер, що у сукупності стримує інноваційні процеси.

Серед виділених політико-правових чинників краща ситуація щодо сприяння розвитку інноваційної діяльності спостерігається в контексті міжнародного співробітництва в інноваційній сфері. В Україні зміцнюються та стабілізуються міжнародні зв'язки в науково-технічному та освітньому напрямках з провідними науковими організаціями різних країн світу. Постійно відбуваються інтеграція України в міжнародний економічний та інноваційний простір, що створює певні можливості для розвитку інноваційної діяльності.

Серед економічних чинників слід відзначити негативний вплив макроекономічної ситуації, унаслідок тривалої фази низьких темпів економічного розвитку, нестабільності фінансово-економічної ситуації. У даному контексті слід зазначити зростання ролі малого та середнього бізнесу

для економіки України. Гнучкість, висока адаптивність, швидкість реагування на ті очікувані та непрогнозовані явища і процеси, що відбуваються, забезпечують можливості для скорішого відновлення саме малих та середніх підприємств, які в такому разі створюють імпульси для відновлення економіки в цілому і формують її базис.

З одного боку, Розвиток споживчого ринку в Україні міжнародними організаціями оцінюється дуже низько і вважається таким. Що стримує розвиток інноваційної діяльності. Характерним для України є низький рівень доходів населення, що обмежує платоспроможний попит, дисбаланс в структурі споживання, орієнтація на співвідношення ціна/цінність, певний консерватизм у сприйнятті інновацій. З іншого боку в умовах сучасних викликів спостерігається зростання запитів споживачів, їх бажань та вимог до продуктів та послуг, сервісу. Під впливом розвитку цифрових технологій та зміни культурних цінностей відбувається суттєва зміна моделей споживчої поведінки, постійне оновлення клієнтського досвіду, що стимулює підприємства малого та середнього бізнесу до постійного удосконалення продуктів, технологій, сервісу, процесів для забезпечення конкурентоспроможності та можливостей подальшого функціонування на ринку.

Не працюють в Україні й механізми грошово-кредитної політики, унаслідок чого особливістю інноваційних процесів в малому бізнесі є самофінансування. Висока ставка відсотків за кредитами, низька доступність фінансових ресурсів значно обмежують можливості розвитку інноваційної діяльності МСП. Ситуація залишається критичною, що пов'язано з повільним та недостатнім удосконаленням фінансового забезпечення МСП для розвитку їх інноваційної діяльності. Разом з цим спостерігається недостатній обсяг, обмеженість та недоступність інвестиційних ресурсів для МСП. Процеси, які зумовлюють погіршення інвестиційного клімату в Україні призводять до зниження обсягу інвестицій в цілому, тому в даному напрямі інвестиції як джерело фінансування інноваційної діяльності МСП залишаються недоступними.

Складною в Україні залишається демографічна ситуація низька народжуваність, зростання смертності, міграційні процеси, старіння населення погіршують кількісні показники ємності внутрішнього споживчого ринку, а також знижують можливості формування людського капіталу. Крім того, міграційні процеси характеризуються перетіканням інтелектуального капіталу з України, що погрожує зниженням інноваційного потенціалу і в майбутньому за такої ситуації створює значні загрози, які призведуть до подальшого уповільнення інноваційних процесів.

Рівень, якість, доступність освіти в Україні сприяли формуванню потужного людського та інтелектуального капіталу. Але недостатня підтримка новаторів, науковців зумовили слабе використання їх потенціалу, знань, вмінь, досягнень для розвитку інноваційної діяльності МСП. Для сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП важливим є спрямування зусиль Держави на формування інноваційної культури та підприємницьких навичок, матеріальне заохочення.

Однією з проблем в Україні є зростання безробіття, тому усе більше людей змушені шукати можливості відкриття власної справи, тобто переходити на самозайність. Розвитку самозайнятості нового типу сприяють цифрові технології, які значно розширюють комерційні та комунікаційні можливості, що у сукупності призводить до зростання зайнятості в сфері середнього та малого бізнесу. За умов формування у підприємців новаторських компетентностей означені тенденції утворюють можливості для розвитку інноваційної діяльності. У контексті демографічних чинників перепорою для інноваційної діяльності МСП залишається стабільно низький рівень та якість життя населення, повільні темпи підвищення якого стримують її розвиток.

Становлення економіки знань сприяє підвищенню вимог до інноваційної діяльності. Прискорення темпів виробництва та появи нових знань пришвидшує інноваційні процеси, зменшує тривалість інноваційного циклу. Тому підприємцям необхідно все більш активно реагувати на зміни,

що відбуваються. Проте в Україні спостерігається відставання від світового рівня науково-технічного розвитку у більшості галузях, має місце повторення застарілих технологій, що спричиняє слабку позицію України в міжнародних рейтингах за рівнем розвитку інноваційної діяльності. У той же час Зародження Індустрії 4.0 формує нові можливості, які необхідно побачити та використати.

Більшість із цих можливостей пов'язані з розвитком та поширенням цифрових технологій. В Україні процеси цифровізації протікають достатньо активно. Цифрові засоби та технології дають можливість для покращення бізнес-процесів, взаємодії та комунікації. Поряд з цим відбувається підвищення рівня інтелектуалізації та інформатизації праці. Саме цифрові технології сприяли покращенню інституціональної підтримки розвитку малого бізнесу з використанням платформи «Дія», що стимулює підприємців до активізації інноваційної діяльності. У цілому високі темпи цифрової революції надають нові можливості для удосконалення бізнес-моделей, бізнес-процесів, комунікацій та взаємодії, автоматизації процесів, покращення продуктів та послуг, формування нових практик бізнесу, тим самим надаючи нових імпульсів пошуку та генерації інноваційних ідей.

Невирішеною проблемою залишається недостатній рівень розвитку інноваційної інфраструктури, безсистемність та непослідовність заходів та дій щодо її формування та розвитку, тим самим утворюються перепони для розвитку інноваційної діяльності МСП. Трансфер технологій також залишається об'єктом підвищеної уваги, оскільки процеси комерціалізації посередньо налагоджені, зокрема й через відсутність належної взаємодії освіти, науки, бізнесу. Повільна розбудова інноваційної інфраструктури, недостатність необхідних об'єктів для налагодження інноваційних процесів, проблеми інтелектуальної власті та комерціалізації інновацій стримують розвиток інноваційної діяльності МСП.

Повільні інноваційні процеси в Україні, які зумовлені обмеженням позитивним впливом реалізації обраного стратегічного курсу та державної

інноваційної політики, недосконалістю національної інноваційної системи, нерозвинутістю високотехнологічного виробництва. Повільність у питаннях покращення умов для створення та функціонування інноваційно активних підприємств, розвитку екосистеми інновацій, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів, розбудова механізмів прямого та непрямого стимулювання гальмують процес розвитку інноваційної діяльності МСП.

Спираючись на наведені аргументи, зроблені на основі логічного аналізу, виходячи із ситуації, що склалася, та засновуючись на формалізованій шкалі бального оцінювання визначено оцінки за кожним із виділених чинників, результат наведено у таблиці (2.15.). Для узагальнення результатів проведеного аналізу визначено середню бальну оцінку впливу станів чинників та впливу змін чинників з використанням середньої арифметичної, що дозволило визначити загальні умови для розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Таблиця 2.15

Результати оцінювання чинників макросередовища, що впливають на розвиток інноваційної діяльності МСП

Чинники	Характеристика чиннику (аргумент)	Оцінка, бал	Характеристика змін чиннику (аргумент)	Оцінка, бал
<i>Політико-правові чинники</i>				
Політичний клімат	Політична нестабільність, напруженість тривалий час	2	Погіршення у зв'язку із загостренням військового конфлікту	1
Державне регулювання інноваційної діяльності	Слабка координація між інституціями у сфері інноваційної діяльності МСП, недостатній обсяг державної підтримки МСП, зарегульованість, недосконалість нормативної бази, бюрократія, корупція	1	Повільні темпи посилення координації між органами влади у сфері інноваційної діяльності МСП, недостатні дії щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення	2
Податкова система	Непропорційність та несправедливість розміру податкового навантаження для інноваційно активних МСП, тому характеризується слабким стимулюючим впливом на розвиток х інноваційної діяльності	2	Повільно удосконалюється, що стримує розвиток інноваційної діяльності МСП	1

Продовження таблиці 2.15

Чинники	Характеристика чиннику (аргумент)	Оцінка, бал	Характеристика змін чиннику (аргумент)	Оцінка, бал
Інституційні умови для розвитку інноваційної діяльності МСП	Досить слабкий розвиток інститутів інноваційної діяльності, суперечливе інституційне середовище	2	Дуже повільні темпи розбудови інститутів інноваційної діяльності, покращення інституційного базису сприяння активізації інноваційної діяльності МСП	1
Міжнародне співробітництво в інноваційній сфері	Стабільні міжнародні зв'язки в науково-технічному та освітньому напрямках з провідними науковими організаціями різних країн світу	3	Прискорення темпів інтеграції в міжнародний економічний та інноваційний простір	4
<i>Економічні</i>				
Макроекономічна ситуація	Низькі темпи економічного розвитку, значна роль МСП в економіці	3	Нестабільна макроекономічна ситуація, повільний економічний розвиток; поступовий розвиток малого підприємництва – зростання кількості МСП	3
Розвиток споживчого ринку	Низький рівень доходів населення, що обмежує платоспроможність, орієнтація на співвідношення ціна/цінність, певний консерватизм у сприйнятті інновацій	3	Зростання запитів споживачів, вимог та бажань; суттєва зміна моделей споживчої поведінки, постійне оновлення клієнтського досвіду	5
Грошово-кредитна політика	Висока ставка відсотків за кредитами, низька доступність фінансових ресурсів	1	Повільне та недостатнє удосконалення фінансового забезпечення розвитку інноваційної діяльності	1
Інвестиції	Недостатній обсяг, обмеженість та недоступність інвестиційних ресурсів	1	Погіршення інвестиційного клімату, зниження обсягу інвестицій	1
Платоспроможність населення	Низький рівень доходів населення	2	Повільне зростання доходів населення	3
<i>Соціально-демографічні</i>				
Демографічна ситуація	Висока смертність, низька народжуваність, міграційні процеси, старіння населення	2	Зниження кількості населення, зміна вікової структури – старіння населення, перетікання інтелектуального капіталу з України	2
Сформований людський капітал (освіта), підприємницькі компетентності	Потужний людський та інтелектуальний капітал, але слабо використовується для розвитку інноваційної діяльності МСП, продовжують формуватися підприємницькі навички, слабка підтримка новаторів, науковців	4	Достатньо високі темпи нарощення людського капіталу для розвитку інноваційної діяльності МСП, замалі зусилля щодо мотивації та стимулювання підприємців до інноваційної діяльності, збільшення зусиль держави щодо формування інноваційної культури та підприємницьких навичок	4

Продовження таблиці 2.15

Чинники	Характеристика чиннику (аргумент)	Оцінка, бал	Характеристика змін чиннику (аргумент)	Оцінка, бал
Рівень зайнятості	Зростання безробіття, достатньо високий освітній та кваліфікаційний рівень робочої сили, помірна інноваційна активність	4	Розвиток самозайнятості нового типу, зростання зайнятості в сфері середнього та малого бізнесу	5
Рівень та якість життя	Стабільно низький	2	Повільні темпи підвищення рівня життя	3
Соціальна політика	Суттєві протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	2	Залишаються не вирішеними протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	3
<i>Науково-технічні</i>				
Науково-технічний прогрес (економіка знань)	Відставання від світового рівня науково-технічного розвитку, слабка позиція в міжнародних рейтингах, повторення застарілих технологій	2	Зародження Індустрії 4.0, висока швидкість появи нових знань та технологій, прискорення темпів технічного розвитку	5
Цифрові технології	Активно впроваджуються, дають можливість для покращення бізнес-процесів та засобів комунікацій; високий рівень інтелектуалізації та інформатизації праці; використовуються для підтримки підприємництва – портал «ДІА»,	5	Високі темпи розвитку, які зумовили цифрову революцію, що надає нові можливості для удосконалення бізнес-моделей, бізнес-процесів, комунікацій та взаємодії, автоматизації процесів	5
Розвиток інноваційної інфраструктури	Недостатній рівень розвитку інноваційної інфраструктури, безсистемність та непослідовність у її формуванні та розвитку	3	Повільна розбудова інноваційної інфраструктури,	3
Трансфер технологій	Посередньо налагоджений, відсутність взаємодії освіти, науки, бізнесу	3	Повільно налагоджується	3
Інноваційні процеси в країні та стратегія інноваційного розвитку	Повільні інноваційні процеси, відсутність стратегічного бачення та послідовної державної інноваційної політики, відсутня цілісна національна інноваційна система. нерозвинутість високотехнологічного виробництва	3	Абсолютна повільність у питаннях покращення умов для створення та функціонування інноваційно активних підприємств, розвитку екосистеми інновацій, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів, розбудова механізмів фінансового та нефінансового стимулювання	1

Продовження таблиці 2.15

Чинники	Характеристика чиннику (аргумент)	Оцінка, бал	Характеристика змін чиннику (аргумент)	Оцінка, бал
<i>Разом</i>		48		53
<i>Коефіцієнт рівня сприяння розвитку ІД МСП</i>		$51/100=$ 0,51		$56/100=$ 0,56
<i>Рівень сприяння розвитку ІД МСП</i>	Посередній		Посередній	

Відповідно до таблиці 2.16 в сучасних в умовах в Україні склався посередній рівень сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП, для якого характерно переважання перепон та перешкод, виявлення та усунення яких дозволить покращити ситуацію, забезпечити можливості перетворення наявних стимулів та імпульсів в інноваційний потенціал.

Таблиця 2.16

Шкала ідентифікації рівня сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП

Значення коефіцієнту рівня сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП	Характеристика рівня сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП	Переважають	
0-0,2	Дуже низький	Бар'єри	Гальмувачі
0,21-0,4	Низький	Перешкоди	Уповільнювачі
0,41-0,6	Посередній	Перепони	Стримувачі
0,61-0,8	Високий	Поштовх	Прискорювачі
0,81-1	Дуже високий	Стимули	Імпульси

За результатами проведеного ВОВ-аналізу встановлено, що у певних групах чинників сформувалися як драйвери, так і стримувачі розвитку інноваційної діяльності МСП. За більшістю проаналізованих чинників виявлено перешкоди, що справляють стримуючу дію та негативний вплив, який суттєво уповільнює розвиток інноваційної діяльності МСП. Найбільші перешкоди пов'язані з недосконалим нормативно-правовим забезпеченням та

інституційним середовищем, недостатнім рівнем розвитку інноваційної інфраструктури, дефіцитом фінансування (рис. 2.50).

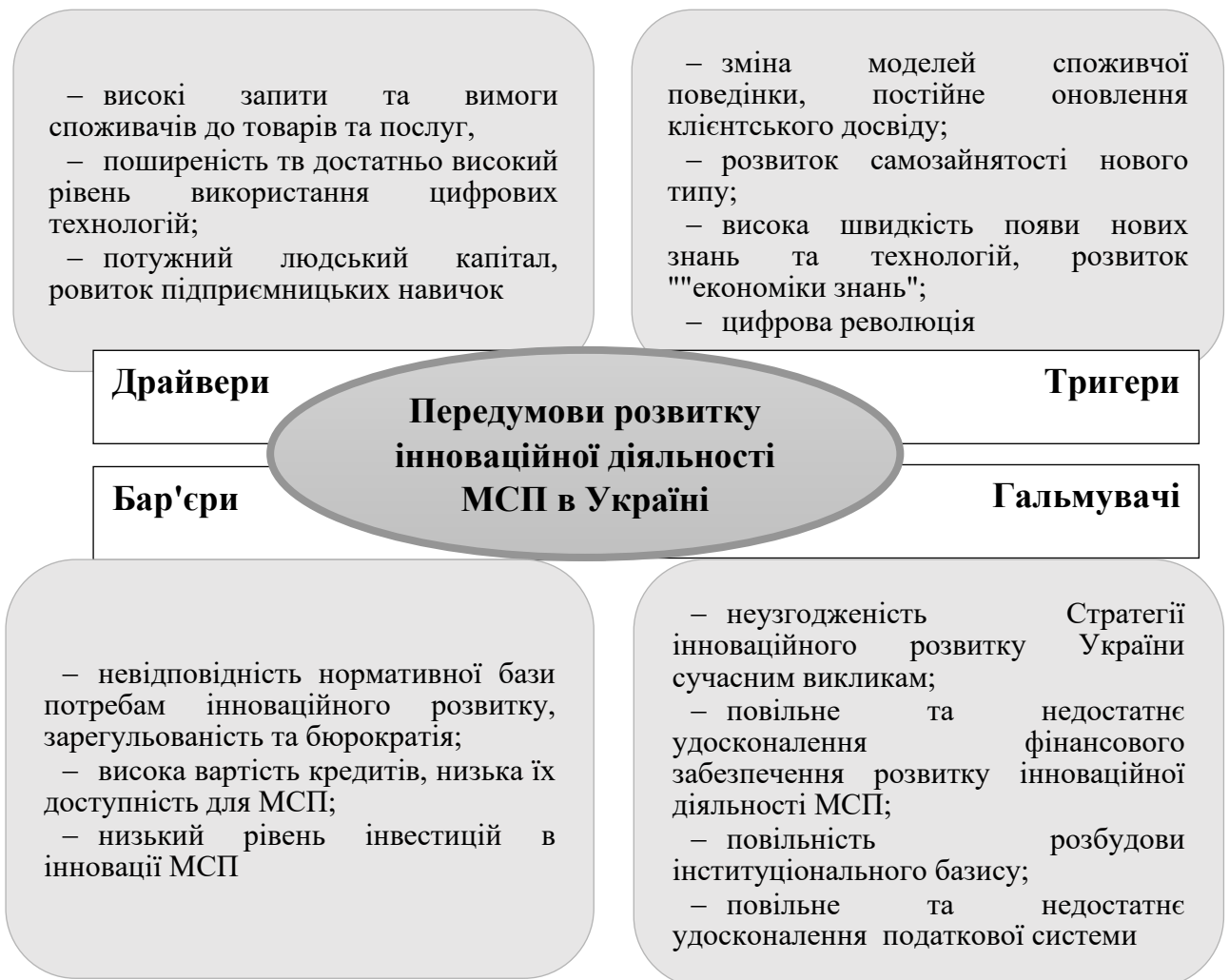

Рис. 2.50. Чинники, що формують передумови розвитку інноваційної діяльності МСП в Україні

У групі демографічних чинників, з одного боку, в контексті зростання запитів, потреб та очікувань споживачів підвищуються вимоги до товарів та послуг, що стимулює їх активізувати інноваційну діяльність і підвищувати споживчу цінність своєї пропозиції шляхом оновлення/удосконалення технологій, процесів, продуктів. З іншого боку, в контексті соціально-демографічних чинників суттєво стримує розвиток інноваційної діяльності

МСП низький рівень життя значної частини населення, що характеризується обмеженою платоспроможністю.

Установлено, що тригерами розвитку інноваційної діяльності МСП є переважно науково-технічні чинники. Найбільші можливості розвитку інноваційної діяльності МСП пов'язані з впровадженням сучасних цифрових технологій, рівень та здатності яких дозволяють наразі суттєво оновлювати бізнес-моделі, покращувати бізнес-процеси, підвищувати споживчу цінність продукту, формувати новий клієнтський досвід та покращувати взаємодію і комунікації з усіма стейкхолдерами. А головне – саме цифрові технології дозволили швидко адаптуватися МСП в умовах карантину та інших обмежень фізичного контакту. Новий імпульс інноваційній діяльності також надає висока швидкість появи нових знань та технологій, сучасний рівень яких не просто вражає, а викликає захоплення і розуміння того, наскільки зросли і зростають можливості у тих чи інших галузях. У зв'язку з цим традиційні рішення не просто не ефективні, а навіть пагубні для бізнесу, тому тільки безперервний розвиток інноваційної діяльності забезпечить МСП перспективи та стабільність у складних умовах найближчого майбутнього.

Висновки до розділу 2

Результати проведених досліджень за другим розділом дозволили дійти таких висновків.

1. Розроблено методичний інструментарій аналізу стану та тенденцій інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, який базується на комплексному використанні кількісних (індексного, економіко-статистичного та кореляційного, кластерного аналізу) та якісних методів, який використано для аналізу передумови для її подальшого розвитку. До складових інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку інноваційної

діяльності МСП віднесено аналіз глобальних індексів, що характеризують стан інноваційної діяльності, економіко-статистичний аналіз даних Державної служби статистики України для виявлення національних тенденцій інноваційної діяльності та стратегічний аналіз зовнішніх умов. На основі аналізу глобального індексу інновацій та індексу економічної свободи виявлено зростання рівня ВВП в Україні на фоні підвищення рівня економічної свободи та розвитку інноваційної діяльності, на основі чого доведено високу роль та необхідність її активізації для прискорення темпів зростання рівня економічного розвитку.

2. За результатами проведеної кластеризації країн залежно від значень ВВП на душу населення, ГІІ, ВФІ, сформовано три кластери. Установлено, що більшість країн, що входять до кластеру з найвищими значеннями всіх трьох вхідних характеристик увійшли країни ОЕСР (23 із 25) та ЄС (13 із 25), саме досвід розвитку інноваційної діяльності в них необхідно вивчати та орієнтуватися на кращі результати. Україна знаходиться в третьому кластері, який має назву «Слаборозвинені країни», вони характеризуються незначною величиною ВВП на душу населення та низьким значенням економічної свободи. Порівняно з іншими економіками Європи, Україна демонструє результати нижче середнього рівня за всіма значеннями субіндексів ГІІ, що вказує на наявність низки проблем і перешкод, виявлення та усунення яких дозволить активізувати інноваційну діяльність МСП, сприяти її розвитку.

3. Установлено, що найвищі позиції спостерігаються за субіндексом розвиток технологій і знань, що позитивно характеризує наявний потенціал для подальшого інноваційного розвитку. Проте, позиції України за субіндексами інституції та інноваційна інфраструктура настільки низькі, що дозволяють охарактеризувати ситуацію як критична. У зв'язку з цим зростає необхідність виявлення проблем та розробка рекомендацій щодо формування потужного інституційного базису і розвинутої інноваційної інфраструктури для формування сприятливих умов розвитку інноваційної діяльності МСП.

Крім того, в Україні субіндекс розвитку внутрішнього ринку має значення нижче середнього, що зумовлює необхідність спрямування зусиль на підвищення рівня та якості життя, а саме доходів населення, рівень яких залишається одним із найнижчих у Європі.

4. Особливістю української економіки є переважання МСП у структурі суб'єктів господарювання, частка яких складає більше 99%, вони забезпечують зайнятість кожного третього працюючого і створюють більше 60% обсягу реалізованої продукції, що дозволяє констатувати їх вагомий роль та залежність соціально-економічного становища від їх розвитку. Динаміка статистичних показників вказує на високу залежність та реагування малого підприємництва на усі потрясіння та негативні події, що відбуваються в зовнішньому середовищі і формують нові виклики, адаптація та урахування яких вимагає гнучкого та швидкого прийняття рішень, у тому числі щодо активізації інноваційної діяльності.

5. За результатами економіко-статистичного аналізу виявлено, що стан інноваційної діяльності підприємств можна охарактеризувати як критичний. Тривалий час погіршуються основні показники інноваційної діяльності: скорочується кількість підприємств, що впроваджували інновації; кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів є у 2017-2020 рр. є значно нижчим порівняно з 2016 р.; частка загального обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції залишається низькою, близько 1%. Особливістю в Україні є переважання фінансування інноваційної діяльності підприємств за власні кошти, що вважаємо однією з причин недостатнього фінансування, яке поряд з іншими негативними явищами та процесам зумовлює стримування інноваційного розвитку.

6. З метою дослідження зовнішніх передумов розвитку інноваційної діяльності МСП розроблено науково-методичний підхід до ВОВ-аналізу, який засновано на формалізованій системі бального оцінювання політико-правових, економічних, соціально-демографічних, науково-технічних чинників. Доведено, що глобальні чинники впливаючи на макросередовище

формують передумови, які у сукупності утворюють воронку розвитку інноваційної діяльності підприємств. За результатами його апробації встановлено, що драйверами розвитку інноваційної діяльності наразі є зростання запитів та вимог споживачів до товарів та послуг, поширеність та достатньо високий рівень використання цифрових технологій; потужний людський капітал, розвиток підприємницьких навичок. Серед тригерів відзначено зміна моделей споживчої поведінки, постійне оновлення клієнтського досвіду; розвиток самозайнятості нового типу; висока швидкість появи нових знань та технологій, розвиток "економіки знань". Відповідно до знайдених можливостей на МСП створюються сприятливі передумови для розвитку інноваційної діяльності.

7. Установлено, що стримувачами розвитку інноваційної діяльності МСП в Україні є зарегульованість та бюрократія; висока вартість кредитів, низька їх доступність для МСП; низький рівень інвестицій в інновації МСП; неузгодженість Стратегії інноваційного розвитку України сучасним викликам. Певним чином гальмують інноваційні процеси повільність зусиль у напрямі удосконалення фінансового забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП, податкової системи; розбудови інституціонального базису. Повільність у вирішенні інституціональних проблем та питаннях фінансового забезпечення) не дозволяють перетворити можливості зовнішніх умов у внутрішній потенціал бізнесу.

Основні наукові результати надані у працях: [92, 93, 95, 96, 108, 153, 190, 191].

Список використаних джерел: [11, 19, 20, 27-30, 49, 50, 55, 57, 58, 70, 71, 73, 74, 80, 84, 88, 89, 122, 138-140, 146, 156, 161, 167, 184, 185].

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Система активізації інноваційної діяльності малих та середніх підприємств

Інноваційні процеси є основоположними для забезпечення конкурентоспроможності компаній. Інноваційна діяльність стає фактором, що визначає стратегічний успіх підприємства на ринку товарів і послуг, стабільність його розвитку. В процесі формування інноваційної діяльності необхідно формувати системи управління для використання організаційних ресурсів, що дозволяють створити новий виробничий процес. Формування ефективного стимулюючого середовища у сфері інноваційної діяльності передбачає наявність стратегічного планування та її реалізацію на основі фінансових та інших інструментів інноваційної діяльності. У реальних управлінських ситуаціях дуже часто виникає задача, яка полягає не в тому, щоб зробити вибір між альтернативними рішеннями, а в тому, щоб проаналізувати ситуацію для виявлення реальних проблем і причин їх появи.

Для забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП важливим є розробка нових методів формування й активізації елементів інноваційної системи (рис.3.1), які повинні відповідати завданням соціально-економічних тенденцій, а також спрямовувати свою дію на подолання диспропорцій інноваційного розвитку. Це стосується сфери сприяння доступності до ринків ресурсів, (зокрема фінансових), покращення інфраструктурного забезпечення, організаційно-методичної підтримки, підготовки підприємницьких кадрів.

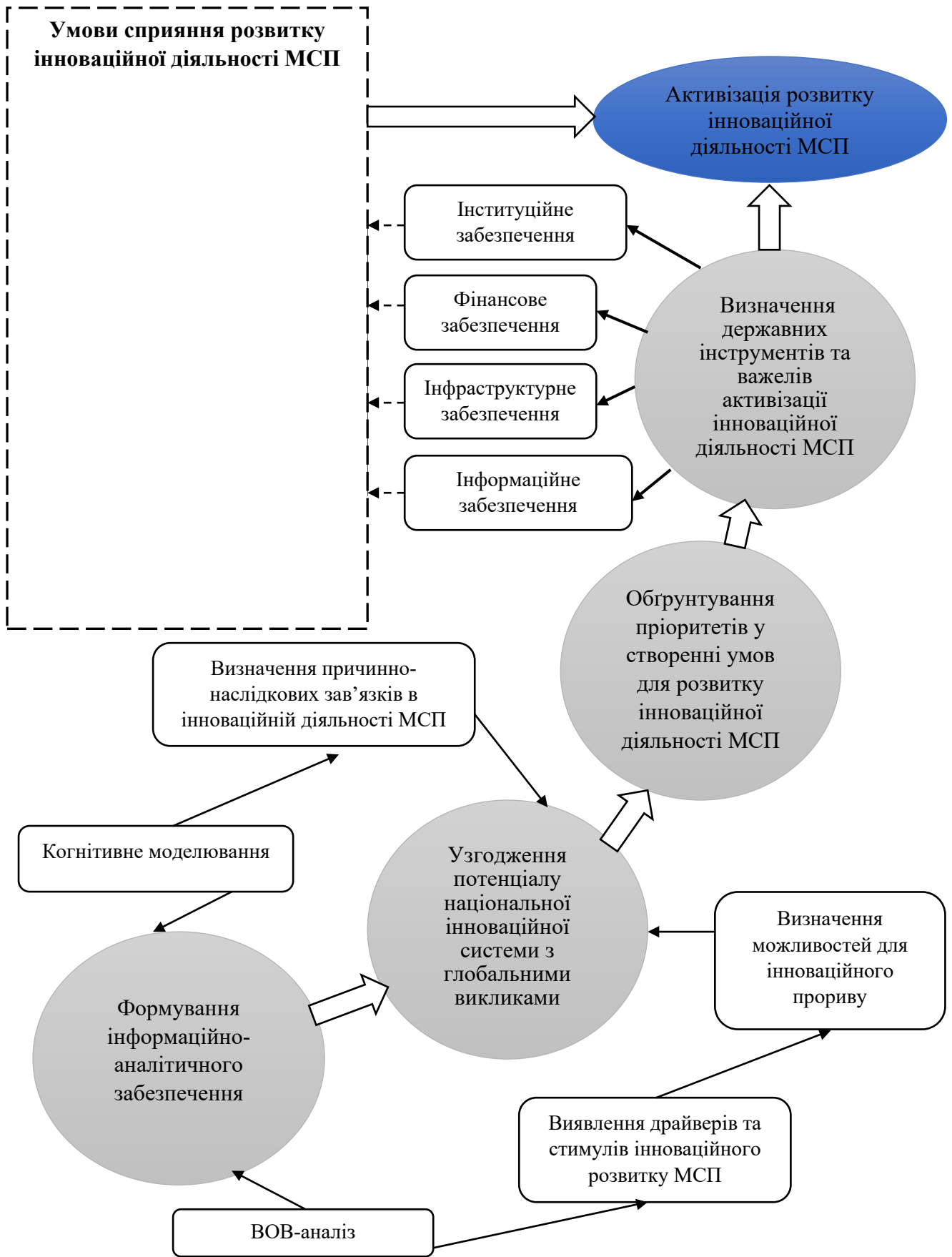

Рис. 3.1. Логіка формування умов активізації інноваційної діяльності МСП на макрорівні

Сучасні інноваційні тенденції суттєво впливають на підприємницькі процеси як основу формування ринкових відносин. Багатовекторність інноваційної діяльності породжує різноплановість державної політики в нових соціально-економічних умовах, орієнтованої як на стимулювання МСП, так і на інфраструктурну підтримку, налагодження взаємозв'язків, сприяння у сфері інновацій, науки та промислового виробництва тощо.

Розробка напрямів управління інноваційною системою і вироблення управлінських рішень передбачає визначення взаємозв'язків кількісної та якісної компонент, що повинна спиратись на використання економіко-математичного моделювання, яке дозволяє пов'язати поточний стан об'єктів і сценарії реалізації рішень з майбутніми станами системи.

Прийняття рішення щодо доцільності впровадження інновацій в діяльність МСП мають спиратись на результати аналізу показників, які мають найбільший вплив на систему управління інноваційною діяльністю МСП. Таким чином, автором запропоновано методичний підхід до формування системи показників та моделювання активізації інноваційної діяльності МСП, які в результаті дозволяють визначити причинно-наслідкові зв'язки між показниками підсистем інноваційної діяльності МСП та відокремити показники, які справляють найбільший вплив (рис. 3.2).

Далі розглянемо кожен із завдань та методів для його реалізації. Відповідно до проведеного дослідження автором виділено структуру інноваційної діяльності підприємства, а саме «Інноваційна активність», «Виробничо-господарська діяльність» і «Державна підтримка та фінансове забезпечення». Тому, подальше дослідження спрямоване на формування показників та визначення їх взаємозв'язків та концептів впливу. Це дасть змогу, по-перше, виявити слабкі ланки в процесі інноваційної діяльності МСП та розробити заходи щодо підвищення їх стану, і, по-друге, виокремити найбільш перспективні показники з урахуванням специфіки інноваційної діяльності.

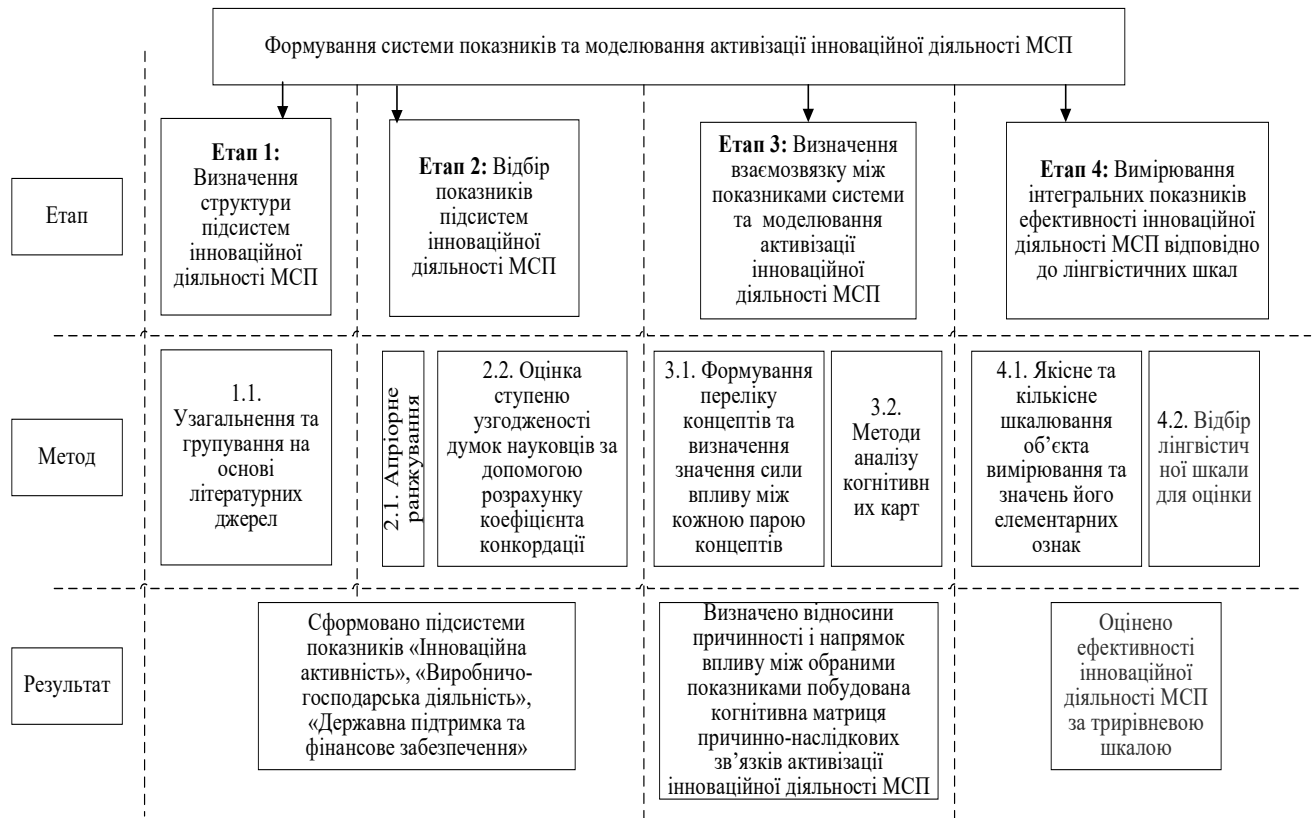

Рис. 3.2. Методичний підхід до формування системи показників та моделювання активізації інноваційної діяльності МСП (авторська розробка)

Відповідно до запропонованого методичного підходу кожен етап буде реалізовано в межах кожного з елементів структури інноваційної діяльності МСП, тобто буде включати формування показників за підсистемами «Інноваційна активність», «Виробничо-господарська діяльність» і «Державна підтримка та фінансове забезпечення».

1. Визначення структури підсистем інноваційної діяльності МСП. Наявність великої кількості підходів та показників для оцінювання ефективності інноваційної діяльності обумовлює необхідність їх групування та структурування за критерієм суб'єктивності відносин. Все це передбачає узагальнення точок зору авторів для подальшого аналізу в межах кожної підсистеми. Відбір показників здійснюється відповідно до поточного та перспективного стану суб'єкту господарювання за допомогою наявних статистичних даних, які офіційно надані урядом.

2. Відбір показників підсистем інноваційної діяльності МСП відповідно до узгодженості думок науковців, що є статистично значущим при перевірці за критерієм Пірсона. Етап передбачає розрахунок за допомогою методу апріорного ранжування, що дозволяє виділити статистично значущі показники із загальної сукупності опрацьованих з літературних джерел. Відібрані показники доцільно використовувати для наступних етапів для наступних етапів дослідження. Можливість використання вибраної елементів системи повинна бути підтверджена наявністю статистичних даних для подальшого аналізу.

Розрахунок проводиться за наступними кроками:

2.1. Визначення суми рангів відібраних показників та різниці між сумою рангів кожного показника і середньою сумою рангів за формулами [87, с. 24]:

$$R_i = \sum_{j=1}^{m_r} a_{ij}, \quad (3.1)$$

$$\Delta_i = R_i - \frac{1}{n_r} \sum_{i=1}^{n_r} \sum_{j=1}^{m_r} a_{ij}, \quad i = (\overline{1, n_r}), j = (\overline{1, m_r}), \quad (3.2)$$

де R_i – сума рангів;

a_{ij} – ранг кожного i -ого показника;

Δ_i – середня сума рангів;

n_r – кількість альтернативних варіантів;

m_r – кількість точок зору науковців; $i = \overline{1, m}$; $j = \overline{1, n}$, $j \neq i$.

2.2. Оцінка ступеню узгодженості думок науковців за допомогою розрахунку коефіцієнта конкордації за формулою [87, с. 24]:

$$\omega_i = \frac{12s_i}{m_r^2 (n_r^3 - n_r) - m_r \sum_{j=1}^{m_r} T_j}, \quad (3.3)$$

$$T_j = \sum_{i=1}^{n_r} (t_j^3 - t_j), \quad s_i = \sum_{i=1}^{n_r} (\Delta_i)^2, \quad (3.4)$$

де ω_i – коефіцієнт конкордації;

s_i – дисперсія узгодженості думок науковців;

n_r – кількість альтернативних варіантів;

m_r – кількість точок зору науковців;

T_j – доданок, який вводиться якщо в ранжуванні наявні дробові ранги;

t_j – кількість однакових рангів;

Δ_i – середня сума рангів.

3. Одним із найбільш ефективних експертних методів, що дають змогу виявити та представити графічно причинно-наслідкові зв'язки відповідної системи, є когнітивне моделювання. Когнітивний підхід до підтримки прийняття рішень спрямований на те, щоб активізувати процеси мислення суб'єкту та дозволяють йому сформулювати своє уявлення про проблемну ситуацію у вигляді структурної і, в значній мірі, суб'єктивної моделі. Для такої моделі використовується когнітивна карта, яка узагальнює відомі для суб'єкта основні закони та закономірності системи у вигляді орієнтованого знакового або зваженого графу, в якому вершини графу – це фактори (концепти, ознаки, характеристики ситуації, системи), а дуги між факторами – причинно-наслідкові зв'язки між ними. Когнітивна карта є моделлю представлення знань експертів про закони розвитку та властивості досліджуваної ситуації, а їх різноманітність визначається різними способами експертного визначення сили причинно-наслідкових відносин та значень факторів в когнітивній карті.

Розрахунок проводиться за наступними кроками:

3.1. Формування переліку концептів та визначення значення сили впливу між кожною парою концептів шляхом статистичної обробки даних, отриманих у результаті експертного опитування.

3.2. Застосування методів аналітичної обробки, що орієнтовані на дослідження структури системи і отримання прогнозів її поведінки при різних керуючих впливах Використовувані при цьому методи аналізу когнітивних карт можна розділити на дві групи:

1) статичні методи, які пов'язані з дослідженням сили взаємовпливів між концептами (враховуючи ті, що не мають прямого взаємозв'язку), або концептом та системою, на основі аналізу системних показників когнітивної карти;

2) динамічні методи, що спрямовані на визначення динаміки поведінки системи, варіантом якої є модель імпульсного процесу.

На основі матриці Z можуть бути розраховані, описані нижче, основні системні показники нечітких когнітивних карт (табл. 3.1.).

4. Вимірювання інтегральних показників ефективності інноваційної діяльності МСП відповідно до лінгвістичних шкал. Розрахунок проводиться за такими кроками:

4.1. Якісне та кількісне шкалювання об'єкта вимірювання та значень його елементарних ознак.

Процес шкалювання ґрунтується на наданні кожному показнику універсального лінгвістичного опису відповідно до розрахованих інтегральних показників, яке виключає диференціацію числових значеннях структурних одиниць системи і відмінності їх вимірників.

4.2. Відбір лінгвістичної шкали для оцінки.

Для оцінювання ефективності інноваційної діяльності МСП доцільно застосовувати трирівневу шкалу: «Низький (Н) - Середній (С) - Високий (В)», що дозволить здійснити якісне шкалювання отриманих інтегральних показників.

Показники розрахунку нечітких когнітивних карт

Показник	Розрахунок	№
Вплив (вплив) і-го концепту на j-й (під впливом розуміється домінуюче по силі вплив між концептами):	$p_{ij} = \text{sign}(z_{ij} + z_{ij}^-) \max(z_{ij} , z_{ij}^-), (z_{ij} \neq z_{ij}^-),$	(3.5)
Взаємне (спільне) позитивний вплив:	$\bar{p}_{ij} = \bar{p}_{ji} = S(z_{ij}, z_{ji})$	(3.6)
Взаємне (спільне) негативний вплив:	$\bar{n}_{ij} = \bar{n}_{ji} = -S(z_{ij}^-, z_{ji}^-)$	(3.7)
Консонанс впливу і-го концепту на j-й (виражає міру довіри до знаку і силі впливу: чим вище консонанс, тим переконливіше думка):	$c_{ij} = \frac{ z_{ij} + z_{ij}^- }{ z_{ij} + z_{ij}^- }$	(3.8)
Консонанс взаємовпливу і-го і j-го концептів:	$C_{ij}^{\leftrightarrow} = C_{ji}^{\leftrightarrow} = \frac{ (z_{ij} + z_{ji}) + (z_{ij}^- + z_{ji}^-) }{ (z_{ij} + z_{ji}) + (z_{ij}^- + z_{ji}^-) }$	(3.9)
Вплив (вплив) і-го концепту на систему:	$P_i^{\rightarrow} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n p_{ij}$	(3.10)
Вплив (вплив) системи на j-й концепт:	$P_j^{\leftarrow} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n p_{ij}$	(3.11)
Консонанс впливу і-го концепту на систему:	$C_i^{\rightarrow} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n c_{ij}$	(3.12)
Консонанс впливу системи на j-й концепт	$C_j^{\leftarrow} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n c_{ij}$	(3.13)

Позначення: z_{ij} - сила позитивного впливу і-го концепту на j-й,

z_{ij}^- - сила негативного впливу і-го концепту на j-й.

S - відповідна S-норма (операція максимуму).

4.3. Формування класифікаційних ознак розподілу критеріїв на нечіткі підмножини.

Нехай є унімодальна гістограма фактора з нормальним розподілом. Тоді, за загальними правилами статистики, визначимо середнє значення x гістограми і середньоквадратичне відхилення від середнього (СКО) σ . Для побудови набір з п'яти вузлових точок представлено у вигляді формули:

$$\begin{aligned}
 x_1 &= x - t_1 \sigma \\
 x_2 &= x - t_2 \sigma \\
 x_3 &= x \\
 x_4 &= x + t_2 \sigma \\
 x_5 &= x + t_1 \sigma
 \end{aligned}
 \tag{3.14}$$

де t_i - коефіцієнти, в класичній статистиці є коефіцієнтами Стюдента.

Для кожної вузлової точки класифікатора справедливо, що в ній рівень фактора розпізнається однозначно. Точка x_1 відповідає дуже низькому рівню фактора (ДН), x_2 - низькому рівню фактора (Н) і т. д.

4.4. Зонування сформованих класифікаційних ознак $[\mu_i, \mu_i + 1]$ відповідно до трьох зон: зону мінімального рівня ризику, зону значного рівня ризику та зону критичного рівня ризику.

Довжини цих трьох зон становлять пропорцію $1:u:1$, де параметр $u \geq 0$ виражає глибину невпевненості. Доцільно нанести додаткові точки (межі зон впевненості-невпевненості) на вісь носія фактора. Тоді можна в зоні впевненості прийняти відповідну функцію приналежності за 1, в зоні абсолютної невпевненості - за 0, а зону непевності описати похилим ребром відповідного трапецеєвидного нечіткого числа.

4.5. Формування системи значень класифікаційних ознак розподілу критеріїв на нечіткі підмножини на нечіткі підмножини. Реалізація цього методу передбачає оцінку їх частотного розподілу у фактичних інтервалах появи, тобто використовується просторовий динамічний ряд, що складається із значень конкретного елементарного показника X_{ijk} в конкретний період часу.

Таким чином, запропонований методичний підхід до формування системи показників та моделювання активізації інноваційної діяльності МСП дозволяють заснований на економіко-математичних методах, що дозволяє сформувати систему показників ефективності інноваційної діяльності МСП відповідно до критеріїв адекватності та обґрунтованості да сприяє дозволяє використовувати їх у перспективі для в процесі моделювання та управління.

Відбір показників для проведення аналізу інноваційної діяльності МСП здійснено з урахування законодавчої бази та офіційного статистичного матеріалу, що передбачає, по-перше, існування обґрунтованої системи показників-індикаторів розвитку, по-друге – наявність статистичної бази. Це дозволить в подальшому визначати перешкоди та можливості організаційних процесів МСП з боку органів влади та охарактеризувати ступінь їх дієздатності у інноваційній діяльності.

Проведене апріорне ранжування дозволило виділити показники (Додаток Е), які з точки зору науковців доцільно використовувати в процесі аналізу підсистеми «Інноваційна активність» інноваційної діяльності МСП (рис. 3.3). Часткова ступінь узгодженості у працях науковців щодо оцінних показників підсистеми «Інноваційна активність» ІД МСП підтверджується значенням коефіцієнту конкордації ($\omega = 0,445$): є статистично значущим при перевірці за критерієм Пірсона ($\chi^2_p = 133 > \chi^2_{\tau} = 40,3$) [192].

Рис. 3.3. Рангові значення показників, що характеризують підсистему «Інноваційна активність» інноваційної діяльності МСП [192]

В результаті проведеного апріорного ранжування показників, що характеризують підсистему «Інноваційна активність» інноваційної діяльності МСП з 13 показників відібрано 8 показників, які дозволяють визначити інноваційну активність ІД МСП, і будуть використані в подальших розрахунках (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Сформована система показників, що характеризує підсистему
«Інноваційна активність» інноваційної діяльності МСП [192]**

Показник	Позначення	Одиниця виміру
Кількість інноваційно активних підприємств % до загальної кількості підприємств	ІД ₁	%
Витрати на інновації підприємств % до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг)	ІД ₂	%
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності за джерелами	ІД ₃	грн
Кількість підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) % до загальної кількості підприємств	ІД ₄	%
Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг) підприємствами	ІД ₅	од.
Кількість придбаних та переданих нових технологій підприємствами	ІД ₆	од.
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	ІД ₇	осіб
Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг) % до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	ІД ₈	%

Вибір вихідної статистичної інформації «Виробничо-господарської діяльності» ІД МСП здійснено на основі дослідження та відбору показників, що характеризують рівень функціонування підприємств (Додаток Ж). Первинним процесом відбору є використання апріорного ранжування (рис. 3.4), в результаті якого отримано часткову ступінь узгодженості думок авторів для показників ефективності діяльності МСП, що математично обґрунтовано значенням коефіцієнту конкордації ($\omega = 37,5$): критерій Пірсона дозволяє підтвердити значущість коефіцієнту конкордації, а значить і самого показника ($\chi^2_p = 9924,8 > \chi^2_t = 37,57$).

Рис. 3.4. Рангові значення показників, що характеризують підсистему «Виробничо-господарська діяльність» інноваційної діяльності МСП [192]

В результаті проведення апріорного ранжування визначено, що із відібраного переліку показників (13) суттєвий вплив на оцінювання ефективності діяльності МСП справляють перші 9 показників, які будуть далі використовуватися в процесі розрахунків. Із загальної системи показників було виключено частку витрат на оплату праці, рентабельність, фінансові результати для оподаткування. Всі ці показники були включені в подальше дослідження.

Перевірка статистичної значимості попередньо запропонованої системи часткових показників підсистеми «Виробничо-господарська діяльність» ІД МСП дозволила скорегувати обрану систему з показників, які були об'єднані в групу (табл.3.3.).

Таблиця 3.3

**Сформована система показників, що характеризує підсистему
«Виробничо-господарська діяльність» інноваційної діяльності МСП**

Показник	Позначення	Одиниця виміру
<i>Підсистема «Виробничо-господарська діяльність»</i>		
Відношення кількості МСП у відсотках до загальної кількості суб'єктів	ГД ₁	%
Відношення залучених трудових ресурсів суб'єкта господарювання до загального обсягу трудових ресурсів за критерієм розмірів суб'єкта господарювання	ГД ₂	%
Відношення витрат на оплату праці суб'єкта господарювання до загальних витрат на оплату праці за критерієм розмірів суб'єкта господарювання	ГД ₃	%
Відношення соціальних відрахувань суб'єкта господарювання до загальних соціальних відрахувань на соціальні заходи суб'єктів господарювання за критерієм розмірів суб'єкта господарювання	ГД ₄	%
Відношення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) за критерієм розмірів суб'єкта господарювання	ГД ₅	%
Відношення обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання до загального обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) за критерієм розмірів суб'єкта господарювання	ГД ₆	%
Відношення доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання до загальної доданої вартості за витратами виробництва за критерієм розмірів суб'єкта господарювання	ГД ₇	%
Капітальні інвестиції підприємств	ГД ₈	грн
Чистий прибуток (збиток) суб'єкта	ГД ₉	грн

Відповідно до результатів апріорного ранжування до підсистеми «Державна підтримка та фінансове забезпечення» інноваційної діяльності МСП включено 5 показників з 13, які були відібрані аналогічно попереднім етапам, на основі літературних джерел (Додаток К). Результати цього етапу та часткову ступінь узгодженості думок авторів оцінних показників підсистеми «Державна підтримка та фінансове забезпечення» інноваційної діяльності МСП наведена на рис. 3.5.

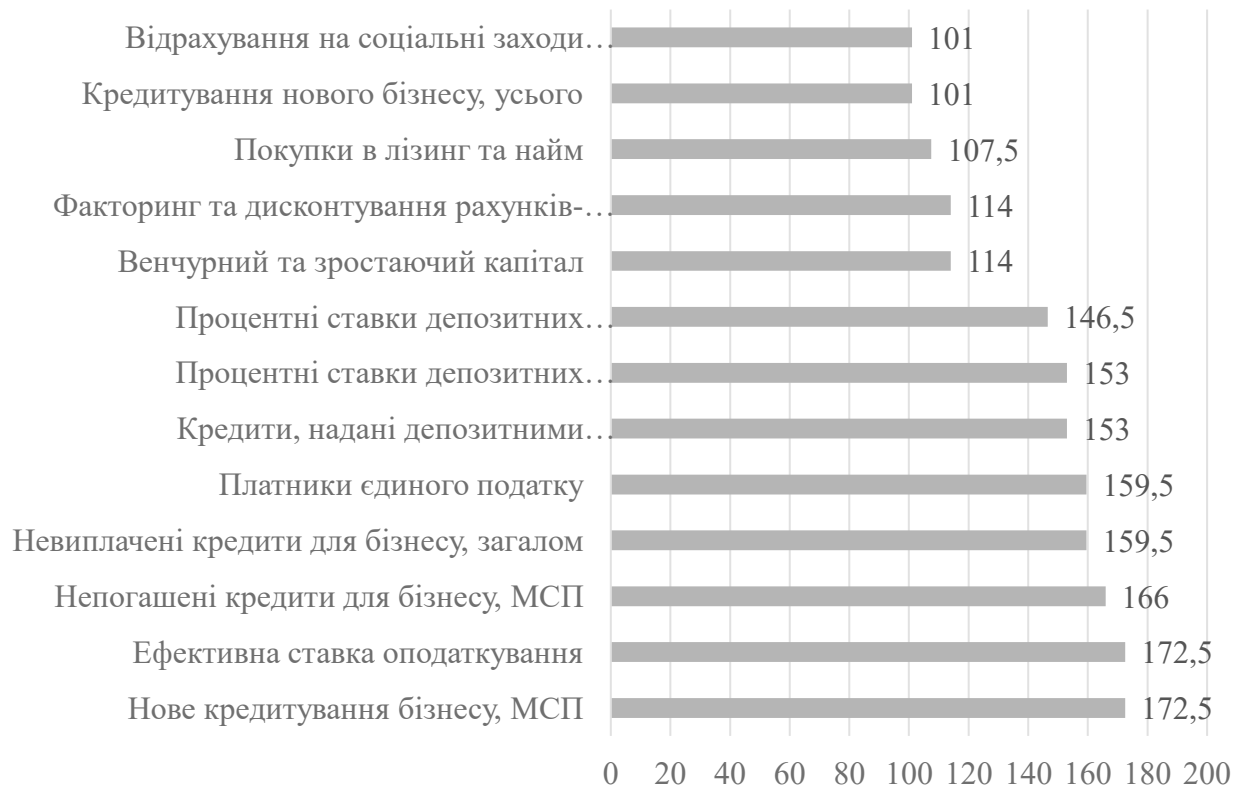

Рис. 3.5. Рангові значення показників, що характеризують підсистему «Державна підтримка та фінансове забезпечення» інноваційної діяльності МСП [192]

Отримані рангові значення показників, що характеризують підсистему «Державна підтримка та фінансове забезпечення» інноваційної діяльності МСП дозволяють вибрати з 13 показників 8, які обґрунтовано мають найменшу значимість і справляють незначний вплив на результати оцінювання відповідно до результатів часткової узгодженості думок експертів. Всі інші показники були включені в подальше дослідження. Значенням коефіцієнту конкордації ($\omega = 0,4$) при перевірці за критерієм Пірсона ($\chi^2_p = 106,56 > \chi^2_{\tau} = 40,62$). Підтверджує статистичну значущість часткової ступені узгодженості думок авторів щодо оцінних показників інноваційної діяльності МСП. З відібраних показників сформовано систему показників рівня державної підтримки та фінансового забезпечення в інноваційній діяльності МСП (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4

**Сформована система показників, що характеризує підсистему
«Державна підтримка та фінансове забезпечення» інноваційної
діяльності МСП [192]**

Показник	Позначення	Одиниця виміру
<i>Підсистема «Фінансове забезпечення та державна підтримка»</i>		
Кредитування нового бізнесу	ФЗ ₁	грн
Венчурний та зростаючий капітал	ФЗ ₂	грн
Покупки в лізинг та найм	ФЗ ₃	грн
Факторинг та дисконтування рахунків-фактур	ФЗ ₄	грн
Відрахування на соціальні заходи підприємств за їх розмірами	ФЗ ₅	грн

Для побудови когнітивної карти в якості концептів (факторів) використано відібрану систему показників оцінювання інноваційної діяльності МСП за підсистемами «Інноваційна активність», «Виробничо-господарська діяльність» та «Державна підтримка та фінансове забезпечення». На другому етапі для визначення відносин причинності і напрямку впливу між обраними показниками побудована когнітивна матриця причинно-наслідкових зв'язків активізації інноваційної діяльності (табл. 3.5.). Напрямок впливу (прямий і зворотний), відображення залежності «причина – наслідок» між показниками.

Знаковий орграф когнітивної карти впливу причинно-наслідкових зв'язків за підсистемами «Інноваційна активність», «Виробничо-господарська діяльність» та «Державна підтримка та фінансове забезпечення» представлено на рис. 3.6.

На основі аналізу системних показників і α -зрізів виділяються сприяють і перешкоджають концепти, а також ступінь і достовірність їх впливу. Ця інформація використовується для генерації альтернатив, які в подальшому перевіряються за допомогою динамічного моделювання на основі методу імпульсних процесів. Оцінка системних характеристик когнітивної моделі з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків інноваційної діяльності МСП представлено в табл. 3.6..

Таблиця 3.5

Когнітивна матриця причинно-наслідкових зв'язків активізації інноваційної діяльності МСП [192]

	ІД ₁	ІД ₂	ІД ₃	ІД ₄	ІД ₅	ІД ₆	ІД ₇	ІД ₈	ГД ₁	ГД ₂	ГД ₃	ГД ₄	ГД ₅	ГД ₆	ГД ₇	ГД ₈	ГД ₉	ФЗ ₁	ФЗ ₂	ФЗ ₃	ФЗ ₄	ФЗ ₅	
ІД ₁		→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	→ +	0	0	0	
ІД ₂	↓ +		→ +	0	→ +	→ +	→ +	→ +	0	0	→ -	→ -	0	0	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +
ІД ₃	↓ +	↓ +		→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	0	0	→ -	→ -	0	0	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +	↑ +
ІД ₄	↓ +	↓ +	↓ +		→ +	→ +	→ +	→ +	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	→ +	0	0	0	0
ІД ₅	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +		→ +	↑ +	→ +	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ІД ₆	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +		↑ +	→ +	0	0	↑ -	→ -	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ІД ₇	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +		→ +	0	→ +	→ +	→ -	→ +	→ +	→ +	0	0	0	0	0	0	0	0
ІД ₈	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +		0	0	0	0	→ +	→ +	→ +	0	→ +	→ -	→ +	→ +	→ -	→ -	
ГД ₁	0	0	0	0	0	0	0	0		→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	0	0	→ +	→ +	→ +	→ +	→ +	→ +
ГД ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	↓ +		→ +	→ -	→ +	→ +	→ +	→ -	→ -	0	0	0	0	0	0
ГД ₃	0	↓ -	↓ -	0	0	↑ -	↓ +	0	↓ +	↓ +		→ -	0	0	→ +	→ -	0	0	→ -	→ -	0	0	0
ГД ₄	0	↓ -	↓ -	0	0	↓ -	↓ -	0	↓ +	↓ -	↓ -		0	0	0	→ -	→ -	0	→ -	→ -	0	0	0
ГД ₅	0	0	0	0	0	0	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	0	0		↑ +	→ +	0	→ +	→ -	→ +	→ +	→ -	→ -	→ -
ГД ₆	0	0	0	0	0	0	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	0	0	0		→ +	→ +	→ +	→ -	→ +	→ +	→ -	→ -	→ -
ГД ₇	0	↑ -	↑ -	0	0	0	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	0	↓ +	↓ +		→ +	→ +	→ -	→ +	→ +	→ -	→ -	→ -
ГД ₈	0	↑ -	↑ -	0	0	0	0	0	0	↓ -	↓ -	↓ -	0	↓ +	↓ +		→ +	→ -	→ +	→ +	→ -	→ -	→ -
ГД ₉	0	↑ -	↑ -	0	0	0	0	↓ +	0	↓ -	0	↓ -	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +		→ -	0	0	0	0	→ -
ФЗ ₁	0	↑ -	↑ -	0	0	0	0	↓ -	↓ +	0	0	0	↓ -	↓ -	↓ -	↓ -	↓ -		→ -	→ -	→ +	→ +	→ +
ФЗ ₂	↓ +	↑ -	↑ -	↓ +	0	0	0	↓ +	↓ +	0	↓ -	↓ -	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	0	↓ -		→ +	0	0	0
ФЗ ₃	0	↑ -	↑ -	0	0	0	0	↓ +	↓ +	0	↓ -	↓ -	↓ +	↓ +	↓ +	↓ +	0	↓ -	↓ +		→ +	→ +	→ +
ФЗ ₄	0	↑ -	↑ -	0	0	0	0	↓ -	↓ +	0	0	0	↓ -	↓ -	↓ -	↓ -	0	↓ +	0	↓ +		→ +	→ +
ФЗ ₅	0	↑ -	↑ -	0	0	0	0	↓ -	↓ +	0	0	0	↓ -	↓ -	↓ -	↓ -	↓ -	↓ +	0	↓ +	↑ +		→ +

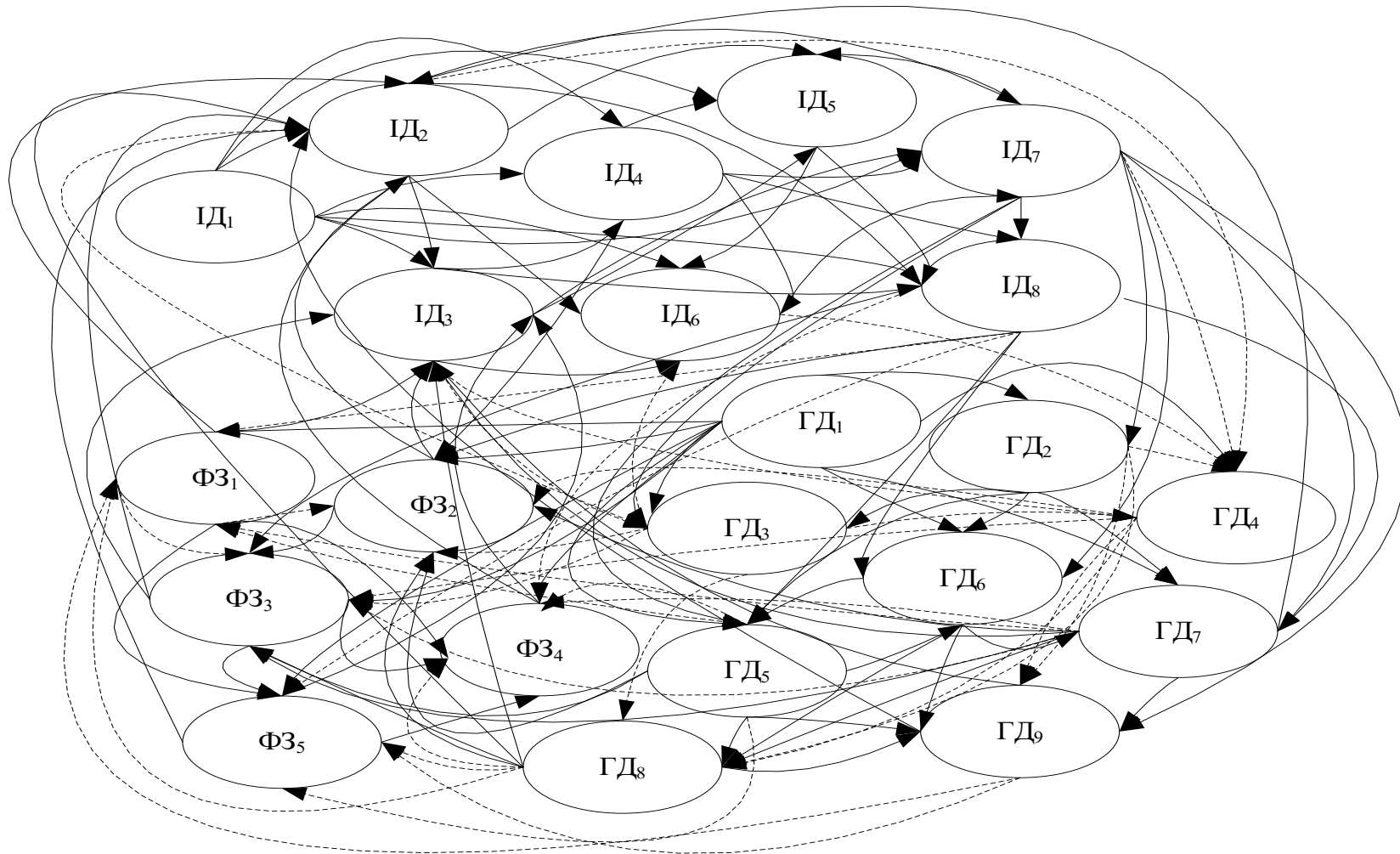

Рис. 3.6. Знаковий орграф когнітивної карти впливу причинно-наслідкових зв'язків активізації інноваційної діяльності МСП [192]

Таблиця 3.6

**Оцінка системних характеристик когнітивної моделі з метою виявлення
причинно-наслідкових зв'язків інноваційної діяльності МСП [192]**

Показник	Консонанс впливу системи на показник	Дисонанс впливу системи на показник	Консонанс впливу показника на систему	Дисонанс впливу показника на систему
ІД ₁	1	0	1	0
ІД ₂	0,46	0,54	0,91	0,09
ІД ₃	0,46	0,54	0,92	0,08
ІД ₄	1	0	1	0
ІД ₅	1	0	1	0
ІД ₆	0,65	0,35	0,86	0,15
ІД ₇	0,87	0,13	0,95	0,07
ІД ₈	0,72	0,28	0,71	0,27
ГД ₁	1	0	1	0
ГД ₂	0,61	0,39	0,61	0,41
ГД ₃	0,49	0,51	0,58	0,43
ГД ₄	0,49	0,51	0,48	0,54
ГД ₅	0,7	0,3	0,63	0,34
ГД ₆	0,73	0,27	0,62	0,35
ГД ₇	0,75	0,25	0,64	0,33
ГД ₈	0,52	0,48	0,48	0,5
ГД ₉	0,58	0,42	0,52	0,46
ФЗ ₁	0,54	0,46	0,48	0,54
ФЗ ₂	0,63	0,37	0,62	0,36
ФЗ ₃	0,68	0,32	0,62	0,36
ФЗ ₄	0,57	0,43	0,49	0,52
ФЗ ₅	0,58	0,42	0,52	0,5

Відповідно до запропонованого методичного підходу до формування системи показників та моделювання активізації інноваційної діяльності МСП вважаємо доцільним окрім кількісних розрахунків надати їх якісні оцінки відповідно до введених лінгвістичних множин (табл. 3.7).

**Шкали та критерії системних характеристик когнітивної моделі
виявлення причинно-наслідкових зв'язків інноваційної діяльності МСП**
[192]

Позначення інтегрального показника	Критерії системних характеристик когнітивної моделі виявлення причинно-наслідкових зв'язків активізації інноваційної діяльності МСП		
	Н	С	В
Консонанс впливу системи на показник	[0,46;0,64)	[0,64;0,82)	[0,82;1]
Дисонанс впливу системи на показник	[0;0,18)	[0,18;0,3)	[0,36;0,54]
Консонанс впливу показника на систему	[0,45;0,63)	[0,63;0,8)	[0,8;1]
Дисонанс впливу показника на систему	[0;18)	[0,18;0,37)	[0,37;0,56]

Високий рівень позитивного впливу система справляє на такі показники, як кількість інноваційно активних підприємств (1,0), кількість підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) (1,0), кількість упровадженої інноваційної продукції (1,0), кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (0,87), кількість МСП (1,0) [192].

Отже для активізації інноваційної діяльності МСП та з метою покращення умов для інноваційної діяльності МСП уряду варто зосередити увагу на стимулювати включення МСП до процесів формування інноваційних екосистем та забезпечення їх інформаційно-аналітичною, консультативною та організаційною підтримкою.

Високий рівень негативного впливу система справляє на такі показники, як витрати на інновації промислових підприємств (0,54), загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності (0,54), частка кількості зайнятих працівників (0,39), частка витрат на персонал (0,51), частка відрахувань на соціальні заходи (0,51), капітальні інвестиції (0,48), чистий прибуток (збиток) підприємств та рентабельність діяльності підприємств

(0,42), нове кредитування МСП (0,46), венчурний та зростаючий капітал (0,37), факторинг та дисконтування рахунків-фактур (0,43), кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям (0,42) [192].

Аналіз дисонансу впливу системи на показники обумовлює необхідність розробки механізмів фінансового стимулювання інноваційної діяльності МСП (впровадження системи податкових пільг та податкових канікул у перші роки функціонування; створення системи субсидування; надання іноземним інвесторам пільгових умов діяльності у випадку фінансування МСП, що виробляють високотехнологічну та інноваційну продукцію, державної підтримки тощо).

Високий рівень позитивного впливу на систему справляють такі показники, як кількість інноваційно активних промислових підприємств (1,0), витрати на інновації промислових підприємств (0,91), загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності (0,92), кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) (1,0), кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами (1,0), кількість придбаних та переданих нових технологій промисловими підприємствами (0,86), кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (0,95), частка кількості МСП у відсотках до загальної кількості суб'єктів (1,0) [192].

Відповідно до результатів моделювання для активізації інноваційної діяльності МСП необхідно зосередити увагу на ефективності існуючої інфраструктури підтримки МСП, вивчити попит та пропозицію на ринку послуг для розвитку бізнесу (ПРБ), що дозволить забезпечити відповідність послуг у сфері ПРБ фактичним потребам МСП.

Високий рівень негативного впливу на систему справляють частка кількості зайнятих працівників (0,41), частка витрат на персонал та на оплату праці (0,43), частка відрахувань на соціальні заходи (0,54), капітальні інвестиції (0,5), чистий прибуток (збиток) підприємств (0,46), нове кредитування МСП (0,54), факторинг та дисконтування рахунків-фактур

(0,52), кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям (0,5) [192].

Відсутність мотивації для радикального реформування вимагає розробити механізми фінансової підтримки реалізації інноваційної діяльності МСП, що включатимуть кредитну та інвестиційну компоненти та дозволять розподілити ризики між учасниками інноваційних проектів за допомогою програм венчурного інвестування; державних кредитних гарантій; податкового стимулювання тощо [192].

Технологія когнітивного аналізу і моделювання дозволяє у складних і невизначених ситуаціях швидко, комплексно і системно охарактеризувати, обґрунтувати та на якісному рівні запропонувати шляхи розв'язання проблеми у тій чи іншій ситуації з урахуванням різних факторів (концептів) оточуючого середовища. У цілому запропонована система активізації інноваційної діяльності МСП, побудована на результатах стратегічного аналізу та когнітивного моделювання дозволяє узгодити потенціал інноваційної системи з глобальними викликами. Застосування когнітивного підходу шляхом побудови нечіткої когнітивної карти забезпечує визначення причинно-наслідкових зв'язків між показниками інноваційної діяльності МСП та обґрунтовує доцільність їх включення до системи, встановлення факторів та їхньої сили впливу на підвищення інноваційних процесів на підприємстві, що є однією з пріоритетних стратегічних цілей кожного підприємства. Когнітивна структуризація сприяє деталізації стратегії та робить її зрозумілою для кожного співробітника. На основі аналізу отриманих співвідношень консонансу, негативного і позитивного впливу можна обрати прийнятну стратегію, що сприятиме підвищенню активізації інноваційних процесів МСП.

3.2. Податкова підтримка інноваційних малих та середніх підприємств

Стимулювання та забезпечення умов для розвитку інноваційної діяльності підприємств набуває особливої актуальності. Досягнення цієї мети є одним із головних політичних питань у світі. Разом з прямим фінансуванням НДДКР за допомогою таких інструментів, як гранти та державні закупівлі, у багатьох країнах інноваційним МСП надається податкова підтримка. Саме ці підприємства знаходяться в зоні підвищеного ризику. Разом з тим, інновації мають прямий вплив на показники прибутковості підприємств, і саме вони можуть скоротити час відновлення економіки від наслідків кризи. Тому державі особливо доцільно не тільки підтримати, а й стимулювати розвиток інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Більшість робіт вчених присвячені питанню впливу податкових пільг на НДДКР підприємств. Б. Руссо [173] дійшов висновку, що податкові стимули для НДДКР ведуть до відносно значного збільшення досліджень та добробуту, а нижчі ставки податку на прибуток підприємств сприяють розвитку інноваційного бізнесу. М. Кизим і Л. Касьянова [159] стверджують, що НДДКР чутливі до відстрочки сплати податку на прибуток та звільнення від сплати ПДВ, а також преференцій щодо єдиного загальнообов'язкового державного соціального страхування

Мотиваційний вплив на інноваційні підприємства відображається додатковим податковим кредитом, податковою знижкою та прискореною амортизацією. Ф. Кастеллачі і К. М. Лай зазначають, що вплив додаткових податкових пільг на НДДКР в середньому сильніший для МСП [124]. Б. Монтмартін і М. Херрера дійшли висновку, що податкові пільги збільшують інтенсивність НДДКР, що фінансуються бізнесом [164]. Дж. Форман-Пек також стверджує, що податкові пільги для НДДКР позитивно впливають на результати діяльності фірми [141].

Деякі вчені аналізують вплив спільного застосування податкових пільг та субсидій. Дж. Плес [169] виявив, що більш високі ставки податкового

кредиту суттєво збільшують вплив грантів на інвестиції в НДДКР для малих фірм, особливо тих, що стикаються з фінансовими обмеженнями, але знижують його для великих фірм. Автор припускає, що комплекс інноваційної політики повинен включати обидва механізми підтримки малих фірм. І. Басом, М. Корчуело і Е. Мартінес-Рос [123] виявили, що малі та середні підприємства з фінансовими обмеженнями рідше використовують податкові пільги для НДДКР, ніж субсидії. Автори припускають, що субсидії можуть бути більш доречними, ніж податкові пільги, принаймні для МСП. Крім того, у спільній роботі М. Корчуело і Е. Мартінес-Рос [128] виявили, що податкові пільги збільшують інноваційну активність великих компаній та високотехнологічних підприємств, але можуть бути випадковим чином використані малими та середніми підприємствами. Д. Мітчелл [163], М. Дюмон [134], навпаки, вважають, що податкові пільги на НДДКР, орієнтовані на молоді компанії. Вони, як правило, позитивно впливають на інтенсивність НДДКР та заробітну плату, але цей вплив відносно зменшується в поєднанні з іншими інструментами, такими як субсидії. О. Уерго і Л. Морено [154] виявили, що наслідки субсидій та позик взаємно посилюються, коли вони надаються спільно МСП. Однак для великих фірм не можна виключати ефект витіснення субсидій та позик, але цей вплив відносно зменшується у поєднанні з іншими інструментами, такими як субсидії.

Ефективність податкової підтримки для інноваційної діяльності МСП зазначається у багатьох аналітичних дослідженнях ОЕСР. У звіті під назвою «The effects of R&D tax incentives and their role in the innovation policy mix» зазначається позитивний вплив податкових пільг як на фірми що вперше беруть участь у НДДКР, так і на фірми, що вже займаються НДДКР (OECD, 2020, [186]). У роботі Європейської комісії (2015) «SME taxation in Europe» проведено оцінку податкового стимулювання для розвитку інноваційних МСП [182]. Зазначається, що податкова підтримка повинна забезпечити

підприємствам підвищену ліквідність та забезпечити додаткові інвестиції та зростання.

У працях вчених тема ефективності податкової підтримки для інноваційної діяльності МСП також викликає інтерес. Б. Холл представив політичне обґрунтування податкових стимулів, обговорюється потенційна ефективність та оглядаються емпіричні докази їх фактичної ефективності [150]. Основна увага приділяється двом найважливішим і найбільш вивченим стимулам: податкові кредити на НДДКР та супервідрахування та індекси ІВ (зменшення корпоративних податків на прибуток від патентів та іншої інтелектуальної власності). Автори Р. Томсон [189] та К. Козмей і М. Русу [129] наголошують на важливості подальшого дослідження ефективності податкових пільг у НДДКР та необхідності розробки податкової політики, яка буде сприяти інноваційному розвитку.

Аналіз національної податкової політики підтверджує сумний висновок про повну відсутність податкового стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств. Державна підтримка, що надається малому бізнесу у сфері оподаткування, зводиться практично до єдиного інструмента – спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, який хоча й носить системний характер, але має суттєві вади [35].

Проведений літературний огляд свідчить про те, що недостатньо дослідженим є питання оцінки ефективності податкової підтримки інноваційних МСП. Це вимагає визначення найефективніших інструментів податкової підтримки інноваційної діяльності МСП, які наразі використовуються.

Проаналізувавши роботи вчених, можна попередньо зазначити, що особливу увагу приділяється застосуванню податкових пільг. З огляду на це, можна висунути гіпотези: 1) серед інструментів податкової підтримки, що застосовуються, податкові пільги є найефективнішими; 2) ефективність пільги з податку на прибуток залежить від прибутковості підприємства; 3) мінімально допустима ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне

забезпечення для заохочення учасників інноваційної діяльності визначається рівнем заробітної плати.

Для підтвердження чи спростування висунутої гіпотези 1, на підставі аналізу світової практики податкової підтримки інноваційної діяльності МСП за попередні роки, пропонується виявити найбільш дієві інструменти податкової підтримки такої діяльності. Для моделювання та аналізу відносин між змінними, а також для того, щоб побачити, як ці змінні разом впливають на отримання певного результату, використовуємо регресійний аналіз. Множинна лінійна регресія включає встановлення лінійної залежності між набором вхідних незалежних змінних і однієї вихідній залежною змінною.

Аналіз податкової підтримки інноваційного розвитку за 2019 рік показав, що 30 країн ОЕСР надавали пільговий податковий режим витратам на НДДКР порівняно з 19 країнами ОЕСР у 2000 році [186, с.11]. За 2017 рік загальна державна підтримка витрат на НДДКР у відсотках до ВВП була у Франції та Бельгії (рис.3.7). Інші країни надавали значну допомогу через податки - Австралія, Бельгія, Італія, Японія, Литва, Нідерланди та Португалія.

Деякі країни, які надають незначну підтримку виключно на прямій основі фінансування, надають значну допомогу через податкову систему. Наприклад, Австралія, Ірландія, Японія та Нідерланди, де податкові пільги складають понад 80% загальної державної підтримки. У країнах ОЕСР частка податкових пільг у загальній державній підтримці зросла в середньому з 36% у 2006 році до 46% у 2017 році. Ця тенденція була досить однорідною серед країн ОЕСР, лише за деякими винятками, наприклад Канада та Угорщина, які, відмовились від високої частки податкової підтримки в 2006 році, та збалансували її з державним фінансуванням [113].

Країни, що за рівнем інноваційного розвитку мали найвищий рейтинг у 2019 році - Швейцарія (66,1), Швеція (62,5) та Сполучені Штати (60,6), не всі у рівній мірі використовували податкову підтримку інноваційної діяльності МСП [187]. Наприклад, Швейцарія протягом 2000-2017 років не надавала податкових пільг чи іншої податкової підтримки на НДДКР для бізнесу. В

свою чергу, Швеція та Сполучені Штати за період 2000-2017 років надавали податкові пільги на НДДКР для бізнесу в розмірі 0,01% та 0,08% від ВВП відповідно. На подолання наслідків коронавірусу ці країни також впровадили відстрочку та зниження податків.

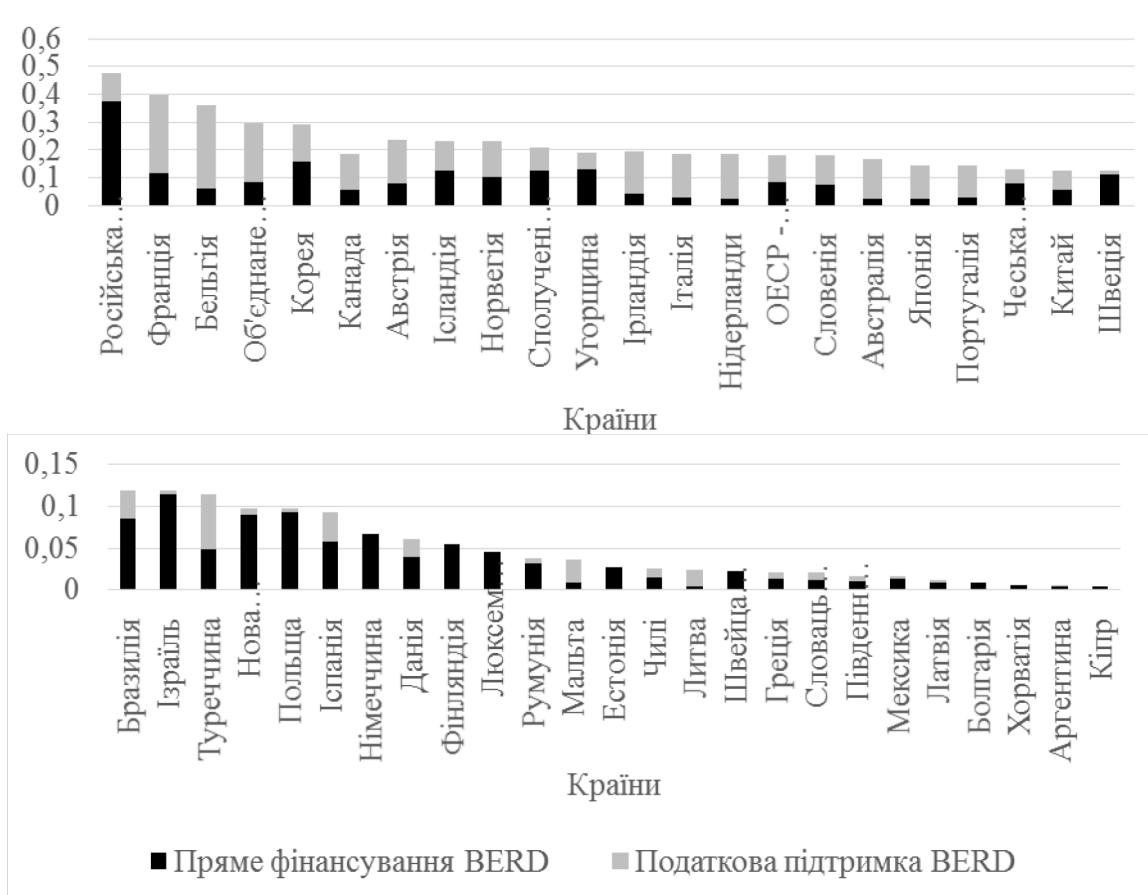

Рис. 3.7. Державне фінансування та податкова підтримка досліджень та розробок бізнесу (складено на основі [186])

За 2019 рік найбільший розмір податкових пільг для прибуткових інноваційних МСП був у Франції, Португалії, Таїланді та Чилі (рис.3.8).

Найбільше податкових пільг на НДДКР для малого бізнесу надаються у Бельгії та Франції (0,29% та 0,28% від ВВП). Протягом 2011-2019 років, за сумарний рівень інновацій у Бельгії та Франції зріс з 49,1 до 50,2 та з 49,3 до 54,2 відповідно. В Австралії, Італії, Японії, Литві, Нідерландах та Португалії податкові пільги становлять понад 80% загальної державної підтримки, що

також підтверджує позитивний вплив податкової підтримки на інноваційний розвиток МСП.

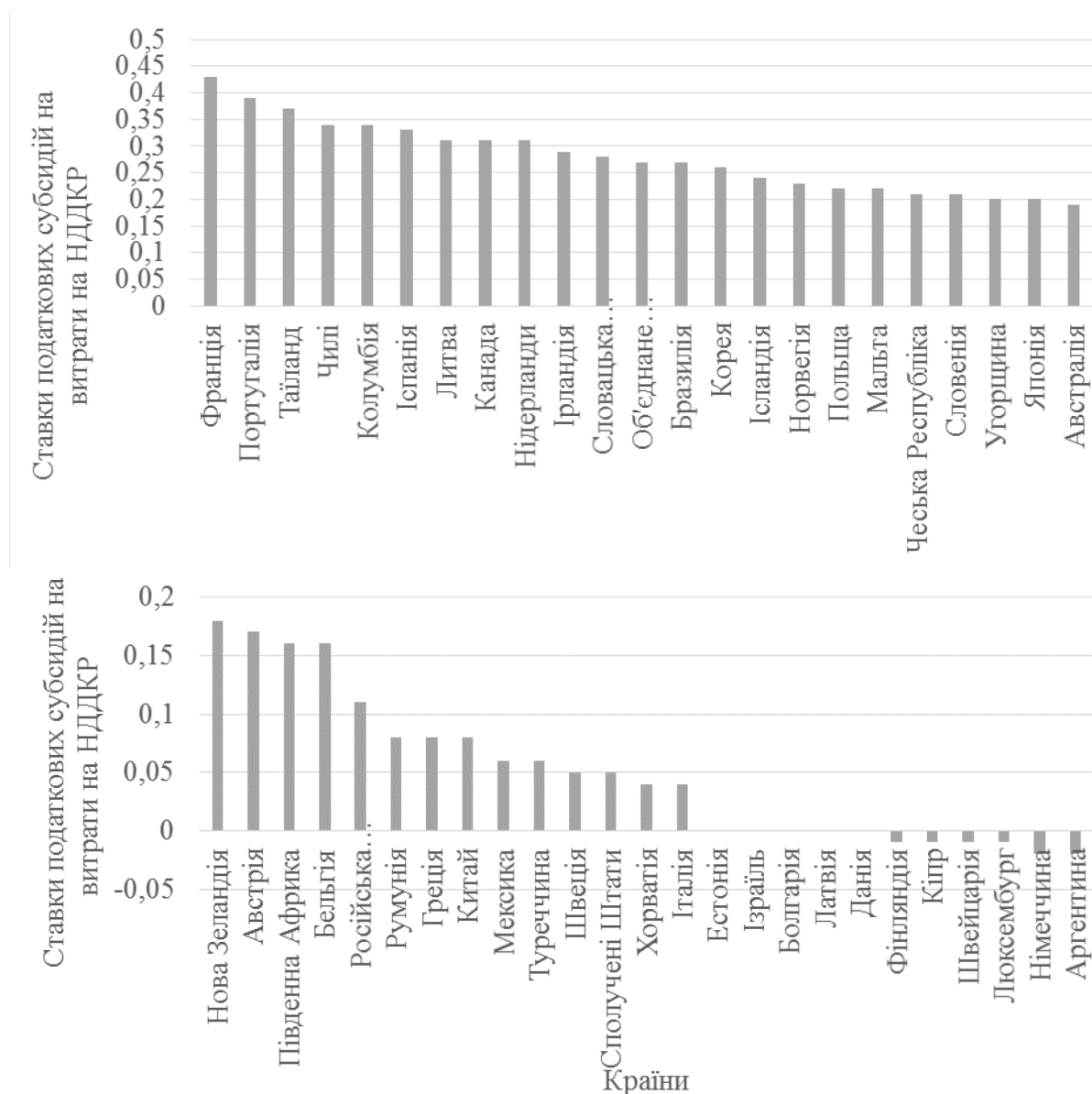

Рис. 3.8. Ставки податкових субсидій на витрати НДДКР для прибуткових МСП (складено на основі [186])

Іншим прикладом є уряди країн, які для сприяння інноваційної діяльності підприємств пропонують податкові пільги на НДДКР та пільгові ставки податку на прибуток (наприклад, Китай та Хорватія), при цьому величина податкових відрахувань пов'язана зі ставкою корпоративного доходу оподаткування.

Світові країни для податкової підтримки інновацій МСП найбільш часто застосовують відстрочку податку на прибуток, ПДВ, виплат соціального страхування, виплат орендної плати/комунальних платежів/місцевих податків та податкові пільги. Одним з поширених видів податкових преференцій для інноваційних підприємств є звільнення від сплати податку на прибуток на певний період часу.

Для сприяння науково-дослідним роботам у фірмах, які не можуть іншим чином використовувати свої кредити або надбавки, світові країни пропонують відшкодування (до сплати) або еквівалентні стимули. Такі положення, як правило, є щедрішими для МСП та молодих фірм щодо великих підприємств, як у випадках з Австралією, Канадою та Францією. На відміну від цього, ставки податкових субсидій на НДДКР для МСП можуть бути нижче рівня великих фірм, коли країни пропонують податкові пільги на НДДКР та пільгові ставки податку на прибуток підприємств для МСП (наприклад, Китай та Хорватія), при цьому величина податкових відрахувань пов'язана зі ставкою корпоративного доходу оподаткування. Загалом, є великі розбіжності у ставках податкових субсидій на НДДКР у різних країнах.

Використання податкових стимулів для інноваційних МСП може мати свої переваги, оскільки ефективність стимулювання, ймовірно, зросте, а втрати в податкових надходженнях будуть зменшуватися. Однак важливо зважувати користь від застосування податкових пільг з витратами. Більше того, при розробці податкових стимулів потрібно уникати явних обмежень щодо розміру (порогових значень щодо обороту чи кількості працівників). Натомість, для інноваційних МСП слід застосовувати податкові заходи, які засновані на вхідних даних [106].

Для побудови і всебічного аналізу множинних лінійних економетричних моделей було зібрано та згруповано статистичні дані за 37 країнами ОЕСР станом на 2019 рік. Країни-члени ОЕСР застосовують єдину методологію, що дозволяє використовувати її як надійний інструмент аналізу та прогнозу розвитку економічних процесів.

Під залежною змінною представимо рангове значення Global innovation index (Y). Перевагою цього індексу є широке охоплення всіх сфер інноваційної діяльності за 129 країнами. Спектрами джерел міжнародної статистики виступають: Всесвітній банк (World Bank), Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD), Міжнародний телекомунікаційний союз (International Telecommunications Union) і Дослідження думок менеджерів, яке щорічно проводиться Всесвітнім економічним форумом (Executive Opinion Survey). Даний індекс також оцінює інноваційний потенціал, інфраструктуру для розвитку інновацій.

Під незалежними змінними представлені: Відстрочення сплати податку на прибуток (X1), Відстрочення сплати податку на додану вартість (X2), Відстрочення сплати внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення (X3), Відстрочення сплати місцевих податків (X4) та Податкові пільги (X5). Дані інструменти податкової підтримки наразі використовуються в рамках економічної політики та розглядаються в звітах Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD).

Показники для аналізу впливу форм податкової підтримки на інноваційний розвиток малих та середніх підприємств наведено в табл.3.8.

Таблиця 3.8

Показники для аналізу впливу форм податкової підтримки на інноваційний розвиток малих та середніх підприємств [85]

Умовне позначення	Показник	Од. вимір.
Y	Global innovation index	Рангове значення
X1	Відстрочення сплати податку на прибуток	Двійкове значення
X2	Відстрочення сплати податку на додану вартість	Двійкове значення
X3	Відстрочення сплати внеску соціальне страхування та пенсійне забезпечення	Двійкове значення
X4	Відстрочення сплати місцевих податків	Двійкове значення
X5	Податкові пільги	Двійкове значення

Дані показники були обрані на основі результатів досліджень вчених, зокрема Дж. Форман-Пек [141] приділяє особливу увагу наданню податкового кредиту для інноваційних підприємств. М. Кизим і Л. Касьянова [159] у класифікації інструментів податкового стимулювання інновацій відзначили застосування податкових пільг, в тому числі зниження ставок на податок на прибуток та внеску на соціальне страхування.

Аналіз впливу даних факторів на стан інноваційної діяльності підприємств в країнах ОЕСР дозволяє оцінити ситуацію, що склалася у результаті застосування державами інструментів податкової підтримки протягом 2000-2019 років.

Взаємодія результуючого показника (Y) з факторними ознаками (X1, X2....Xn) описується рівнянням лінійної багатофакторної регресії, що визначається за формулою 3.15 [87, с. 41]:

$$\hat{y} = b_0 + \sum b_i \cdot X_i \quad (3.15)$$

Для того, щоб врахувати всі доступні інструменти податкової підтримки інноваційної діяльності МСП, що впливають на їх розвиток, проведемо кореляційний аналіз показників, щоб визначити щільність взаємозв'язку між характеристикою ефективності та значеннями факторів та побудуємо економіко-математичну модель.

Матриця кореляції (табл. 3.9), не демонструє сильної залежності ($> 0,6$) між змінними. Це означає, що проблем з колінеарністю змінних немає.

Для оцінки значення інструментів податкової підтримки інноваційної діяльності МСП, які використовуються в рамках економічної політики використаємо модель лінійної регресії. Базова модель така:

$$Y = b_0 + b_1 \cdot X_1 + b_2 \cdot X_2 + b_3 \cdot X_3 + b_4 \cdot X_4 + b_5 \cdot X_5 \quad (3.16)$$

Таблиця 3.9

Кореляційна матриця змінних, описаних у моделі

Змінна	X1	X2	X3	X4	X5	Y
X1	1,00	-0,28	-0,24	-0,12	0,10	0,18
X2	-0,28	1,00	0,02	0,36	0,27	0,26
X3	-0,24	0,02	1,00	0,26	0,04	0,32
X4	-0,12	0,36	0,26	1,00	0,27	0,15
X5	0,10	0,27	0,04	0,27	1,00	0,50
X6	0,18	0,26	0,32	0,15	0,50	1,00
Y	1,00	-0,28	-0,24	-0,12	0,10	0,18

X1, відстрочка сплати податку на прибуток; X2, відстрочка сплати податку на додану вартість; X3, Відстрочка соціального страхування та пенсійних внесків; X4, Відстрочка місцевих податків; X5, Податкові пільги Y, Глобальний інноваційний індекс.

Дослідження проводили в програмі Statistica, починаючи з основної форми моделі, ми послідовно відхиляли змінні з найбільшими р-значеннями. Результати регресійного аналізу наведені в таблиці 3.10.

У ході аналізу були отримані від'ємні значення за відстроченням сплати місцевих податків (X4), що свідчить про протилежну залежність. Це може бути обумовлено, тим що відстрочення сплати місцевих податків використовується дуже рідко.

Таблиця 3.10

Результати регресії для залежної змінної Y

Змінна	Результати регресії для залежної зміни Y	
	Y	
	(1)	(2)
X1	0,29	
	0,15	
X2	0,26	
	0,15	
X3	0,40***	0,29**
	0,15	0,14
X4	-0,11	
	0,15	
X5	0,41***	0,49***
	0,14	0,14
Observations	36	36
R2	0,44	0,35
Adjusted R2	0,35	0,3
F-statistic	4,7 (5,3)	8,51 (2,33)

Найбільші значення за X_3 - відстрочення сплати внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення; X_5 – податкові пільги.

Отже, модель має вигляд:

$$Y = 0,29 \cdot X_3 + 0,49 \cdot X_5 \quad (3.17)$$

Згідно з розрахунків, найбільш дієвим інструментом податкової підтримки інноваційної діяльності були податкові пільги (X_6). Гіпотеза про ефективність застосування податкових пільг серед інструментів податкової підтримки знаходить своє підтвердження.

Розглянемо доцільність використання пільг по соціальному страхуванню і пенсійних відрахувань для держави та інноваційного малого та середнього бізнесу. Оскільки інноваційний бізнес вважається більш прибутковим, розмір заробітної плати для інноваційного малого та середнього бізнесу вище, тому буде доцільно зменшити розмір соціальних і пенсійних внесків для детінізації високих заробітних плат і стимулювання розвитку інноваційної діяльності.

Внесок на соціальне страхування та пенсійне забезпечення. Зменшення внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення може вплинути на детінізацію та збільшення заробітних плат інноваційних МСП. Для підтвердження чи спростування гіпотези 3 за допомогою програми Simulink побудуємо модель, яка продемонструє ефективність використання пільгової регресивної ставки внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення (табл.3.11).

Показники для побудування моделі були обрані залежно від нарахування внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення при різних розмірах заробітної плати (від мінімальної до максимальної, з встановленням кроку збільшення) з застосуванням податкової пільги.

Таблиця 3.11

**Показники для побудовання моделі використання пільгової
регресивної податкової ставки внеску на соціальне страхування та
пенсійне забезпечення [85]**

Умовне позначення	Показник	Од. вимір.
Min_salary	Мінімальна заробітна плата	грош. од.
Step	Крок збільшення заробітної плати	грош. од.
ESV	Ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення	%
ESV1	Податкова пільга	%

При цьому, значення мінімальної заробітної плати встановимо 200 долл. (округлена ставка мінімальної зарплати в Україні), крок за яким податок буде зменшуватись на 2% складатиме 200 долл., розмір максимальної заробітної плати 2500 долл. При значенні оптимальної ставки внеску, до держбюджету досягатимуть своєї максимальної величини.

Регресійна модель нарахування внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення для інноваційного малого та середнього бізнесу (рис.3.9).

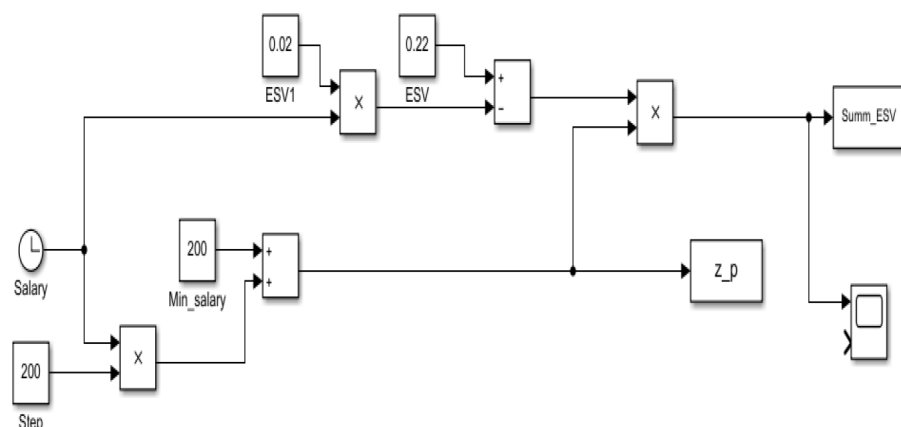

Рис. 3.9. Модель для визначення пільгової ставки внеску на соціальне
страхування та пенсійне забезпечення

У блоці «Min_salary» вказується розмір мінімальної заробітної плати, яка буде збільшуватись на значення блоку «Step». Блок «ESV» - це існуюча ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення, яка буде зменшуватись на значення блоку «ESV1» з кожним кроком збільшення заробітної плати.

У програмі Matlab побудуємо графічне відображення залежності між розміром заробітної плати і динамікою ставки внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення (по осі X – розмір заробітної плати, по осі Y - податкові надходження до бюджету при регресивній податковій ставці). Графік симуляції моделі податкових надходжень і заробітної плати демонструє, що при використанні регресивної ставки внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення, надходження в бюджет продовжують збільшуватися до зменшення ставки до 12% (рис.3.10).

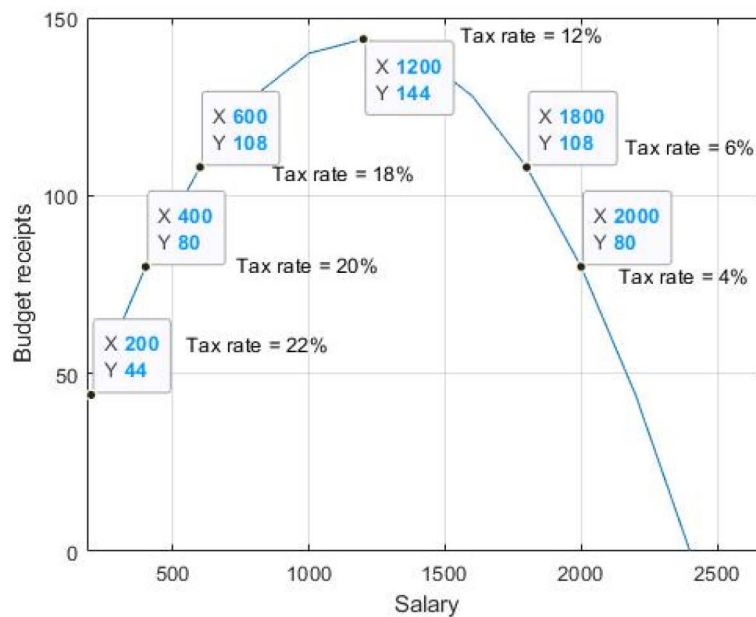

Рис. 3.10. Залежність змін надходжень до бюджету від пільгової регресивної ставки на соціальне страхування та пенсійне забезпечення при розмірі податку від 22% до 0%

Розглянемо модель регресійної ставки ЄСВ з 22% до 12%, при аналогічних розмірах зарплати (рис.3.11).

Для інноваційних МСП мінімально допустимим буде зменшення ставки внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення до 12%. Саме при цьому значенні надходження до бюджету будуть збільшуватись. Отже, мінімально допустима ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення для заохочення учасників інноваційної діяльності визначається рівнем заробітної плати, що підтверджує гіпотезу 3.

Отже, найбільш ефективними заходами податкової підтримки є податкові пільги, а також відстрочка сплати внесків на соціальне страхування та пенсійне забезпечення. Для інноваційних МСП мінімально допустима ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення, яка буде стимулювати їх інноваційну діяльність, становить 12%. Результати моделювання підтвердили, що запропоновані порогові показники підтримки інноваційної активності МСП можуть бути ефективним інструментом розвитку.

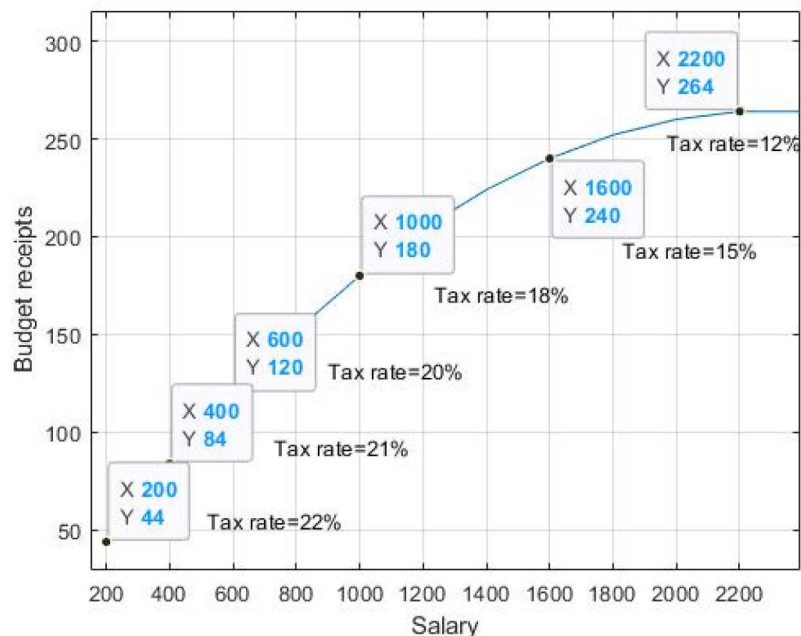

Рис. 3.11. Залежність змін надходжень до бюджету від пільгової регресивної ставки на соціальне страхування та пенсійне забезпечення при розмірі податку від 22% до 12%

Виходячи із проведених досліджень можна констатувати, що серед заходів підтримки інноваційних МСП підвищується значення стимулюючої функції податкових інструментів, посилюється їх спрямованість на мотивацію до розвитку інноваційної діяльності. Запропонований інструментарій обґрунтування дієвості заходів податкової підтримки інноваційних МСП, на відміну від існуючих враховує рівень інноваційного розвитку та дозволяє визначити оптимальне використання інструментів податкової підтримки.

3.3. Фінансові інструменти забезпечення розвитку інноваційної діяльності

Проведення заходів по запобіганню поширення коронавірусної інфекції поставили під загрозу діяльність бізнесу, перш за все сегменту МСП. З початку 2020 р. українські підприємства були вимушені працювати у принципово нових умовах, які призвели до зниження ділової активності та зменшенню або повної відсутності доходів. Наслідки економічної рецесії знаходять своє відображення у обмеженні доступу фінансування підприємств, особливо тих, чия діяльність пов'язана з підвищеним ризиком та невизначеністю. До таких підприємств відноситься інноваційний бізнес та/або починаючі підприємства.

На відміну від великих підприємств, МСП обмежені при виборі доступних джерел фінансування. Кредитування є найбільш широко використовуваним джерелом зовнішнього фінансування для українських малих та середніх підприємств, однак з цим виникають складнощі. Більша частка кредитування МСП припадає на пов'язаних осіб, а процентні ставки збільшуються пропорційно зменшенню розміру підприємства. Більш того, ставки для пов'язаних МСП менші, ніж для незалежних [23]. Крім того, у

прогнозі МВФ очікується посилення умов кредитування та зростання витрат на позики (МВФ, 2020).

Державні програми підтримки інноваційних МСП також не є досить дієвими та ефективними. Протягом 2010-2020 рр. фінансування інноваційної діяльності відбувалося загалом за рахунок власних коштів [57]. Втім, у вересні 2021 р. Український фонд стартапів вперше вручив «інноваційні ваучери» десятьом стартапам [194]. Через явний дефіцит боргового та пайового фінансування, отримання необхідних фінансів є головною перешкодою для розвитку інноваційної діяльності МСП. Отже, у зв'язку з проблемою доступу до фінансових ресурсів виникає необхідність пошуку альтернативних джерел фінансування.

Питанню фінансового забезпечення інноваційних МСП присвячено значну кількість робіт вітчизняних і зарубіжних науковців. Українські вчені підкреслювали необхідність посилення фінансування інноваційної діяльності ще до спалаху кризи COVID-19. В більшості робіт до 2020 р. робився акцент на державне фінансування і кредити. Так, Ю. Васишишен у якості фінансових інструментів для стимулювання інноваційних МСП пропонує державне фінансування, дешеві кредити, пільгове оподаткування та створення банку розвитку [13]. Схожої думки дотримується І. Колодяжна, яка наголошує на важливості збільшення частки державної участі у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств України [42]. І. Манаєнко, А. Кравець також пропонують фінансування інноваційної діяльності підприємств за допомоги державного бюджету та надання довгострокових кредитів за зменшеними процентними ставками [48].

Через проблему отримання кредитів для МСП та високі процентні ставки, вчені розглядали доцільність використання альтернативних джерел фінансування. У роботі О. Островської зазначається, що наслідком ускладнення оформлення та високої вартості боргового фінансування стала активізація використання альтернативних механізмів фінансування проектів МСП (зокрема краудфандингу та краудінвестингу) [56]. Н. Пантелеєва поряд

з кредитуванням та проектами МФО звертає увагу на застосування альтернативних інструментів фінансування МСП, що мають інноваційний характер, зокрема краудлендінг та краудінвестінг. Важливими є роботи про застосування альтернативного фінансування на різних стадіях розвитку підприємства [59]. К. Ковтуненко, О. Нестеренко приходять до висновку, що краудфандинг є найбільш ефективним механізмом фінансування інноваційного проекту на етапі його до ринкового розвитку [41]. Г. Бадрі підтверджують доцільність використання альтернативних джерел фінансування інноваційної діяльності на конкретних стадіях циклу створення та реалізації нововведень [4].

Після пандемії COVID-19 автори поряд з традиційними джерелами фінансування, як кредити, посилюють значимість інноваційних засобів фінансування. Н. Внукова розглядає розширення доступу до фінансування інноваційних МСП через кредитування, зокрема, за державними програмами, і мікрокредитування. Крім того, автор вважає, що економічна криза і суттєве зростання FinTech послуг у фінансах посилять пошук інноваційних засобів фінансування інноваційного розвитку МСП [15]. Автори В, Петренко, А. Карнаушенко вважають, що венчурне фінансування є оптимальною формою для залучення інвестицій в інноваційну діяльність, а також в комерційно успішні проекти молодіжного підприємництва [61]. Н. Казакова підтверджують проблеми залучення банківських кредитів та пропонують розширення практики альтернативного фінансування, зокрема краудфандингу та краудсорсингу [37].

Праці зарубіжних вчених аналогічно вітчизняним підтверджують те, що інноваційні МСП стикаються з перешкодами при отриманні кредитів. Через це автори С. Ангелелла і С. Маццу рекомендують впровадити багатокритеріальну модель кредитного ризику для цих підприємств [180]. К. Бошманс і Л. Піссареви аналізуючи вплив фінансової кризи 2008-2009 рр. приходять до висновку, що знизився попит на банківські кредити та банки стали менше надавати кредити через посилення умов кредитування [118].

Автор підтверджує, що банківське фінансування продовжуватиме мати вирішальне значення для МСП, однак наголошує на важливості підтримки розвитку альтернативних фінансових інструментів для МСП.

У звіті Європейської комісії (2015) зазначається, що на тлі фінансової кризи банківське кредитування було обмежено можливостями рефінансування, схильністю до ризиків та достатністю капіталу банківського сектору. Це змусило молоді, зростаючі та інноваційні підприємства шукати фінанси з різних джерел, таких як венчурний капітал та бізнес-янгели [135].

Після кризи COVID-19 і розвитку FinTech вчених все більше цікавлять альтернативні джерела фінансування. С. Рібейро-Наваррете, Д. Паласіос-Маркіс, К. Лассала, К. Ульріх (2021) визначили, що краудлендінг має вирішальне значення для фінансування МСП, особливо на ранній стадії [174]. Б. Ясар (2021) підтверджує, що краудфандинг на основі власного капіталу видається перспективним місцем для фінансування підприємців, демократизації попиту та пропозиції інвестицій та сприяння економічному зростанню [121].

Так само країни пропонують підтримку інновацій МСП. У деяких випадках ці заходи спрямовані на підтримку стартапів та МСП, які допоможуть знайти рішення щодо спалаху COVID-19. В інших випадках пропонується підтримка інноваційної діяльності та конкурентоспроможності МСП, щоб допомогти їм краще протистояти впливу кризи [107].

Отже, криза Covid-19 стала стимулом для поширення альтернативних джерел фінансування для МСП. Оскільки ця сфера фінансування МСП швидко розвивається, потребує вивчення використання існуючих засобів забезпечення доступу МСП до фінансових ресурсів поряд з альтернативними джерелами фінансової підтримки.

Наразі стає дедалі більше інструментів фінансування, доступних для МСП, однак деякі з них доступні на ранній стадії розвитку підприємства або лише для невеликої частки МСП (рис. 3.12). Традиційне фінансування включає такі інструменти, як банківські позики, овердрафти, кредитні лінії та

використання кредитних карток. Цей вид фінансування передбачає помірну прибутковість для кредиторів і тому підходить для профілів ризику з низьким або помірним, тобто для компаній, які характеризуються стабільним грошовим потоком, помірним зростанням та доступом до застави чи гарантій. Альтернативні інструменти фінансування змінюють цей традиційний ризик механізмом обміну [165, с.17].

Поряд з фінансовими інструментами для розвитку інноваційної діяльності МСП активно використовуються гранти. Крім того, в звітах Європейської комісії зазначається, що використання комбінації фінансових інструментів із грантами є особливо актуальним для інноваційних МСП, з огляду на невизначеність результатів проектів, які не завжди є достатніми для створення грошового потоку [127].

Рис. 3.12. Фінансові інструменти для МСП (складено на основі [165])

Розглянемо можливості фінансування інноваційної діяльності МСП в Україні. Станом на сьогодні в Україні діють наступні бюджетні та банківські програми фінансової підтримки МСП (рис.3.13).

Рис. 3.13. Програми фінансової підтримки МСП в Україні (складено на основі [76])

Серед основних міжнародних програм та інструментів фінансування інновацій МСП в Україні є:

1) *Горизонт Європа*. Це програма ЄС з досліджень та інновацій, яка затверджена на період 2021–2027 рр., загальний бюджет 95 мільярдів євро. Вона є наступницею програми Горизонт 2020 (2014-2020 рр.), у результаті якої 11 українських інноваційних МСП отримали 2,8 млн євро на розвиток інновацій. Горизонт Європа для МСП пропонує інструменти Accelerator та Pathfinder. Accelerator надає можливість отримати грант до 2,5 млн євро, до 70% витрат, інвестування до 15 млн євро, наставництво та коучинг. Взяти участь може як індивідуальне підприємство, так і стартап. Інструмент Pathfinder пропонує грант до 4 млн євро, до 100% витрат, наставництво та коучинг. Інструмент доступний для МСП, які є партнерами консорціуму, що включає не менше 3 організацій з 3 держав ЄС або асоційованих країн [53].

2) *EU4Business*. Це ініціатива Європейського Союзу, яка допомагає малим та середнім підприємствам ефективніше реалізовувати свій потенціал і стимулювати економічне зростання. У рамках цієї ініціативи інноваційним МСП надається доступ до фінансів через позики та гранти [136].

Важливим результатом проекту FORBIZ в рамках ініціативи EU4Business було забезпечення доступу до фінансування МСП через Державну програму доступних кредитів «5-7-9».

3) *Міжнародна європейська інноваційна науково-технічна програма «EUREKA»*. Українські підприємства, які беруть участь у міжнародних проєктах НДДКР мають право на фінансування через мережеві проєкти, програми Globalstars та Clusters. Участь у програмі розглядає Міністерство освіти і науки України або Український фонд стартапів. За 2017-2020 р. було підтверджено 7 проєктів, у яких брали участь 3 МСП [137].

4) *Гранти від ЄБРР*. Європейський банк реконструкції та розвитку надає можливість залучити професійних консультантів, які допоможуть компанії побудувати стратегію та трансформувати бізнес, а також покрити частково (компенсація 50% завдяки фінансуванню донорів) вартість реалізації проєкту. Гранти можуть отримати МСП, які більше 2-х років працюють на ринку; більше 50% компанії належить громадянам України; з потенціалом для розвитку та гарною діловою репутацією [33].

5) *Програма USAID Конкурентоспроможна економіка України*. Поточний проєкт фінансового сектору діє з 21 вересня 1994 року по 31 грудня 2023 року. Фонд «Вестерн Ен-Ай-Ес Ентерпрайз» фінансує інноваційні, ефективні, орієнтовані на реформи програми та має на меті підтримати Україну шляхом розробки розумної економічної політики та лідерства. У 2017 році «Вестерн Ен-Ай-Ес Ентерпрайз» заснував U.Ventures, фонд вартістю 15 млн дол. США для інвестування та підтримки найкращих стартап-талентів країни [196]. Наразі фонд інвестував 3,7 мільйона доларів у 10 відомих українських стартапів, таких як Petcube, 3DLOOK, Turnkey Lender, YouTeam та інші [196].

Серед державних програм фінансової підтримки інновацій діє грантова програма *Українського фонду стартапів*. Фонд надає фінансування українським стартапам на pre-seed та seed стадіях в розмірі 25 000 та 50 000 доларів відповідно без участі в капіталі. Стартап має можливість отримати до 75 000 доларів на розвиток та поточну діяльність, а також до 10 000 доларів на проходження акселераційної програми в міжнародних та українських акселераторах [194].

Також діють програми розвитку інноваційних бізнес-проектів *ДІФКУ*. У межах програм можна отримати фінансову підтримку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також можливість залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки [101].

Фонд розвитку підприємництва забезпечує фінансову та іншу супровідну підтримку МСП в Україні. Основним інструментом діяльності ФРП є кредитні програми [102]. Серед альтернативних фінансових інструментів для інноваційних МСП в Україні набувають поширення факторинг, лізинг, венчурні та приватні інвестиції, інвестиції бізнес ангелів та краудфандинг. Менш доступний фінансовий інструмент, як публічний продаж акцій доступний для підприємств, які існують на ринку довгий час та мають фінансову стабільність.

Отже, серед різноманітності програм підтримки та інструментів фінансування інноваційної діяльності МСП необхідним є створення алгоритму вибору засобів фінансування на різних етапах розвитку інноваційного проекту. З метою оптимізації фінансування, передбачається, що кошти, які необхідні підприємству будуть складати суму, яка потрібна для переходу на наступний етап інноваційного розвитку.

Оскільки на кожному етапі розвитку інноваційного процесу доцільно застосовувати різні засоби фінансування, то вибір буде засновуватись на 4 етапах, які зазначені в Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: 1) на етапі створення новацій; 2) на етапі трансферу

новацій; 3) на етапі впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства – стартапу; 4) на етапі впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво [74].

На етапі створення новацій у підприємств є ідея на реалізацію якої потрібне фінансування для проведення наукових досліджень та розробок. Оскільки діяльність не приносить прибутку та має найвищий рівень ризику, то підприємству доцільно використовувати власні кошти або спробувати залучити інвестиції бізнес-ангелів. Наприклад, для залучення інвестицій можливо звернутися до Асоціації приватних інвесторів, яка є повноправним членом European Business Angel Network (EBAN). Умовою отримання інвестицій є наявність бізнес-плану, фінансової моделі, презентації та готовність частково фінансувати проект. Слід зазначити, що цей етап є життєво важливим для розвитку інноваційної діяльності, адже він може стримувати або повністю зупинити інноваційний процес.

Коли підприємство реалізує свою ідею, вона набула фізичних характеристик і створена модель, підприємство переходить до етапу трансферу новацій (рис. 3.14). Рівень ризику знижується, є первісні розрахунки, можливість створення адекватного бізнес-плану і підприємство може претендувати на участь у грантових програмах. Поряд з грантами можливо залучати венчурні інвестиції та інвестиції бізнес-ангелів. Для пошуку засобів фінансування слід звернутися до Українського фонду стартапів, Асоціації приватних інвесторів України, Української асоціації венчурного та приватного капіталу.

Також, ще одним популярним варіантом збору коштів є краудфандинг. Більшість краудфандингових заходів відбувається в Інтернеті за допомогою спеціальних онлайн- платформ, таких як Kickstarter, IndieGoGo, RocketHub, Woomegang та ін. У краудфандингу на основі пожертвувань та винагород, проекти мають бути привабливими для прихильників з точки зору їх інновацій чи соціального впливу. В інвестиційному краудфандингу та

краудфандингу на основі кредитування, інвестори обирають проекти на основі прибутковості базового активу. Платформа переказує гроші власнику проекту, коли краудфандингова кампанія досягає своєї мети фінансування. Деякі платформи пропонують необов'язкову мету фінансування та дотримуйтесь підходу "збережи все". Перевагами цього засобу є можливість покращення продукту разом з клієнтами, його просування, розповсюдження та ін.

Коли у підприємства є готовий інноваційний продукт та потенційні клієнти, воно переходить до етапу впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства – стартапу (рис. 3.14). До засобів фінансування на цьому етапі додаються приватні інвестиції та кредити. Починаючи з цього етапу, фінансування легше залучити, зокрема через наявність готового продукту та його перших продажів.

Підприємство може повноцінно користуватись бюджетними, банківськими та міжнародними програмами. Наприклад, програмами кредитування з покриттям державними гарантіями на портфельній основі, доступні кредити 5-7-9 %, EU4Business, Фонду розвитку підприємництва та ін. Недоліками отримання кредитів може бути обмеження заставою обсягу доступного фінансування та високі процентні ставки.

На етапі впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво, підприємство має сталий прибуток і йому відкриваються нові доступні засоби фінансування, такі як факторинг, випуск облігацій, акціонування компанії та вихід на IPO.

Послугами факторингу слід скористатися підприємствам, що працюють з відстрочкою платежу. Головним перевагами факторингу є підвищення конкурентоздатності оптимізація оборотного капіталу, прискорення росту підприємства та зниження вартості товару. Факторинг в Україні пропонують Райффайзен Банк, ОТП Банк, Банк Південний та ін.

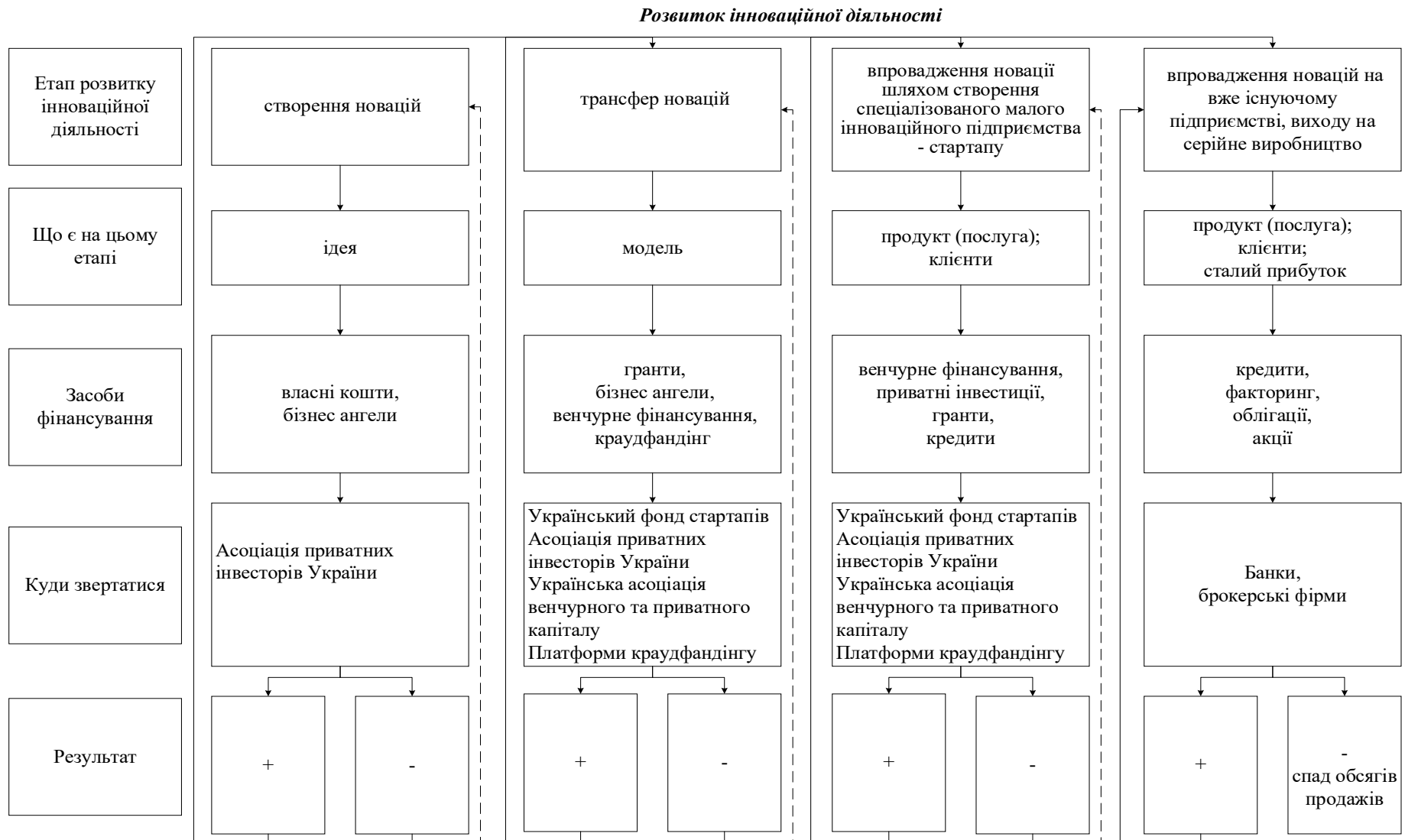

Рис. 3.14. Логіка вибору засобів фінансування на різних етапах розвитку інноваційного проекту (розроблено автором)

Залучення коштів на фондовому ринку є ефективною альтернативою фінансування з метою стимулювання бізнесу. Однак, підприємство повинно бути фінансово стійким, з високим кредитним рейтингом, наявністю аудованої фінансової звітності за МСФЗ та готовим до публічного розкриття інформації. Для продажу цінних паперів слід звертатися до послуг андеррайтера. Зазвичай це брокерська фірма або банк. Надавати такі послуги можуть компанії, що мають відповідну ліцензію (Dragon Capital, ICU, Concorde Capital, Finpoint та ін.).

Слід зазначити, що засоби фінансування, можуть доповнюватись, оскільки вони стають доступними для більшості МСП та в умовах диджиталізації таких інструментів стає більше. Крім того, для покращення доступу до фінансування українським МСП державі потрібно розширити обізнаність щодо використання альтернативних інструментів фінансування. Запропонований теоретико-практичний підхід до обґрунтування вибору фінансових інструментів забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП, дозволяє враховувати етапи розвитку інноваційної діяльності, використання традиційних та альтернативних фінансових інструментів.

Отже, інноваційні МСП стикаються з серйозними обмеженнями при отриманні фінансування на різних етапах свого розвитку. Доступ до фінансування залишається однією з головних перешкод для виживання та розвитку інноваційних МСП, особливо в умовах кризи, коли ризики переважають над перспективами діяльності. З цієї причини важливо надати наступні рекомендації для покращення доступу фінансування інноваційної діяльності МСП: проведення регулярного моніторингу умов та потреб фінансування інноваційної діяльності МСП з метою розробки програм щодо доступу до фінансування; розвиток альтернативних джерел фінансування за рахунок підвищення обізнаності громадськості та покращення нормативно-правової бази. Особливо актуальним є використання переваг краудфандінгу (створення вітчизняних краудфандінгових платформ, розробки державної політики підтримки краудфандінгу та партнерства між інвесторами та

банками та ін.); формування зрілого венчурного ринку шляхом створення та інвестицій у венчурні фонди із залученням професійних інвесторів та керуючих команд; посилення доступу до кредитів МСП через удосконалення схем кредитних гарантій, механізмів перевірки позик без застави та пов'язаності, зменшення відсоткових ставок за кредитами; сприяння розвитку фінансових послуг факторингу та лізингу; поширення державних програм інноваційного розвитку, які спрямовані на створення нових та розвиток існуючих інноваційних підприємств, комерціалізацію результатів науково-технічної діяльності.

Висновки до розділу 3

Результати проведених досліджень науково-прикладних засад сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП дозволили зробити наступні висновки.

1. Малий бізнес завдяки маневреності своєї економічної поведінки виступає базисом запуску економіки в період загострення фінансово-економічної кризи, тому потребує суттєвої державної підтримки, належного інституційного базису. Для прискореного розвитку інноваційної діяльності, адекватного новим викликам сучасні інноваційні екосистеми вирішують завдання щодо забезпечення підприємців інформаційно-аналітичною, консультативною та організаційною підтримкою. Ураховуючи, що саме від відповідності інституційного базису процесам та наслідкам трансформацій залежить рівень та дієвість інструментів, методів, важелів стимулювання інноваційних процесів, запропоновано систему активізації розвитку інноваційної діяльності МСП, яка засновується на результатах стратегічного аналізу та когнітивного моделювання і передбачає узгодження потенціалу національної інноваційної системи з вимогами часу.

2. Доведено, що виявлені стримувачі та гальмівники у вигляді недосконалості фіскальної політики щодо підтримки та забезпечення інноваційного розвитку не дозволяють перетворити можливості, які створюються зовнішнім середовщем у внутрішній потенціал бізнесу. Для обґрунтування пріоритетів у створенні умов для розвитку інноваційної діяльності МСП здійснено когнітивне моделювання для визначення причинно-наслідкових зв'язків в інноваційних процесах у виділених підсистемах. У результаті дослідження виявлено дисонанс впливу системи на відповідні показники інноваційних процесів, що обумовлює пріоритетність розробки механізмів фінансового стимулювання та податкової підтримки і формування на цій основі сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності МСП.

3. Узагальнення світового досвіду податкової підтримки малих та середніх інноваційних підприємств дозволило сформулювати три робочі гіпотези: податкові пільги є найефективнішим інструментів податкової підтримки; пільги з податку на прибуток залежить від прибутковості підприємства; рівень заробітної плати визначає мінімально допустиму ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення, яка виступає інструментом для заохочення інноваційної діяльності.

4. Висунуті гіпотези підтверджено аналітичним інструментарієм на основі економіко-статистичних та кореляційно-регресійних методів. Встановлено, що серед інструментів податкової підтримки, які використовуються на практиці найдієвішими є податкові пільги, тоді як відстрочення сплати місцевих податків використовується дуже рідко. З метою детінізації високих заробітних плат в інноваційному секторі економіки та стимулювання розвитку інноваційної діяльності доцільно зменшити розмір соціальних і пенсійних внесків підприємств. Доведено, що для інноваційних МСП мінімально допустимим буде зменшення ставки внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення до 12%. Саме при цьому значенні надходження до бюджету будуть збільшуватись. Отже,

мінімально допустима ставка внеску на соціальне страхування та пенсійне забезпечення для заохочення учасників інноваційної діяльності визначається рівнем заробітної плати, що підтверджує гіпотезу 3. Таким чином обґрунтовано оптимальні важелі фіскальної політики для стимулювання інноваційної активності.

5. З метою вибору фінансових інструментів підтримки розвитку інноваційної діяльності розвинуто теоретико-методичний підхід, який враховує етапність інноваційного процесу та оцінює варіанти використання фінансових інструментів. Виклики, які пов'язані із світовою стагнацією економіка, викликаною кризою COVID-19, швидкими змінами на фінансовому ринку у зв'язку із розвитком підричних інновацій у FinTech, традиційні джерела фінансування: банківські позики, овердрафти, кредитні лінії та кредитні картки стали мало ефективними. Тоді як факторинг, лізинг, венчурні та приватні інвестиції, інвестиції бізнес-ангелів та краудфандинг набули значного поширення.

6. Головну перешкоду для розвитку інноваційних МСП становить доступ до фінансування. Для вирішення цієї проблеми запропоновано вибір різних засобів фінансування залежно від етапу інноваційного процесу. Під час створення новацій рекомендовано використовувати власні кошти або спробувати залучити інвестиції бізнес-ангелів; на етапі трансферу новацій - ; Під час впровадження новації доцільно використовувати один з двох варіантів або стартап із залученням приватних інвестицій, кредитів чи допомоги різноманітних фондів сприяння інноваційній діяльності; або серійне виробництво за умови наявності протопиту та ринкового тестування продукту. У другому випадку є можливість користуватись бюджетними, банківськими та міжнародними програмами, здійснювати факторинг, випуск облігацій, акціонування компанії.

Основні наукові результати надані у працях: [35, 85, 106, 107, 192].

Список використаних джерел: [4, 13, 15, 23, 33, 37, 41, 42, 48, 53, 56, 57, 59, 61, 74, 76, 87, 101, 102, 113, 118, 121, 123, 124, 127-129, 134-137, 141, 150, 154, 159, 163-165, 169, 173, 174, 180, 182, 186, 187, 189, 194, 196].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуального науково-прикладного завдання, що полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Результати проведеного дослідження дозволили отримати наступні висновки.

1. З метою визначення теоретичних передумов розвитку інноваційної діяльності проведено аналіз еволюції економічної наукової думки та виділено три хвилі інноваційного дискурсу: кристалізація наукових знань; становлення інноватики; гетеродоксія теорій інноваційного розвитку. Виокремлення гуманістичної, структурної та цифрової парадигм інновацій, що становлять методологічний базис сучасного періоду економічної науки, дозволило обґрунтувати зростаючу роль інноваційної діяльності малих та середніх підприємств для розвитку національної економіки. Окреслено теоретичний каркас та атрибути розвитку інноваційної діяльності: підприємницький дух та ресурсна складова інноваційної поведінки малих та середніх підприємств, сприятливе інституційного середовища, стимулююча державна політика.

2. В умовах непередбачуваності та швидкоплинності змін зовнішнього середовища змінюються вимоги до розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Відповідно уточнено категоріально-понятійну сутність такого розвитку в частині визначення поведінкової складової інноваційного потенціалу підприємств через запропоновану п'ятифакторну модель гнучкості малого та середнього бізнесу, що включає: технологічну; комунікаційну; операційну; економічну та управлінську гнучкість.

3. З метою формування цілісного уявлення про створення умов сприяння розвитку інноваційної діяльності, розвинуто концептуальні засади розвитку такої діяльності малими та середніми підприємствами, які ґрунтуються на інтеграції інституціональної та неокласичної теорії. У результаті – обґрунтовано специфічні принципи розвитку, доповнено новим – принципом органічності інноваційної діяльності, який визначає поведінкові особливості малого та середнього бізнесу. Синтез виділених принципів, особливостей інноваційної поведінки, інституційного базису, умов зовнішнього середовища, дозволяє побудувати систему сприяння розвитку інноваційної діяльності таких підприємств відповідно до драйверів та тригерів, які зумовлюють зміни та визначають нові виклики.

4. Для обґрунтування рекомендацій щодо сприяння розвитку інноваційної діяльності МСП розроблено методичний інструментарій аналізу передумов, який поєднує різні рівні економічної системи, включає систему кількісних та якісних методів. Застосування удосконаленого інструментарію дозволило виявити розриви, проблеми та можливості розвитку інноваційної діяльності таких підприємств.

5. Засновуючись на результатах аналізу тенденцій функціонування МСП в Україні, доведено вагому роль малого бізнесу для соціально-економічного розвитку. Виявлено, що за останнє десятиріччя відбувалися значні потрясіння, які гальмували, розвиток МСП. Порівняльний аналіз рейтингів глобальних індексів та результати кластерного аналізу довів значне відставання та порівняно слабкий розвиток інноваційної діяльності в Україні. Встановлено, що для відновлення активності та розвитку інноваційної діяльності необхідно спрямувати зусилля на покращення інституційного середовища, розвиток інноваційної інфраструктури, забезпечення доступності фінансових ресурсів, використання методів державного стимулювання малих та середніх підприємств.

6. Для виявлення драйверів та тригерів розвитку інноваційної діяльності МСП розроблено науково-методичний підхід до ВОВ-аналізу

(передумови – background, можливості – opportunity та умови прориву – breakthrough), що включає формалізовану систему бального оцінювання стану та змін чинників зовнішнього середовища, структуровано логіку його проведення. Виявлено драйвери розвитку інноваційної діяльності (зростання запитів та вимог споживачів до товарів та послуг, поширеність та достатньо високий рівень використання цифрових технологій; потужний людський капітал, розвиток підприємницьких навичок) та тригери (зміна моделей споживчої поведінки, постійне оновлення клієнтського досвіду; розвиток самозайнятості нового типу; висока швидкість появи нових знань та технологій, розвиток економіки знань), які зумовили імпульси змін, активізацію інноваційного розвитку МСП.

7. Для формування сучасних інноваційних екосистем та забезпечення їх інформаційно-аналітичною, консультативною та організаційною підтримкою запропоновано систему активізації розвитку інноваційної діяльності МСП. Її використання дозволило узгодити нові можливості та сучасні виклики, виявлені у процесі стратегічного аналізу, із потенціалом національної інноваційної системи, особливості якої виявлено в результаті когнітивного моделювання. Доведено, що для реалізації нових можливостей для розвитку інноваційної діяльності МСП необхідно прискорити та кардинально покращити інституційний базис, акцентуючи увагу на фінансових і нефінансових стимулах, розбудувати сучасну інноваційну інфраструктуру.

8. З метою обґрунтування дієвості заходів податкової підтримки інноваційних малих та середніх підприємств здійснено кореляційно-регресійний аналіз впливу важелів фіскальної політики на інноваційну активність бізнесу. Доведено, що серед інструментів податкової підтримки, які застосовуються, найбільший стимулюючий вплив справляють: податкові пільги, а також відстрочка сплати внесків на соціальне страхування та пенсійне забезпечення. Базуючись на отриманих результатах, обґрунтовано

механізм визначення оптимального значення ставки єдиного соціального внеску та необхідність зниження ставки податку на прибуток.

9. Задля формування можливостей покращення фінансового забезпечення розвитку інноваційної діяльності удосконалено сценарний підхід, з використанням якого визначено можливі джерела фінансування для різних етапів інноваційного процесу. Ураховуючи, що в умовах малого та середнього бізнесу інноваційний цикл, як правило неповний, обґрунтовано необхідність пошуку альтернативних фінансових інструментів для певного етапу інноваційної діяльності. Запропоновані сценарії дозволяють співвіднести етап інноваційного процесу із можливими варіантами використання фінансових інструментів та обрати доцільний та доступний: факторинг, лізинг, венчурні та приватні інвестиції, інвестиції бізнес ангелів та краудфандинг.

Практична цінність одержаних результатів, висновків та рекомендацій підтверджується їх впровадженням у діяльність українських підприємств: ТОВ «ХАРПРОД» (довідка про впровадження №200/5 від 11.06.2020), ПП «БС-СЕРВІС» (довідка про впровадження (№1/09-15 від 15.09.2021).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша А. И. Актуальные проблемы инновационного развития Украины и направления их решения. *Проблемы и перспективы иностранных инвестиций: региональный аспект*. 2008. Часть 2. С. 451–456.
2. Амоша О. І., Вишневецький В. П., Збаразська Л. О. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу). *Економіка України*. 2009. №12. С. 4–13.
3. Амоша О.І., Залознова Ю.С., Іванов С.В., Ляшенко В.І., Підоричева І.Ю. та ін. *Інноваційне Придніпров'я: гра на випередження: монографія*. Київ, Дніпро: НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2021. 286 с.
4. Бадрі Г., Панченко Є., Рудуха Н. Глобальні детермінанти і моделі фінансування інновацій. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 1. С. 7-31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2018_1_3
5. Бажал Ю. Реалізація моделі «потрійної спіралі» в інноваційній екосистемі України. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 3. С. 124-139. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2017.03.124>
6. Бажал Ю. Розвиток інноваційної діяльності у знанневому трикутнику "держава-університети-промисловість". *Економіка і прогнозування*. 2015. №1. С. 76-88.
7. Бажал Ю. Місце і роль малого бізнесу в інноваційній моделі економічного розвитку. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент*. 2016. № 9. С. 43-46.
8. Бажал Ю.М. Інноваційна теорія економічного розвитку: М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер і проблеми перехідної економіки України. URL : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9735>
9. Базалицький Д. М. Критерії визначення та роль малих підприємств у ринковій економіці як фактора стабілізації. *Бізнесінформ*. 2012. № 5. С. 92-94.

10. Близнюк Т.П. Вплив циклічності розвитку економіки на інноваційну діяльність підприємства. *ФОП Александрова К.М.* 2008. 352 с.
11. Бондаренко С. А. Стійкий інноваційний розвиток промислового підприємства: антикризові механізми забезпечення: монографія; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Харків: *ПромАрт.* 2017. 607 с.
12. Бортнік С. Функціонування малого і середнього підприємництва в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство.* 2022. №36.
13. Василюк Ю. В., Коваленко О. С., Свириденко О. О. Фінансові інструменти стимулювання інноваційної діяльності малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка.* 2016. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_12_46
14. Великі проблеми малого бізнесу: системний звіт. URL: https://boi.org.ua/media/uploads/system_bigproblemsmallbusiness/3_2020_system_ua.pdf
15. Внукова Н. М. Активізація розширення доступу до засобів фінансування реалізації інноваційних проєктів малого та середнього підприємництва. *Право та інновації.* 2020. №2(30). С. 17-23.
16. Всесвітня організація інтелектуальної власності URL: <https://www.wipo.int/>
17. Гальчинський А. С. Лібералізм – еволюційні трансформації. *Економіка України.* 2010. № 6. С. 23–34.
18. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення. *К. : АДЕФ-Україна.* 2010. 572 с.
19. Глобальний інноваційний Індекс: URL. <https://nrat.ukrintei.ua/globalnyj-innovacijnyj-indeks-2021>
20. Голіонко Н.Г., Іванова А.С. Цифрові інновації в сучасному суспільстві. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84323356.pdf>

21. Гонтарева І. В. Інноваційне підприємництво в умовах обмеження і кризи. *ВІСНИК Хмельницького національного університету*. 2021. Том 1. № 5. С. 185-189.

22. Гонтарева І. Розвиток інноваційної діяльності малих підприємств на основі трансферу технологій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 2. С. 21-24.

23. Горюнов Д., Кравченко О., Вдовенко Ю., Денисюк Г. Огляд МСП в Україні 2018/2019: Фокус на європейській інтеграції. Київ : 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1I2ckLnFpxcbePvy_ymQlJMi5Wci5RKxP/view

24. Господарський кодекс України. Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. Редакція від 26.04.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

25. Давидова О.Ю. Формування системи адаптивного інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. *ХДУХТ*. Харків, 2019. Вип. 1 (29). С. 195–207

26. Демчук О. В. Перспективи розвитку стратегії управління фінансово-господарською діяльністю рибної галузі як виробничої системи *Ефективна економіка*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_37

27. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки: Постанова КМУ від 12 березня 2012 р. № 294 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2012-%D0%BF#Text>

28. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021: Постанова КМУ від 28 грудня 2016 р. № 1056 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF#Text>

29. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2012-2016 роки :

Постанова КМУ від 17 травня 2012 р. № 397 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/397-2012-%D0%BF#Text>

30. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 10 травня 2018 р. № 292-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2018-%D1%80#Text>

31. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво. пер. з англ. В. С. Гуля. К. : Україна, 1994. 319 с.

32. ДСТУ ГОСТ 31279:2005. Інноваційна діяльність. Терміни та визначення понять. https://dnaop.com/html/61918/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%A2_31279_2005

33. ЄБРР: консультації для малого бізнесу в Україні. URL: <https://www.facebook.com/ebrdbasukraine>

34. Жегус О.В., Савицька Н.Л., Афанасьєва О.П. Маркетингові аспекти комерціалізації результатів науково-дослідних робіт закладів вищої освіти. Управління комерціалізацією інноваційної продукції : монографія за ред. д.е.н., проф. Ілляшенка С.М., д.е.н., доц. Біловодської О.А. Суми, 2019. 268 с.

35. Іванов Ю. Б., Шаповалова А. О. Архітектоніка преференційних інструментів інноваційного розвитку малого бізнесу. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 382–386.*

36. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь. за заг. ред.В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с.

37. Казакова Н. А., Степаненко В.Д. Інноваційні інструменти фінансування малого та середнього бізнесу у глобальній економічній системі. *Вісник економіки транспорту і промисловості. 2020. №70. С. 12–21.*

38. Кваша Т. К., Паладченко О. Ф., Молчанова І. В. Державне регулювання інноваційної діяльності шляхом фінансової підтримки інноваційних пріоритетів. *Наука, технології, інновації*. 2019. № 3. С. 54-61.
39. Кизим М.О., Чечетова-Терашвілі Т.М., Хаустова В.Є. Мале та середнє підприємництво в Україні: особливості та проблеми розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. №10. С. 301–317. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-301-317>
40. Коваленко О.В. Проблемні аспекти становлення інноваційної системи України в контексті теорії технологічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. С. 31.
41. Ковтуненко К. В., Нестеренко О. В. Використання краудфандингу як інструменту фінансування інноваційних проєктів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 15. С. 14–20.
42. Колодяжна І. В. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 9. С. 448–453.
43. Коюда В.О. Лисенко Л.А. Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності: монографія. Х.: ФОП Павленко О.Г.; ІНЖЕК, 2010. 224 с.
44. Коюда П.М., Шейко І.А. Ефективність економічної діяльності підприємств: теорія та практика: монографія Х.: Компанія СМІТ. 2013. 332 с.
45. Красносова О.М., Пономаренко Є.В., Харченко Р.В. Теорія та практика вибору перспективних напрямів розвитку малого бізнесу в Україні та світі. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 281–286.
46. Красота О.В., Кір'єв І.С. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. *Ефективна економіка*. 2021. №2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf
47. Мазаракі А.А., Федулова Л.І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств сфери торгівлі. *Підприємництво і торгівля*. 2017. Вип. 21. С. 20-25.

48. Манаєнко І.М., Кравець А.І. Фінансування інноваційної діяльності підприємств: українські реалії та досвід ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 15, С. 109-115.

49. Мединська Т.В., Черевата Р.Ю. Податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні та Польщі в умовах європейського вибору. *Економіка і суспільство*. № 13. 2017. С.1149-1156

50. Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/ua>

51. Мірошник Р.О., Прокоп'єва У.О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Т. 4. № 1. С. 63–71. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21613/maket200296-65-73_0.pdf

52. Модельний закон «Про інноваційну діяльність»: Постанова 27-го пленарного засідання Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД від 16.11.06 р. № 27-16. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_g12

53. Можливості програми «Горизонт Європа» для українських підприємців URL: <https://eu4business.org.ua/news/opportunities-of-horizon-europe-programme-for-ukrainian-smes/>

54. Моніторинг реалізації Стратегії розвитку МСП України на 2017-2020 роки, OECD Publishing, Paris. 2020. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-the-Implementation-of-Ukraine%E2%80%99s-SME-Development-Strategy-2017-2020-ENG.pdf>

55. Нікітін Ю.О., Мельник М.В., Хвалінський С.О.. Інноваційні СМП як основа інноваційного розвитку європейського Союзу. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2016. № 9-10. С. 13-19.

56. Островська О.А. Альтернативні інструменти фінансування проектів startup-компаній та суб'єктів МСБ. тези доп. I Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2016 р.) м. Київ. *KNEU*. 2016. – С.198-201. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/ifba/16-5276_Zbirnik_materialiv_konf_07_12_16.pdf
57. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
58. Офіційний сайт НБУ. URL. <https://bank.gov.ua/>
59. Пантелєєва Н. М., Пантелєєва К. О., Чмир М. Розвиток малого та середнього підприємництва в Україні: тренди та інновації. *Міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір»*. 2019. №1. С. 117–126.
60. Пащук Л. В. Тренди інноваційного розвитку підприємництва малого бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник НУВСГП*. 2020. 137-147.
61. Петренко В. С., Карнаушенко А. С. Фінансування інноваційного молодіжного підприємництва шляхом залучення венчурних коштів. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 242–248. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-242-248>
62. Підоричева І. Ю. Інноваційна екосистема в сучасних економічних дослідженнях. *Економіка промисловості*. 2020. № 2 (90). С. 54-92. DOI: <https://doi.org/10.15407/econindustry2020.02.054>
63. Підоричева І.Ю. Інноваційні екосистеми України: концептуальні засади розвитку в умовах глокалізації та євроінтеграції. *Економіка промисловості*. 2021. № 2 (94). 5-44.
64. Покропивний С. Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання. *Економіка України*. 1995. № 2. С. 24.
65. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_13958
66. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV.

67. Про визначення мікро- малих і середніх підприємств : Рекомендації Комісії 2003/361/ ЕС. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/32706.docx>

68. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 36. Ст. 266.

69. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, ст.25.

70. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України № 3715-VI від 05.12.2012 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

71. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки : Розпорядження КМУ від 27 грудня 2017 р. № 1017-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text>

72. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 24 травня 2017 р. № 504-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text>

73. Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року URL: <http://surl.li/burvw>

74. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

75. Про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій: Постанова КМУ від 5 квітня 2017 р. № 226.

76. Програми підтримки бізнесу. URL: https://sme.gov.ua/support_programs

77. Прохорова В. В., Давидова О. Ю. Гносеологічні аспекти інноваційного управління розвитком підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. №4. С. 14–20.

78. Птащенко О.В. Маркетингова підтримка товарної інноваційної політики промислових підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04. Харк. нац. екон. ун-т. Х., 2011. 20 с.
79. Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних викликів: монографія за ред. Л.І.Федулової: НАН України, Ін-т екон-ки та прогнозів. *Основа*, 2005. 522 с.
80. Рекомендації щодо підходів до формування національної та регіональної інноваційних екосистем, в т.ч.з врахуванням можливостей СхП для співпраці у сфері інновацій. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Rekomendatsiyi-shhodo-pidhovidiv-do-formuvannya-natsionalnoyi-ta-regionalnoyi-innovatsijnyh-ekosystem-.pdf>
81. Рилач Н. М. Формування інноваційної парадигми: ретроспектива і сучасність. *Actual problems of international relations. Release 127 (part I)*. 2016. С. 138-148.
82. Савицька Н.Л. Людина як суб'єкт сучасного господарського розвитку : монографія. Харків. *Форт*. 2012. 352 с.
83. Савицька Н.Л., Афанасьєва О.П. Маркетингова політика як індикатор інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості. *Інструменти та методи комерціалізації інноваційної продукції* : монографія / за ред. д.е.н., проф. Ілляшенка С.М., к.е.н., доц. Біловодської О.А. Суми, Триторія, 2018. <https://repo.btu.kharkov.ua//handle/123456789/4676>.
84. Савицька Н.Л., Полевич К.В. Підприємницький маркетинг у соціальній мережі Instagram . *Бізнес Інформ*. 2016. № 11. С. 419-424.
85. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 104892 від 26.05.2021. Методика оцінки ефективності антиковідної податкової підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств / А. О. Шаповалова, В. Ф. Тищенко.
86. Сергєєва О., Орлова В., Кузьменко О. Щодо інноваційної діяльності вітчизняного малого та середнього підприємництва. *Академічний огляд*. 2021. № 1 (54). С. 5-12.

87. Статюха Г. О. Вступ до планування оптимального експерименту : навч. посіб. К. : НТУУ «КПІ», 2011. 124 с.
88. Столярчук Н.М. Проблеми нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/problems-normativno-pravovogo-regulyuvannya-innovaciynoi-diyalnosti.html>
89. Стратегія розвитку підприємництва: експертне бачення: URL. https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/10/strategy_prn_new.pdf
90. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.
91. Теплюк М. А. Тренди інноваційного розвитку підприємництва малого бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. № 3. С. 35-39
92. Тищенко В.Ф., Красна, А.О. Інноваційна діяльність МСП як основа розвитку вітчизняної економіки. *Інноваційна економіка*, Тернопіль. 2020. № 5-6. С. 68–74 <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.5-6.8>
93. Тищенко В.Ф., Красна А.О. Особливості розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 30-31 травня, 2019 р.). Харків, 2019. С. 178–179.
94. Тищенко В.Ф., Шаповалова А.О. Інституційне забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП в Україні. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 18 лютого 2021 р.). Луцьк, 2021. С. 460–461.
95. Тищенко В.Ф., Шаповалова А.О. Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності МСП в Україні. *V International scientific-practical conference Integration of business structures: competition and cooperation*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Грузія, 19-20 лютого 2021 р.). Грузія, 2021. С. 57–60. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-036-0-13>

96. Тищенко В.Ф., Шиголь Ф.А, Красна А.О. Тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні. *Економіка та суспільство*. Мукачєво : МДУ, 2018. № 19. С. 650–656.
97. Файчук О.М., Файчук О.В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 66–70.
98. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: підручник для студ. вищ.навч.закл. К.: Либідь. 2006. 480 с.
99. Федулова Л.І. Концептуальні засади управління Інноваційним розвитком підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 2. С. 122-135.
100. Федулова Л.І., Бажал Ю.М., Осецький В.Л. та ін. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України. монографія за ред. Л.І.Федулової. *Ін-т екон. та прогнозув. НАН України*. К., 2011. 656.
101. Фонд підтримки інноваційних проєктів. URL: <https://sfii.gov.ua>
102. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/principi-roboti>
103. Чумак О.В. Соціально-філософський аналіз поняття «інновація» та «інноваційна діяльність» URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_36_14.pdf
104. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: *Логос*. 2003. 631 с.
105. Чухраєва Н.М. Сучасні принципи забезпечення інноваційного розвитку підприємства. *Economic annals-XXI*. 2013. № 3-4(2). С. 49-52.
106. Шаповалова А. О. Податкове стимулювання інноваційних малих та середніх підприємств в країнах ЄС. *Економіка, фінанси та управління: аспекти інноваційного розвитку*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Херсон, 26-27 лютого 2021 р.). Миколаїв, 2021. С. 37-42.
107. Шаповалова А.О. Підтримка інноваційної діяльності європейських малих та середніх підприємств в умовах пандемії. *Економіка, фінанси, облік і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку*: матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 7 грудня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 56–58.

108. Шаповалова А.О. Теоретико-прикладні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. *Економіка розвитку*. 2021. *Економіка розвитку*. Харків. 2021. Том 20, № 2. С. 40-48. [http://dx.doi.org/10.57111/econ.20\(2\).2021.40-48](http://dx.doi.org/10.57111/econ.20(2).2021.40-48)

109. Шарко В. В. Принципи формування конкурентної стратегії інноваційного розвитку підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 92-98.

110. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Макуха С. М. та ін. Основи економічної теорії: Підручник. Х.: *Право*. 2008. 448 с.

111. Шталь Т. В., Дмитренко Д.О. Інноваційні форми міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. *Економіка і суспільство*. 2021. № 32.

112. Як малим та середнім підприємствам України стати національними та глобальними чемпіонами?: Аналітична записка. 2019. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%A6%D0%95%D0%A1-final-UA.pdf>

113. Appelt S., F. Galindo-Rueda and A. González Cabral. Measuring R&D tax support: Findings from the new OECD R&D Tax Incentives Database. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. 2019. No. 2019/06. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/d16e6072-en>.

114. Bazhal I. The political economy of innovation development: breaking the vicious cycle of economic theory. *Palgrave Macmillan*. 2017. 135 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-54852-4>

115. Bilovodska O., Kholostenko A., Mandrychenko Zh., Volokitenko O. Innovation management of enterprises: legal provision and analytical tools for evaluating business strategies. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. 2021. Vol. 14. Special Issue. pp. 71-78.

116. Bilovodska O., Melnyk Yu., Alenin Yu., Arkusha L. Implementation of Marketing and Legal Tools in the Process of Commercialization for Innovative

Products in Strategic Management and Entrepreneurship. *International Journal for Quality Research*. 2020. Vol. 14. № 4. pp. 1261-1278.

117. Blank S., Dorf B. The Startup Owner's Manual: The Step-By-Step Guide for Building a Great Company. *K&S Ranch, Incorporated*, 2012. 571 p.

118. Boschmans, K., L. Pissareva. Fostering Markets for SME Finance: Matching Business and Investor Needs". *OECD SME and Entrepreneurship Papers*. 2018. No. 6, OECD Publishing, Paris. <https://dx.doi.org/10.1787/0bd38639-en>

119. Brodny J., Tutak M. The level of digitization of small, medium and large enterprises in the central and eastern european countries and its relationship with economic parameters. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2022. Vol. 8, No. 3. Article number 113. doi: 10.3390/joitmc8030113

120. Brosseau, D., Ebrahim, S., Handscomb, C., & Thaker, H. McKinsey Industry Report: The Journey to an Agile Organization. 2019. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/the-journey-to-an-agile-organization>

121. Burze Yasar. The new investment landscape: Equity crowdfunding, *Central Bank Review*. 2021. Volume 21, Issue 1. Pp. 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.cbrev.2021.01.001>

122. Business innovation statistics and indicators. URL: <https://www.oecd.org/innovation/inno/inno-stats.htm>

123. Busom I., Corchuelo B., Martínez-Ros E. Tax incentives or subsidies for business R&D? *Small Business Economic*. 2014. 43(3). DOI: 10.1007/s11187-014-9569-1

124. Castellacci F., and C. M. Lie. Do the effects of R&D tax credits vary across industries? A metaregression analysis. *Research Policy*. 2015. Vol. 44, pp. 819-832. <http://dx.doi.org/10.1016/j.respol.2015.01.010>

125. Chesbrough H.W. Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology. *Boston, MA: Harvard Business School Press*. 2003. 272 p.

126. Christensen C.M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. *Boston, MA: Harvard Business School Press*. 1997. 288 p.
127. Combination of financial instruments and grants under shared management funds in the 2021-2027 programming period URL: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/Combination%20of%20financial%20instruments%20and%20grants_1.pdf
128. Corchuelo M. B., Martínez-Ros E. Who benefits from R&D tax policy? *Cuadernos de Economía y Dirección de la Empresa*. 2010. 13(45). Pp. 145–170. DOI: 10.1016/S1138-5758(10)70027-X
129. Cozmei C., Rusu M. The EU Tax Treatment Competition for Knowledge Based Capital – The Special Case of R&D. *Procedia Economics and Finance*. 2015. vol. 32. DOI:10.1016/S2212-5671(15)01523-3
130. Davydova O. Kashchena N., Staverska T., Chmil H. Sustainable Development of Enterprises with Digitalization of the Economic Management. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. 29(8s). Pp. 2370–2378.
131. Dodgson, M. Effective Innovation Policy: A New Approach / Mark Dodgson, John Bessant. *Boston: International Thomson Business Press*. 1996. P. 2
132. Drucker P. F. Innovation and entrepreneurship: Practice and principles. *Pan Books*. 1986. 548 p.
133. Drucker P. F. Post-capitalist Society. *Butterworth-Heinemann*. 1993. 204 p.
134. Dumont M. Assessing the policy mix of public support to business R&D. *Research Policy*. 2017. 46(10). Pp. 1851–1862. DOI: 10.1016/j.respol.2017.09.001
135. Effectiveness of tax incentives for venture capital and business angels to foster the investment of SMEs and start-ups. *European Commission, PwC and HIS*. 2015. <http://dx.doi.org/10.2778/51300>
136. EU4Business в Україні. URL: <https://eu4business.org.ua>

137. Eureka. URL: <https://www.eurekanetwork.org>
138. European Coordinated Response on Coronavirus: Questions and Answers. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_458
139. EUROSTAT. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
140. Financing SMEs and Entrepreneurs 2020: An OECD Scoreboard, *OECD Publishing*, Paris. 2020. <https://doi.org/10.1787/061fe03d-en>.
141. Foreman-Peck James. Effectiveness and Efficiency of SME Innovation Policy. *Small Business Economics*. 2013. Vol. 41/1. pp. 55–70. <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-012-9426-z>
142. Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, *OECD Publishing*, Paris. 2015. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264239012-en>
143. Freeman C., Louçã F. As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution. *Oxford University Press*. Oxford. 2001.
144. Freeman, C. The Economics of Industrial Innovation. *The MIT Press*. 1997. 470 p.
145. Fukuda K., Watanabe C. Innovation Ecosystem for Sustainable Development. *Sustainable Development – Policy and Urban Development – Tourism, Life Science, Management and Environment*, Prof. Chaouki Ghenai (Ed.). 2012. P. 389–404. <https://doi.org/10.5772/26626>.
146. Global Innovation Index (GII). URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
147. Gontareva I. A., Kurt M. M., Dorokhov O., Rusin-Grinik R., Galayko N. Systematic-Functional Approach in Managing Innovative Development of Construction Enterprises in Ukraine. *TEM Journal*. 2022. Vol. 11. Is. 1. Pp. 125-137.

148. Gontareva I., Chorna M., Pawliszczy D., Barna M., Dorokhov O., Osinska O. Features of the entrepreneurship development in the digital economy. *TEM Journal*. 2018. Volume 7, Issue 4. pp. 813–822.
149. Hahn F.H. Neoclassical growth theory. *In Economic Growth. The New Palgrave Economics Collection*. 2010. Palgrave Macmillan: London, UK. https://doi.org/10.1057/9780230280823_24
150. Hall B. Tax Policy for Innovation. *NBER Working Papers*. 2019. No. 25773. URL: <https://www.nber.org/papers/w25773>
151. Hicks J. Value and capital : an inquiry into some fundamental principles of economic theory. *Clarendon Press Oxford, Oxfordshire*. 1939. 331 p.
152. Hrynko, P., Grinko A., Shtal T., Radchenko H., & Pokolodna M. Formation of an Innovative Business Model of a Trade Organization in the Context of Economic. *Scientific Horizons*. 2021. 24(6). Pp. 92–98
153. Hubarieva I. O., Tyshchenko V. F., Krasna A. O. (2018). Innovative development of Ukraine: state, trends, and prospects. *Innovative development of the economy: global trends and national features*. Collective monograph. Lithuania: Publishing House “Baltija Publishing”. 2018. Pp. 128-142
154. Huergo E., Moreno L. Subsidies or loans? Evaluating the impact of R&D support programmes. *Research Policy*. 2017. 46(7). Pp.1198–1214. DOI: 10.1016/j.respol.2017.05.006
155. Illiashenko S., Bilovodska O., Tsalko T., Tomchuk O., Nevmerzhytska S., Buhas N. Opportunities, Threats and Risks of Implementation the Innovative Business Management Technologies in the Post-Pandemic Period COVID-19. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022.Vol. 19. Pp. 1215-1229.
156. Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/>
157. Innovation statistics. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics
158. Janzen F. The Age of Innovation: Profit from Innovation in a Chaotic World. *2000 Financial Times*. 240 p.

159. Kizim, N. A., Kasyanova, L. V. Classification of Tools of Tax Incentives of Innovations. *Problemy ekonomiky*. 2012. 4. P. 23-29.
160. Kressel H., Winarsky N. 3 Key Principles for Maintaining a Cycle of Continuous Innovation. URL: <https://chiefexecutive.net/3-key-principles-for-maintaining-a-cycle-of-continuous-innovation>.
161. Melnikas B. Knowledge Economy: Synergy Effects, Interinstitutional Interaction and Internationalization Processes. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 2011. №4 (22). Pp. 367–379.
162. Mensch G. Stalemate in Technology – Innovations Overcame the Depression. *New York: Ballinger Publishing Company*. 1979.
163. Mitchell J., Testa G., Martinez M.-S., Cunningham Paul N., Szkuta K. Tax incentives for R&D: supporting innovative scale-ups? *Research Evaluation*. 2020. 29(2). Pp. 121–134. DOI: 10.1093/reseval/rvz026
164. Montmartin, B. and M. Herrera. Internal and external effects of R&D subsidies and fiscal incentives: Empirical evidence using spatial dynamic panel models. *Research Policy*. 2015. Vol. 44/5. pp. 1065-1079, <https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.11.013>
165. New Approaches to SME and Entrepreneurship Financing: Broadening the Range of Instruments. *OECD Publishing*, Paris. 2015. <https://doi.org/10.1787/9789264240957-en>.
166. North D.C. Institutions, Institutional Change, and Economic Development. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1990. 152 p. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
167. OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2021. *OECD Publishing*, Paris. 2021. <https://doi.org/10.1787/97a5bbfe-en>.
168. Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities. *OECD Publishing*, Paris/Eurostat, Luxembourg. 2018. <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>

169. Pless J. Are “Complementary policies” substitutes? Evidence from R&D subsidies in the UK. February 5, 2019. DOI: 10.2139/ssrn.3379256
170. Porter M. Cluster and the New Economic of Competition. *Harvard Business Rev.* Nov./Dec. 1988. Pp. 77–90
171. Porter M. Competition in Global Industries. *Harvard Business Press.* 1986. 581 p.
172. Pyka A., Andersen, E.S. Introduction: long term economic development – demand, finance, organization, policy and innovation in a Schumpeterian perspective. *Journal of Evolutionary Economics, Springer.* 2012. vol. 22(4), pp. 621-625. <https://doi.org/10.1007/s00191-012-0279-z>
173. Russo B. A Cost-Benefit Analysis of R&D Tax Incentives. *Canadian Journal of Economics.* 2004. Vol. 37/2, pp. 313–335. <https://www.jstor.org/stable/3696149>
174. Samuel Ribeiro-Navarrete, Daniel Palacios-Marqués, Carlos Lassala, Klaus Ulrich, Key factors of information management for crowdfunding investor satisfaction. *International Journal of Information Management.* 2021. Volume 59. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2021.102354>
175. Santo B. Innovacio a gazdasagi fejlesztes eszkoze. Budapest, *Muszakikonyvkiado Publ.* 1985, 296 p.
176. Schumpeter J.A. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. *Duncker & Humblot.* 1911. Berlin
177. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Shaping the Fourth Industrial Revolution. 2016. URL : https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0005/3385454/Schwab-The_Fourth_Industrial_Revolution_Klaus_S.pdf
178. Senge, P. The Fifth Discipline: : The art and practice of the learning organization. *Doubleday Currency.* 1990. 448 p.
179. Shtal T.V., Staverska T.O., Svitlichna V.Yu., Kravtsova S.V., Kraynyuk L.N., Pokolodna M.M.. Digitalization as a tool for ensuring innovative

development of restaurant business. *Estudios de Economía Aplicada*. 2021. Vol. 39. No. 5. 11 P.

180. Silvia Angilella, Sebastiano Mazzù. The financing of innovative SMEs: A multicriteria credit rating model. *European Journal of Operational Research*. 2015. Volume 244, Issue 2. Pp. 540-554, <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2015.01.033>.

181. Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance. Improving SMEs' access to finance and finding innovative solutions to unlock sources of capital. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance>

182. SME taxation in Europe – An empirical study of applied corporate income taxation for SMEs compared to large enterprises | Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. URL: https://ec.europa.eu/growth/content/sme-taxation-europe-%E2%80%93-empirical-study-applied-corporate-income-taxation-smes-compared-0_en

183. Solow R. A. Contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. 70(1). pp. 65-94.

184. The annual report for European SMEs 2018/2019 URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/38365/attachments/2/translations/en/renditions/native>

185. The annual report for European SMEs 2020/2021. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46062/attachments/1/translations/en/renditions/native>

186. The effects of R&D tax incentives and their role in the innovation policy mix: Findings from the OECD microBeRD project, 2016-19. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 92, *OECD Publishing*, Paris. 2020. <https://doi.org/10.1787/65234003-en>.

187. The Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives—The Future of Medical Innovation. *Cornell University, INSEAD, and WIPO*. 2019. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva

188. The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities Oslo Manual 2018 Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual-2018_9789264304604-en#
189. Thomson R. The Effectiveness of R&D Tax Credits. *Review of Economics and Statistics*. 2017. Vol. 99/3. pp. 544-549. http://dx.doi.org/10.1162/REST_a_00559
190. Tyshchenko V., Kholodna J., Krasna A. Analysis of innovative activities of small and medium-sized enterprises as fundamentals of their sustainable economic development. *Acta Innovations*. 2019. №33. P. 100–110.
191. Tyshchenko V., Ostapenko V., Shapovalova A. Legal support of innovative activity of small and medium enterprises in Ukraine. *Development Management*. 18 (3). P. 28–36
192. Tyshchenko V., Shapovalova A. Formation of a system of indicators and modeling of activation of innovation activity of small and medium enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 3 (38). P. 262-271.
193. Twiss B. C. Managing Technological Innovation. *London: Longman*. 1974.
194. Ukrainian Startup Fund. URL: <https://usf.com.ua>
195. Van Dajm J. The Long Wave in Economic Life. N.Y., 1976
196. WNISEF. URL: <https://wnisef.org>

ДОДАТКИ

Додаток А

Теоретичні аспекти визначення інноваційної діяльності

Таблиця А.1

Трактування поняття «Інновація» різними авторами

№ з/п	Автор / Джерело	Визначення поняття
1	Закон України “Про інноваційну діяльність” [68]	Новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери
2	Додгсон М. [131]	Наукова, технологічна, організаційна та фінансова діяльність, що призводить до комерційного введення нового (або поліпшеного) продукту або нового (або поліпшеного) виробничого процесу або обладнання
3	Федулова Л. [98, с.39]	Результати наукових досліджень та розробок, спроможні поліпшити технічні, економічні, споживчі характеристики наявної продукції, процесів, послуг або стати основою нової
4	Твісс Б. [193]	Процес, у якому інтелектуальний товар (винахід, ноу-хау або ідея) набуває економічного змісту
6	Шумптер Й. [176]	Нова науково-організаційна комбінація виробничих факторів, мотивована підприємницьким духом. У внутрішній логіці нововведення - новий момент динаміки економічного розвитку
8	Санто Б. [175]	Суспільно-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих по своїх властивостей виробів, технологій, і у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, прибуток, її появлення на ринку може принести додатковий дохід

Рис. А.1. Механізм переходу новації в інновацію

Продовження додатку А

Рис. А.2. Моделі інноваційного процесу

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні нормативно-правові акти, які прямо чи опосередковано впливають на розвиток інноваційної діяльності МСП

Нормативно-правовий акт	Зміст/цілі
ГК України № 436-IV від 16.01.2003	«Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами.»
ст. 378 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014	«Сторони розвивають та зміцнюють співробітництво з питань політики у сфері промисловості та підприємництва і таким чином покращують умови для підприємницької діяльності для всіх суб'єктів господарювання з особливою увагою до малих та середніх підприємств (МСП). Поглиблене співробітництво має покращити адміністративну структуру та нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання в Україні та ЄС та повинно ґрунтуватися на політиці ЄС щодо розвитку малого і середнього підприємництва та промисловості з урахуванням визнаних на міжнародному рівні принципів та практики в цих сферах.»
Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012	«Метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є: 1) створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва; 2) забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності; 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян.»

Продовження додатку Б
Продовження таблиці Б.1

Нормативно-правовий акт	Зміст/цілі
«Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» № 2157-III від 21.12.2000	«Основними завданнями Програми є: створення державної системи забезпечення розвитку та підтримки малого підприємництва; створення належних умов розвитку малого підприємництва в регіонах; сприяння створенню нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва; підтримка ділової та інвестиційної активності, розвиток конкуренції на ринку товарів та послуг; залучення до підприємницької діяльності жінок, молоді, пенсіонерів та інших верств населення; активізація фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів, пошук нових форм фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва; формування регіональної інфраструктури розвитку та підтримки малого підприємництва; створення умов для розвитку малого підприємництва у виробничій сфері, у тому числі на базі реструктуризованих підприємств.»
«Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002	«Основними принципами державної інноваційної політики є: орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України; визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку; формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності; створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері; здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок; фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності; підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.»

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.1

Нормативно-правовий акт	Зміст/цілі
«Про наукову і науково-технічну діяльність» №848-VIII від 26.11.2015	«Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади.»
«Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014	ЗВУ мають право формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів
«Про наукові парки» № 1563-VI від 25.06.2009	Однією з основних функцій наукового парку є «сприяння розвитку та підтримка малого інноваційного підприємництва.»
«Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.1999	«Спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для технологічного парку строком на 15 років і діє при виконанні проектів технологічного парку.» «Державне сприяння інноваційній діяльності технологічних парків здійснюється шляхом державної фінансової підтримки та цільового субсидіювання проектів технологічних парків.»
«Про індустріальні парки» №5018-VI від 21.06.2012	Прийняття рішення про включення індустріального парку до Реєстру індустріальних парків здійснюється в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. При прийнятті рішення враховуються критерій «очікувані результати функціонування індустріального парку згідно з концепцією щодо залучення інвестицій, створення нових робочих місць, експорту продукції, залучення суб'єктів малого та середнього підприємництва»
«Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003	«Метою закону є забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.»

Продовження додатку Б

Продовження таблиці Б.1

Нормативно-правовий акт	Зміст/цілі
щорічні Закони України «Про Державний бюджет»	Визначає можливості бюджетного фінансування підтримки інноваційної діяльності розвитку МСП
Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Комісію з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів» № 1219 від 06.08.2003,	«Комісія з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів (далі - Комісія) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, який утворюється з метою підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності, сприяння створенню ефективної інноваційної інфраструктури, діяльності інноваційних підприємств, надає рекомендації з питань, пов'язаних з реалізацією інноваційних проектів, розроблення і здійснення заходів, спрямованих на удосконалення нормативно-правової бази та економічних механізмів підтримки і стимулювання інноваційної діяльності.»
Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» України № 504-р від 24.05.2017	Мале і середнє підприємництво сприяє створенню нових робочих місць, зростання валового внутрішнього продукту, а також стимулюванню розвитку конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу економіки.

Додаток В

Таблиця В.1

**Рейтинги індексів інноваційної діяльності, економічної свободи та ВВП на душу населення за країнами
(2014-2018рр.)**

Країна	2014			2015			2016			2017			2018		
	GII	ВВП на душу населення, долл	BFI	GII	ВВП на душу населення, долл	BFI	GII	ВВП на душу населення, долл	BFI	GII	ВВП на душу населення, долл	BFI	GII	ВВП на душу населення, долл	BFI
Алжир	24,2	5493,03	66	24,4	4177,87	67	24,5	3946,42	62	24,3	4044,3	62	23,9	4114,71	68
Аргентина	35,1	12334,8	54	34,3	13789,06	53	30,2	12790,24	56	32	14591,86	57	30,7	11683,95	56
Вірменія	36,1	3986,23	83	37,3	3607,3	83	35,1	3591,83	78	35,7	3914,5	79	32,8	4212,07	79
Австралія	55	62510,79	95	55,2	56755,72	94	53,1	49971,13	89	51,8	54066,47	89	52	57373,69	89
Австрія	53,4	51717,5	76	54,1	44178,05	78	52,6	45237,8	79	53,1	47431,63	77	51,3	51461,95	76
Азербайджан	29,6	7891,31	74	30,1	5500,32	75	29,6	3880,74	70	30,6	4147,09	72	30,2	4721,18	72
Бангладеш	24,4	1118,85	71	23,7	1248,45	62	22,9	1401,62	53	23,7	1563,99	53	23,1	1698,26	52
Білорусь	37,1	8318,51	73	38,2	5949,11	72	30,4	5022,63	69	30	5761,75	71	29,4	6289,94	74
Бельгія	51,7	47700,54	90	50,9	40991,81	91	52	42012,1	85	49,9	44219,56	82	50,5	47518,64	81
Боснія і Герцеговина	32,4	5329,64	56	32,3	4727,28	54	29,6	4994,68	55	30,2	5394,59	47	31,1	6065,67	49
Ботсвана	30,9	7780,64	69	30,5	6799,88	67	29	7243,85	66	30	7893,21	69	28,2	8258,64	70
Бразилія	36,3	12112,59	54	34,9	8814	54	33,2	8712,89	61	33,1	9880,95	61	33,4	8920,76	59
Болгарія	40,7	7864,76	74	42,2	6993,78	69	41,4	7469,46	67	42,8	8228,01	67	42,6	9272,63	64
Буркіна-Фасо	28,2	703,82	61	28,7	575,31	50	21	582,8	46	21,9	642,43	46	18,9	715,12	52
Камбоджа	28,7	1093,5	37	30,4	1162,9	29	27,9	1278,63	32	27	1385,46	30	26,7	1510,32	31
Камерун	27,5	1540,57	45	27,8	1326,97	42	22,8	1363,4	47	22,6	1421,59	44	23,8	1533,74	44
Канада	56,1	50835,51	89	55,7	43495,05	89	54,7	42279,9	82	53,7	45069,93	82	53	46232,99	82
Чилі	40,6	14671	69	41,2	13574,17	69	38,4	13748,09	72	38,7	15037,35	72	37,8	15923,36	72
Китай	46,6	7651,37	50	47,5	8033,39	52	50,6	8078,79	54	52,5	8759,04	54	53,1	9770,85	55
Колумбія	35,5	8114,08	85	36,4	6175,88	82	34,2	5871,22	78	34,8	6375,93	77	33,8	6667,79	79
Коста-Ріка	37,3	10547,15	65	38,6	11299,14	65	38,4	11666,46	69	37,1	11752,54	68	35,7	12027,37	68
Хорватія	40,7	13600,19	61	41,7	11782,9	56	38,3	12360,47	60	39,8	13412,34	58	40,7	14909,69	59
Кіпр	45,8	27407,15	80	43,5	23217,48	80	46,3	24019,14	75	46,8	25760,76	76	47,8	28159,3	77
Чеська Республіка	50,2	19744,56	70	51,3	17715,62	68	49,4	18463,39	67	51	20379,9	67	48,7	23078,57	73
Данія	57,5	62548,98	98	57,7	53254,86	97	58,5	54664	95	58,7	57141,06	94	58,4	61350,35	93

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.1

Країна	2014			2015			2016			2017			2018		
	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI
Домініканська республіка	32,3	6608,83	56	30,6	6921,52	54	30,6	7280,87	57	31,2	7609,35	53	29,3	8050,63	53
Еквадор	27,5	6377,09	53	26,9	6124,49	51	27,1	6060,09	56	29,1	6213,5	55	26,8	6344,87	56
Єгипет	30	3378,83	63	28,9	3598,97	65	26	3525,02	68	26	2440,51	67	27,2	2549,13	72
Сальвадор	29,1	3588,97	60	29,3	3705,54	53	26,6	3800,1	56	26,7	3902,24	57	25,1	4058,25	58
Естонія	51,5	20367,1	78	52,8	17522,23	82	51,7	18237,29	79	50,9	20337,85	77	50,5	23266,35	76
Фінляндія	60,7	50260,3	94	60	42811,21	93	59,9	43777,44	91	58,5	46191,93	90	59,6	50152,34	90
Франція	52,2	43008,65	80	53,6	36613,38	80	54	36962,22	78	54,2	38679,13	78	54,4	41463,64	80
Грузія	34,5	4739,2	88	33,8	4014,19	89	33,9	4062,17	87	34,4	4357,01	87	35	4717,14	87
Німеччина	56	47959,99	90	57,1	41139,54	88	57,9	42098,92	90	58,4	44240,04	87	58	47603,03	86
Греція	38,9	21760,98	76	40,3	18167,77	73	39,8	18116,46	74	38,8	18883,46	74	38,9	20324,25	74
Гватемала	30,8	3687,84	58	28,8	3923,57	55	27,3	4140,59	63	27,9	4470,61	59	25,5	4549,01	57
Гондурас	26,7	2206,05	55	27,5	2302,2	53	26,9	2342,58	58	26,4	2449,96	57	24,9	2500,11	59
Гонконг	56,8	40315,29	99	57,2	42431,89	100	55,7	43734,25	97	53,9	46225,78	95	54,6	48675,62	96
Угорщина	44,6	14246,11	79	43	12651,57	75	44,7	12992,38	71	41,7	14457,61	64	44,9	16161,98	62
Ісландія	54,1	54242,05	91	57	52428,6	91	56	61757,95	90	55,8	71314,77	90	51,2	73191,12	90
Індія	33,7	1573,88	38	31,7	1605,61	43	33,6	1729,27	48	35,5	1981,27	53	35,2	2009,98	56
Індонезія	31,8	3491,62	55	29,8	3331,7	49	29,1	3562,85	54	30,1	3836,91	49	29,8	3893,6	57
Ірландія	56,7	55492,98	83	59,1	61995,42	82	59	63197,08	80	58,1	69649,88	80	57,2	78806,43	82
Ізраїль	55,5	37678,89	73	53,5	35776,8	72	52,3	37321,63	71	53,9	40541,86	70	56,8	41715,03	72
Італія	45,7	35518,41	76	46,4	30230,23	72	47,2	30936,13	70	47	32326,84	70	46,3	34483,2	70
Ямайка	32,4	4833,79	85	29,9	4907,5	86	29	4843,34	81	30,4	5069,18	79	30,4	5354,24	79
Японія	52,4	38109,41	80	54	34524,47	84	54,5	38794,33	83	54,7	38331,98	82	55	39289,96	82
Казахстан	32,8	12807,26	74	31,2	10510,77	74	31,5	7714,84	72	31,5	9247,58	75	31,4	9812,6	74
Кенія	31,9	1315,8	56	30,2	1336,88	48	30,4	1410,53	49	31	1568,2	50	31,1	1710,51	56
Кувейт	35,2	44062,4	58	33,2	29869,53	59	33,6	27653,16	63	36,1	29759,53	61	34,4	33994,41	57
Латвія	44,8	15740,33	83	45,5	13698,94	82	44,3	14153,42	79	44,6	15548,08	80	43,2	17860,62	80
Литва	41	16534,48	86	42,3	14249,12	85	41,8	14999,48	80	41,2	16840,94	79	28,2	19153,41	73
Люксембург	56,9	118823,7	73	59	101376,5	71	57,1	104278,4	74	56,4	107361,3	69	54,5	116639,9	69
Мадагаскар	25,5	530,86	63	24,4	467,24	62	24,8	475,96	53	24,2	515,29	43	24,8	527,5	46

*Продовження додатку В
Продовження таблиці В.1*

Країна	2014			2015			2016			2017			2018		
	ГПІ	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГПІ	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГПІ	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГПІ	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГПІ	ВВП на душу населення, долл	BFI
Малаві	27,6	371,27	39	29,7	380,6	49	27,3	315,78	45	23,5	356,72	45	23,1	389,4	48
Малайзія	45,6	11319,08	86	46	9955,24	94	43,4	9817,74	91	42,7	10254,23	91	43	11373,23	84
Малі	26,2	847,15	48	28,4	751,17	47	24,8	779,87	46	22,5	828,51	44	23,3	899,66	53
Маврикій	40,9	10153,94	74	39,2	9260,45	78	35,9	9681,62	78	34,8	10484,91	78	31,3	11238,69	78
Мексика	36	10922,38	77	38	9605,95	72	34,6	8739,76	71	35,8	9278,42	71	35,3	9673,44	68
Молдова	40,7	2674,12	70	40,5	2179,23	67	38,4	2272,41	65	36,8	2724,49	66	37,6	3227,31	66
Монголія	37,5	4158,53	72	36,4	3918,58	68	35,7	3660,15	68	37,1	3669,42	67	35,9	4121,73	67
Чорногорія	37	7378,35	78	41,2	6514,27	77	37,4	7028,94	77	38,1	7784,07	72	36,5	8844,24	73
Марокко	32,2	3171,7	76	33,2	2875,26	69	32,3	2897,66	66	32,7	3036,17	68	31,1	3237,88	70
Намібія	28,5	5624,14	64	28,1	5032,89	64	28,2	4786,24	68	27,9	5646,46	68	28	5931,45	68
Непал	23,8	743,41	59	21,1	792,55	66	23,1	777,15	65	24,2	911,44	65	24,2	1033,91	65
Нідерланди	60,6	52830,18	90	61,6	45175,23	84	58,3	46007,85	80	63,4	48554,99	80	63,3	53024,06	81
Нова Зеландія	54,5	44533,78	96	55,9	38559,55	96	54,2	40026,85	91	52,9	42260,13	92	51,3	41945,33	92
Нігер	24,3	427,74	35	21,2	360,85	39	20,4	362,13	40	21,2	375,87	39	20,6	413,98	46
Нігерія	27,8	3222,69	48	23,7	2730,43	48	23,1	2176	49	21,9	1968,56	49	22,4	2028,18	49
Норвегія	55,6	97019,18	91	53,8	74355,52	92	52	70460,56	90	53,1	75496,76	90	52,6	81697,24	90
Оман	33,9	20131,98	68	35	16150,89	68	32,2	14721,65	70	31,8	15130,5	68	32,8	16415,16	76
Пакистан	24	1251,16	69	23,1	1356,67	66	22,6	1368,45	61	23,8	1464,99	61	24,1	1482,4	55
Панама	38,3	12796,07	73	36,8	13630,31	72	33,5	14356,32	74	35	15166,12	74	32,4	15575,07	74
Парагвай	31,6	6102,94	58	30,7	5406,7	58	28,2	5319,41	63	30,3	5680,58	62	28,7	5821,81	62
Перу	34,7	6672,88	71	34,9	6229,1	68	32,5	6205	68	32,9	6710,51	69	31,8	6941,24	69
Філіппіни	29,9	2831,32	60	31,1	2867,15	55	31,8	2941,21	63	32,5	2981,93	63	31,6	3102,71	63
Польща	40,6	14347,92	70	40,2	12572,31	67	40,2	12431,58	69	42	13856,98	68	41,7	15420,91	67
Португалія	45,6	22074,3	85	46,6	19242,37	88	46,4	19978,4	85	46,1	21437,35	86	45,7	23407,91	83
Катар	40,3	83858,53	72	39	63039,02	71	37,5	57163,06	71	37,9	61264,39	68	36,6	68793,78	71
Румунія	38,1	10026,97	71	38,2	8977,5	70	37,9	9567,1	66	39,2	10807,68	66	37,6	12301,19	65
Росія	39,1	14100,73	70	39,3	9313,79	76	38,5	8745,38	72	38,8	10750,59	75	37,9	11288,87	77
Руанда	29,3	723,28	70	30,1	728,08	60	30	726,35	61	27,4	762,91	59	26,5	772,94	55
Саудівська Аравія	41,6	24463,9	67	40,7	20627,93	66	37,8	19879,3	70	36,2	20803,74	74	34,3	23338,96	74

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.1

Країна	2014			2015			2016			2017			2018		
	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI	ГП	ВВП на душу населення, долл	BFI
Малаві	27,6	371,27	39	29,7	380,6	49	27,3	315,78	45	23,5	356,72	45	23,1	389,4	48
Малайзія	45,6	11319,08	86	46	9955,24	94	43,4	9817,74	91	42,7	10254,23	91	43	11373,23	84
Малі	26,2	847,15	48	28,4	751,17	47	24,8	779,87	46	22,5	828,51	44	23,3	899,66	53
Маврикій	40,9	10153,94	74	39,2	9260,45	78	35,9	9681,62	78	34,8	10484,91	78	31,3	11238,69	78
Мексика	36	10922,38	77	38	9605,95	72	34,6	8739,76	71	35,8	9278,42	71	35,3	9673,44	68
Молдова	40,7	2674,12	70	40,5	2179,23	67	38,4	2272,41	65	36,8	2724,49	66	37,6	3227,31	66
Монголія	37,5	4158,53	72	36,4	3918,58	68	35,7	3660,15	68	37,1	3669,42	67	35,9	4121,73	67
Чорногорія	37	7378,35	78	41,2	6514,27	77	37,4	7028,94	77	38,1	7784,07	72	36,5	8844,24	73
Марокко	32,2	3171,7	76	33,2	2875,26	69	32,3	2897,66	66	32,7	3036,17	68	31,1	3237,88	70
Намібія	28,5	5624,14	64	28,1	5032,89	64	28,2	4786,24	68	27,9	5646,46	68	28	5931,45	68
Непал	23,8	743,41	59	21,1	792,55	66	23,1	777,15	65	24,2	911,44	65	24,2	1033,91	65
Нідерланди	60,6	52830,18	90	61,6	45175,23	84	58,3	46007,85	80	63,4	48554,99	80	63,3	53024,06	81
Нова Зеландія	54,5	44533,78	96	55,9	38559,55	96	54,2	40026,85	91	52,9	42260,13	92	51,3	41945,33	92
Нігер	24,3	427,74	35	21,2	360,85	39	20,4	362,13	40	21,2	375,87	39	20,6	413,98	46
Нігерія	27,8	3222,69	48	23,7	2730,43	48	23,1	2176	49	21,9	1968,56	49	22,4	2028,18	49
Норвегія	55,6	97019,18	91	53,8	74355,52	92	52	70460,56	90	53,1	75496,76	90	52,6	81697,24	90
Оман	33,9	20131,98	68	35	16150,89	68	32,2	14721,65	70	31,8	15130,5	68	32,8	16415,16	76
Пакистан	24	1251,16	69	23,1	1356,67	66	22,6	1368,45	61	23,8	1464,99	61	24,1	1482,4	55
Панама	38,3	12796,07	73	36,8	13630,31	72	33,5	14356,32	74	35	15166,12	74	32,4	15575,07	74
Парагвай	31,6	6102,94	58	30,7	5406,7	58	28,2	5319,41	63	30,3	5680,58	62	28,7	5821,81	62
Перу	34,7	6672,88	71	34,9	6229,1	68	32,5	6205	68	32,9	6710,51	69	31,8	6941,24	69
Філіппіни	29,9	2831,32	60	31,1	2867,15	55	31,8	2941,21	63	32,5	2981,93	63	31,6	3102,71	63
Польща	40,6	14347,92	70	40,2	12572,31	67	40,2	12431,58	69	42	13856,98	68	41,7	15420,91	67
Португалія	45,6	22074,3	85	46,6	19242,37	88	46,4	19978,4	85	46,1	21437,35	86	45,7	23407,91	83
Катар	40,3	83858,53	72	39	63039,02	71	37,5	57163,06	71	37,9	61264,39	68	36,6	68793,78	71
Румунія	38,1	10026,97	71	38,2	8977,5	70	37,9	9567,1	66	39,2	10807,68	66	37,6	12301,19	65
Росія	39,1	14100,73	70	39,3	9313,79	76	38,5	8745,38	72	38,8	10750,59	75	37,9	11288,87	77
Руанда	29,3	723,28	70	30,1	728,08	60	30	726,35	61	27,4	762,91	59	26,5	772,94	55
Саудівська Аравія	41,6	24463,9	67	40,7	20627,93	66	37,8	19879,3	70	36,2	20803,74	74	34,3	23338,96	74

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.1

Сенегал	30,1	1394,79	48	31	1218,76	55	26,1	1269,04	49	27,1	1367,22	51	26,5	1521,95	52
Сінгапур	59,2	57562,53	97	59,4	55646,62	97	59,2	56724,17	95	58,7	60297,79	95	59,8	64581,95	91
Словаччина	41,9	18670,93	67	43	16309,07	70	41,7	16506	68	43,4	17510,09	65	42,9	19442,71	64
Словенія	47,2	24214,92	85	48,5	20881,77	81	46	21622,58	82	45,8	23442,71	81	46,9	26123,97	80
Південна Африка	38,2	6433,19	75	37,4	5734,63	73	35,8	5272,92	70	35,8	6132,48	62	35,1	6374,03	65
Іспанія	49,3	29461,55	77	49,1	25732,02	78	49,2	26505,63	76	48,8	28100,85	67	48,7	30370,89	66
Шрі Ланка	29	3819,25	74	30,8	3843,78	73	28,9	3886,29	70	29,9	4104,63	73	28,7	4102,48	76
Швеція	62,3	59843,52	91	62,4	51397,19	88	63,6	51974,2	90	63,8	53744,43	91	63,1	54608,36	89
Швейцарія	64,8	86605,52	75	68,3	82081,61	78	66,3	80172,2	82	67,7	80450,05	77	68,4	82796,55	76
Таджикистан	23,7	1104,17	58	27,5	929,1	65	29,6	802,52	61	28,2	806,04	66	26,5	826,62	63
Таїланд	39,3	5951,88	71	38,1	5840,05	73	36,5	5978,61	76	37,6	6578,19	70	38	7273,56	77
Турція	38,2	12095,85	68	37,8	10948,72	61	39	10820,63	65	38,9	10513,65	64	37,4	9370,18	63
Уганда	31,1	739,37	45	27,6	709,02	43	27,1	608,71	40	27	631,52	42	25,3	642,78	45
Україна	36,3	3104,66	60	36,5	2124,66	59	35,7	2187,73	57	37,6	2640,68	62	38,5	3095,17	63
Об'єднані Арабські Емірати	43,2	43751,84	74	40,1	38663,38	75	39,4	38141,85	80	43,2	39811,63	81	42,6	43004,95	80
Об'єднане Королівство	62,4	47417,64	92	62,4	44966,1	91	61,9	41074,17	86	60,9	40361,42	90	60,1	42943,9	91
Уругвай	34,8	16831,97	75	35,8	15613,76	73	34,3	15387,14	75	34,5	16437,24	75	34,2	17277,97	74
США	60,1	55032,96	89	60,1	56803,47	89	61,4	57904,2	85	61,4	59927,93	84	59,8	62794,59	83
В'єтнам	34,9	2030,26	62	38,3	2085,1	62	35,4	2192,21	58	38,3	2365,62	61	37,9	2566,6	63

Додаток Г

Таблиця Г.1

Проблеми функціонування національної інноваційної системи [74]

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
на етапі створення новацій	<ul style="list-style-type: none"> – недостатність фінансування, зокрема державного; – відсутність необхідної інформації про ринкові перспективи запропонованої ідеї та знань і консультативного супроводу проходження проекту від ідеї до етапу комерціалізації; – недостатнє використання науковцями та малим і середнім бізнесом можливостей щодо участі у міжнародних програмах; – відсутність налагоджених комунікацій між науковцями і представниками бізнесу, які заінтересовані в розвитку інновацій, як до потреб бізнесу в інноваціях, так і даних про нові та вдосконалені технологічні рішення, які можуть бути використані у виробництві; – недостатнє пропагування та поширення інформації про позитивні приклади перетворення ідеї на інноваційний продукт; - відсутність достовірного прогнозування тенденцій та досліджень впливу інструментів державного регулювання інноваційного розвитку економіки 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення фінансування наукових досліджень на конкурсній основі з акцентуванням уваги на переході результатів, отриманих у рамках фундаментальних наукових досліджень, у тематиці прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок, до фінансування яких залучається бізнес; – перегляд пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з метою їх наближення до напрямів, визначених у розвинутих державах світу, на основі сучасних світових технологічних трендів; – створення у межах населених пунктів місць, призначених передусім для розгортання інтелектуальної, творчої діяльності, раціоналізаторського руху, розвитку креативних індустрій (зокрема виділення територій, створення на них відповідної інфраструктури, надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури); – створення із залученням світових експертів, тренерів, наставників, європейської мережі підприємництва (EEN) шкіл обміну досвідом та національних ресурсів з навчання підприємництву та інноваціям, зокрема мережі підвищення кваліфікації як для викладачів, так і для керівників закладів вищої освіти та наукових установ. Ці структури також можуть надавати консультаційно-методичну допомогу щодо участі в європейських програмах, пов'язаних з інноваціями, та поширювати позитивний досвід успішних учасників зазначених програм;

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
		адаптувати та використовувати технологічні інновації, підтримка запровадження навчальних дисциплін з підприємництва, фінансової грамотності та охорони інтелектуальної власності
на етапі трансферу новацій	<ul style="list-style-type: none"> – недостатність фінансування через непередбачуваність комерційних результатів новацій; – розбіжності щодо врегулювання відносин у сфері інтелектуальної власності між Цивільним кодексом України та актами спеціального законодавства України, що регулюють зазначену сферу відносин; – обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів для створення інноваційної інфраструктури; – нестача фахівців у сфері менеджменту інноваційної діяльності, управління інтелектуальною власністю, маркетингу, правової охорони, фінансових консультантів, експертів з трансферу технологій і бізнес-планування; – недостатня обізнаність науковців і працівників підрозділів, які відповідають за комерціалізацію у закладах вищої освіти та наукових установах, щодо оцінки рівня готовності науково-технічної (експериментальної) розробки, подальшого ринкового ефекту від переданих (комерціалізованих) технологій, розроблення стратегії комерційного розвитку, сценаріїв 	<ul style="list-style-type: none"> – врегулювати прогалини, які існують у законодавстві щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, та розробити методичні документи із створення та функціонування такої інфраструктури; – запровадити відрахування під час трансферу за кордон технологій, розроблених за кошти державного бюджету, певного відсотка до спеціального фонду, наприклад, Національного фонду досліджень України, для подальшого спрямування на підтримку інновацій; – забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури у закладах вищої освіти, наукових установах та інших суб'єктах інноваційної діяльності; – збільшити кількість інформаційних заходів та їх аудиторію для поширення позитивного досвіду успішних стартапів, інноваційних проєктів, запровадити регулярні всеукраїнські та міжнародні заходи за участю представників науки, освіти та бізнесу для налагодження взаємозв'язку між ними; – забезпечити методично-консультаційну допомогу з різних аспектів провадження інноваційної діяльності; – розробити методичні матеріали для закладів вищої освіти та наукових установ щодо діяльності керівників з організації інноваційної діяльності, організувати інформаційні кампанії

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
	<p>трансферу технологій, що перебувають на різних стадіях готовності;</p> <ul style="list-style-type: none"> – відсутність інформації про інформаційних партнерів; – відсутність закріпленого у законодавстві механізму передачі технологій, створених або придбаних за бюджетні кошти, за кордон; – низький рівень заінтересованості закладів вищої освіти у провадженні інноваційної діяльності; – обмеження на внески у вигляді нематеріальних активів для закладів вищої освіти та наукових установ під час формування статутного капіталу, створення юридичних осіб для впровадження науково-технічних результатів; <p>складність проведення оцінки вартості об'єктів права інтелектуальної власності та нестача фахівців для її здійснення</p>	<p>щодо доцільності введення такої посади, яку обійматиме фахівець з досвідом роботи у сфері інноваційного бізнесу; сприяти підготовці фахівців для забезпечення діяльності інноваційної інфраструктури</p>

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
<p>на етапі впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства - стартапу</p>	<ul style="list-style-type: none"> – обтяжливе регулювання, зокрема ускладнений доступ до ринку праці іноземців та надмірно ускладнений процес ліквідації підприємства, що є вкрай актуальним для стартапів, оскільки інноваційна діяльність є високоризикованим видом бізнесу і частина стартапів виявляється неуспішною; – високий рівень податків (насамперед на оплату праці та прибуток підприємств); – недостатність необхідних знань і навичок для ведення підприємницької діяльності; – великі за обсягом витрати для новоутвореного підприємства на оренду приміщень та обладнання, оплату сторонніх послуг (насамперед бухгалтерських); – недостатній розвиток венчурного фінансування в Україні та проблеми правового захисту власності іноземних інвесторів; - відсутність або обмежена ефективність інноваційної інфраструктури, яка має сприяти розвитку інноваційного підприємництва 	<p>Для створення сприятливих умов щодо доведення новацій до комерційного використання, зокрема через розвиток стартапів, необхідно забезпечити:</p> <ul style="list-style-type: none"> – стимулювання діяльності венчурного бізнесу; – ефективну роботу спрощеної системи оподаткування та звітності для новоутвореного малого інноваційного бізнесу; – законодавче унормування заходів щодо державної підтримки малого інноваційного бізнесу за умови співфінансування за рахунок інших джерел; – підвищення рівня знань щодо академічного підприємництва та створення нових форм інноваційної інфраструктури; – формування у суб'єктів інноваційної діяльності розуміння пріоритетів, налаштування суспільної думки на те, що наукові дослідження, розробка та впровадження ідей потребують фінансової підтримки, а молоді стартапи - відповідної експертизи та інвестицій. <p>Для розвитку стартапів необхідно:</p> <ul style="list-style-type: none"> – запровадити спрощену процедуру отримання посвідки на тимчасове проживання іноземцями та особами без громадянства, які прибули в Україну для участі в реалізації інноваційних проектів тощо; – спростити участь у венчурному фонді інвестора - фізичної особи шляхом зменшення суми коштів, необхідних для придбання цінних паперів такого фонду; – забезпечити зниження податкового навантаження на оплату праці та доходи фізичних осіб; – сприяти створенню елементів інноваційної інфраструктури, які надаватимуть фінансову допомогу винахідникам та стартапам;

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
		<ul style="list-style-type: none"> – забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування на базі закладів вищої освіти та наукових установ безперервного ланцюга стартап-школа - акселератор - бізнес-інкубатор.
<p style="text-align: center;">на етапі впровадження новачій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво</p>	<ul style="list-style-type: none"> – недостатній рівень заінтересованості суб'єктів господарювання у впровадженні результатів вітчизняних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, які потребують додаткового часового та фінансового ресурсу для їх повноцінного застосування; – недостатня поінформованість про можливості малих і середніх підприємств у сфері використання новачій, високі транзакційні витрати на пошук та доступ до баз даних, відсутність ефективних каналів передачі інформації щодо попиту підприємств до сектору науки та освіти; – недостатність незалежної оцінки технологічного рівня науково-технічної (експериментальної) розробки та можливості технічно її реалізувати; – недостатність інноваторів (осіб, які створюють нові або удосконалюють існуючі конкурентоздатні технології, продукти (продукцію) та/або послуги) презентаційних навичок, вмінь оцінки обсягів коштів, які вони 	<ul style="list-style-type: none"> – З метою налагодження зв'язків українських інноваторів з партнерами (представниками бізнесу та держави), потенційно заінтересованих у комерціалізації їх інновацій, важливим є: <ul style="list-style-type: none"> – запровадження моніторингу запиту бізнесу на інноваційні рішення існуючих проблем; – започаткування пілотних проектів із створення елементів інноваційної інфраструктури (зокрема інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій, технологічних платформ, бізнес-інкубаторів та акселераторів) та поширення позитивного досвіду на всі регіони України; – сприяння поінформованості науковців та підприємців про різні етапи та учасників інноваційного процесу. З метою налагодження зв'язків вітчизняних інноваторів з партнерами необхідно також: <ul style="list-style-type: none"> – започаткувати механізм підтримки реалізації інноваційного проекту, зокрема оплати певних послуг (лабораторних дослідів, маркетингових досліджень, економічних розрахунків, консультації патентного повіреного, навчання персоналу тощо); – провести інвентаризацію наявних технологій і науково-технічних (експериментальних) розробок, створених у рамках виконання наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок з тематик, пов'язаних із військовим призначенням, з метою оцінки можливості створення продукції подвійного або цивільного використання;

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
	<p>можуть отримати від підприємства, що несе основні ризики під час впровадження новації;</p> <ul style="list-style-type: none"> – відсутність “спільної мови” представників бізнесу та науки; <p>низький рівень обізнаності інноваторів у сфері правової охорони та захисту інтелектуальної власності</p>	<ul style="list-style-type: none"> – утворити центри експертизи та оцінки науково-технічних розробок, які готували б аналітичну інформацію для винахідників та підприємців щодо технологічного, економічного, кон’юнктурного рівня науково-технічних розробок; – визначити регіональні пріоритетні напрями на основі підходів смарт-спеціалізації та запустити пілотні проекти, спрямовані на створення системи взаємозв’язків та взаємопідтримки регіонів із різним рівнем промислового розвитку; <ul style="list-style-type: none"> – на основі цієї Стратегії сформувати стратегії регіонального інноваційного розвитку з урахуванням потреб і потенціалу регіону; – забезпечити розміщення у вільному доступі інформації про впровадження результатів науково-технічної діяльності (прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок), створених за кошти державного бюджету; – сприяти створенню рекламно-інформаційної продукції у засобах масової інформації, спрямованої на популяризацію науково-технічних і технологічних досягнень в Україні і світі та успішного досвіду підприємств і підприємців, які вже стали на шлях інновацій і виробляють високотехнологічну продукцію з високою доданою вартістю; <p>забезпечити розширення участі у міжнародних спеціалізованих виставкових заходах з метою пропагування української інноваційної продукції.</p>

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
<p>на всіх етапах трансформації ідеї в інноваційну продукцію</p>	<ul style="list-style-type: none"> – проблема виїзду за кордон кваліфікованих кадрів, науковців, винахідників, підприємців, основними причинами якої є: – кращі можливості для реалізації ідей за кордоном (насамперед доступ до фінансування, правовий захист, наближеність до ринків збуту, менша вартість ведення бізнесу); – вища якість життя (безпека та верховенство права, освіта та охорона здоров'я, соціальний захист у разі потреби, інфраструктура, екологія тощо); творче та підприємницьке середовище, створене у найкращих світових осередках інновацій 	<p>Відповідно до зазначених напрямів необхідним є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – збільшення фінансування наукових досліджень на конкурсній основі з акцентуванням уваги на переході результатів, отриманих у рамках фундаментальних наукових досліджень, у тематиці прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок, до фінансування яких залучається бізнес; – перегляд пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з метою їх наближення до напрямів, визначених у розвинутих державах світу, на основі сучасних світових технологічних трендів; – створення у межах населених пунктів місць, призначених передусім для розгортання інтелектуальної, творчої діяльності, раціоналізаторського руху, розвитку креативних індустрій (зокрема виділення територій, створення на них відповідної інфраструктури, надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури); – створення із залученням світових експертів, тренерів, наставників, європейської мережі підприємництва (EEN) шкіл обміну досвідом та національних ресурсів з навчання підприємництву та інноваціям, зокрема мережі підвищення кваліфікації як для викладачів, так і для керівників закладів вищої освіти та наукових установ. Ці структури також можуть надавати консультаційно-методичну допомогу щодо участі в європейських програмах, пов'язаних з інноваціями, та поширювати позитивний досвід успішних учасників зазначених програм; – покращення якості освіти шляхом наближення її до потреб глобального ринку та потреб у фахівцях, здатних створювати, адаптувати та використовувати технологічні інновації, підтримка

*Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1*

Етап життєвого циклу	Проблема	Напрями вирішення
		<ul style="list-style-type: none"> – запровадження навчальних дисциплін з підприємництва, фінансової грамотності та охорони інтелектуальної власності. – З метою активізації створення новацій необхідно також: <ul style="list-style-type: none"> – опрацювати питання можливості стимулювання підприємств до наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційної діяльності; – розробити механізм стимулювання науковців до формування актуальної та затребуваної глобальним ринком тематики наукових досліджень, спрямованої на створення інноваційних рішень, що забезпечать інноваційний розвиток вітчизняної економіки; – забезпечити створення навчальних матеріалів із підприємництва та інновацій, які б підвищували рівень обізнаності, починаючи із школи, навчали азів створення власного бізнесу, фінансової грамотності та охорони інтелектуальної власності; – розробити методичні матеріали щодо залучення до виконання спільних інноваційних проектів студентів різних спеціальностей та закладів вищої освіти.

Додаток Д
Результати ВОВ-аналізу

Таблиця Д.1

Формалізація оцінок впливу стану та тенденцій чинників зовнішнього середовища

Чинники зовнішнього середовища	Драйвери				
	Бар'єр	Перешкода	Перепона	Повшток	Стимул
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Політико-правові чинники</i>					
Політичний клімат	Політична криза	Складна політична ситуація	Складна та нестабільна політична ситуація	Сприятлива для розвитку ІД	Справляє потужний стимулюючий вплив
Державне регулювання інноваційної діяльності	Абсолютно не відповідає потребам та не досконале	Не відповідає потребам та не досконале	Слабо відповідає потребам, має низку недоліків	Відповідає потребам, але має незначні недоліки	Абсолютно відповідає потребам, немає недоліків
Податкова система	Абсолютно не досконала, зовсім не стимулює розвиток ІД	Не досконала, не стимулює розвиток ІД	Слабо стимулює розвиток ІД	Сприятливі податкові умови, помірно стимулює розвиток ІД	Справляє потужне податкове стимулювання розвитку ІД
Інституційні умови для розвитку інноваційної діяльності СМП та ССП	Дуже слабкий розвиток інститутів інноваційної діяльності, суперечливе інституційне середовище	Досить слабкий розвиток інститутів інноваційної діяльності, суперечливе інституційне середовище	Слабкий розвиток інститутів інноваційної діяльності, суперечливе інституційне середовище	Достатній розвиток інститутів інноваційної діяльності, сприятливе інституційне середовище	Високий рівень розвитку інститутів інноваційної діяльності, сприятливе інституційне середовище

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

Чинники зовнішнього середовища	Драйвери				
	Бар'єр	Перешкода	Перепона	Повштох	Стимул
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Політико-правові чинники</i>					
Міжнародне співробітництво в інноваційній сфері	Абсолютно не налагоджене та не здійснюється	Не налагоджене та майже не здійснюється	Слабо налагоджене та помірно здійснюється	Досить налагоджене та постійно здійснюється	Дуже високий рівень співробітництва на систематичній основі
<i>Економічні</i>					
Макроекономічна ситуація	Дуже негативні економічні процеси	Негативні економічні процеси переважають	Слабо розвинуті економічні процеси	Досить розвинуті економічні процеси	Високий рівень розвитку економіки
Розвиток споживчого ринку	Дуже низький рівень розвитку	Низький рівень розвитку	Слабкий рівень розвитку	Достатній рівень розвитку	Високий рівень розвитку
Грошово-кредитна політика	Абсолютно не досконала, зовсім не сприяє фінансовому забезпеченню і не стимулює розвиток ІД	Не досконала, не сприяє фінансовому забезпеченню і не стимулює розвиток ІД	Слабо сприяє фінансовому забезпеченню і слабо стимулює розвиток ІД	Достатньо сприяє фінансовому забезпеченню та стимулює розвиток ІД	Дуже сприяє фінансовому забезпеченню та активно стимулює розвиток ІД
Інвестиції	Дуже низькі обсяги, не забезпечують інвестиційні потреби розвитку ІД	Низькі обсяги, не забезпечують інвестиційні потреби розвитку ІД	Недостатні обсяги, мало забезпечують інвестиційні потреби розвитку ІД	Майже забезпечують інвестиційні потреби розвитку ІД	Абсолютно забезпечують інвестиційні потреби розвитку ІД

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

Чинники зовнішнього середовища	Драйвери				
	Бар'єр	Перешкода	Перепона	Повшток	Стимул
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Економічні</i>					
Платоспроможність населення	Дуже низька	Низька	Посередня	Висока	Дуже висока
<i>Соціально-демографічні</i>					
Демографічна ситуація (народжуваність, міграція, зміна поколінь, структура населення)	Дуже складна, характерні негативні демографічні тенденції	Складна, переважають негативні демографічні тенденції	Досить стабільна	Сприятлива, переважають позитивні демографічні тенденції	Дуже гарна, стабільна динаміка позитивних демографічних тенденцій
Сформований людський капітал (освіта), підприємницькі компетентності	Дуже слабкий	Слабкий	Помірний	Добрий	Потужний
Рівень зайнятості	Дуже низький	Низький	Досить стабільний	Високий	Дуже високий
Рівень та якість життя	Дуже низький	Низький	Досить стабільний	Високий	Дуже високий
Соціальна політика	Дуже суттєві протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Суттєві протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Помірні протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Незначні протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Відсутні протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю

*Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1*

Чинники зовнішнього середовища	Драйвери				
	Бар'єр	Перешкода	Перепона	Повшток	Стимул
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Науково-технічні</i>					
Науково-технічний прогрес (економіка знань)	Дуже низький рівень науково-технічного розвитку	Низький рівень науково-технічного розвитку	Помірний рівень науково-технічного розвитку	Високий рівень науково-технічного розвитку	Дуже високий рівень науково-технічного розвитку
Цифрові технології	Дуже низький рівень цифровізації	Низький рівень цифровізації	Помірний рівень цифровізації	Високий рівень цифровізації	Дуже високий рівень цифровізації
Розвиток інноваційної інфраструктури	Дуже низький рівень розвитку	Низький рівень розвитку	Помірний рівень розвитку	Високий рівень розвитку	Дуже високий рівень розвитку
Трансфер технологій	Дуже низький рівень трансферу технологій та його забезпечення	Низький рівень трансферу технологій його забезпечення	Помірний рівень трансферу технологій його забезпечення	Високий рівень трансферу технологій його забезпечення	Дуже високий рівень трансферу технологій його забезпечення
Стратегія інноваційного розвитку	Абсолютно не дієва та не ефективна	Не дієва та не ефективна	Помірно дієва та ефективна	Високо дієва та ефективна	Дуже високо дієва та ефективна

Продовження додатку Д

Таблиця Д.2

Формалізація оцінок впливу зміни чинників зовнішнього середовища

				Тригери	
	Гальмувач	Уповільнювач	Стримувач	Прискорювач	Імпульс
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Політико-правові чинники</i>					
Політичний клімат	Загострення політичної кризи	Погіршення політичної ситуації	Сталість політичної ситуації	Покращення до сприятливої політичної ситуації	Покращення політичної ситуації до вигідної
Державне регулювання інноваційної діяльності	Без будь-яких змін	Незначні зміни	Помірні зміни	Покращення	Суттєве покращення
Податкова система	Без будь-яких змін	Незначні зміни	Помірні та повільні зміни у напрямі розвитку ІД	Покращення, спрямоване на розвиток ІД	Суттєве покращення, спрямоване на суттєве прискорення розвитку ІД
Інституційні умови для розвитку інноваційної діяльності СМП та ССП	Без будь-яких змін	Незначні зміни	Посередні, стримують розвиток ІД	Покращення, спрямоване на розвиток ІД	Суттєве покращення, спрямоване на суттєве прискорення розвитку ІД
Міжнародне співробітництво в інноваційній сфері	Абсолютно не налагоджується та не здійснюється	Не налагоджується та не здійснюється	Слабо налагоджується та здійснюється	Постійно налагоджується та здійснюється	Системно та постійно налагоджується та здійснюється

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.2

				Тригери	
	Гальмувач	Уповільнювач	Стримувач	Прискорювач	Імпульс
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Економічні</i>					
Макроекономічна ситуація	Суттєво погіршується, гальмує інноваційні процеси	Погіршується, уповільнює інноваційні процеси	Відбуваються помірні зміни, стримує розвиток інноваційної діяльності	Покращується поступово, прискорює розвиток інноваційної діяльності	Значно покращується, суттєво прискорює розвиток інноваційної діяльності
Розвиток споживчого ринку	Рівень розвитку дуже падає	Рівень розвитку падає	Рівень розвитку майже не змінюється	Рівень розвитку зростає повільно	Рівень розвитку зростає стрімко
Грошово-кредитна політика	Абсолютно не удосконалюється та не сприяє розвитку інноваційної діяльності	Епізодично удосконалюється та майже не сприяє розвитку інноваційної діяльності	Дуже повільно удосконалюється та помірно сприяє розвитку інноваційної діяльності	Постійно удосконалюється та сприяє розвитку інноваційної діяльності	Суттєво та постійно покращується та дуже стимулює розвиток інноваційної діяльності
Інвестиційна політика					
Платоспроможність населення	Дуже зменшується	Зменшується	Не змінюється	Потрохи зростає	Дуже зростає

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.2

	Тригери				
	Гальмувач	Уповільнювач	Стримувач	Прискорювач	Імпульс
	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Соціально-демографічні</i>					
Демографічна ситуація (народжуваність, міграція, зміна поколінь, структура населення)	Дуже погіршується	Погіршується	Майже не змінюється	Повільно покращується	Дуже покращується
Сформований людський капітал (освіта), підприємницькі компетентності	Дуже слабшає	слабшає	Не змінюється	Потрохи зміцнюється	Дуже зміцнюється
Рівень зайнятості	Дуже знижується	Знижується	Дуже слабо зростає	Повільно зростає	Зростає високими темпами
Рівень та якість життя	Дуже знижується	Знижується	Дуже слабо зростає	Повільно зростає	Зростає високими темпами
Соціальна політика	Дуже поглиблюються протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Поглиблюються протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Залишаються не вирішеними протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Зменшуються протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю	Повністю усуваються протиріччя між ефективністю економіки і соціальною справедливістю

*Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.2*

		Тригери				
		Гальмувач	Уповільнювач	Стримувач	Прискорювач	Імпульс
		1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
<i>Науково-технічні</i>						
Науково-технічний прогрес (економіка знань) та розвиток	Дуже падає рівень науково-технічного розвитку	Повільно падає рівень науково-технічного розвитку	Повільно зростає рівень науково-технічний розвиток	Науково-технічний прогрес розвивається достатніми темпами	Науково-технічний прогрес розвивається високими темпами	
Цифрові технології	Абсолютно не розвиваються та не впроваджуються	Не розвиваються та не впроваджуються	Слабо розвиваються та впроваджуються	Помірно розвиваються та впроваджуються	Дуже активно розвиваються та впроваджуються	
Розвиток інноваційної інфраструктури	Дуже погіршується	Погіршується	Майже не змінюється	Повільно покращується	Дуже покращується	
Трансфер технологій	Дуже погіршується	Погіршується	Майже не змінюється	Повільно покращується	Дуже покращується	
Стратегія інноваційного розвитку країни	Абсолютно не змінюється	Не змінюється	Слабо змінюється	Суттєво кригується	Суттєво оновлюється	

Додаток Е

Таблиця Е.1

Показники інноваційної активності МСП

№	Показник																							
1	Кількість інноваційно активних промислових підприємств % до загальної кількості промислових підприємств		1		1	1			1			1		1	1			1					1	
2	Витрати на інновації промислових підприємств % до загального обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг)		1		1		1	1					1		1	1			1	1		1	1	1
3	Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності за джерелами	1		1	1				1			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
4	Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) % до загальної кількості промислових підприємств		1		1	1	1			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
5	Кількість упродовженої інноваційної продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами		1					1					1		1						1			
6	Кількість придбаних та переданих нових технологій промисловими підприємствами									1	1			1		1	1						1	
7	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок			1	1	1		1			1	1	1		1		1	1	1		1	1	1	1
8	Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг) % до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	1		1	1	1		1			1	1			1		1				1	1		1
9	Приріст доходу за рахунок застосування інновацій	1											1											1
10	Економія від зниження собівартості продукції	1						1					1											1
11	Скорочення витрат праці на виробництво продукції	1						1						1										
12	Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг)		1					1			1			1		1								
13	Приріст доданої вартості за рахунок інновацій															1	1							

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Показники виробничо-господарської діяльності МСП

№	Показник																				
1	Частка кількості МСП у відсотках до загальної кількості суб'єктів	1	1	1	1		1	1	1		1	1	1		1		1	1	1	1	1
2	Частка кількості зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами у загальній кількості зайнятих працівників на підприємствах	1			1	1	1		1	1	1		1	1		1	1		1	1	1
3	Частка витрат на персонал підприємств за їх розмірами у загальних витратах на персонал підприємств		1	1	1	1		1	1	1	1			1	1		1	1	1		
4	Частка витрат на оплату праці підприємств за їх розмірами у загальних витратах на оплату праці підприємств		1					1	1			1						1	1		
5	Частка відрахувань на соціальні заходи підприємств за їх розмірами у загальних відрахуваннях на соціальні заходи підприємств		1	1	1	1		1	1	1		1		1		1		1	1		
6	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств	1			1	1		1	1		1	1		1	1	1		1	1	1	1
7	Частка обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами у загальному обсязі виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1		1	1	1		1	1	1	1
8	Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств за їх розмірами у загальній доданій вартості за витратами виробництва підприємств	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
9	Структура балансу підприємств (в абсолютному та % значеннях)	1	1				1	1				1		1		1				1	
10	Капітальні інвестиції підприємств	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
11	Фінансові результати до оподаткування підприємств	1			1		1				1		1				1			1	
12	Чистий прибуток (збиток) підприємств	1	1		1	1	1		1	1		1	1	1		1	1	1	1	1	1
13	Рентабельність діяльності підприємств		1				1					1							1		

Додаток К

Таблиця К.1

Показники державної підтримки та фінансового забезпечення МСП

№	Показник																			
1	Невиплачені кредити для бізнесу, загалом	1			1	1			1	1				1		1	1			
2	Непогашені кредити для бізнесу, МСП			1	1				1				1	1		1				1
3	Кредитування нового бізнесу, усього	1		1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	Нове кредитування бізнесу, МСП					1		1	1				1	1	1					
5	Венчурний та зростаючий капітал	1	1		1	1	1	1		1	1	1		1		1	1	1	1	1
6	Покупки в лізинг та найм		1		1	1		1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7	Факторинг та дисконтування рахунків-фактур	1	1	1	1			1	1	1	1		1	1	1		1	1	1	1
8	Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям			1	1		1	1	1					1	1				1	1
9	Відрахування на соціальні заходи підприємств за їх розмірами	1	1		1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1		1	1
10	Процентні ставки депозитних корпорацій (крім НБУ) за новими кредитами нефінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання та видами валют	1		1		1	1		1				1	1		1	1			1
11	Процентні ставки депозитних корпорацій (крім НБУ) за новими кредитами нефінансовим корпораціям у національній валюті, за розміром суб'єкта господарювання та ознакою пов'язаності	1		1			1		1	1			1	1		1			1	
12	Платники єдиного податку			1			1	1		1			1		1				1	1
13	Ефективна ставка оподаткування					1	1				1	1				1	1			

Додаток Л

Список опублікованих праць за темою дисертації
Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових
фахових видань України

1. Тищенко В.Ф., Шиголь Ф.А, Красна А.О. (Шаповалова А.О.) Тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні. *Економіка та суспільство*. Мукачево : МДУ, 2018. № 19. С. 650–656. *Особистий внесок здобувача: Проаналізовано стан технологічної готовності та інновацій в Україні порівняно зі світовим досвідом. Запропоновано шляхи підвищення рівня інноваційного розвитку України.* <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-102>
2. Тищенко В.Ф., Красна А.О. (Шаповалова А.О.) Інноваційна діяльність МСП як основа розвитку вітчизняної економіки. *Інноваційна економіка*, Тернопіль. 2020. № 5-6. С. 68–74. *Особистий внесок здобувача: Обґрунтовано, що значення глобального індексу інновацій (GII) та легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business) безпосередньо впливає на рівень ВВП на душу населення. Проведено класифікацію країн за значеннями цих показників та визначено місце України в ній.* <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.5-6.8>
3. Tyshchenko V., Ostapenko V., Shapovalova A. Legal support of innovative activity of small and medium enterprises in Ukraine. *Development Management*. 2020. 18 (3). P. 28–36. *Особистий внесок здобувача: Детально представлено структуру інституційного базису підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Виявлено проблеми функціонування національної інноваційної системи та запропоновано напрями їх вирішення за допомогою інструментів державної політики.* [http://dx.doi.org/10.21511/dm.18\(3\).2020.03](http://dx.doi.org/10.21511/dm.18(3).2020.03)
4. Шаповалова А.О. Теоретико-прикладні засади розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. *Економіка розвитку*. Харків. 2021. Том 20, № 2. С. 40-48. [http://dx.doi.org/10.57111/econ.20\(2\).2021.40-48](http://dx.doi.org/10.57111/econ.20(2).2021.40-48)

Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Tyshchenko V., J. Kholodna, A. Krasna (Shapovalova A.). (2019). Analysis of innovative activities of small and medium-sized enterprises as fundamentals of their sustainable economic development. *Acta Innovations*. 2019. №33. P. 100–110. *Особистий внесок здобувача: Визначено особливості малого та середнього підприємництва в Україні, проведено оцінку та порівняння інноваційної діяльності України та країн ЄС.* <https://doi.org/10.32933/ActaInnovations.33.10>

6. Tyshchenko V., Shapovalova A. (2021). Formation of a system of indicators and modeling of activation of innovation activity of small and medium enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 3 (38). P. 262-271. *Особистий внесок здобувача: Було виділено структуру інноваційної діяльності підприємств на підсистеми: «Інноваційна активність», «Виробничо-господарська діяльність» і «Державна підтримка та фінансове забезпечення». Сформовано методичні положення до моделювання показників активізації інноваційної діяльності МСП.* <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i38.237456>

Праці апробаційного характеру

7. Тищенко В.Ф., Красна А.О. (Шаповалова А.О.) Особливості розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств в Україні. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця: матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 30-31 травня, 2019 р.).* Харків, 2019. С. 178–179.

8. Шаповалова А.О. Підтримка інноваційної діяльності європейських малих та середніх підприємств в умовах пандемії. *Економіка, фінанси, облік і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 7 грудня 2020 р.).* Полтава, 2020. С. 56–58.

9. Шаповалова А. О. Податкове стимулювання інноваційних малих та середніх підприємств в країнах ЄС. *Економіка, фінанси та управління: аспекти інноваційного розвитку*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Херсон, 26-27 лютого 2021 р.). Миколаїв, 2021. С. 37-42.

10. Тищенко В.Ф., Шаповалова А.О. Інституційне забезпечення розвитку інноваційної діяльності МСП в Україні. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 18 лютого 2021 р.). Луцьк, 2021. С. 460–461.

11. Тищенко В.Ф., Шаповалова А.О. Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності МСП в Україні. *V International scientific-practical conference Integration of business structures: competition and cooperation*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Грузія, 19-20 лютого 2021 р.). Грузія, 2021. С. 57–60. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-036-0-13>

12. Іванов Ю. Б., Шаповалова А. О. Архітектоніка преференційних інструментів інноваційного розвитку малого бізнесу. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 382–385.

Авторське свідоцтво

13. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 104892 від 26.05.2021. Методика оцінки ефективності антиковідної податкової підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств / А. О. Шаповалова, В. Ф. Тищенко.

Розділи монографій

14. Hubarieva I. O., Tyshchenko V. F., Krasna A. O. (2018). Innovative development of Ukraine: state, trends, and prospects. *Innovative development of the economy: global trends and national features. Collective monograph. Lithuania: Publishing House "Baltija Publishing"*. 2018. P. 128-142

ТОВ «ХАРПРОД»

вул. Каштанова, буд. 10, м. Харків, 61035

ЄДРПОУ 39611822 тел. (057)736-00-11

Н.О.В. Довідка № *200/5*

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання окремих пропозицій та положень, запропонованих
Красною Аліною в дисертаційній роботі на здобуття
наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та
поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка» на тему
«Розвиток інноваційної діяльності малих та середніх підприємств»

Цією довідкою підтверджується використання окремих результатів
наукового дослідження Красною Аліною в діяльності ТОВ «ХАРПРОД».

Представлені в дисертаційній роботі розробки з питання дослідження
розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств були виконані
на підставі комплексного аналізу впливу інновацій на ефективність
підприємств. Проведений кореляційно-регресійний аналіз визначив
взаємозв'язки та закономірності між економічними показниками. Дані
результати дають можливість для підприємства ТОВ «ХАРПРОД»
аналізувати ефективність впровадження інновацій та визначити перспективи
покращення своєї діяльності.

Надані у дисертаційній роботі практичні та методичні рекомендації
мають практичне значення і використовуються у діяльності ТОВ
«ХАРПРОД», сприяють підвищенню ефективності підприємства та його
подальшого розвитку.

Директор
ТОВ «ХАРПРОД»

І. Ю. Добрускін

№ 163-15 від 15.09.2021

ДОВІДКА

про використання пропозицій дисертації Шаповалової А.О. на тему
«Розвиток інноваційної діяльності малих та середніх підприємств»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»

Науково-практичні результати, які представлені у дисертаційній роботі Шаповалової А.О., було проаналізовано фахівцями підприємства і використовуються у діяльності ПП "БС-СЕРВІС".

У роботі обґрунтовано модель інноваційної поведінки та окреслено умови розвитку інноваційної діяльності малих та середніх підприємств з метою виявлення драйверів, що мотивують, та тригерів, що прискорюють дані процеси. Автором запропоновано заходи активізації інноваційної діяльності підприємств в сучасних умовах розвитку економіки України.

Розроблені заходи було вжито ПП "БС-СЕРВІС" в процесі організації інноваційної діяльності, що підтверджує практичну цінність і доцільність впровадження.

Директор
ПП "БС-СЕРВІС"

Е.К. СТРОПША

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____
* _____ * 20__ р.
61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А
тел./факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 57/2021
від 30.08.2021 р.

Дана **ШАПОВАЛОВІЙ (КРАСНІЙ) АЛІНІ ОЛЕКСАНДРІВНІ**, яка брала участь у розробці госпдогвірної науково-дослідної роботи Замовник — **ТОВ «ХАРПРОД»** по темі № 261-56 «Інноваційна складова розвитку зовнішньої торгівлі» на посаді молодшого наукового співробітника з 01.06.2020 року по 15.06.2020 року.

Підрозділ 1.2. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємства.

Підрозділ 2.1. Аналіз впливу інновацій на ефективність малих та середніх підприємств.

Підрозділ 3.2. Проблеми та перспективи нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку МСП.

Державний реєстраційний номер **0120U102464**

Керівник теми

Вікторія ТИЩЕНКО

Начальник НДС

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

Науковий співробітник НДС
Шелкунова Н. Л.
Тел. 287

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____
* _____ 20__ р.
61166, м.Харків, пр.Науки, 9-А
тел./факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 16 /2019
від 20.03.2019 р.

Дана **КРАСНІЙ АЛІНІ ОЛЕКСАНДРІВНІ**,
яка брала участь у розробці госпдоговірної науково-дослідної роботи за
договором № 534-56 від 22.11.2018 р. (Замовник – ТОВ «УРСК»)
**«Формування можливостей інноваційного розвитку в умовах
Євроінтеграції»** з 01.12.2018 р. по 28.02.2019 р.

Розділ 1. Теоретичні аспекти формування інноваційної активності
суб'єктів малого та середнього бізнесу

Державний реєстраційний номер **0118U007619**

Керівник теми

В.Ф. Тищенко

Начальник

І. В. Литовченко

Фахівець I кат. НДС
Шелкунова Н.Л.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-дослідний центр
індустріальних проблем розвитку
61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А,
тел. 057-702-08-67

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
Research Center for Industrial Problems
of Development
61166, Kharkiv, Inzhenemyi Ln, 1-A
tel. 057-702-08-67

14.09.21 № 01/151

ДОВІДКА

Дана ШАПОВАЛОВІЙ АЛІНІ ОЛЕКСАНДРІВНІ в тому, що вона приймала участь у виконанні прикладної науково-дослідної роботи за темою «Стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні» Етап 1. Аналіз стану і тенденцій розвитку, законодавчого забезпечення та державної політики регулювання та розвитку малого бізнесу в Україні (номер державної реєстрації 0120U101109) у 2020 р.

Підрозділ 1.2. Аналіз стану та тенденцій розвитку малого бізнесу: національний вимір.

Підрозділ 1.3. Світові тенденції та пріоритети розвитку малого бізнесу.

Учений секретар Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку НАН України,
д.е.н., доцент

Надія БСЛІКОВА